

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Benes Károly

**A 2008-as orosz-grúz háború hatása az európai
biztonságra**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Molnár Anna

.....

Budapest, 2015

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	5
A kutatás hipotézisei.....	7
Célkitűzések.....	8
Kutatási módszerek.....	9
A kutatás során feldolgozott irodalom.....	9
A kutatás időtartama, terjedelme.....	10
A disszertáció felépítése.....	11
I. A 2008-as konfliktus történelmi előzményei, etnikai, regionális és geopolitikai dimenziói	
1. A külpolitika-elemzés elméleti alapjai.....	13
2. Történelmi előzmények.....	18
3. Grúzia a szovjet időkben.....	21
4. Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia a Szovjetunió felbomlását követően.....	25
5. Polgárháború.....	27
6. Konszolidáció, a Dél-Kaukázus növekvő energetikai szerepe.....	32
7. A rózsás forradalom.....	35
8. A Szaakasvili-éra.....	39
9. Oroszország és a posztszovjet térség viszonya a Szovjetunió felbomlását követően.....	43
10. A 2008-as háború történelmi előzményei és etnikai okai, Oroszország szerepe az etnikai ellentétek kiéleződésében.....	52
11. A háború geopolitikai dimenziói.....	54
12. Az orosz kül- és biztonságpolitika meghatározó keretei (nemzeti biztonsági stratégia, katonai doktrína és külpolitikai koncepció).....	59
13. A háború kirobbanásának okai a realizmus és neorealizmus tükrében.....	64
14. Az első fejezet összegzett következtetései.....	67
II. A háború	
1. A grúz-orosz kapcsolatok kiéleződése	
1.1. Átmeneti enyhülés.....	69
1.2. A 2004-es dél-oszét krízis és az orosz-grúz kapcsolatok romlása.....	71
1.3. Az orosz békefenntartók vitatott szerepe.....	73

1.4.	Lopakodó annexió és az útlevel-politika.....	76
1.5.	A kémbostrány és a légtérsértés.....	80
2.	Koszovó: precedens vagy sem?.....	84
3.	Bukarest: NATO nem a Tagsági Akciótervre.....	90
4.	Háborús készülődés	
4.1.	Orosz előkészületek.....	96
4.2.	A grúz fegyveres erők reformja.....	102
4.3.	A feszültség kiéleződése Abháziában.....	109
4.4.	A feszültség kiéleződése Dél-Oszétiában.....	113
5.	A háború	
5.1.	Augusztus 7-8.....	118
5.2.	Augusztus 9.....	127
5.3.	Augusztus 10.....	130
5.4.	Augusztus 11.....	132
5.5.	Augusztus 12.....	134
5.6.	Fegyverszünet.....	136
5.7.	Kiberháború.....	147
5.8.	Médiaháború.....	148
6.	A háború értékelése.....	151
7.	A második fejezet összegzett következtetései.....	159

III.A háború hatása az európai biztonságra

1.	A háború hatása az európai biztonság intézményrendszerére és nemzetközi jogi alapjaira	
1.1.	Az európai biztonság intézményrendszere és nemzetközi jogi alapjai.....	162
1.2.	A 2008-as háború és a nemzetközi jog.....	171
1.3.	Orosz javaslat az európai biztonsági rendszer átszabására.....	175
2.	A grúz háború és a NATO	
2.1.	Grúzia kapcsolatai a NATO-val.....	179
2.2.	A háborút követő NATO reakciók.....	184
2.2.	A háború hatása a NATO-ra, és annak keleti bővítésére.....	186

3.	A grúz háború és az EU	
3.1.	Grúzia kapcsolatai az EU-val.....	193
3.2.	A háborút követő EU reakciók.....	204
3.3.	A háború hatása az Európai Unióra, és annak keleti bővítésére.....	209
4.	A háború hatása a legfontosabb európai országokra	
4.1.	Németország.....	211
4.2.	Franciaország és a mediterrán államok.....	215
4.3.	Egyesült Királyság és Írország.....	218
4.4.	A kelet-közép-európai és kelet-európai államok.....	220
4.5.	A Benelux és a skandináv országok.....	226
5.	A grúz kül- és biztonságpolitika a háborút követően.....	228
6.	A háború hatása az orosz haderőreformra.....	232
7.	A harmadik fejezet összegzett következtetései.....	235

Befejezés

A kutatómunka tudományos eredményeinek összegzése.....	240
Új tudományos eredmények.....	246
A kutatómunka eredményeként megfogalmazott ajánlások.....	247
A kutatómunka eredményeinek felhasználási területei, további kutatási területek..	248

Köszönetnyilvánítás.....	250
---------------------------------	------------

Irodalomjegyzék.....	251
-----------------------------	------------

Rövidítések jegyzéke.....	258
----------------------------------	------------

Térképek és táblázatok jegyzéke.....	261
---	------------

Publikációs jegyzék.....	262
---------------------------------	------------

„A nemzetközi közösség előtt egészen más dilemma áll. Az egyik lehetőség: a szélsőségesen nemzeti, egoista megközelítés kerekedik felül, s akkor a világ egymással konkuráló nemzeti érdekek káosza lesz. A világot ez időben jócskán visszaveti, egy újabb „félelmi egyensúlyt” teremt, netán az 1914-es nemzetközi helyzetet éleszti újra. A másik lehetőség: a nemzetközi élet stabilizáló elve a partnerség és a közös érdek által egyesített demokratikus országok kölcsönös együttműködése lesz.”

Andrej Kozirjev¹

Bevezetés

2008 nyarán a világ a pekingi olimpiai játékokra készült, mikor augusztus 8-án a távoli Kaukázus egy különösebb közismertségnek nem örvendő városában, Chinvaliban, az Oroszország és Grúzia között évek óta növekvő feszültség nyílt fegyveres konfliktusba torkolt. A háború kirobbanásának okain, az agresszor kilétén azóta is vitatkoznak a politikusok, a diplomaták és a kutatók, de a végeredmény - az orosz fél látványos győzelme – nem kétséges.

A háború következtében Európában gyengült a kooperáción alapuló, ellenségkép nélküli, különböző nemzetközi szervezetekre (ENSZ, EBESZ, Európa Tanács) alapuló multilaterális biztonsági rendszer, és megerősödött a XIX. századot idéző nagyhatalmi politizálás. Oroszország a háborúval kis híján maradéktalanul elérte politikai céljait, Dél-Oszétia és Abházia orosz védnökség alatt – a nemzetközi joggal ellentétesen² – megerősítette *de facto* függetlenségét, habár azt hivatalosan Moszkván kívül csak maroknyi, kevésbé jelentős állam ismerte el (Venezuelán és Nicaraguán kívül néhány csendes-óceáni miniállam, Tuvalu, Nauru és Vanuatu, mely később visszavonta ezt a döntését).³ Grúzia NATO és EU csatlakozási tervei, melyek kivívták a Kreml rosszállását, hosszú időre meghiúsultak, Oroszország pedig sikerrel elkerült minden jelentősebb nemzetközi retorziót. Végül, de nem utolsó sorban az

¹ Kiss Ilona, Tatjana Sakleina, Andrej Kortunov (szerk.): Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992-1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet. Budapest, 1998. 25. old.

² A szakadár köztársaságok elismerése mind az EU által a helyszínre küldött Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése, mind az Európai Tanács álláspontja szerint ellentétes a nemzetközi jogi normákkal. Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume I, September 2009. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.). Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels. 1 September 2008. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (2013.07.20.)

³ Vanuatu scraps recognition of Georgia breakaway region. Globalpost. May 20, 2013. <http://www.globalpost.com/dispatch/news/afp/130520/vanuatu-scraps-recognition-georgia-breakaway-region> (2013.08.27.)

orosz fegyveres erők hosszú idő után először bebizonyították, hogy gyorsan és sikerrel képesek megvívni egy háborút. Talán az egyetlen célkitűzés melyet az orosz politikai vezetés nem tudott megvalósítani, az Mihail Szaakasvili grúz elnök hatalomból való elmozdítása.

A konfliktus mihamarabbi lezárásán munkálkodó nemzetközi szereplők egyikeként az Európai Unió lehetőséget kapott arra, hogy keleti szomszédságában bizonyítsa az elmúlt évtizedekben egyre határozottabb jelleget öltő közös kül- és biztonságpolitika (KKBP) hatékonyságát és létjogosultságát. A véletlennek, és az elnökségi rotációs rendszernek köszönhetően a 2008 második félévében francia elnökség irányítása alatt működő EU Nicolas Sarkozy vezetésével – aki a konfliktusban kiváló lehetőséget látott arra, hogy megerősítse az EU nemzetközi tekintélyét, valamint Franciaország középhatalmi státuszát – és határozott közvetítő szerepvállalásával mindent megtett annak érdekében, hogy mihamarabb tető alá hozzon egy fegyverszüneti megállapodást. Az EU erőfeszítéseit siker koronázta, 2008. augusztus 12-én este Nicolas Sarkozy francia és Mihail Szaakasvili grúz elnök bejelentette, hogy megállapodtak a fegyverszünet feltételeiben, habár fegyveres összetűzések még ezt követően is előfordultak.

2008-ban az orosz csapatok – az 1979-es afganisztáni intervenciót követően – első alkalommal lépték át egy szuverén ország nemzetközileg elismert határait. Ugyanakkor ez a háború nem csak Grúzia ellen irányult, hanem a nyugati értékrend, a nyugati országok alkotta szövetségi rendszerek – elsősorban a NATO – ellen is, annak a Moszkva által vélt, de nem valós fenyegetésnek az elhárítására, amit ezen szövetségi rendszerek posztszovjet térségbe irányuló expanziója jelent Oroszország számára. „Moszkva ugyanis különösen az ukrán és grúz forradalmak mögött erős amerikai támogatást látott, s úgy értelmezte, hogy a nyugatbarát kormányok hatalomra segítségével Grúziában és Ukrajnában, illetve a balti államok NATO-felvételével az Egyesült Államok gyakorlatilag Oroszország stratégiai bekerítésére és elszigetelésére törekszik.”⁴ Az 1990-es években Zbigniew Brzezinski klasszikus, *A nagy sakktabla* című művében felvetett kérdésére, mely szerint Oroszországnak döntenie kell, hogy „barát lesz-e vagy ellenség?”,⁵ illetve „demokrácia lesz-e, vagy ismét eurázsiai birodalom?” úgy látszik a 2000-es években megszületett a válasz.

A háború szintén mérföldkövet jelent egy folyamatban, mely a Putyin elnöksége alatt az ország szénhidrogén kincsére alapozva politikailag, gazdaságilag és katonailag megerősödött Oroszország nagyhatalmi státusának visszaállítására irányult. A Szovjetunió összeomlását, és

⁴ Tálás Péter: *A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése*. ZMNE SVKI Elemzések. 2008/8. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=GBPRXN> (2013. 08.13.)

⁵ Zbigniew Brzezinski: *A nagy sakktabla*. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1999. 62. old.

Oroszország nemzetközi súlyvesztését követően a Jelcin-érában felhalmozódott kisebbségi komplexus kompenzációja – néha túlkompenzációja –, és a gazdasági növekedés által kibővült bel- és külpolitikai mozgástér (amire többek között az orosz-ukrán gázháború is kitűnő példát szolgáltatott) egy egyre öntudatosabb és erőszakosabb külpolitika irányába hatott, melynek lényegét 2009-ben Dmitrij Rogozin, akkori orosz NATO-nagykövet foglalta össze: „Mi a válságból erősebben kerültünk ki. A nyugati partnereink most úgy tekintenek Oroszországra, mint egy olyan partnerre, amelybe nem törölhetik bele a lábukat. Helyreállítjuk az együttműködést, de a saját feltételeink szerint.”⁶

A kutatás hipotézisei

Tekintettel arra, hogy a 2008-as orosz-grúz háború értelmetlenül hamar kikerült a nemzetközi érdeklődés homlokteréből, többek között a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság hatásainak, Obama „reset” politikájának, valamint a nyugat-európai országok Oroszországgal ápolt szoros gazdasági kapcsolatainak köszönhetően, az értekezésem témaválasztása során erősen motivált, hogy hiánypótló jelleggel feldolgozzam ennek a különösen Magyarországon alulkutatott konfliktusnak a hatását az európai kontinens biztonságára.

A fentieknek megfelelően a kutatómunka megkezdésekor az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

- Az orosz-grúz háború nem tekinthető önálló, elkülönülő eseménynek, hanem egy a posztszovjet térség befolyásolásáért folyó geopolitikai játszma szerves része.
- Az orosz-grúz háború egy olyan összetett konfliktusnak az eredménye, amelynek van egy helyi, belső grúziai szintje (Grúzia, Abházia, Dél-Oszétia). Egy regionális orosz-grúz szintje (az első abház és dél-oszét háború nyomán kialakult helyzet, orosz békefenntartókkal, illetve Moszkva közel-külföldjén a 2000-es évek elejétől egyre markánsabban gyakorolt befolyásával). S végül van a konfliktusnak egy nagyhatalmi, geopolitikai (amerikai-orosz, vagy szélesebb értelemben egy nyugati-orosz) szintje, amely a 2003-as grúz színes forradalommal, illetve az azt követő grúz-amerikai, grúz-NATO kapcsolatok erősödésével nyert lendületet.
- Jóllehet a 2008-as pénzügyi-gazdasági világválság elterelte az európai, illetve a nyugati államok figyelmét az orosz-grúz konfliktus jelentőségéről, ennek elemzése

⁶ Dmitry Rogozin: *NATO at Sixty: On Our Terms*. The World Today 65, no.4. April 2009.

elengedhetetlen Oroszország jelenlegi magatartásának megértéséhez, illetve az európai biztonság megerősítéséhez.

- A grúz-orosz konfliktusban Oroszország – hasonlóan napjainkhoz – realista regionális nagyhatalomként viselkedett, nem mutatott különösebb biztonságpolitikai innovációt (pl. a grúz beavatkozás indokaként a koszovói példára hivatkozott). Ezzel szemben az Európai Unió vezető hatalmai a konfliktusban liberális nagyhatalomként viselkedtek, s nem is rendelkeztek rövidtávon hatékony konfliktusmegoldó eszközökkel, így fő törekvésük csupán a fegyveres harcok befejezésére irányulhatott.
- Bár Oroszország csupán regionális nagyhatalom, amelynek biztonságpolitikai kompetenciája alapvetően a posztszovjet térségre terjed ki, de itteni tevékenysége is jelentős mértékben befolyásolhatja az európai biztonságot, amelyre az európai országoknak és az európai biztonsági intézményrendszernek fel kell készülnie.

Célkitűzések

A hipotézisben foglaltak alapján a doktori értekezésem a következő kérdésekre kíván választ keresni:

1. Mekkora szerepe volt a 2008-as orosz-grúz háború kitörésében a térség történelmének, a Dél-Kaukázus etnikai feszültségeinek, és mennyire volt az a Nyugat és Oroszország közötti geopolitikai vetélkedés következménye?
2. A háború lefolyásának bemutatása.
3. Milyen eredményeket ért el az EU a konfliktus lezárásában?
4. Milyen intézményrendszeren alapul Európa biztonsága, és hogyan biztosítja ez az intézményrendszer a kontinens békéjét?
5. Milyen hatással volt a háború a legfontosabb európai államok, az EU és a NATO biztonságpercepciójára és Európa valós biztonsági helyzetére?
6. A háborút követően milyen politikai, gazdasági és katonai válaszok születtek a konfliktus következményeinek felszámolására? A nyugati országok, illetve legfontosabb szervezeteik, az EU és a NATO hogyan reagáltak a háborút követően megváltozott dél-kaukázusi helyzetre?

7. A 2008-as orosz-grúz háborúnak milyen hatása volt az orosz külpolitika Európa biztonsági architektúrájának átalakítására tett javaslatai vonatkozásában?

Az értekezésnek nem célja a háború katonai vonatkozásainak feltárása, illetve annak a kérdésnek az eldöntése, hogy melyik fél kezdte a konfliktust. Annál is inkább, mivel azt, ahogy a későbbiekben bizonyítani fogom, a 2008 augusztusában lejátszódott események egy több éves folyamat következményei, kirobbanásukban a felelőst nem a háborút megelőző néhány óra, nap történéseiben kell keresni.

Kutatási módszerek

Az értekezés egy esettanulmány, amely az orosz-grúz háborún, annak előzményein, illetve következményein keresztül kívánja bemutatni a posztszovjet térségben zajló nagyhatalmi geopolitikai játszmát, illetve annak hatását az európai biztonságra. Az esettanulmány az orosz-grúz konfliktuson keresztül szintén rá kíván világítani arra, hogy Oroszország kül- és biztonságpolitikájában realista módszereket követő nagyhatalom, míg a nyugat-európai országok inkább a liberális iskola elveit követik.

Kutatásom során a dokumentumelemzés módszerét használtam. A dokumentumelemzés elsősorban visszatekintő jellegű kutatási technika, amely az események utólagos elemzésén alapul, így kiváló eszközként szolgál az értekezés tárgyát képező 2008-as konfliktus mozgatórugóinak és következményeinek feltárására. Munkám során elemeztem és feldolgoztam a releváns hazai és külföldi szakirodalmat, a vonatkozó nemzetközi joganyagot, felhasználva elsődleges és másodlagos forrásokat is, kiemelve a dokumentumokban fellelhető jellegzetességeket és összefüggéseket, valamint strukturált formába rendezve a kutatás szempontjából fontos információkat.

A kutatás időtartama alatt részt vettem számos Magyarországon és külföldön a témával összefüggésben megrendezett előadásokon, konferenciákon, ahol lehetőségem nyílt a térséggel foglalkozó kutatók, diplomaták és politikusok a kutatás tárgyával kapcsolatos véleményének megismerésére is.

A kutatás során feldolgozott irodalom

A kutatás témája rendkívüli körülményt igényel a források vizsgálata során, mivel egy jelentősen átpolitizált területről van szó, így a háborúval kapcsolatban igen eltérő véleményekkel találkozhatunk szerzőtől függően. A disszertáció írása során felhasznált legpártatlanabb és legátfogóbb forrás az Európai Unió tényfeltáró missziójának jelentése –

úgynevezett Tagliavini-jelentés – melynek harmadik része több mint hatszáz oldalnyi elsődleges forrást tartalmaz. Munkám során szintén nagyban támaszkodtam a korábban az Egyesült Államok külügyminisztériumában vezető pozíciót betöltő Ronald D. Asmus, illetve a washingtoni John Hopkins Egyetemen tanító, és a stockholmi *Institute for Security & Development Policy-t* vezető Svante E. Cornell műveire, valamint számos más nyugati és grúz szerző alkotására, többek között Stephen Blank, James Sherr, Thornike Gordadze és Paul A. Goble írásaira.

A kutatási témához kapcsolódó irodalom vizsgálata során elengedhetetlen volt orosz források felhasználása is, melyek közül a legjelentősebbek Alekszej Malasenko, Dmitrij Trenyin, Svetlana Cservonaja, Szergej Markedonov és Ruszlan Pukov művei voltak, de szintén merítettem Vlagyimir Szokor, Pavel Felgenhauer és Andrej Illarionov munkáiból is.

Természetesen a disszertáció írása során a vonatkozó magyar szakirodalmat is megvizsgáltam, így a teljesség igénye nélkül feldolgoztam Babos Tibor, Czene Gréta, Csiki Tamás, Deák András György, Deák János, Gazdag Ferenc, Hoffman Tamás, Kiss Annamária, Lattmann Tamás, Matus János, Molnár Anna, Nagy László, Rácz András, Romsics Gergely, Siposné Kecskeméthy Klára, Sz. Bíró Zoltán, Szenes Zoltán, Szternák György, Tálás Péter, Valki László és Varga Gergely témához kapcsolódó írásait is, illetve a külpolitika-elmélet vonatkozásában nagyban támaszkodtam Kiss J. László és Marton Péter műveire.

Az elsődleges források tekintetében felhasználtam az Európai Unió, NATO, EBESZ, ENSZ, valamint a Grúzia, Oroszország és egyéb államok külügyminisztériumai, más hivatalos szervei által kiadott hivatalos dokumentumokat.

A kutatás időtartama, terjedelme

A kelet-európai térséggel, a 2008-as orosz-grúz háború lefolyásával és annak következményeivel kapcsolatos kutató tevékenységem kezdete 2008 októberére vezethető vissza, amikor tudományos segédmunkatársként, és a Keleti Partnerség projekt koordinátoraként megkezdtem munkámat a stockholmi *Institute for Security & Development Policy*-nél, amelynek társigazgatója, Svante E. Cornell, a térség egyik kiemelkedő szakértője. Munkám során lehetőségem nyílt számos szakértővel, diplomatával, kutatóval együtt dolgozni, véleményüket megismerni a grúz-orosz háborúval kapcsolatban. A kutatómunka során elért eredményeimet szakfolyóiratokban rendszeresen publikáltam, részt vettem biztonságpolitikával, a dél-kaukázusi térséggel foglalkozó konferenciákon és

szemináriumokon,⁷ ahol számos alkalommal fejthettem ki a kelet-európai térség kül- és biztonságpolitikai helyzetével kapcsolatos nézeteimet.

Az értekezésben elsősorban a 2008-as orosz-grúz háború Európai Unió, NATO, illetve ezen szervezetek tagállamainak biztonságára gyakorolt hatását vizsgálom, már csak terjedelmi korlátok miatt sem térek ki – az egyébként szintén fontos kutatási potenciált rejtő – posztszovjet térség, illetve a fenti szervezeteken kívüli európai országok biztonságára gyakorolt hatására. A disszertációnak szintén nem tárgya Grúzia történelmének részletes bemutatása, az ország etnikai viszonyainak elemzése, ezen témákkal a háború kiváltó okainak megértését elősegítő szükséges mértékig foglalkozom.

A kétoldalú diplomáciai érintkezésben – grúz kérésre – a magyar hivatalos szervek 2011-től a Georgia elnevezést használják Grúzia helyett, ugyanakkor az értekezésben továbbra is a magyar nyelven már meghonosodott Grúzia kifejezést használom.

A vizsgálati időszakot 2014. december 31-én lezártam, így az azt követően elért tudományos eredmények, a témát érintő események munkámban már nem jelennek meg.

A disszertáció felépítése

Az értekezés bevezetésben megfogalmaztam a tudományos problémát, felállítottam a hipotéziseket és a disszertáció célkitűzéseit, valamint meghatároztam a kutatási módszereket és a kutatás időtartamát, valamint tartalmát, egyúttal áttekintettem a feldolgozott külföldi és hazai szakirodalmat.

Az értekezés első fejezete a külpolitika-elemzés elméleti alapjaival, a háború kirobbanásának történelmi előzményeivel, a Grúziát alkotó etnikumok konfliktusaival, az orosz-grúz kétoldalú viszony alakulásával, és a régió geopolitikai meghatározottságával foglalkozik. Ezen belül a fejezet részletesen kitér az 1990-es évek dél-oszét-grúz és abház-grúz polgárháborújára, a rózsás forradalomra és a Szaakasvili hatalomra jutásával lendületet kapó nyugati integrációs törekvésekre, amelyek jelentősen befolyásolták az orosz-grúz viszonyt. A fejezet szintén feldolgozza a térség geopolitikai viszonyait, Oroszország 1990-es és 2000-es években a posztszovjet térségben követett külpolitikáját, a mérvadó orosz

⁷ Ezen rendezvények a teljesség igénye nélkül: *Eastern Partnership: Towards Civil Society Forum*, Prága, 2009. május 5-6.; *Eastern Partnership Civil Society Forum*, Brüsszel, 2009. november 16-17.; *2nd International Black Sea Symposium*, Kalymnos, 2009. június 30-július 5.; *Moving Towards EU Integration*, Kijev, 2009. december 15-16.; *Georgia, Russia, and the Future of the West*, Stockholm, 2010. január 18.; *Europe's Energy Security and Dependency on Russia: The Economics and Politics of Energy Market Competition*. Stockholm, 2010. április 15.; *A NATO és Partnerségei: Biztonság a Globalizált Világban*, Budapest, 2013. december 11.; *Az ukrán válság: NATO és biztonság a globalizált világban*, Budapest, 2014. június 26-27.

stratégiai dokumentumokat (nemzeti biztonsági stratégia, katonai doktrína és külpolitikai koncepció), Moszkva és az Egyesült Államok, valamint az EU geopolitikai vetélkedését, és az események formálásában betöltött szerepüket.

Az értekezés második fejezete a 2008-as háború kirobbanásának közvetlen előzményeivel, Oroszország Grúzia befolyásolására, illetve destabilizálására tett kísérleteivel, a grúz és az orosz fél háborúra való felkészülésével, az orosz békefenntartók konfliktusban – illetve a posztszovjet térségben – játszott szerepével, valamint az orosz útlevíl-politika következményeivel foglalkozik. A fejezet szintén kitér a konfliktust meghatározó nemzetközi folyamatok hatására a grúz helyzetre (a koszovói példa), a NATO ambivalens viszonyára a térséggel (bukaresti NATO-csúcs), továbbá részletesen leírja a háború lefolyását – beleértve a kiberháborút és a médiaháborút is –, valamint az EU háború lezárásában játszott szerepét. A fejezet végén sor kerül a konfliktus hatásainak és következményeinek értékelésére.

Az értekezés harmadik fejezete az európai biztonságot garantáló nemzetközi jogi és intézményi alapokkal és a háború nemzetközi jogi dimenzióival, az európai biztonsági architektúra átszabására tett orosz kísérlettel, a NATO és az EU Grúziával ápolt kapcsolataival, illetve a konfliktus arra gyakorolt hatásaival, a háború EU tagállamok biztonságára, és biztonságpercepciójára gyakorolt hatásával, a grúz kül- és biztonságpolitika háborút követő alakulásával, végezetül a háború orosz haderőreformot befolyásoló aspektusaival foglalkozik.

A befejezésben összegzem a kutatómunka tudományos eredményeit, bemutatom az új tudományos eredményeket, illetve ezen eredményekre alapozva ajánlásokat fogalmazok meg, továbbá meghatározom a kutatómunka eredményeinek felhasználási területeit, a további lehetséges kutatási területeket.

I. A 2008-AS KONFLIKTUS TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI, ETNIKAI, REGIONÁLIS ÉS GEOPOLITIKAI DIMENZIÓI

I.1. A külpolitika-elemzés elméleti alapjai

A külpolitika elmélet terén legfontosabb négy iskola (realista, neorealista, liberális, neoliberális) eltérő prekonceptiók és keretek között vizsgálja a nemzetközi szintér történéseit. Mielőtt megkezdeném a 2008-as orosz-grúz háború és annak európai biztonságra gyakorolt hatásának vizsgálatát, fontosnak tartom ezen eltérő iskolák, értelmezési keretek rövid bemutatását, mivel módszereik alkalmazása jelentős segítséget nyújt a 2008-as események mozgatórugóinak feltárásában, és következményeinek elemzésében.

A nemzetközi kapcsolatok klasszikus irányvonalához tartozó realista iskola a XX. században központi szerepet töltött be a nemzetközi kapcsolatok elméletében. Főbb tézisei – Hans J. Morgenthau és Kenneth N. Waltz munkássága alapján – hat alapelv mentén foglalhatóak össze:

- A világ az államok nemzetközi rendszereként értelmezhető (*statism*).
- Az államokat homogén szereplőként és racionális haszonmaximalizálóként kell kezelni.
- Az államok által alkotott nemzetközi rendszer anarchikus, az államok feletti autoritás nincs jelen, ezért az potenciálisan konfliktusos.
- Minden államnak az önsegély (*self-help*) elve alapján saját biztonságáról kell gondoskodnia, amely a saját biztonság másik állam biztonságának kárára történő erősítését is jelenti egyben (biztonsági dilemma).⁸
- A biztonságra való törekvés és a hatalmi erőforrások – katonai erő, gazdasági erő, lakosságszám, stb. – államok közötti eloszlása alakítja a nemzetközi rendszert (unipoláris, bipoláris és multipoláris rendszer).
- A nemzetközi rendszerben az egyensúlypolitika (*balancing*) alkalmazásával létrejövő hatalmi egyensúly hozza létre a stabilitást.⁹

⁸ Marton Péter: *A külpolitika elemzése. Fogalmak és módszerek a külpolitika forrásainak feltárására*. Antall József Tudásközpont, 2013. 38. old. ISBN 978-963-87486-5-2

⁹ Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris Kiadó, 2009. 221-225. old. ISBN 978 963 276 033 9

A realista elmélet Morgenthau értelmezésében a hatalom megragadásának és megtartásának emberi természetben mélyen gyökerező ösztönét vetíti ki az államok közötti viszonyrendszerre is, míg a neorealista iskola – nem vitatva a realizmus alaptételeit – az elemzés szintjét a nemzetközi rendszer struktúrájában jelöli meg (strukturalista magyarázat), és nem az államok szintjén. A neorealisták a szereplők a rendszeren belül egymáshoz képest elfoglalt helyét vizsgálják, ami a belpolitikában hierarchikus alá- fölérendeltséget, míg az anarchikus nemzetközi szintéren egymás mellé rendeltséget jelent (a szupranacionális szereplőket az elmélet államként kezeli).

A neorealista iskola oldalhajtásaként az offenzív realizmus elsősorban a nagyhatalmakkal foglalkozik, illetve azzal, hogy ezek a nagyhatalmak offenzív módon miként törekszenek arra, hogy megváltoztassák a fennálló nemzetközi rendszert saját javukra (az iskola legjelentősebb képviselője John Mearsheimer). Az offenzív realizmussal szemben a defenzív realizmus az államokat inkább reaktívnak, status quo-pártinak írja le, amelyek nem törekszenek minden áron hatalmuk növelésére. Fontos megjegyezni továbbá, hogy: „neorealista nézőpontból a nemzetközi rendszerben az államok számára soha nincsen teljes biztonság, mivel az erőforrások állandó szűkössége miatt az államok mindig növelni és megőrizni kívánják saját biztonságukat.”¹⁰

A neorealizmus egyik legújabb irányzataként a neoklasszikus realizmus fő tételként hangsúlyozza, hogy az államok külpolitikai döntéshozatalát ugyan a külső fenyegetések határozzák meg, de a nemzetközi rendszer bonyolultsága következtében ezen döntések gyakran hibás percepciók alapján születnek meg. Az irányzat ezért a realista iskolától eltérően szükségesnek tartja az érintett ország kultúrájának, politikai intézményrendszerének – azaz belső viszonyainak – vizsgálatát, mivel azok is jelentősen befolyásolják a kül- és biztonságpolitikai döntéshozatalt. A neoklasszikus realizmus követői nem kívánnak egyetlen univerzális elméletet alkotni a nemzetközi kapcsolatokról, inkább a realizmus és neorealizmus különböző elemeit a helyzet igényének megfelelően alkalmazzák.

A neorealista elmélet a közelmúltban sajnálatosan elhunyt apostola – Kenneth Waltz – maga is elismerte, hogy a nemzetközi politika, és nem a külpolitika elméletének megalkotására törekedett, ezért az a külpolitika vizsgálatára kevésbé alkalmas. A neorealista iskola vizsgálati módszere elsősorban az adott állam relatív hatalmi helyzetének megállapításától függ, amely meghatározza külpolitikai magatartását. Az állam hatalmi helyzetét így a rendelkezésére álló erőforrások (politikai, gazdasági, katonai) és a többi

¹⁰ Uo. 237. old.

hatalmi pólushoz viszonyított helyzete határozza meg, illetve a hatalom eloszlása a nemzetközi rendszerben (unipoláris, bipoláris, multipoláris rendszer). Szintén fontos tényező a nemzetközi rendszer szisztemikus hatásainak vizsgálata, azaz az államok igazodása az adott nemzetközi rendszerhez, továbbá a költség-haszon számítás, a több biztonság, több befolyás megszerzésének kockázataival, veszélyeivel, „árával” való kalkuláció. A külpolitika-elemzés során ugyancsak figyelembe kell venni az államok autonómiára való törekvését, amely azokon a területeken jelentkezik leginkább, ahol az adott állam biztonsága legnagyobb veszélynek van kitéve. Az autonómia törekvéssel szemben hat az államok egymásra gyakorolt befolyása, amelynek kiterjesztése szintén a külpolitika fontos céljai közé tartozik. Az autonómia és a befolyás együttese a hatalom forrása.

Végezetül szükséges figyelembe venni a hatalmi egyensúlyra való törekvést, illetve az államok biztonságpercepcióján alapuló „fenyegetés egyensúlyt”, amely a többi államot vagy összefogásra készíti a fenyegetés forrásával szemben, vagy a gyenge államok vonatkozásában csatlakozásra (*bandwagoning*). Waltz szerint egy állam a következő kritériumok szerint értékeli a másik állam részéről őt érő fenyegetéseket: „Ezek a felhalmozott képességek (azaz az állam nagysága, lakossága, valamint katonai és gazdasági potenciálja), a földrajzi szomszédság és az agresszív (támadó) szándékok észlelésének kombinációja.”¹¹

A realista és neorealista iskolákkal ellentétben a többek között Immanuel Kant és David Hume munkásságán alapuló liberális iskola elutasítja a nemzetközi kapcsolatok realista hatalomközpontú vizsgálatának kizárólagosságát. A liberális iskola a realistától eltérően az állam alatti szint (egyén, gazdasági szereplők) nemzetközi kapcsolatokra gyakorolt hatását elemzi, a következő elvek alapján:

- A polgárok közötti jogegyenlőség, és az általuk gyakorolt szabadságjogok.
- A vezetők hatalmukat a választók hozzájárulásán keresztül kapják, amit a nemzetközi szintéren korlátozás nélkül gyakorolhatnak.
- A gazdaság a magántulajdonon alapul, mely a termelékenység ösztönzője és az állami hatalom korlátja.
- A gazdasági döntéseket a kereslet és kínálat alakítja.¹²

¹¹ Uo. 248. old.

¹² Uo. 291. old.

A liberális felfogás három lényeges ideológiai örökségen alapul. Az első szerint a liberalizmus nemzetközi rendszerre gyakorolt legfontosabb hatása a liberális vagy demokratikus béke, mely szerint a liberális államok a béke elkülönült övezeteit hozzák létre, egymással nem folytatnak háborút. A második szerint, míg a liberális demokráciák egymással békében élnek, addig a nem liberális rendszerekkel szemben meggondolatlan agresszivitás jellemzi őket. A harmadik sajátosság szerint a liberálisok a veszélyekkel szemben túlzottan engedékenyek és hajlanak az izolacionizmus felé. A fenti elveket a konzervatív (*laissez faire*) és szociáldemokrata liberalizmus eltérő hangsúlyokkal kezeli.

A liberális gondolkodók – a realistákhoz hasonlóan – az államközi kapcsolatok anarchiáját hangsúlyozzák, de hisznek a pozitív összegű versengésben (nem zéró összegű játszmák), továbbá véleményük szerint az egyik állam a másik számára nem csak fenyegetést jelenthet, hanem lehetőséget például a kölcsönösen előnyös kereskedelemre. A liberális iskola egyik központi elmélete az interdependencia elmélet, amely szerint az államok kölcsönös függőségben állnak egymással, és amely különösen igaz a gazdaság területére.

A XX. század második felében zajló világméretű változások, a globalizáció, illetve a regionális integráció hívta életre a neoliberais (institucionalista) iskolát. A neoliberais Robert O. Keohane szerint a nemzetközi politika biztonságra és politikai gazdaságtanra osztható, ahol az államok együttműködésére jóval nagyobb esély van. Ebben a felfogásban a nemzetközi stabilitás kulcsának a nemzetközi intézményeket tekintik, mivel azok az államok közötti kooperáció kialakításának fő színterei. A realista iskolától eltérően az institucionalisták szerint a nemzetközi anarchikus rendszerben az állam pusztasága nem feltétlenül fenyegetést jelent, hanem a kölcsönösen előnyös együttműködés lehetőségét is magában hordozza (interdependencia). A liberális és neoliberais felfogás nagyobb szerepet tulajdonít a „szubszisztemikus” aktoroknak a nemzetközi kapcsolatok terén, így az egyéneknek, a közvéleménynek, a társadalomnak, az érdekcsoportoknak és a gazdasági szereplőknek.¹³

Robert O. Keohane és Joseph S. Nye komoly kísérletet tett arra, hogy a realizmus és liberalizmus álláspontját közelítse a hatalom és az interdependencia közötti összefüggés vizsgálatával, valamint az utilitarianizmus filozófiájából következő „racionális választás” elvének alkalmazásával, ami az államok konzisztens preferenciáin, az alternatívák vizsgálatán, a hasznok és költségek feltárásán, és a haszonmaximalizáló magatartáson alapul, de a két

¹³ Uo. 312-337. old.

iskola között az államok céljait és a nemzetközi környezet sajátosságait illető éles szembenállást ők sem tudták feloldani.¹⁴

A fenti próbálkozásokkal ellentétben a 2000-es évek elején Waltz továbbra is a realista, neorealista elvek elsőbbsége mellett érvelt. Álláspontja szerint az a meglátás, hogy a demokráciák kevésbé hajlamosak háborúkat vívni, csak abban az esetben állja meg a helyét, ha a háborúk okait kizárólag az államokon belül keressük, ami téves megközelítés, mivel a konfliktusok okai egyszerre találhatók meg az államokon belül, és az államok közötti interakciókban. Az interdependencia szintén csak bizonyos esetekben mérsékli a háborúk kitörésének valószínűségét, többek között azért, mert az „aszimmetrikus interdependencia” könnyen értelmezhető egyszerű függésként is, ami a status quo megváltoztatására ösztönözheti az érintett államot.

A nemzetközi intézmények szerepét hangsúlyozó institucionalista iskolával szemben Waltz kiemeli, hogy ezen intézményeket az erősebb államok hozzák létre és tartják fenn, jól-rosszul felfogott érdekeiknek megfelelően.¹⁵ Ahogy Susan Strange fogalmaz Clausewitz híres mondatát némileg elferdítve: „a nemzetközi szervezet mindenek előtt a nemzeti kormány egyik eszköze, a nemzeti érdekek érvényesítésének folytatása más eszközökkel.”¹⁶

A hatalmi erőegyensúly politikával kapcsolatban Waltz hangsúlyozza, hogy ha az egyensúly felborul, a realista elméletek szerint a nemzetközi színtér szereplői annak helyreállítására fognak törekedni, még ha az elméletek arra nem is tudnak választ adni, hogy arra mikor kerülhet sor. Ez a különböző nemzetközi rendszerekben a következőképpen történhet meg: „A hiányosság aminek a következtében a nagyhatalmak könnyen összeroskadnak egy multipoláris világban: a figyelmetlenség, egy bipoláris világban: a túlreagálás, egy unipoláris világban: a túlterjeszkedés.”¹⁷ Ez utóbbival kapcsolatban Waltz kifejti, hogy ha egy nagyhatalom túl nagy befolyásra tesz szert, az őt érő fenyegetés hiánya külpolitikáját „szórványossá és akaratossá” teheti, kiemelkedő, ámde így is korlátos erőforrásait hosszú távon végletesen kimerítheti a számtalan és sokszor szükségtelenül felvállalt konfliktus.

¹⁴ Matus János: *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. Pesti Csoport Kft. Budapest, 2005. 167-174. old. ISBN 963 219 971 5

¹⁵ Kenneth N. Waltz: *Structural Realism after the Cold War*. International Security. VOL 25 No1. Summer 2000. 5-41. old.

¹⁶ Susan Strange: *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge University Press, 1996.

¹⁷ Kenneth N. Waltz: *Structural Realism after the Cold War*. International Security. VOL 25 No1. Summer 2000. 13. old.

Végezetül érdekességképpen Waltz a nemzetközi kapcsolatok dinamikájának leírása során már 2000-ben, jóval az afganisztáni és iraki beavatkozást megelőzően, ír az unipoláris rendszer korlátairól: „Az amerikai törekvés, hogy befagyassza a történelem menetét, és megőrizze a világot unipolárisnak, kudarcra van ítélve. A nem is oly távoli jövőben a feladat meg fogja haladni Amerika gazdasági, katonai, demográfiai és politikai erőforrásait, és maga az erőfeszítés, hogy fenntartsa hegemonikus pozícióját a legbiztosabb módja annak, hogy aláaknázza azt.”¹⁸

A következő fejezetekben a realista, neorealista, liberális és neoliberais iskolák elméleteinek felhasználásával sort kerítünk a 2008-as orosz-grúz háború előzményeinek feltárására, a háború lefolyásának megvizsgálására, az európai biztonság intézményi és nemzetközi jogi alapjainak áttekintésére, illetve a 2008-as orosz-grúz háború viszonyára ezzel az intézményrendszerrel és jogi háttérrel. Az institucionalista iskola szempontjából különösen fontosak az Európai Unió, illetve meghatározó tagállamainak együttműködésen alapuló nemzetközi rendszer kialakítása irányába tett lépéseinek, valamint a gazdasági téren Oroszország és számos Unió tagállam között fennálló interdependencia bemutatása, amelyek együttesen jelentősen formálták a 2008-as eseményeket, illetve az azt követő évek térség irányában gyakorolt nyugati politikáját.

I.2. Történelmi előzmények

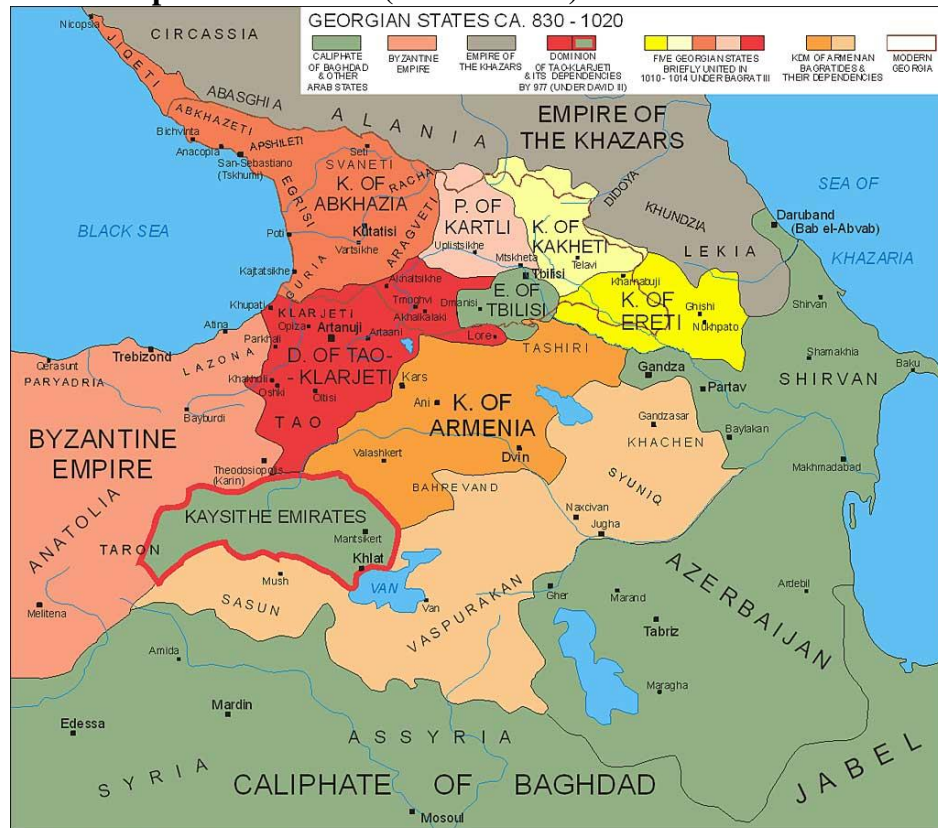
A 2008-as orosz-grúz háború kitörésének előzményit a hipotézisben foglaltak szerint három dimenzióban vizsgálhatjuk. Egyrészt kezelhetjük a konfliktust megelőző eseményeket tágabb, geopolitikai összefüggésekben, melyben szénhidrogén vagyonára támaszkodva egy egyre magabiztosabb Oroszország kívánta feltartóztatni az elmúlt két évtizedben az Egyesült Államok vezetésével egyre nagyobb teret nyerő NATO expanzióját a posztszovjet térségben, és ahol a Dél-Kaukázus csak egyik „hadszíntere” a nagyhatalmi vetélkedésnek. Másrészt kereshetjük a konfliktus gyökereit egy rendkívül komplex, történelmi események által meghatározott grúz-orosz regionális keretben. Végezetül nem hagyhatjuk figyelmen kívül a grúz-dél-oszét és grúz-abház etnikai viszonyrendszert, mely a 2008-as konfliktus kirobbanásának egyik közvetlen oka volt.

Az elméleti alapok bemutatását követően az értekezés ezen alfejezete a konfliktus okainak történelmi előzményeit kívánja feltárni, különös tekintettel a grúz-orosz viszonyra,

¹⁸ Uo. 36-37. old.

ugyanakkor – már csak a területi korlátokra való tekintettel is – nem kíván átfogó képet nyújtani a grúz történelemről.

1. sz. térkép: A Grúz állam (isz. 830-1020)

Copyright © 2004, Andrew Andersen

Forrás: Society of Assyriologists, Bibliologists and Caucasiologists
<http://www.sabc.ge/index.php?lang=eng&id=269> (2014.10.24.)

A grúz történelem hosszú és gazdag múltra tekint vissza. Már a Kr.e. IV-V. században megjelentek Grúzia területén az első államalakulatok, melyek közül Kolkhisz és Kaukázusi Ibéria királyságai játszottak döntő szerepet a grúz nép kialakulásában. A kereszténység felvételére, mely a grúzok identitását a mai napig alapjában meghatározza, Kr.u. 337-ben került sor, amikor Mirian király államvallássá tette azt. A grúz ortodox keresztény egyház megjelenése és a grúz ábécé kialakulása megteremtette a középkorban regionális hatalmi pozíciót betöltő grúz királyság létrejöttének alapjait, mely fénykorában a Fekete-tengertől a Kaszpi-tengerig terjedt.¹⁹ Az időszak legjelentősebb grúz királyai, mint Tbiliszi megalapítója, Vakhtang Gorgasali (449-502) és III. Bagrat (975-1014) egy egységes Grúziát uralhattak, melynek fővárosa Kutaisi volt. A korszak uralkodói állandó háborúkat folytattak a Bizánci

¹⁹ Deák János, Sztternák György: *Grúzia*.

http://portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE_ROOT/KUTATAS/KUTATAS_HDI/TANANYAGOK/TAB112960/GRUZIA.DOC (2013.08.06.)

Birodalommal és a szeldzsuk törökökkel. Miután IV. Dávid, az Újjáépítő, Didgorinál 1121-ben legyőzte a szeldzsukokat, a történészek által aranykorként aposztrofált időszak következett be Tamar királynő (1184-1213) uralkodása alatt. A híres grúz költő, Sota Rusztaveli is ezen időszakban alkotott a királynő udvarában.²⁰

A XII-XV. századi mongol pusztítás Grúziát sem kerülte el. Dzsingisz kán, majd Timur Lenk hordái végzetesen meggyengítették a királyságot, mely a XVI-XVII. században az Oszmán Birodalom és Perzsia befolyási övezetévé vált. A XVIII. század az Orosz Birodalom felemelkedését hozta magával, mely a Kaukázusban is egyre jelentősebb pozíciókat épített ki. II. Erekle király Nagy Katalinhoz fordult katonai oltalmat kérve az Oszmán Birodalom és Perzsia betöréseivel szemben, mely elvezetett az 1783-as Georgievsk Egyezmény aláírásához, amely Kelet-Grúziát lényegében orosz protektorátus alá helyezte. A perzsákkal vívott 1795-ös háborút követően, mely során a perzsa hadsereg Tbiliszit is felégette, 1801-ben Oroszország teljesen annektálta Grúziát, amely 1844-től a Kaukázusi Alkirályság néven vált az Orosz Birodalom részévé. 1881-től az országot teljesen integrálták Oroszországba, amely intenzív szlávósítással járt együtt.

Az első világháborút, és az 1917-es forradalmat követően az orosz központi hatalom gyengeségét kihasználva a grúzok 1918. május 26-án kikiáltották függetlenségüket, és megalapították a Grúz Demokratikus Köztársaságot, mely az első modern, független grúz államként vonult be a történelembe. Noe Zhordania, a helyi mensevik mozgalom vezetője – később miniszterelnök – hamar szembekerült a Grúziában népszerűtlen bolsevik mozgalom vezetőjével, Jozsif Dzsugasvilivel, aki később Jozsif Visszarionovics Sztálin néven vált a Szovjetunió teljhatalmú urává, a szintén grúz származású Lavrentyij Pavlovics Berijával együtt. Ahogy a Vörös Hadsereg úrrá lett az oroszországi helyzeten, a Grúz Demokratikus Köztársaság helyzete tarthatatlanná vált, ismét orosz csapatok masíroztak Tbiliszi utcáin, hogy a Szovjetunió nevű nagy történelmi kísérlet részesévé tegyék Grúziát is.²¹

Összegzésképpen megállapítható, hogy Oroszország évszázadok óta meghatározó szerepet játszik Grúzia politikai életében, mely szerep nem mentes az ellentmondásoktól. Egyrészt az ortodox keresztény Oroszország felszabadító és védelmező szerepet töltött be az Oszmán Birodalommal szemben, másrészt Tbiliszi függetlenedési kísérletei sorozatosan elbuktak Moszkva nagyhatalmi ambícióin. Ez a kettősség a mai napig meghatározza a két ország viszonyát, a szoros együttműködés periódusai és a grúz függetlenedési kísérletek

²⁰ Per Gahrton: *Georgia: Pawn in the New Great Game*. PlutoPress. New York, 2010. 34-41 old. ISBN 9780745328591

²¹ Uo.

egymást váltják, nem utolsósorban Oroszország aktuális politikai, gazdasági és katonai erejétől függően, mivel az regionális nagyhatalomként – a realpolitik elveinek megfelelően – befolyási övezetének maximalizálására törekszik, melynek Grúzia is része.

I.3. Grúzia a szovjet időkben

A szovjet időkben a 2008-as konfliktus vonatkozásában meghatározó volt mind a belső etnikai ellentétek (grúz-dél-oszét, grúz-abház) kialakulása szempontjából, mind az orosz-grúz viszonyt illetően. Elsősorban ebben az időszakban kereshetjük az 1990-es évek polgárháborúinak előzményeit, annak a helyzetnek a kialakulását, amely közvetlen kiváltó oka volt a 2008-as háborúnak. Ez az alfejezet a konfliktus – az értekezés hipotéziseiben megfogalmazott – három szintje közül az etnikai dimenzióval kíván foglalkozni.

A Grúz Demokratikus Köztársaság bukását követően a bolsevikok 1921. február 25-én kikiáltották a Grúz Szovjet Szocialista Köztársaságot, mely 1922-ben mint a Grúziát, Azerbajdzsánt és Örményországot egyesítő Kaukázusontúli Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság része vált a Szovjetunió tagjává. 1936-ban az új szovjet alkotmány elfogadásával a három köztársaság visszanyerte önállóságát, annak köszönhetően, hogy a sztálini teljes asszimilációval szemben ismét előtérbe került a lenini „nemzeti önmeghatározás” politikája. A nemzeti igények további kielégítése céljából szintén felállításra került az Abház Autonóm Köztársaság, a Dél-Oszét Autonóm Kerület (Oblaszt) és az Adzsar Autonóm Köztársaság, mely a Szovjetunió belül egyedüliként nem nemzeti alapon, hanem vallási alapon kínált Adzsária muzulmán közösségének névleges autonómiát.²²

A szovjet időkben Grúzia „szocialista mennyország” vált, köszönhetően gyönyörű fekete-tengeri partjainak, fenséges kaukázusi hegyeinek és kiváló borainak, melyek közkedvelt üdülőhellyé változtatták a Szovjetunió belül. Abházia különösen kedvelté vált a Vörös Hadsereg tisztjeinek körében, mely a későbbiek során jelentős hatást gyakorolt a kibontakozó eseményekre. Ugyanakkor az idillikusnak látszó felszín alatt a korábbi nemzeti ellentétek továbbra is ott parázslottak.

A szovjet szövetségi rendszer a Kommunista Párt centralizált hatalmának megőrzése céljából és a belső stabilitás biztosítása érdekében – mely nem volt egyszerű feladat egy olyan birodalomban mely számos nemzetnek és etnikumnak szolgált otthonául – bizonyos fokú adminisztratív, nyelvi, kulturális, oktatási és gazdasági autonómiát nyújtott nemzeti számára.

²² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 13-15. old. ISBN 9780-7656-2508-3

Ezen nemzetek méretük, befolyásuk és történelmi szerepük alapján hierarchikus, nem egyenlő módon kerültek besorolásra. A legjelentősebb államalkotó népek – mint a grúz – szövetségi köztársasági státuszt kaptak, míg a kevésbé jelentősek – jóval kevesebb jogosítvánnyal – autonóm köztársaságokba, autonóm régiókba és kerületekbe szerveződtek. A rendszer működését az „oszd meg és uralkodj” elvének alkalmazása jellemezte, ahol egyik nemzet sem volt igazán elégedett státuszával, melynek javulását csak a másik kárára remélhette. Ugyanakkor ezek a névleges önállóságot biztosító területi egységek hozzájárultak a központi hatalom megőrzéséhez, és a kulturális, nyelvi, hatalmi igények bizonyos fokú kielégítésén keresztül a stabilitás fenntartásához. Ez a fajta, kezdetben a Szovjetunió, majd Oroszország által gyakorolt politika mind a mai napig jelen van a posztszovjet térségben.²³

2. sz. térkép: Grúzia 1921-31

Copyright © 2004, Andrew Andersen

Forrás: Rolf Gross: Writings and Travels <http://rolfgross.dreamhosters.com/Georgia-GE/Maps/> (2013.11.04.)

A nacionalista tendenciák szovjet uralom alatti továbbélésének kézzelfogható jele volt az 1956-os forrongás Tbilisziben, és az 1978-as felkelés, mely az orosz nyelv hivatalossá tétele miatt robbant ki, és amely eredményeként a grúz nyelv visszanyerte kizárólagos hivatalos státuszát. Az ambivalens viszonyt, mellyel a grúzok a központi szovjet hatalomhoz

²³ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 62-63. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

viszonyultak, jól példázza Eduard Sevardnadze és Zviad Gamsakhurdia eltérő karrierje is. Míg az előbbi a grúz kommunista párt éléről Moszkvába került, és ott folytatta pályafutását, hogy a Szovjetunió külügyminiszterévé váljon, addig az utóbbi földalatti emberi jogi mozgalmat hozott létre, és a grúz nacionalizmus és függetlenségi törekvések élharcosává vált. A két gyökeresen eltérő pálya mégis mindkét esetben Grúzia elnöki székébe vezetett.

A szovjet rendszerben az abházok az autonóm köztársasági pozíciójukat leértékelődésként élték meg a szovjet szövetségi köztársasági státuszhoz képest, mellyel álláspontjuk szerint Sztálin és Berija jutalmazta Grúziát. A nemzetiségi ellentéteket tovább szította a grúzok Abháziába történő betelepülése és a grúz nyelvű oktatási rendszer kiépülése. Sztálin halálát követően egy lassú konszolidáció indult meg, mely eredményeként teret nyert az abház nyelvű oktatás. 1978-ban Abház Állami Egyetem nyitotta meg kapuit, és egy abház nyelvű televízióadás is megkezdődhetett. A politikai, kormányzati és adminisztratív szférában az abház nemzetiségűek túlreprezentáltak lettek, de a tartomány szövetségi köztársasági státuszát így sem tudták kiharcolni. Az abházok, akik 1897-ben 55%-át tették ki az autonóm köztársaság lakosságának, időközben kisebbségbe kerültek saját otthonukban. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint az 525 061 fős lakosságnak 17,76%-a vallotta magát abháznak, míg a grúzok 45,68%-át tették ki a lakosságnak.

1. sz. táblázat: A Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság etnikai összetétele 1989-ben

Grúz	3 787 393	70,13%
Örmény	437 211	8,1%
Orosz	341 172	6,32%
Azeri	307 556	5,69%
Oszét	164 055	3,04%
Abház	95 853	1,77%
Egyéb	267 601	4,95%
Összesen	5 400 841	100%

Forrás: 1989-es szovjet népszámlálás. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Vol. II. September 2009. 64-65. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

A Grúziában az abház után legjelentősebb területi, kulturális önállósággal rendelkező dél-oszét kisebbség mindig is északra tekintett, célként megfogalmazva az észak-oszétokkal

való integrációt, mely az Oroszországgal való szorosabb együttműködés irányába hatott. A szovjet időkben az autonóm kerületi státusz csak névleges önállóságot nyújtott a dél-oszétok számára. 1938-ban az oszétok által használt latin ábécét felváltották a grúzzal, majd 1954-ben a cirillel, míg az oktatás nyelve a grúz lett. A dél-oszétok stabil többséget élveztek Dél-Oszétiában, ahol 1989-ben a 98 527 fős lakosság 66,21%-át tették ki, míg a grúzok csak 28,97%-át.²⁴

2. sz. táblázat: Az Abház Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság etnikai összetétele 1989-ben

Grúz	239 872	45,68%
Abház	93 267	17,76%
Örmény	76 541	14,58%
Orosz	74 913	14,27%
Görög	14 664	2,8%
Egyéb	25 804	4,91%
Összesen	525 061	100%

Forrás: 1989-es szovjet népszámlálás. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Vol. II. September 2009. 64-65. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

3. sz. táblázat: A Dél-oszétiai Autonóm Kerület etnikai összetétele 1989-ben

Oszét	65 233	66,21%
Grúz	28 544	28,97%
Orosz	2128	2,16%
Örmény	984	1%
Zsidó	396	0,4%
Egyéb	1 242	1,26%
Összesen	98 527	100%

Forrás: 1989-es szovjet népszámlálás. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Vol. II. September 2009. 64-65. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²⁴ Uo. 64-70. old.

Összességében a szovjet időről megállapítható, hogy erőszakos módszerekkel és elnyomással, a különböző népcsoportok egymás elleni kijátszásával, de biztosította a stabilitást a Dél-Kaukázusban. Ugyanakkor a sokszor diszkriminatív oktatási, kulturális és hatalmi politikájával a felszín alatt hozzájárult a nemzeti feszültségek éleződéséhez, mely a központi hatalom széthullását követően tragikus következményekkel járt, először az 1990-es évek polgárháborúi során, majd a 2008-as konfliktus kirobbanásakor.

I.4. Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia a Szovjetunió felbomlását követően

Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a Szovjetunió összeomlásával járó politikai folyamatok súlyos – az országban élő nemzetek közötti viszonyt mai napig alapjaiban meghatározó – következményekkel jártak Grúziában, s tágabban véve az egész Kaukázusban. A szovjet birodalmat szétvető centrifugális erők, különböző nemzeti mozgalmak mintáját „kicsiben” Grúzia is leképezte. Tbiliszi nem volt képes az ország politikai, területi egységét megőrizni az abház, dél-oszét és adzsáriai függetlenségi törekvésekkel szemben, melyet a központi szovjet, később orosz hatalom keményvonalas – főleg katonai – elemei is támogattak a Grúzia feletti orosz befolyás megőrzése érdekében. Ebben az időszakban merevedtek meg – a hipotézisben foglaltak szerinti – etnikai törésvonalak, melyek a 2008-as háború kirobbanásához is nagyban hozzájárultak.

A szovjet rendszer grúziai végnapjainak kezdetét jelentette, mikor 1989. április 9-én ejtőernyős csapatok 19 Grúzia²⁵ önállóságáért küzdő tüntetőt öltek meg Tbiliszi-ben. Az ellenzéki függetlenségi mozgalom Zviad Gamsakhurdia és Merab Kosztava köré szerveződött, s az utóbbi mai napig tisztázatlan halálát követően vitathatatlanul Gamsakhurdia vált az ellenzék vezéralakjává. Az 1990. október 28-i választásokon a Kerekasztal – Szabad Grúzia mozgalom többségbe került a Legfelsőbb Tanácsban, melynek Gamsakhurdia lett az elnöke.

Az új grúz politikai mozgalom hamar kitűnt nacionalista retorikájával, „Grúzia a grúzoké!” jelmondatával és asszimilációs programjával, mellyel hamar elidegenítette az országban élő kisebbségeket. Az 1991. március 31-i népszavazást követően – melyen a grúzok nagy többségben az ország függetlenségére szavaztak – Gamsakhurdia május 26-án a független Grúzia első elnökévé választották a szavazatok 86%-val. A karizmatikus politikai vezető képét hamarosan felváltotta a nacionalista, messianisztikus vezér képe, aki személyiségének köszönhetően tovább fokozta Grúzi instabilitását. Gamsakhurdia hamarosan

²⁵ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 16. old. ISBN 9780-7656-2508-3

nem csak a kisebbségi népcsoportok körében vált népszerűtlenné, de grúz honfitársai, korábbi politikai szövetségesei is egyre inkább hatalma megdöntésén munkálkodtak.²⁶

A belső politikai ellenzék vezéralakjai Tengiz Szigua miniszterelnök, Tengiz Kitovani a Nemzeti Gárda parancsnoka, és Jaba Ioseliani volt, aki a paramilitáris *Mkhedrioni* (Lovasok) szervezet parancsnokaként hamarosan kétes hírnévre tett szert. Az ellenzékot feltehetően Moszkvából is támogatták, ahol számos keményvonalas katonai és politikai vezetőnek lehetett elege a russzofób, önálló, Oroszországtól független kaukázusi egységben hívő Gamsakhurdia elnökségéből. Az ellenzéki mozgalmak támogatását megkönnyítette, hogy Oroszország a Szovjetunió felbomlásának időszakában még kereste szerepét a nemzetközi porondon, ezért nem volt képes egységes, koherens politikai irányvonalat kialakítani Grúzia vonatkozásában, így sokszor akár egy-egy középszintű katonai vezető is önállóan dönthetett nagy horderejű kérdésekben, pl. egy félkatonai szervezet fegyverrel és lőszerrel való ellátásában.

3. sz. térkép: Grúzia 1994-ben

Forrás: European Dialogue <http://eurodialogue.org/Georgia-Map> (2013.11.25.)

²⁶ Uo. 16-34. old.

Az elnök ellentmondásos politikai irányvonalának köszönhetően – számos ellenfele egyenesen fasisztának minősítette – nemzetközileg is elszigetelődött. A térség iránt tanúsított lanyha nyugati érdeklődést tovább mérsékelte az első öbölháború, mely teljesen lekötötte az Egyesült Államok és szövetségesei figyelmét, így Gamsakhurdia végleg magára maradt.

1991. december 22-én a Nemzeti Gárda és a *Mkhedrioni* lemondásra szólította fel Gamsakhurdiát, amit az visszautasított. Ezt követően a két fegyveres szervezet tüzet nyitott a parlamentre és az elnöki épületre, ami a harcban álló felek közelsége miatt a „százméteres háború” néven vonult be a történelembe. 1992. január 6-án Gamsakhurdiának menekülnie kellett, először Azerbajdzsánba, majd Örményországba és végül Csecsenföldre, ahol Dudajev elnök vendégeként felállította árnyékkormányát. Gamsakhurdia hívei nyugatra menekültek az Abháziával határos Mingréliába, majd tovább Szuhumiba. Eközben a fővárosban Katonai Tanács alakult Szigua, Kitovani és Ioseliani, a puccs főszereplőinek részvételével, mely félkatonai szervezeteken alapuló brutális hatalmat vezetett be Grúziában. A legitimációs válsággal küzdő új vezetés 1992. március 8-án Tbiliszibe hívta Eduard Sevardnadzét, aki csatlakozott az Államtanács elnökségéhez. Az 1992. októberi választásokat követően Sevardnadze a parlament elnöke lett, majd 1995-ben Grúzia elnökévé választották.²⁷

Összefoglalásként megállapítható, hogy Grúzia függetlenné válásának folyamata – a többi posztszovjet köztársasághoz hasonlóan – kaotikusan zajlott le, teret engedve a kommunista időszak alatt felszín alá kényszerített nacionalista törekvéseknek, etnikai feszültségeknek. A központi hatalom szétesése, a zavaros belpolitikai viszonyok, az erőszakos szervezetek „privatizálása”, félkatonai magánalakulatok létrehozása megágyazott a véres etnikai konfliktusok kirobbanásának, melyet tovább szított a régi szovjet, majd orosz kommunista és katonai elit, ami Moszkva térségbeli befolyásának megőrzése céljából aktívan támogatta a Grúzián belüli szeparatista mozgalmakat.

I.5. Polgárháború

Az újonnan alakult Grúziát – csakúgy mint a volt Szovjetunió több frissen függetlenné vált tagköztársaságát és magát Oroszországot – nagyfokú belpolitikai instabilitás jellemezte, melyet tovább súlyosbítottak a felszínre került etnikai ellentétek. Az 1990-es években Dél-Oszétiában, majd Abháziában kirobbant fegyveres összetűzések közvetlen előzményeit jelentették a 2008-as háborúnak. A konfliktus hipotézisben foglalt három elkülöníthető szintje – etnikai, orosz-grúz, és geopolitikai – közül kettő is ekkor öltött végleges formát. Az etnikai

²⁷ Uo.

ellentétek a véres polgárháború során antagonisztikusakká váltak, lehetlenné téve a rövid- és középtávú rendezést, valamint a polgárháborúban való orosz szerepvállalás, a szakadár területek támogatása az orosz-grúz viszonyt is megmérgezte hosszú időre.

Az első repedés Grúzia politikai, területi integritásán Dél-Oszétiában keletkezett, mely nem csak etnikailag nem volt grúz, de Észak-Oszétia létének köszönhetően mindig is északra, Oroszország felé tekintett politikai iránymutatásért, a grúz asszimilációs törekvések elleni védőpajzsként. 1988-ban dél-oszét Népi Front (*Ademon Nykhas*) alakult, mely 1989. november 10-én kérte a grúz Legfelsőbb Tanács hozzájárulását a Dél-Oszét Autonóm Kerület státuszának autonóm köztársasági szintre emeléséhez. A kérés elutasításra került. 1989. november 23-án Gamsakhurdia 20 000-30 000 híve élén Chinvaliba indult, hogy „megvédje” a helyi grúz lakosságot. A menetet a szovjet belügyi csapatok sikeresen feltartóztatták mielőtt az elérte volna a dél-oszét fővárost, bár elszórt összecsapásokra így is sor került a dél-oszét ellentüntetők és a grúzok között.

Az 1990-es választásokon a grúz adminisztráció csak olyan pártokat engedett indulni, melyek az egész ország területén folytatták tevékenységüket, ezért az *Ademon Nykhas* nem indulhatott. Válaszul az oszétok 1990. szeptember 20-án deklarálták Grúziától való függetlenségüket, mint a Szovjetunió belüli Dél-Oszét Szovjet Demokratikus Köztársaság. 1990. december 11-én a grúz Legfelsőbb Tanács eltörölte Dél-Oszétia autonómiáját, és blokád alá vette a tartományt. A grúz és dél-oszét paramilitáris egységek között folyamatossá váltak az összecsapások, melynek az sem vetett véget, hogy 1991. áprilisában szovjet csapatok érkeztek Dél-Oszétiába. A Grúzián belüli első fegyveres konfliktus halálos áldozatainak száma a mai napig nem tisztázott, de feltehetően ezres nagyságrendű. A harcok szomorú következményeként a közel 100 000-es oszét lakosság – mely Dél-Oszétián kívül, Grúzia egyéb területein és főleg Tbilisziben élt – túlnyomó többsége elmenekült az országból.²⁸

Az 1991. március 17-i népszavazáson, mely megelőzte a március 31-i grúz függetlenségi referendumot, a dél-oszétok túlnyomó többsége támogatta a Szovjetunió fennmaradását. 1992. január 19-én, a Szovjetunió felbomlását követően a dél-oszétok egy újabb népszavazáson a Grúziától való függetlenség és az Oroszországgal történő egyesülés mellett adták le voksukat, majd ezt követően a dél-oszét parlament 1992. május 29-én deklarálta a régió függetlenségét. A fegyveres harcok lezárására már a Gamsakhurdia érárt

²⁸ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 71-72. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

követően, az 1992-es Szocsi Egyezmény megkötésével került sor, melyet Borisz Jelcin orosz elnök és a hatalmát frissen megszerzett Eduard Sevardnadze írtak alá.²⁹

Az 1991. március 31-i grúz függetlenségi népszavazást követően Adzsária is az önállóság útjára lépett. 1991. április 20-án Aszlan Abashidze, egy helyi muzulmán vezető és emberei meggyilkolták a helyi Legfelsőbb Tanács grúz alelnökét. A Batumiban állomásozó szovjet alakulatok parancsnoka, aki feltehetően gyümölcsöző üzleti kapcsolatokat ápolt Abashidzével, a szeparatista erők mellé állt, így „Batono” (grúzul „úr”) Abashidze uralma alatt a régió elnyerte *de facto* függetlenségét, mely egészen 2004-ig fennállt, amikor Miheil Szaakasvili utasítására a grúz csapatok helyreállították a központi irányítást a régióban. Szintén etnikai feszültségek jelentkeztek Grúzia egyik legszegényebb, Samtske-Javakheti nevű régiójában, ahol a lakosság túlnyomó része örmény, és amely csak a területért folyó 1918-as háborúban került Örményországtól Grúziához.³⁰

A szakadár nemzeti folyamatok közül a legsúlyosabb következményekkel, masszív etnikai tisztogatásokkal és véres fegyveres harcokkal az abház függetlenségi törekvések jártak, többek között azért, mert Abházia etnikai összetétele Dél-Oszétiánál vegyesebb képet mutatott, maguk az abházok pedig kisebbségben voltak a tartományban. Az abház nemzeti mozgalom, az *Aidgylara* (Egység) 1988-ban alakult, és 1989-ben már tüntetéseket szervezett. 1990. augusztus 25-én az abház Legfelsőbb Tanács – a grúz képviselők távollétében – deklarálta az Abház Szovjet Szocialista Köztársaság szuverenitását, amit a grúz Legfelsőbb Tanács azonnal semmisnek nyilvánított. Dél-Oszétiához hasonlóan az 1991. március 17-i népszavazáson – grúz bojkott mellett – az abházok a Szovjetunió fennmaradására szavaztak. 1991. júliusában grúz-abház megállapodás született egy választási kvóta rendszerről, mely meghatározta hány grúz, abház és egyéb nemzetiségű képviselő juthat be az abház Legfelsőbb Tanácsba, valamint a Tanács elnöki pozícióját az abházoknak, míg az alelnököt a grúzoknak juttatta. Ugyan ez az etnikai alapú felosztás nagyban hasonlított a szovjet rendszerre, és nyíltan diszkriminatív volt a lakosság alig 17%-át kitevő abházok érdekében, mégis így sikerült megőrizni a status quo-t, mely alapján egyik fél sem tudta akaratát a másikra kényszeríteni, elodázva ezzel a nyílt ellenségeskedés kitörését.³¹

²⁹ 1992-es Szocsi Egyezmény a grúz-oszét konfliktus rendezésének alapelveiről. Svobodnya Gruzia. 82. szám. 1992. június 27. http://www.rrc.ge/law/xels_1992_06_24_e.htm (2013.09.29.) és Svetlana Chervonnaya: *Conflict in the Caucasus, Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow*. Gothic Image Publications, 1994. 104-105. old. ISBN 090636230X

³⁰ FrederikCoene: *The Caucasus. An introduction*. Routledge, New York. 2010. 159-160. old. ISBN 0-203-87071-9

³¹ Uo. 90-93. old.

Az első problémák akkor jelentkeztek, amikor az egyéb kisebbségek képviselői közül hét csatlakozott az abház frakcióhoz, mely így 35 tagjával többségbe került a 65 fős Legfelsőbb Tanácsban. Az 1992-es tbiliszi erőszakos hatalomátvételt követően a grúz képviselők kiléptek a Tanácsból, míg Tbilisziben eltörölték a szovjet alkotmányt és az 1918-21-es alapokon felállították a Grúz Demokratikus Köztársaságot. Szuhumiban ezt az abház autonómia eltörléseként értelmezték, és válaszul helyreállították az 1925-ös alkotmányt, mely szerint Abházia egyenlő státuszt élvezett Grúziával a Transzkaukázusi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságon belül. Az új helyzet kiélezte a feszültséget Tbiliszi és Szuhumi között, az abház kormány épületén felvonták az Abház Köztársaság zászlaját, habár ekkor még a probléma rendezése tárgyalásos úton is lehetségesnek tűnt egy grúz-abház unió létrehozásával. A tárgyalószobákban zajló megbeszéléseket 1992. augusztus 14-én a fegyverek hangja nyomta el, amikor grúz csapatok lépték át Abházia határát.³²

Az 1992. augusztusi grúz fegyveres támadást megelőzően minden nacionalista, kalandor politikája ellenére Gamsakhurdia kísérletet sem tett az abház status quo erőszakos megváltoztatására, de ekkor Tbilisziben már Sevardnadze, és az őt támogató Nemzeti Gárda és paramilitáris alakulatok voltak hatalmon. A szikrát a lőporos hordóba felfegyverzett szeparatista bandák vetették, akik Abháziában olyannyira veszélyeztették a vasúti és közúti forgalmat, hogy a hivatalban lévő belügyminisztert is sikerült elrabolniuk, tizenegy magas rangú grúz hivatalnokkal együtt. Tbiliszi elrendelte a Kitovani által vezetett Nemzeti Gárda bevetését a biztonság helyreállítása érdekében, melyet nem tekintett az Abházia elleni fegyveres támadásnak. Az abház elnök, Vlagyiszlav Ardzinba figyelmeztette a grúzokat, hogy a határt jelentő Ingus folyó átlépését fegyveres támadásként értelmezik. Kitovani mintegy 3000 gárdistájával augusztus 14-én bevonult Galiba, majd folytatta útját Szuhumiba. Az eredetileg a biztonság helyreállítására irányuló expedíció hamar rablóhadjáratá silányult, fosztogatással, gyilkosságokkal, melyhez hamarosan csatlakozott a *Mkhedrioni* félkatonai szervezet is. A hadjáratot követően Kitovani az Államtanács tagjai előtt büszkén mutatta be háborús trófeáját, az abház kormány épületéről leszakított nemzeti lobogót. A pártatlanság érdekében fontos azonban megjegyezni, hogy az orosz hadseregtől származó felszereléssel villámgyorsan felfegyverzett abház félkatonai szervezetek semmiel sem maradtak el kegyetlenségben, fosztogatásban, erőszakban és gyilkosságok elkövetésében a grúzok mögött,

³² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 71-92. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

amint azt az Abházia lakosságának közel felét kitevő grúz lakosság a saját bőrén megtapasztalhatta.³³

Időközben az abház kormány Gudautába menekült, ahol egy orosz légibázis jelenléte oltalmat biztosított a grúz fegyveres támadás ellen. Az Észak-Kaukázusból megkezdődött csecsen, cserkesz, kozák és egyéb önkéntesek beáramlása, akik abház testvéreik mellett fogtak fegyvert. Köztük volt Samil Baszajev is, a később hírhedté vált csecsen terrorista. A harcoknak ideiglenesen az 1992. szeptember 3-án aláírt tűzszüneti megállapodás vetett véget, melyet Moszkva hozott tető alá, és amely lehetővé tette egy ENSZ békmisszió Abháziába érkezését is. A tűzszünet nem tartott sokáig, októberben az abházok támadást indítottak, és jelentős területeket sikerült a grúzoktól visszaszerezniük. Az orosz hadsereg fegyverrel, lőszerrel és légicsapásokkal támogatta az abház alakulatokat, mely alapjaiban fordította meg a háború menetét, döntő fölényt biztosítva az abház félnek, mely a konfliktus kitörését megelőzően kisebbségben volt Abháziában.³⁴

1993. július 27-én orosz közvetítéssel megszületett a második Szocsi Egyezmény, mely egy grúz, abház és orosz tagokból álló megfigyelő csoportra bízta a tűzszünet betartását. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1993. augusztus 24-én 858. számú határozatával felállította az UNOMIG (*United Nations Observer Mission in Georgia*) megfigyelő missziót, mely 88 katonai megfigyelővel volt hívatott felügyelni a tűzszünet betartását, de minden nemzetközi erőfeszítés ellenére a fegyvernyugvás nem tartott sokáig.³⁵

1993. szeptember 16-án az abházok ismét támadást indítottak, és sikerült visszafoglalniuk Szuhumit, valamint a Kodori-völgy kivételével egész Abháziát. Sevardnadze Moszkvába utazott, ahol régi kommunista pártbeli és szovjet külügyminiszterként megszerzett kapcsolatait próbálta kamatoztatni egy előnyös fegyverszünet megkötése érdekében, kevés sikerrel. 1994. május 14-én megszületett a Moszkvai Egyezmény, mely lehetővé tette nemzetközi megfigyelők telepítését, míg a békefenntartást FÁK (orosz) csapatokra bízta, amelyek júniusban meg is érkeztek Abháziába.³⁶ Az ENSZ BT július 21-én elfogadott 937. számú határozatával kiterjesztette az UNOMIG működését, és 136 megfigyelőre növelte

³³ Svetlana Chervonnaya: *Conflict in the Caucasus, Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow*. Gothic Image Publications, 1994. 121-123. old. ISBN 090636230X

³⁴ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 20-27. old. ISBN 9780-7656-2508-3

³⁵ UN Security Council S/RES/858. 24 August 1993.
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/858(1993)) (2013.10.06.)

³⁶ Tűzszüneti és az erők szétválasztásáról szóló egyezmény (Moszkvai Egyezmény)
<http://www.incore.ulst.ac.uk/services/cds/agreements/pdf/geo1.pdf> (2013.09.29.)

annak létszámát.³⁷ Itt érdemes megjegyezni egy az UNOMIG munkájához köthető sajnálatos magyar vonatkozású eseményt, dr. Török László dandártábornok hősi halálát, akinek a helikopterét 2001. október 8-án Abházia fölött lőtték le.

Az orosz békefenntartók és az ENSZ megfigyelők megérkezésével a konfliktus „befagyott”, a fegyverek elhallgattak, de a felek igazából a hosszú távú politikai rendezéshez nem kerültek közelebb. A tüneti kezelés nem segített a mindkét félben mély sérelmeket okozó háború következményeinek feldolgozásában, a megbékélési folyamat elindulásában. A grúzok nemzeti tragédiaként élték meg Abházia elvesztését, és mintegy negyedmillió grúz elűződését Abháziából. Az abházok soha nem bocsátották meg a grúzok által elkövetett atrocitásokat. Moszkvának nem állt érdekében végleges politikai megoldást találnia a grúz–abház problémára, mely szükségtelessé tette volna az orosz csapatok jelenlétét a régióban, és amely egy rendkívül erős politikai, katonai befolyás elvesztését jelentette volna Tbilisziben. A politikai rendezés hiányában csak idő kérdése volt, hogy a mélyben parázsló feszültségek ismét lángra kapjanak egy újabb fegyveres konfliktus keretében.

I.6. Konszolidáció, a Dél-Kaukázus növekvő energetikai szerepe

A 2008-as orosz-grúz háború okait – ahogy az a hipotézisek között is szerepel – többek között az orosz-grúz viszonyban, és a térségért zajló nagyhatalmi geopolitikai játszmában kereshetjük. Ez az alfejezet bemutatja Moszkva ideiglenes eredményeket hozó törekvését befolyásának helyreállítására Grúziában, illetve az Egyesült Államok megjelenését a térségben, amelyet Oroszország jelentős biztonsági kihívásként értékel.

A Szovjetunió széthullását követő kaotikus politikai helyzet 1992-től fokozatos javulás jeleit mutatta. Megalakult a Független Államok Szövetsége, és Oroszország Jelcin hatalma alatt késznek mutatkozott, hogy bizonyos mértékig – legalábbis a közel-külföld vonatkozásában – betöltse a Szovjetunió által hagyott politikai, gazdasági, katonai vákuumot. Egyes befolyásos politikai körök, melyek magukba foglaltak régi kommunistákat, nacionalistákat és a fegyveres erők magas rangú tagjait, a szovjet/orosz birodalmi befolyás helyreállítására törekedtek. Ezzel szemben a frissen függetlenné vált Grúzia a nemzetépítés útjára lépett, mely óhatatlanul ütközőpályára állította Tbiliszit az elvesztett befolyása visszaszerzésére törekvő Moszkvával.

³⁷ UN Security Council S/RES/937. 21 July 1994.

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/937(1994)) (2013.10.06.) Az UNOMIG létszáma 2009-ben, közvetlen a misszió orosz kezdeményezésre történő bezárása előtt érte el maximumát, akkor 459 fő vett részt a munkájában. UNOMIG honlap.

<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/facts.html> (2015.01.22.)

Eduard Sevardnadze hatalomra kerülésekor ellentmondásos figuraként lépett ismét a grúz politika porondjára. A Szovjetunió utolsó külügyminisztereként annak felbomlásában Gorbacsov mellett betöltött szerepe miatt egyrészt jó kapcsolatokkal rendelkezett az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában, valamint régi elvtársai között Moszkvában (főleg a Külügyminisztériumban), másrészt az orosz keményvonalasok között rendkívül népszerűtlen volt, ugyancsak a Szovjetunió békés felbomlásában játszott szerepéért. Tbilisziben szintén ambivalens érzelmek övezték. Míg egyesek a Gamsakhurdia-éra után várva várt stabilitás, az Oroszországgal megromlott kapcsolatok helyreállítóját látták benne, addig mások hazaárulót, az orosz érdekek feltétlen kiszolgálóját. Mint mindig, az igazság valahol középen rejtett.

A Sevardnadze által örökölt politikai helyzet, a dél-oszét és adzsáriai *de facto* függetlenség, majd az Abháziában kirobbant harcok, az ország területén állomásozó orosz csapatok (az orosz Transzkaukázusi Katonai Körzet főparancsnoksága még Tbilisziben volt) nem hagytak más utat, mint a Moszkvával megromlott kapcsolatok helyreállítását. Ennek a politikának a gyakorlati megvalósulása tükröződött az 1992. június 24-én Borisz Jelcin és Eduard Sevardnadze által aláírt Szocsi Egyezményben, mely négy egyenrangú komponensű – orosz, grúz, dél- és észak-oszét – Egyesült Ellenőrző Bizottságra és békefenntartó egységre bízta a fegyverszünet betartatását Dél-Oszétiában.³⁸ Az Egyezmény valóban stabilitást teremtett a régióban, de hosszú távon a *de facto* 3:1 arányú oszét többség rendkívül előnytelennek bizonyult Grúzia számára, és ellehetetlenítette a Bizottság munkáját.

Az abház konfliktus – ahol az orosz csapatok egyre erőteljesebben avatkoztak be az abházok mellett, habár a hivatalos orosz álláspont továbbra is semleges maradt – keményebb diónak bizonyult. Az 1993. szeptember 16-i támadást követően a totális vereség küszöbén álló grúzok kénytelenek voltak erőiket megosztani, és szembenézni a nyugat-grúz, Abháziával határos Mingréliában tevékenykedő zviadista erők (Gamsakhurdia hívei) egyre nagyobb térnyerésével is. Sevardnadzénak ismét nem volt más lehetősége, mint Moszkva segítségét kérni, ahol nem látták volna szívesen a nacionalista Gamsakhurdia hatalomba történő visszatérését. 1994. május 14-én megszületett a Moszkvai Egyezmény, mely alapján 1994 júniusában orosz békefenntartók érkeztek a térségbe, ezzel Tbiliszi végleg elvesztette minden reményét az ország területi integritásának helyreállítására.

Az orosz befolyás további erősödésének jelei voltak Grúzia 1993. október 21-i csatlakozása a Független Államok Közösségéhez, majd 1994. februári csatlakozása Kollektív Biztonsági Szerződéshez, és az orosz csapatok grúziai státuszáról aláírt katonai megállapodás,

³⁸ 1992-es Szocsi Egyezmény a grúz-oszét konfliktus rendezésének alapelveiről. Svobodnya Gruzia. 82. szám. 1992. június 27. http://www.rrc.ge/law/xels_1992_06_24_e.htm (2013.09.29.)

mely alapján négy orosz katonai bázis maradt az országban, Vazianiban, Akhalkalakiban, Batumiban és Gudautában, valamint a grúz-török határ felügyeletét továbbra is orosz határőrök látták el. Grúzia visszatért az akolba Borisz Jelcin hivatalos Tbiliszi látogatása pecsételte meg 1994 februárjában, mikor aláírták az orosz-grúz Barátsági és Együttműködési Szerződést.³⁹

Az elkövetkező évek egyfajta *pax russica* jegyében teltek. A grúz védelmi miniszter, belügyminiszter és a biztonsági szervek vezetője Moszkvából került kinevezésre, és a grúz vezetés mindent megtett, hogy feltétlen hűségéről biztosítsa Oroszországot.⁴⁰ De bármit tett is Tbiliszi, az abház és dél-osztét kérdés rendezéséhez, az ország területi integritásának helyreállításához nem került közelebb. A felismerés, hogy az orosz közeledésnek megvannak a határai, elindított egy lassú nyugati irányba fordulási folyamatot, mely szerencsésen egybeesett az Egyesült Államok térség iránt növekvő érdeklődésével.

4. sz. térkép: Olaj- és gázvezetékek a Dél-Kaukázusban

Forrás SOCAR honlap: <http://www.socar.ro/en/SOCAR-AZERBAIJAN> (2015.01.25.)

Kezdetben a nyugati érdeklődés fókuszában a térség energiahordozóinak kiaknázása, illetve szállítása állt, melyben a kelet-nyugat, és észak-dél energiafolyosón elhelyezkedő Grúzia kulcsszerepet játszott, mint megkerülhetetlen tranzitország. Az új irányvonal egyik első kézzelfogható eredménye a Baku-Tbiliszi-Cheyan (BTC) vezeték megépítése volt, amely

³⁹ Ian Jeffries: *Economies in Transition*. Routledge. London, 1996. 271. old. ISBN 0-415-13684-9

⁴⁰ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 34-37. old. ISBN 9780-7656-2508-3

a már létező Baku-Novorosszijszk és Baku-Supsa olajvezetékek mellett, Oroszország és a Boszporusz megkerülésével képes a világpiacra juttatni a kaszpi kőolajat. A 3,2 Mrd USD-be kerülő, és 1768 km hosszú BTC vezeték építését 2002-ben kezdték meg, és 2005-ös felavatása óta napi 1 millió hordó olajat képes szállítani. 2006-ban megkezdte működését a dél-kaukázusi, vagy más néven Baku-Tbiliszi-Erzurum (BTE) gázvezeték is, amely az azeri Shah Deniz gázmezőt köti össze – Oroszország megkerülésével – a törökországi Erzurummal. A 692 km hosszú vezeték évi 8,8 milliárd m³ gázt képes szállítani Törökországba.⁴¹

A lassú nyugati irányba történő fordulás eredményeként Grúzia szintén jelentős katonai segílyt kapott az Egyesült Államoktól hadserege korszerűsítése céljából, továbbá a második csecsen háború alatt Sevardnadze megtagadta a grúz légtér és határmenti területek használatát az orosz légierőtől és hadseregtől, mely tovább élezte a viszonyt Moszkvával. 1999-ben Tbiliszi kilépett a Kollektív Biztonsági Szerződésből, majd az isztambuli EBESZ csúcson elérte, hogy a Grúziában lévő orosz katonai bázisok belátható időn belül bezárásra kerüljenek. A fentiek fényében meglepő, de a posztszovjet térség politikai viszonyaira jellemző, hogy a 2003-as rózsás forradalom idején Moszkva mégis a jól ismert barátból vált ellenséget, Sevardnadzét támogatta Szaakasvilivel szemben.⁴²

A Sevardnadze korszak összegzéseként megállapítható, hogy a kezdetben Grúziát az orosz befolyási övezetbe visszavezető elnök az évek során nyugati fordulatot vett, amely többek között annak volt betudható, hogy Moszkva nem volt képes egy független, önálló, területileg egységes Grúziát elfogadni a térségben, még orosz irányultságú külpolitikával sem. A nyugati nyitást elősegítette az Egyesült Államok térség iránt tanúsított fokozódó érdeklődése, melynek elsősorban energiapolitikai okai voltak. Ugyanakkor bármennyire elégedetlen volt Moszkva a Sevardnadze által folytatott politikával, arra nem volt felkészülve, hogy egy valódi demokratikus fordulat következtében Grúzia reális esélyt kapjon az európai integrációra, amely – mint látni fogjuk – végletesen megrontotta a két ország közötti viszonyt.

I.7. A rózsás forradalom

Mint azt a korábbiakban láttuk, a 2008-as orosz-grúz háború – hipotézisben foglalt – okai közül az etnikai ellentétek kiéleződése, és az orosz-grúz kapcsolatok megromlása viszonylag

⁴¹ László Sebő, Klára Sipos-Kecskeméthy: *Energy security and the Caucasus region*. AARMS. Vol. 8. No. 3. (2009) 403-412. old. <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Y09V08I03.php> (2014.12.18.) és SOCAR honlap <http://www.socar.ro/en/SOCAR-AZERBAIJAN> (2015.01.25.)

⁴² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 45-48. old. ISBN 9780-7656-2508-3

korán, az 1990-es években jelentkezett (még ha Moszkva és Tbiliszi kapcsolataiban a Sevardnadze korszakban átmeneti enyhülés következett is be). A nagyhatalmak közötti geopolitikai vetélkedés az 1990-es években mérsékelten volt jelen a térségben. Ezen a téren az igazi fordulatot a rózsás forradalom, illetve a 2001. szeptember 11-i terrortámadás jelentette, melyek együttes eredményeként az Egyesült Államok mind katonai, mind politikai értelemben jóval markánsabban jelent meg a posztszovjet térségben.

Sevardnadze nem csak a külpolitikában, hanem a belpolitikában is kényes egyensúlyozásra kényszerült a régi, még hatalomban levő szovjet elit és egy fiatalabb, nyugati orientáltságú, sokszor nyugaton végzett generáció között, amely Grúziának liberális, demokratikus és Oroszországtól független jövőt álmódott. A kormányzó Grúz Polgári Szövetségen belül ezt a szárnyat Zurab Zhvania vezette, és mellette hamarosan feltűnt Miheil Szaakasvili is, aki 1995-ben csatlakozott a párthoz, és 2000-ben már igazságügy miniszternek nevezték ki, de 2001-ben mind a posztjáról, mind pedig párttagságáról lemondott, hogy megalakíthassa az ellenzéki Nemzeti Mozgalmat. Időközben Zhvania és Nino Burjanadze – egy másik prominens ellenzéki figura – is pártot alapítottak Egyesült Demokraták néven, hogy önállóan indulhassanak a 2003-as választásokon.

A 2000-es évek elején a grúz belpolitika meglehetősen szabad volt, az ellenzéki pártok megjelenhettek a tömegtájékoztatási eszközökben, és a hatalom direkt módszerekkel nem korlátozta tevékenységüket. A nyugati típusú civil szerveződések is megjelentek, melyek gyakran az Egyesült Államokból és Nyugat-Európából kaptak támogatást működésükhöz.

A 2002-es helyhatósági választásokon már érződött a kormánypárt visszaszorulása. Szaakasvili Nemzeti Mozgalma és a Munkáspárt győzelmet arattak Tbilisziben, így az ifjú politikus megkaphatta a Városi Tanács elnöki pozícióját. A 2003. novemberi parlamenti választásokra készülve Sevardnadze Új Grúziáért néven létrehozott egy ernyőszerkezetet, amely a kormányzó párton kívül számos kisebb pártot is magában foglalt.⁴³

A parlamenti választásokat a 2005-ös elnökválasztás főpróbájaként kezelő Sevardnadze – amelyen ő ugyan már alkotmányos korlátok miatt nem indulhatott – mindent elkövetett a parlamenti többség megtartása érdekében, ami átfogó választási csaláshoz vezetett. Az EBESZ választási megfigyelői jelentésükben így fogalmaztak: „A választások demonstrálták azt, hogy a hatóságoknak nem volt meg a politikai szándékuk egy hiteles, demokratikus választási eljárás lefolytatására. Ez széleskörű és szisztematikus választási csalást

⁴³ Uo. 85-87. old.

eredményezett a választás napján, és azt követően.”⁴⁴ A jelentés szerint a választói névjegyzék pontatlan és nem megbízható volt, ezért jelentős számú választópolgár nem adhatta le a szavazatát, míg mások többször is szerepeltek a névjegyzékben. A kormánypárt a kampány során az állami adminisztráció erőforrásait használva jogtalan előnyre tett szert, és a választást lebonyolító tisztségviselők is elfogultak voltak az Új Grúziáért párt irányába. A választási bizottságok sem pártatlanul végezték munkájukat, így komoly csalásokra kerülhetett sor a választókerületekben, valamint az állami média is elfogultan közvetítette az eseményeket.⁴⁵

Míg a független civil szervezetek által végzett *exit poll* felmérések az ellenzék győzelmét mutatták, addig a Központi Választási Bizottság a kormánypárt győzelmét deklarálta. A hivatalos eredmények szerint az Új Grúziáért párt 26%-ot, a Nemzeti Mozgalom 22%-ot, a Munkáspárt 15%-ot, az adzsárai nemzeti párt, az Unió Grúzia Demokratikus Megújulásáért 8,5%-ot, a Burjanadze Demokraták 8,2%-ot, míg az Új Jogok 8%-ot ért el a választásokon. A hivatalos adatokkal szemben a Fair Elections nevű vezető megfigyelő szervezet mérése szerint a Nemzeti Mozgalom 26%-val szemben az Új Grúziáért csak 19%-ot kapott, míg a Munkáspárt 17%-ot, a Burjanadze Demokraták 10%-ot értek el. Más független megfigyelők is az ellenzék győzelmét deklarálták.⁴⁶

Szaakasvili a Rustavi-2 televízióknak adott interjújában ekkor már az ellenzék győzelméről beszélt,⁴⁷ és hamarosan a választási csalások miatt utcára vonuló tömegek vezéralakjává vált. A 2003. november 6-án publikált adzsárai eredmények híven tükrözték a régió erős emberének, Batono Abashidzének a status quo iránti elkötelezettségét. A kormánypárttal szövetséges adzsárai Unió Grúzia Demokratikus Megújulásáért a szavazatok 95%-át kapta – ezzel a hivatalos eredményekben második helyre került az Új Grúziáért mögé –, és megkezdődött a regnáló kormányhoz hű szavazók Tbiliszibe szállítása Adzsáriából.⁴⁸

⁴⁴ OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Part 1. Georgia, Parliamentary Elections. 2 November 2003. <http://www.osce.org/odihr/elections/georgia/22206> (2014.02.20.)

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Dan Serhsen: *Chaotic Election Day in Georgia Produces Contradictory Results*. Eurasianet.org. November 2, 2003. <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav110303.shtml> (2014.02.20.)

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Revival Receives 95% of Adjara Votes. Civil Georgia, Tbilisi. 6 November 2003. [http://www.civil.ge/eng/article.php?id=5425&search=Revival%20Receives%2095%20of%](http://www.civil.ge/eng/article.php?id=5425&search=Revival%20Receives%2095%20of%20) (2014.02.20.)

A feszült helyzetben november 22-én Sevardnadze nyitóbeszéde elmondására készült a frissen megalakult parlamentben, mikor ellenzéki tüntetők – békés szándékuk bizonyításaként kezükben rózsát tartva – betörték az épületbe. A biztonsági erők passzívak maradtak, vagy átálltak a tüntetők oldalára, ezért Sevardnadze lemondásra kényszerült. November 23-án Nino Burjanadze lett az ideiglenes elnök. A 2004. január 4-én megrendezett előrehozott elnökválasztáson Szaakasvili nyert a szavazatok döntő többségével. Ezúttal a választásokkal kapcsolatban az EBESZ megfigyelői pozitív álláspontúknak adtak hangot: „A 2003. november 2-i parlamenti választásokkal ellentétben, melyek szisztematikus és széleskörű csalással voltak jellemezhetőek, a hatóságok hozzáállása általában kifejezte az általános politikai szándékot egy hitelesebb demokratikus választási eljárás lefolytatására. Egy új választói nyilvántartás felállítása különösen jelentős volt a választói bizalom megerősítésében.”⁴⁹

A 2004. március 28-án megismételt parlamenti választások elsöprő választási győzelmet hoztak a három ellenzéki vezér – Szaakasvili, Burjanadze és Zhvania – egyesült pártjának, a Nemzeti Mozgalom-Demokraták blokknak, mely a szavazatok 76%-át szerezte meg, és így alkotmányozó többségbe került a parlamentben.⁵⁰ Az EBESZ megfigyelői „a függetlenség elnyerése óta a legdemokratikusabb” választásnak minősítették a 2004. márciusit, és a Központi Választási Bizottság munkáját hitelesnek és professzionálisnak írták le.⁵¹

A 2003-as rózsás forradalom a több mint egy évtizeden keresztül halmozódó társadalmi elégedetlenség kifejeződése volt. Sevardnadze irányítása alatt az ország néhány érdekcsoport befolyása alatt állt, és a Nyugat és Oroszország közötti kényes egyensúlyozással kialakított status quo elégtelenné vált a Grúzia nyugati felzárkózását, demokratizálódását célként kitűző fiatal generáció számára. Habár az ellenzéki erők valóban kaptak támogatást nyugati szervezetektől (a támogatók között volt többek között a Soros Györggyel fémjelzett Open Society Institute is), de ennek jelentőségét nem szabad eltúlozni, a változást követelő erők előbb-utóbb hatalomra kerültek volna külső támogatás nélkül is. Ugyanakkor a rózsás forradalom előrevetítette a térségért folyó geopolitikai játszma kiéleződését, a nyugati

⁴⁹ OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report. Georgia Extraordinary Presidential Election. 4 January 2004. <http://www.osce.org/odihr/elections/georgia/24600> (2014.02.20.)

⁵⁰ Giga Chikhladze: Saakashvili Cheered, Opponents Disgruntled by Georgia's Parliamentary Election Results. Eurasianet.org. March 28, 2004. <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav032904.shtml> (2014.02.20.)

⁵¹ OSCE/ODIHR Election Observation Mission Report, Part 2. Georgia Partial Repeat Parliamentary Elections. 28 March 2004. <http://www.osce.org/odihr/elections/georgia/34196> (2014.02.20.)

országok – elsősorban az Egyesült Államok – fokozottabb megjelenését a térségben, melyet Moszkva biztonsági kihívásként értékel.

I.8. A Szaakasvili-éra

A Szaakasvili-adminisztráció hatalomra kerülése után folytatott politikájának következtében a 2008-as háború hipotézisben megfogalmazott mindhárom oka terén jelentős romlás következett be. Először is, Tbiliszi megújult erővel próbálta helyreállítani Grúzia területi integritását, ezért megnövekedtek az etnikai feszültségek a dél-oszétokkal és abházokkal. Másodszor, a nyugati integrációt célul kitűző, illetve az Oroszország által ellenőrzött szakadár területeken a status quo-t megváltoztatni kívánó Tbiliszi óhatatlanul kiélezte a viszonyt a befolyása megőrzésében érdekelt Moszkvával. Harmadszor, a nyugati integrációs törekvések, az EU és NATO-tagság elérése óhatatlanul bevonta a nyugati államokat – elsősorban az Egyesült Államokat – a térségért folyó geopolitikai játszmába.

Az ország irányításának teljes átvételét követően az új adminisztráció nagy legitimitációval kezdhette meg munkáját, és a grúz társadalom döntő többsége optimizmussal tekintett a jövőbe. Ugyanakkor a Szaakasvili vezette kormány hatalmas kihívásokkal nézett szembe, melyek részben az ország szovjet korszakból származó örökségéből, részben pedig az 1990-es évek során felszínre került etnikai feszültségekből táplálkoztak. Ezen kihívások közé tartozott a korrupció, diszfunkcionális intézményrendszer (különösen az igazságszolgáltatás), a szegénység, a gazdasági függés Oroszországtól, és nem utolsósorban a központi hatalomtól független szakadár területek. Az ország vezetése – nagy társadalmi konszenzussal tudva maga mögött – átfogó és gyors reformprogramba kezdett. Szaakasvili a gazdaság liberalizálása, a korrupció elleni küzdelem és az intézményrendszer megerősítése mellett különösen fontosnak tartotta az ország területi integritásának helyreállítását.

A gazdaság talpra állítása, a privatizáció és a külföldi működőtőke Grúziába csábítása gyors eredményeket hozott, az ország 2004 és 2008 között átlagosan 10%-os GDP növekedést produkált, ami a megnövekedett adóbevételeken keresztül forrásokat biztosított a lakosság életszínvonalának növelésére is. Az állami költségvetés néhány éven belül a háromszorosára duzzadt. A korrupció ellenes harc is sikeresnek bizonyult, Grúzia a Transparency International 180 országot tartalmazó korrupciós indexén néhány éven belül a 133. helyről a 67.-re került. Ugyanakkor a reformfolyamat felgyorsítása érdekében az elnöki hatalom – számos alkotmánymódosítás révén – rendkívüli módon megerősödött, felborítva így a fékek és ellensúlyok demokratikus rendszerét. Mindezen sikerek ellenére Szaakasvili erőskező

kormányzása, mely a választási rendszer átalakításán keresztül a kormányzó párt hatalmának bebetonozását is célozta, hamar ellenállást váltott ki számos társadalmi csoportban.⁵²

Az állami intézményrendszer és a gazdaság átalakításánál jóval nagyobb kihívást jelentett Grúzia területi integritásának helyreállítása, mely Szaakasvili számára reformprogramjának legfontosabb elemévé vált. A szakadár területek visszaszerzését erőszakmentesen képzelte el, arra alapozva, hogy egy gazdaságilag rohamosan fejlődő Grúzia, ahol az életszínvonal jelentősen meghaladja az abház és a dél-oszétot, vonzóvá válhat ezen területek lakossága számára, megkönnyítve a tárgyalásos úton való újraegyesülést. Szaakasvili rendkívül ambiciózus elképzelése szerint ez már első elnöki ciklusában lehetővé tette volna az ország egyesítését.

A frissen megválasztott elnök elsőként a legkönnyebbnek látszó feladathoz fogott hozzá. Adzsáriában Aszlan Abashidze maffia jellegű uralma sérülékenynek tűnt, amit alátámasztottak a 2004 elején megindult Abashidze ellenes tömegdemonstrációk. Szaakasvili – hogy segítse az ellenzéki mozgalmakat, és előmozdítsa a Batono bukását – gazdaságilag elszigetelte Adzsáriát és katonai gyakorlatokra adott parancsot a régióban. Erre válaszul Abashidze felrobbantatta az Adzsáriát Grúziával összekötő hidakat, és Moszkvába repült támogatásért, amit ez alkalommal nem kapott meg.⁵³ Igor Ivanov, akkor az Orosz Nemzetbiztonsági Tanács vezetője, május 5-én Batumiba repült, és a következő nap, május 6-án Abashidze lemondásra kényszerült.⁵⁴

Adzsária Grúziába történő integrálása nagy sikert jelentett a Szaakasvili-adminisztrációnak, amely azt a helytelen következtetést vonta le a gyors győzelméből, hogy Dél-Oszétiában is hasonló eredményeket érhet el Eduard Kokoity dél-oszét vezetővel szemben. Ugyanakkor Moszkva, bár ez alkalommal nem avatkozott közbe, hogy megmentse egyik szövetségesét (Adzsáriának nincs közös határa Oroszországgal, ami önmagában is megnehezítette volna a beavatkozást), világosan Szaakasvili értésére adta, hogy a jövőben nem lesz ilyen engedékeny Tbiliszivel szemben. Állítólag maga Putyin közölte a grúz elnökkel az Abashidze távozását követő napokban, hogy: „Emlékezz, mi nem avatkoztunk be

⁵² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 89-90. old. ISBN 9780-7656-2508-3

⁵³ Uo. 91-95. old.

⁵⁴ Abashidze Flees Georgia. Civil Georgia. 6 May 2004. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=6880> (2014.02.20.)

Adzsáriában, de nem fogsz semmilyen ajándékot kapni tőlünk Dél-Oszétiában és Abháziában.”⁵⁵

Minden figyelmeztetés ellenére, a Batumiban aratott sikert követően Szaakasvili Dél-Oszétia felé fordult. A grúz rendőrök és határőrök szigorú ellenőrzést vezettek be a dél-oszét *de facto* határon a csempészás – mely a régió legfőbb megélhetési forrása volt – megakadályozása érdekében, miközben humanitárius segílyt ajánlottak fel a szakadár terület lakosságának. A stratégia ezúttal nem vált be. Az oszétok nem felejtették el az 1990-es évek kegyetlen harcait, és félelmük egy esetleges grúz agressziótól meghaladta a Kokoity által működtetett rezsimmel szembeni ellenszenvüket. 2004 közepén a grúz belügyi és katonai csapatok jelenléte sorozatos fegyveres összecsapásokat provokált a régióban, ezért Szaakasvili kénytelen volt visszavonni azokat. A tucatnyi halálos áldozattal járó 2004. augusztusi összecsapásokat követően 2004. november 5-én a grúz miniszterelnök, Zurab Zhvania és Eduard Kokoity Szocsiban aláírtak egy a konfliktuszónát demilitarizáló egyezményt. Az International Crisis Group jelentése szerint mindkét félnek újra kellett volna értékelnie a másikkal szemben folytatott politikáját.⁵⁶ Dél-Oszétia Grúziába való integrálása kudarcot vallott. A 2004-es események, melyek kis híján háborúhoz vezettek Dél-Oszétia és Grúzia között, felidéztek az 1991-1994 közötti polgárháború emlékeit, megemelve az így is magas pszichológiai akadályt, ami a két fél közötti kölcsönös bizalomépítés útjában állt.⁵⁷

A dél-oszétiai kudarcot követő években Tbiliszi mindent megtett annak érdekében, hogy nemzetközi – elsősorban nyugati – figyelmet irányítson „befagyott konfliktusaira”. Erőfeszítéseinek középpontjában az orosz mediátori szerep mérséklése, és az orosz békefenntartók nyugatiakra való cseréje állt. Szaakasvili 2005-től számos béketervre tett javaslatot, mely EBESZ támogatással széleskörű kulturális és politikai autonómiát garantált volna a két szakadár tartománynak egy föderális államszervezeten belül, de ezek sorra megbuktak az abház, dél-oszét és orosz vezetés ellenállásán.⁵⁸

⁵⁵ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 75. old. ISBN 978-0-230-61773-5

⁵⁶ Georgia: Avoiding War in South Ossetia. International Crisis Group. Europe Report No. 159. 26 November 2004. <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/south-caucasus/georgia/159-georgia-avoiding-war-in-south-ossetia.aspx> (2014.02.21.)

⁵⁷ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 14. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

⁵⁸ Liz Fuller: Georgia: *Abkhazia Certain To Reject New 'Peace Plan'*. Radio Free Europe. April 13, 2007. <http://www.rferl.org/content/article/1075857.html> (2014.02.21.)

2006-ban a grúz vezetés ismét egy erőszakosabb hozzáállással próbálta meg az ország területi integritását megerősíteni. Az Egyesült Államok által biztosított katonai segítségnek köszönhetően mind felszerelésében, mind kiképzésében sokat fejlődött fegyveres erőre támaszkodva helyreállította fennhatóságát az abház Kodori-völgy felett, elkergetve az addig a területet irányító helyi vezetőt. Dél-Oszétia kapcsán valóságos segélyezési háború bontakozott ki a grúz és az orosz fél között. Míg Tbiliszi az általa ellenőrzött dél-oszét területek fejlesztésére szánt jelentős anyagi forrásokat (előbb 3,5 millió USD-t, majd 7 millió USD-t), addig Moszkva a szakadár területeket támogatta anyagilag, a grúz fél szerint illegálisan.⁵⁹

Szaakasvili reintegrációs törekvéseiről általánosságban megállapítható, hogy megfelelő elegyét tartalmazta a gazdasági ösztönzők, segélyprogramok, és az erőszakszervezetek alkalmazásának. Míg Adzsáriában és a Kodori-völgy felett sikerül a grúz központi hatalom befolyását törvényes erőszakkal helyreállítani, addig a 2004-es dél-oszétiai kudarcot követően Dél-Oszétia és Abházia esetében csak gazdasági ösztönzőkkel próbálkozott. Ugyanakkor a nemzetközi figyelemfelhívás, Oroszország szerepének – legalább részleges – kiváltása nyugati szereplők által, kudarcot vallott. Sem a nyugati országok, sem az EU, vagy a NATO nem kívánt belebonyolódni az európai kontinens periferiájának „befagyott konfliktusaiba”. A grúz elnök által felállított időkeret is szűknek bizonyult, ilyen mélységű etnikai konfliktusok megoldásához nagy türelem szükséges, egy-két év alatt nem lehet végleges rendezést elérni.

Az erőltetett belső reformok miatt – habár azok számos területen látványos eredményeket hoztak – Szaakasvili belső támogatottsága is sokat erodálódott. Az állami intézményrendszer gyors átalakítása, az erőltetett gazdasági liberalizáció sok kárvallottat eredményezett. Szintén az elnök támogatottságát ásta alá az átalakítások gyors átvitele érdekében megerősített elnöki hatalom, mely sokak szemében antidemokratikus törekvéseket takart. Az elégedetlenség 2007 novemberében tömegdemonstráció formájában öltött testet, melyet a rendőrség november 7-én erőszakkal leverte. A zavargások miatt az ellenzéki Imedi TV-adót bezárták, és tíz napos szükségállapotot vezettek be. Az események alapjaiban rengették meg Szaakasvili demokratikus legitimitációját, ezért kénytelen volt egy előrehozott elnökválasztáson megerősíteni azt. Ugyan a 2008. január 5-i rendkívüli elnökválasztást a regnáló elnöknek sikerült 53%-os többséggel megnyernie,⁶⁰ majd a 2008. május 24-i

⁵⁹ International Crisis Group Report. Georgia's South Ossetia Conflict: Make Hastle Slowly. Europe Report No. 183. 7 June 2007.

[http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/183_georgia_s_south_ossetia_conflict_make_haste_slowly.ashx](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/183_georgia_s_south_ossetia_conflict_make_haste_slowly.ashx) (2014.02.21.)

⁶⁰ OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Georgia Extraordinary Presidential Elections. 5 January 2008. <http://www.osce.org/odihr/elections/georgia/30959> (2014.02.22.)

parlamentari választások is a kormányzó párt győzelmét hozták,⁶¹ de a grúz társadalom és politikai rendszer erősen polarizálódott, Szaakasvili demokratikus elkötelezettségét sokan kétségbe vonták.

I.9. Oroszország és a posztszovjet térség viszonya a Szovjetunió felbomlását követően

Oroszország és a posztszovjet térség viszonyának vizsgálata elengedhetetlen az értekezés azon hipotézisének bizonyítása szempontjából, hogy az orosz-grúz háború nem önálló, elkülönülő esemény volt, hanem egy a térség befolyásolásáért folyó geopolitikai játszma része, amely az egész kontinens biztonságára is jelentős hatással van. Az alfejezet szintén bizonyítani kívánja azt a hipotézist, hogy az Oroszországi Föderáció ezen geopolitikai játszma során realista regionális nagyhatalomként viselkedik, továbbá, hogy az orosz-grúz háború vizsgálata hozzájárul Oroszország jelenlegi magatartásának megértéséhez, és ezen keresztül az európai biztonság megerősítéséhez.

A Szovjetunió felbomlását követő első évek eufóriájában Oroszország mindent megtett, hogy a Nyugat jóindulatát elnyerve, magát demokratikus országgént, a nemzetközi közösség „normális” tagjaként fogadtassa el. Ebben az időszakban háttérbe szorultak az orosz külpolitikát évszázadokon keresztül meghatározó tényezők, úgymint az ország perifériális elhelyezkedése, „geopolitikai magánya”, a történelmi birodalmi tudat, és az eurázsiai különütasság.⁶²

Az első – 1993-94-ig tartó – időszak a jelicini korszak kül- és biztonságpolitikájában Andrej Kozirjev külügyminiszter nevével fémjelvezhető. Ennek az időszaknak az elsődleges célkitűzése a nyugati világba történő politikai és gazdasági integráció volt, és az ellenségkép hiánya jellemezte. Ebben az ún. „korai atlantizmus” korszakában Moszkva szoros partneri együttműködésre törekedett az Egyesült Államokkal és a NATO-val.⁶³ Ugyanakkor hiba lenne ezt a periódust az orosz külpolitika homogén nyugat-barátságával jellemezni. Jevgenyij Primakov, a hírszerzés vezetője, majd külügyminiszter és miniszterelnök, már ekkor hangsúlyozta a FÁK-térség kiemelt szerepét Oroszország külpolitikájában, és rámutatott azokra az eltérésekre, melyek hazája és a Nyugat érdekei között fennállnak. Szergej

⁶¹ OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. Georgia Parliamentary Elections. 21 May 2008. http://www.civil.ge/files/files/32898_en.pdf (2014.02.21.)

⁶² Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003. 97-103. old.

⁶³ Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (II.)*. Nemzet és Biztonság. 2014/4. szám. 37-54. old. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=4 (2015.02.10.)

Sztankevics – Jelcin elnök egyik tanácsadója – még markánsabb nézeteket képviselt, már ekkor hangsúlyozva Oroszország eurázsiai szerepét, és ezen belül is Ázsia fontosságát.⁶⁴

A kozirjevi atlantizmus értekezés szempontjából lényeges elemeként Moszkva ebben az időszakban még nem tekintette veszteségnek a szovjet belső periféria leválását, sőt, a belső reformok és a Nyugathoz való közeledés gyors végrehajtásának akadályát képező közép-ázsiai és transzkaukázusi területek függetlenedését még egyfajta előnyként is értékelte.⁶⁵ Ugyancsak a közel-külföld ügyeibe való beavatkozást, a reintegrációt gátolta, hogy a moszkvai vezető körök féltették a Nyugattal ápoltság jó kapcsolatokat a posztszovjet térség frissen kirobbanó konfliktusaiba való érintettségétől (Afganisztán-szindróma), továbbá a posztszovjet térség iránt tanúsított teljes nyugati érdektelenség sem keltette az orosz érdekszférába való beavatkozás veszélyének érzetét, biztonsági kockázat kialakulásának látszatát az orosz fővárosban.

Mint ahogy arról korábban szó volt, az orosz külpolitika a jelicini időszakban korántsem volt homogénnek tekinthető, így a közel-külföld vonatkozásában is számos eltérő álláspont képviseltette magát a végrehajtó hatalmon belül is. A keményvonalas volt kommunista nomenklatúra, illetve a biztonsági szervek és a hadsereg vezető rétege a posztszovjet térség feletti erősebb kontroll megvalósítása mellett tört lándzsát. Álláspontjuk szerint a közel-külföld Oroszország befolyási övezetének része, az ott kialakuló konfliktusok veszélyeztetik az ország biztonságát és területi integritását, valamint szélesebb értelemben Moszkva világpolitikában elfoglalt pozícióját.⁶⁶ Ez az álláspont még a Külügyminisztériumon belül is képviseltette magát. Fjodor Selov-Kovegyajev külügyminiszter-helyettes szerint, az új geopolitikai realitások elismerése „nem jelenti azt, hogy Oroszország feladná hagyományos céljait, az orosz földek összegyűjtését, csak mostantól ezt másképp értelmezi: ezen a FÁK-tagállamok Oroszország köré tömörítését és azt kell érteni, hogy az egykori szovjet államok gyűrűjét a nemzetközi közösség Oroszország érdekszférájának ismerje el, magát Oroszországot pedig a FÁK katonai biztonságát és a térség stabilitását garantáló vezető hatalomnak.”⁶⁷ A Szovjetunió felbomlását követően új elemként jelent meg az Oroszország

⁶⁴ Uo. 41-42. old. és Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003. 103-107. old.

⁶⁵ Uo. 45. old.

⁶⁶ Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003. 104-107. old.

⁶⁷ Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (II.)*. Nemzet és Biztonság. 2014/4. szám. 38. old.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=4 (2015.02.10.)

határain kívül – elsősorban a közel-külföld országaiban – rekedt 26 milliós orosz kisebbség kérdése is, mely szintén egy beavatkozás párti irányvonal felé mozdította el az orosz külpolitikát, habár a határon túli oroszok védelme kevésbé markánsan jelent meg az 1990-es években, mint később, a putyini kurzus alatt.⁶⁸

1994-től a kezdeti eufóriát követő kiábrándultságnak, az orosz kül- és biztonságpolitika nyugati irányultságát felváltó önálló irányvonal kialakításának lehetünk tanúi. Ennek az irányváltásnak a fő okai a mai napig meghatározzák az orosz kül- és biztonságpolitikát. 1994-re világossá vált, hogy a nyugati politikai és gazdasági integráció még középtávon sem valósítható meg, az orosz gazdaság fellendítését, tőkeigényének kielégítését a Nyugat nem vállalja magára, ezért előtérbe kerültek a hagyományos, orosz történelmi meghatározottságból eredő megoldások. Külpolitikai szempontból a Moszkva és Washington közötti egyre inkább kézzelfogható aszimmetria, alárendelt viszony hatott kiábrándítóan az egyenjogú partnerséget igénylő orosz politikai elitben. A Nyugattal való érdekkülönbséget, konfrontációt legmarkánsabban a NATO keleti bővítésének ellenzése, a délszláv háborúk során az orosz álláspont figyelmen kívül hagyása, és a balti államokban rekedt orosz kisebbség jogainak megsértése jelenítette meg.⁶⁹

A NATO-bővítés különösen mély nyomot hagyott az orosz külpolitikai elitben, amely azt egyértelmű biztonsági kihívásként élte meg. Az orosz nagyhatalmi, realista külpolitika egyértelmű visszatérését jelezte (a megelőző évek liberálisabb gondolkodásával szemben) Jelcin elnök 1993 őszén a nyugati nagyhatalmak vezetőinek a NATO keleti bővítésének ellenzéséről írt levele, melyben kifejtette, hogy „Oroszország nem szeretné, ha Kelet-Közép-Európa államai a szervezet tagjai lennének, mert ez azt jelentené, hogy a térség országait Moszkva többé nem tekinthetné sem Oroszország biztonsági övezetének, sem olyan zónának, amelyben érvényesíteni tudná kivételes jogait és érdekeit.”⁷⁰ A levél címzettjeinek köréből feltűnő módon hiányoztak a kelet-közép-európai vezetők, világosan jelezve, hogy Moszkva továbbra is a realista nagyhatalmi geopolitikában hisz, mely az érintett kisebb országok feletti döntéshozatalt preferálja.⁷¹

⁶⁸ Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003. 104-107. old.

⁶⁹ Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (II.)*. Nemzet és Biztonság. 2014/4. szám. 46. old.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=4 (2015.02.10.)

⁷⁰ Uo. 47. old.

⁷¹ Dmitri Trenin: *Russia's Spheres of Interest, not Influence*. The Washington Quarterly. October 2009. 8. old. <http://carnegie.ru/publications/?fa=23863> (2015.03.04.)

Moszkva minden ellenkezése – és csalódottsága – dacára a NATO keleti bővítése megvalósult. Még ha úgy is látszott, hogy 1997-ben, Helsinkiben az orosz és az amerikai elnök csúcstalálkozóján a Kreml bizonyos koncesszióért⁷² cserébe áldását adja a bővítésre, Oroszországban ebben az időszakban alakult ki az az álláspont, amely a Szövetség további keleti térnyerését, és a NATO-csapatok posztszovjet térségben való állomásoztatását minden áron megakadályozni kívánja, és amely fontos szerepet játszott a Grúziával szemben követett politikai irányvonal kialakítása során is.

A kozirjevi külpolitika felülvizsgálatával összefüggésben Moszkva aktívabb politikai és gazdasági szerepvállalásra törekedett közel-külföldjén is. Hamarosan világossá vált azonban, hogy számos posztszovjet állam nem kívánja szorosabbra fogni kapcsolatait Oroszországgal, ezért a FÁK-on belül „többsebességű” együttműködés kezdett körvonalazódni, a szervezet magjában azokkal az országokkal – Fehéroroszország, Kazahsztán, Örményország – melyek leginkább hajlandóak voltak az együttműködésre. A katonai dimenzió vonatkozásában 1992-1994. között került sor a Kollektív Biztonsági Szerződés aláírására és ratifikálására, mely Oroszországot, Kazahsztánt, Kirgizisztánt, Üzbegisztánt, Tádzsikisztánt és Örményországot, majd később Azerbajdzsánt, Fehéroroszországot és Grúziát is magába foglalta (a Szerződés lejártakor, 1999-ben Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán nem hosszabbította meg annak hatályát).⁷³

Moszkva a posztszovjet térségben kirobbanó etnikai konfliktusok rendezésében is egyre nagyobb szerepet vállalt. Itt ugyanakkor egy érdekes ellentmondással kellett szembesülnie, mert az újonnan kialakult nemzetállamok vezetése – pl. a grúz is – gyakran ellenségesen viszonyult Oroszországhoz. A térség konszolidációja mégis ezen „ellenséges” államok integritásának, területi egységének megőrzését kívánta volna meg. Nem meglepő módon számos esetben Moszkva inkább a stabilitást fenyegető szeparatista, de oroszbarát erők támogatása mellett döntött, amivel hosszútávon ugyan jóval nagyobb befolyásra tett szert a régióban, de konszolidáció és stabilitás rovására.⁷⁴

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az 1990-es évek elején egyrészt a kozirjevi külpolitikának köszönhetően Oroszország jelentős önmérsékletet tanúsított a közel-

⁷² Ezen koncessziók voltak a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok intézményesítése, gazdasági segítségnyújtás, a G7-hez történő orosz csatlakozás és a WTO-tagság támogatása.

⁷³ Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (II.)*. Nemzet és Biztonság. 2014/4. szám. 49-50. old.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=4 (2015.02.10.)

⁷⁴ Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003. 104-107. old.

külföld fegyveres konfliktusaiba való beavatkozás során, másrészt nem is állt rendelkezésére a komolyabb beavatkozáshoz szükséges belpolitikai konszenzus és katonai erő. Oroszország relatív gyengeségét jól mutatta az 1997-ben megalakult – de végső formáját és nevét csak a 2006-os kijevi csúcson elnyerő – Szervezet a Demokráciáért és Gazdasági Fejlődésért (*Organization for Democracy and Economic Development*, vagy a tagállamok nevének kezdőbetűi után: *GUAM*), mely Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova és Ukrajna által létrehozott regionális szervezet (az Üzbegisztánnal időlegesen kibővült formátum neve GUUAM volt), és amelyből feltűnő módon hiányzik Oroszország. A GUAM a tagok közötti gazdasági integráció előmozdításán túl, melynek részeként a kaszpi-térség olajának európai piacokra juttatása is szerepelt Oroszország megkerülésével, a politikai és katonai együttműködés erősítését is célul tűzte ki. Az ambiciózus tervek ellenére a GUAM nem volt képes igazi ellensúlyt képezni a térség domináns regionális hatalmával, Oroszországgal szemben.⁷⁵

Az 1990-es évek második felében – a primakovi külpolitika jegyében – Moszkva egyre határozottabban érvényesítette érdekeit a posztszovjet térségben. Ebben az időszakban már fel sem merült, hogy például nyugati békefenntartók közreműködésével akadályozhatnák meg a térség „befagyott konfliktusainak” kiújulását. Ugyanakkor Oroszország belső instabilitása mind gazdasági, mind biztonsági szempontból erős korlátokat szabott az ország érdekérvényesítő képességének közel-külföldjén. Gazdasági téren az 1998-as pénzügyi összeomlás, a belső biztonság terén az 1994-es, majd az 1999-es csecsen háborúk kötötték le az ország erőforrásait.⁷⁶

Putyin elnök 2000-es hatalomra kerülése – habár az a kezdeti időszakban még nem volt egyértelműen előre látható – gyökeres változást hozott az orosz külpolitikában. Az új elnök mindenekelőtt megkezdte Oroszország belső stabilitásának helyreállítását, amely együtt járt a gazdaságot és gyakran a politikai életet is irányító oligarchák hatalmának megtörésével, az államhatalom központosításával. Az új politikai kurzusnak köszönhetően a kül- és biztonságpolitika formálásából eltűnt a Jelcin-érát gyakran jellemző többhangúság, az elnök kizárólagos jogkört formált az ország külkapcsolatainak alakítására. Kezdetekben – az 1999-es koszovói válságot érintő ellentéteket meghaladva – Oroszország kimondottan jó kapcsolatokat ápolt az Egyesült Államokkal és Nyugat-Európával. A nyugati országok üdvözölték a keleti szomszédjukban zajló belső hatalomkoncentrációt – vagy legalábbis nem

⁷⁵ Simó Balázs Máté: *GUAM – egy posztszovjet unió kísérlete*. Nemzet és Biztonság. 2009/9. 13-22. old. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2009&szam=9 (2015.03.14.)

⁷⁶ Alexei Malashenko: *The Islam Factor in Russia's Foreign Policy*. Russia in Global Affairs. Vol. 5 No. 3. July-September 2007. 157-170. old. http://eng.globalaffairs.ru/number/n_9133 (2015.02.11.)

emeltek kifogást ellene –, mely hozzájárult az ország stabilitásának megteremtéséhez, míg a 2001-ben induló terror elleni háború Moszkva gyors és határozott kiállását hozta az Egyesült Államok mellett. Az együttműködés szorosságát mutatta az is, hogy az afganisztáni háború során Oroszország eleinte nem kifogásolta az amerikai katonák megjelenését a posztszovjet térségben sem.

A kezdetben jól alakuló kapcsolatok gyorsan romlásnak indultak. Moszkva nem támogatta az Egyesült Államok BT-felhatalmazás nélkül indított 2003-as iraki háborúját – egy platformon állva Franciaországgal és Németországgal –, de az igazi törést a „színes forradalmak” (a 2003-as grúz „rózsás” és a 2004-es ukrán „narancsos”, illetve kisebb mértékben a kirgiz „tulipános”) jelentették, mivel Oroszország ezekben a politikai fejleményekben az Egyesült Államok támogatásával zajló hatalomátvételt látott. A Kreml nézőpontjából a közel-külföldön megjelenő Nyugat-barát kormányok – és a balti országok NATO-tagsága –, egy átfogó stratégia alkotó elemeit képezték, egy „nyers geopolitikai offenzíva”⁷⁷ részét, mely egyaránt célozza Oroszország katonai bekerítését, és a belső stabilitás megrendítését az országtól idegen demokratikus értékrend hangsúlyozásával, annak posztszovjet térségbe, és végül Oroszországba való erőszakolt exportjával. Ekkorra már Nyugaton is egyre több kritikus hang jelent meg a putyini rendszer autoriter voltát hangsúlyozva, amire válaszul a Kreml ideológusai előálltak az „irányított demokráciát” követően a „szuverén demokrácia” elméletével, mely a demokrácia mellett a szuverenitásra helyezi a hangsúlyt, egyértelműen az Egyesült Államok, és a nyugati értékrenddel szemben meghatározva azt.⁷⁸

A 2000-es évek első felében zajló gazdasági folyamatok – az energiahordozók árának növekedése, és az orosz energetikai cégek államosítása – látványos gazdasági fellendülést hoztak Oroszországban, amely lehetővé tette Moszkva számára, hogy az 1990-es évektől eltérően markánsan képviselni tudja kül- és biztonságpolitikai érdekeit. A gáz- és az olajvagon nem csak a gazdasági fellendülés alapját képezte, de a külkapcsolatokban való érdekérvényesítés eszközeként is szolgált, amelyre a 2006-os és 2009-es ukrán-orosz gázár vita szolgált például. Ugyanakkor az energiahordozók befolyásolási eszközként való

⁷⁷ Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (III.)*. Nemzet és Biztonság. 2014/5. szám. 34. old.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=5 (2015.02.10.)

⁷⁸ Uo. 34-35. old. és Dmitri Trenin: *Russia Reborn*. Foreign Affairs. November/December 2009.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/65498/dmitri-trenin/russia-reborn> (2015.01.12.)

használata tovább mélyítette a bizalmatlanságot az orosz gáztól függő kelet-közép-európai országokban, és szélesebb értelemben a nyugati világban.

A biztonság- és védelempolitika terén az amerikai rakétapajzs kiépítésének szándéka, és egyes elemeinek kelet-közép-európai telepítése rontott jelentősen a nyugati-orosz kapcsolatokon. Továbbá a „színes forradalmak”, valamint a balti országok NATO-csatlakozásának negatív hatásaként 2004-től Moszkva egyre határozottabban, retorziókat is kilátásba helyezve kezdte ellenezni a NATO posztszovjet térségben történő további térnyerését, amit az egyre növekvő gazdasági – valamint ezzel párhuzamosan katonai – erejével volt képes alátámasztani.⁷⁹ A megromlott viszony, és a jóval határozottabb, a Nyugattal való konfrontációtól nem megriadó orosz külpolitikai irányvonal markánsan tükröződött Putyin elnök 2007-es müncheni biztonságpolitikai fórumon elmondott beszédében.

2008-ban Medvegyev elnök vette át a stafétabotot Putyintól, de a színpalak mögött továbbra is Putyiné maradt a döntő szó Oroszország külkapcsolatainak meghatározásában. Az újonnan megválasztott elnök, aki kezdetben „nyugatosabbnak” tűnt elődjénél, hamar szembesült az orosz-grúz háború, valamint Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése következtében jelentősen megromló nyugati-orosz kapcsolatokkal, melyet csak súlyosbított a 2008-ban kezdődő pénzügyi és gazdasági világválság. Az elkövetkezendő években a Nyugat-Európával és az Egyesült Államokkal ápolt kapcsolatok lassú javulásnak indulnak, nem utolsósorban az új amerikai elnök, Barack Obama „reset” politikájának következtében, mely számos együttműködési lehetőséget – az Afganisztánban állomásozó amerikai csapatok ellátása, a nukleáris támadó fegyverek csökkentése, az iráni atomprogram kérdése – aknázott ki Oroszország és az Egyesült Államok között.

Időközben az orosz külpolitika jelentős mozgásteret veszített a gazdasági világválság, és az energiahordozók világpiaci árának drasztikus csökkenése miatt, melyek következtében a korábbi dinamikus gazdasági növekedés recesszióba fordult át, amit később is csak mérsékelt gazdasági növekedés követett. 2009-től világossá vált, hogy az egyoldalú, az energiahordozók exportján alapuló gazdasági növekedés nem tartható fent, ugyanakkor az orosz gazdaság

⁷⁹ Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (III.)*. Nemzet és Biztonság. 2014/5. szám. 34-35. old.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2014&szam=5 (2015.02.10.)

modernizálásának elmaradása sérülékennyé tette Oroszországot nem csak gazdasági, de politikai szempontból is.⁸⁰

A gazdasági erőforrások megcsappanásával, és a Nyugattal való konfrontáció következményeként az orosz külpolitika elsősorban a posztszovjet térségben való befolyásszerzést tűzte ki célul – a 2012-től ismét elnöki szerepet betöltő Putyin irányításával –, melyen keresztül megvalósíthatónak látta egy a Nyugathoz képest ellenpólust képező világhatalmi centrum kialakítását. A FÁK térség fontos szerepe tükröződik Dmitrij Trenyin, a Carnegie Moscow Center igazgatójának szavaiban is, aki szerint: „az Oroszországi Föderáció egyedülálló pozícióban van az európai-csendes-óceáni térségben. Elkülönülten, távolian, de mégis határos ezekkel régiókkal, és különböző mértékben kapcsolódik mindegyikükhöz. A 2010-es években Oroszország fokozni fogja erőfeszítéseit, hogy egy független gravitációs központtá váljon Észak-Euráziában. A FÁK szövetségeseire és partnereire támaszkodva Moszkva hajlandó megerősíteni helyzetét geopolitikai versenytársaival – az Európai Unióval nyugaton, és Kínával keleten – szemben.”⁸¹

A gazdasági integráció kezdetben egy vámunió formájában öltött testet – Oroszország, Kazahsztán és Fehéroroszország részvételével –, mely 2015-re Eurázsiai Gazdasági Unióvá alakult. Ugyanakkor egy ilyen nagyszabású integrációs projekt nem képes valódi szerepét betölteni a térség második legjelentősebb állama, Ukrajna részvétele nélkül. A 2013-ban Kijevben lejátszódott események, az Európai Unióval aláírandó Társulási Megállapodás szembe állítva a Moszkva által szorgalmazott Eurázsiai Gazdasági Unióban való tagság kérdésével végsőkéig élezte a térségben zajló geopolitikai játszmát, elvezetve egészen a Krím-félsziget anektálásáig, Kelet-Ukrajna káoszba taszításáig, Oroszország elleni szankciók bevezetéséig és a Moszkva és a Nyugat közötti viszony hidegháború óta nem látott mértékű megromlásáig.

A posztszovjet térségen belül, a Kaukázus vonatkozásában az elmúlt évtizedekben Oroszországnak számos biztonsági kihívással és fenyegetéssel kellett szembenéznie, úgymint: terrorizmus, vallási radikalizmus, szeparatizmus, etnikai ellentétek. Továbbá a Dél-Kaukázusban a regionális nagyhatalmak, és a globális nagyhatalom Egyesült Államok térnyerése fenyegette a Kaszpi-tenger és a Fekete-tenger közötti stratégiai fontosságú régiót. Moszkva alapvető érdekei a térségben: az Észak-Kaukázus stabilitásának és ellenőrzésének

⁸⁰ Dmitri Trenin: *Russia Reborn*. Foreign Affairs. November/December 2009. <http://www.foreignaffairs.com/articles/65498/dmitri-trenin/russia-reborn> (2015.01.12.)

⁸¹ Dmitri Trenin: *Russia's Relations with the CIS Countries: Outlook for 2020*. Russian International Affairs Council. 28 March 2013. http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=1612#top (2015.02.04.)

megőrzése, más nagyhatalmak – Egyesült Államok – és szövetségi rendszerek – NATO – politikai és katonai térnyerésének megakadályozása, az elsődleges nagyhatalom státuszának megőrzése a térségben, az olaj- és gázvezetékek feletti ellenőrzés biztosítása, kulturális modell betöltése, az orosz nyelv használatának támogatása.⁸²

Összegzésképpen megállapítható, hogy leszámítva az 1990-es évek eleji, ellenségkép nélküli kozirjevi külpolitikát, Oroszország realista, befolyásszerzésre törekvő, érdekszférákban gondolkodó külpolitikát folytatott, melynek fókuszában a posztszovjet térség feletti befolyás megőrzése, illetve növelése, és a nyugati szerepvállalás kizárása állt. „Oroszország korábbi birodalmi határvidékeit egyszerre tartja a hatalmi központja részének, és egy védőövezetnek, amely megvédi magát Oroszországot más nagyhatalmak nemkívánatos beavatkozásától. Ez sokat elárul Oroszország világképéről (*Realpolitik/Realoekonomie*: hatalmi versengés és együttműködés a globalizáció feltételei között), önképéről (egy nagyhatalom egy globális oligarchiában, mely saját szomszédságában őrzi elsőségét), és szándékairól (egy magas státusz betöltése a globális kormányzatban, ahol a G8-ban, a G20-ban, az ENSZ BT-ben, az informális csoportokban, mint a BRIC [Brazíliával, Indiával és Kínával], és a javasolt háromoldalú euroatlanti biztonsági struktúrában egyenrangúként vehet részt az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal). A cél egy kevésbé amerikai/nyugati centrikus rendszer megvalósítása.”⁸³

A fentieknek megfelelően a 2008-as orosz-grúz háború a térségért zajló geopolitikai játszma szerves részét képezte, és nem önálló, kizárólag etnikai, és az orosz-grúz kétoldalú kapcsolatokban meglévő okokra visszavezethető konfliktus volt. A háborúval Moszkva többek között jelezte, hogy nem hajlandó tovább hátrálni, ha kell, erőszakos eszközökkel is meggátolja az érdekszférájába való behatolást, a NATO keleti bővítését. Ez ugyan történelmi szempontból nézve érthető, mivel Moszkva szárazföldi nagyhatalomként tradicionálisan a többi nagyhatalommal szemben ütközőzónák kialakítására – illetve befolyása növelésére – törekedett határai mentén, de az érintett független, szuverén államok számára, melyek önrendelkezésükből fakadóan szeretnék saját jövőjüket formálni, értelemszerűen nem elfogadható.

⁸² Dmitri Trenin: *Russia in the Caucasus: Reversing the Tide*. Brown Journal of World Affairs. Spring/Summer 2009. Volume XV, Issue II. 143. old.

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mPe3PpFw4M0J:brown.edu/initiatives/journal-world-affairs/system/files/private/articles/15.2_Trenin.pdf+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=lb (2015.03.02.)

⁸³ Dmitri Trenin: *Russia's Spheres of Interest, not Influence*. The Washington Quarterly. October 2009. 4-5. old. <http://carnegie.ru/publications/?fa=23863> (2015.03.04.)

I.10. A 2008-as háború történelmi előzményei és etnikai okai, Oroszország szerepe az etnikai ellentétek kiéleződésében

A 2008-as orosz-grúz háború kitörésének hipotézisben foglalt okait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a Szovjetunió felbomlását követően Grúziában felszínre került etnikai feszültségek, melyek Dél-Oszétia és Abházia erőszakos *de facto* elszakadásában csúcsosodtak ki, valóban az alapját jelentették a több mint másfél évtizeddel később kitört 2008-as konfliktusnak. A mindkét oldalon meggyilkolt több ezer ártatlan áldozat, a lakóhelyükről elűldözött több százezer ember, a túlfűtött nacionalizmus lehetetlenné tette a néhány évtizeden belüli megbékélést.

A szovjet rendszert jelentős történelmi felelősség terheli az 1991-1994 közötti eseményekért. A központi hatalom fenntartása érdekében Moszkva rájátszott az etnikai feszültségekre, kihasználva, és tovább fűtve a lappangó ellentéteket a Grúziát alkotó etnikumok között. A megbékélés hiánya – amit nem segített elő Oroszország régióban játszott szerepe sem – 2008-ra olyan gyúelegyet alkotott, amelyhez elég volt egy szikra, hogy lángba borítsa az országot. Ugyanakkor a 2008-as események bekövetkezte nem volt törvénytörő, a fegyveres konfliktus elkerülhető lett volna, ha bizonyos geopolitikai szereplőknek – Oroszországnak – nem állt volna érdekében a feszültség további élezése, és ha a grúz vezetés nem számolja el magát végzetesen a szakadár tartományokkal fennálló konfliktus rendezése terén rendelkezésére álló eszközökkel kapcsolatban.

Ugyanakkor súlyos hiba lenne az 1990-94-es és a 2008-as eseményeket kizárólag a dél-oszétok, az abházok és a grúzok etnikai konfliktusaként beállítani. Habár az 1990-es évek elején a Szovjetunió, majd Oroszország végzetesen meggyengült, de még így is megkerülhetetlen, az eseményeket alapvetően befolyásoló tényezőként volt jelen a posztszovjet térségben, melyhez hozzájárult Bill Clinton „Oroszország első” (*Russia first*) politikája is, mely előtérbe helyezte Oroszország stabilitásának megőrzését, a Moszkvával való kooperációt, gyakorlatilag szabad kezét adva annak közel-külföldjén.

Tbiliszi függetlenségi törekvése ellenérzést váltott ki mind a régi orosz kommunista elitben, mind a katonai, biztonsági apparátusban, melyek komoly támogatást nyújtottak a dél-oszét és abház szeparatista mozgalmaknak, gyakorlatba átültetve a klasszikus „oszd meg és uralkodj” elvét. Nem véletlen, hogy mind Abházia, mind Dél-Oszétia számtalanszor kifejezte szándékát kezdetben a Szovjetunióban való bennmaradás, majd az Oroszországhoz való csatlakozás mellett. Ez még igaz akkor is, ha az 1990-es évek elején nem beszélhetünk egységes orosz kül- és biztonságpolitikáról a régióban. Sokszor az Abháziában, illetve a

Kaukázusban állomásozó orosz csapatok parancsnokai önállóan, Moszkva jóváhagyása nélkül döntöttek a szakadárak fegyveres támogatásáról. Az egységes központi döntéshozatal hiányába fordulhatott elő az is, hogy számos esetben a grúzok is kézzelfogható katonai támogatást kaptak az orosz féltől.⁸⁴

A dél-oszét és abház fegyveres harcokat lezáró egyezmények eredményeként orosz békefenntartó csapatok jelentek meg a szakadár tartományokban, melyek a hiteles békefenntartás egyik alapfeltételét, a pártatlanságot nem teljesítették, és elsősorban Moszkva hatalmi befolyását testesítették meg a régióban. A fentieknek megfelelően az elmúlt évtizedek orosz közvetítő szerepe a „befagyott konfliktusok” rendezésében megkérdőjelezhető, hiszen Moszkva érdeke a status quo fenntartása volt, nem a tárgyalásos megoldás megtalálása. Ennek a szituációnak a felismerése Tbilisziben értelemszerűen csalódást okozott, ami már a Sevardnadze korszakban elvezetett Grúzia lassú nyugat felé fordulásához, amely az egyetlen – még ha nagyon halvány – esélyt kínálta az ország területi integritásának helyreállítására.

Grúzia nyugati elköteleződése, mely Szaakasvili alatt rendkívüli módon felgyorsult, további súlyos – retorzióért kiáltó – ellenérzéseket szült Moszkvában, ahol már nem az 1990-es évek gyenge Jelcin-adminisztrációja irányított, hanem a korábbi biztonsági apparátusból politikussá avanszált Vlagyimir Putyin. A 2000-ben hatalomra került új orosz adminisztráció egyik központi célkitűzése az orosz befolyás – elsősorban a közel-külföldön – való helyreállítása lett. Tekintettel arra, hogy a posztszovjet köztársaságokban a „befagyott konfliktusok”⁸⁵ jelentették – és jelentik a mai napig – az egyik legkomolyabb eszközt Moszkva kezében amivel képes ezen országok bel- és külpolitikáját befolyásolni, a Putyin vezette Oroszországnak nem állt, és nem áll érdekében ezen konfliktusok végleges, békés rendezése.

Grúzia folyamatos nyugati orientáció irányába való eltolódásával, ami rendkívüli módon felgyorsult Szaakasvili hatalomra kerülésével, Moszkvában fokozatosan megérett a szándék Grúzia „helyretételére” (amint ezt a II. fejezetben látni fogjuk), amihez a legkézenfekvőbb eszköz a szakadár tartományok támogatása, a feszültség szítása volt. Mint ahogy az eddig leírtakból is kiderül, Oroszország térségbeli politikai és katonai befolyása megőrzése érdekében a „befagyott konfliktusok” terén kialakult status quo fenntartásában volt érdekelt, de amint úgy érezte, hogy biztonságpolitikai érdekei jelentősen sérülnek – az egyik

⁸⁴ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 6.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

⁸⁵ Hegyi-Karabah, Abházia, Dél-Oszétia, Dnyeszter-melléki Köztársaság, és a sorban legújabbként a Krím félsziget, illetve a donyecki és luhanszki régiók

dél-kaukázusi állam reális esélyt kap a nyugati integrációra – készen állt a szakadár területeken gyakorolt befolyása kihasználására a renitens ország, Grúzia megbüntetésére, és nyugati integrációs törekvéseinek megakadályozására.

I.11. A háború geopolitikai dimenziói

Az etnikai feszültségekkel, és egy komplex orosz-grúz viszonyal terhelt helyzetet tovább bonyolította – a hipotézisben a háború kitörése okának harmadik elemeként feltüntetett – dél-kaukázusi geopolitikai játszma. Ez a geopolitikai játszma nem csak a Dél-Kaukázusban, de az egész posztszovjet térségben zajlik, és a 2000-es évek első évtizedének végére, Oroszország gazdasági, politikai és katonai megerősödése és aktívabb külpolitikai fellépése, valamint az Egyesült Államok és az Európai Unió fokozottabb szerepvállalása miatt kiéleződött, ami elsőként Grúziában fegyveres konfliktusig is elvezetett.

Brzezinski klasszikus *A nagy sakktábla* című munkájában geopolitikai játékosnak tekinti azon államot, „amely rendelkezik a kellő erővel és nemzeti akarattal ahhoz, hogy hatalmát és befolyását határain túl felhasználja az éppen adott geopolitikai helyzet [...] megváltoztatására”, akár a „nemzeti nagyság iránti vágy, ideológiai ösztönzés, vallási messianizmus, gazdasági gyarapodás” szándékától vezérelve.⁸⁶ Ugyanott geopolitikai pilléreknek nevezi azon államokat, „amelyeknek fontossága nem hatalmukból vagy becsvágyukból fakad, hanem stratégiai elhelyezkedésükből, illetve abból, hogy esetlegesen kiszolgáltatott helyzetük hogyan hat a geostratégiai játékosok viselkedésére. A geopolitikai pilléreket leggyakrabban földrajzi elhelyezkedésük határozza meg – egyes esetekben azért különleges a helyzetük, mert rajtuk keresztül lehet eljutni valamilyen fontos területre, vagy megtagadhatják erőforrásaikat valamelyik jelentős játékostól.”⁸⁷

A Dél-Kaukázus vonatkozásában a térség regionális játékosai Oroszország, Törökország és kisebb mértékben Irán, míg globális pozíciójának köszönhetően az Egyesült Államok sem hagyható le erről a listáról. Grúzia a geopolitikai pillér szerepét játssza, mind a kelet-nyugat irányú közlekedési és energiaszállítási útvonal vonatkozásában, mind amiatt, mert Oroszország számára az egyetlen közvetlen szárazföldi összeköttetést biztosítja Örményországgal, mely a hegyi-karabahi konfliktus miatt földrajzilag elszigetelődött (Törökország a türk gyökerű Azerbajdzsánt támogatja). Ugyanakkor Grúzia vonatkozásában Törökország és Irán jóval csekélyebb szerepet játszik, ezért elsősorban az események

⁸⁶ Zbigniew Brzezinski: *A nagy sakktábla*. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1999. 57-58. old.

⁸⁷ Uo.

láncolatában kulcsfontosságú pozíciót betöltő Oroszország és Egyesült Államok térségben folytatott politikáját célszerű megvizsgálni.

5. sz. térkép: A Kaukázus geopolitikai térképe
Geopolitical map of the Caucasus Region (2008)

Forrás: GeoCurrents <http://www.geocurrents.info/place/russia-ukraine-and-caucasus/where-is-the-caucasus> (2014.01.05.)

Míg a Szovjetunió felbomlását követően az Egyesült Államok jobbra távol tartotta magát a térségtől, nagyrészt elismerve azt Moszkva érdekszférája részeként (Grúziával a diplomáciai kapcsolatok felvételére csak 1992-ben került sor), addig az 1990-es évek közepétől egyre nagyobb érdeklődést mutatott – elsősorban energetikai okok miatt – a Dél-Kaukázus irányába. 1993–94 folyamán számos nyugati vállalat kötött olajipari megállapodást kazah és azeri partnerekkel, ami felvetette az így vásárolt olaj világpiacra juttatásának kérdését,⁸⁸ ezért a Baku–Tbiliszi–Ceyhan olajvezeték megépítése kulcsfontosságú energiabiztonsági projektté vált. Azonban az is hamar kiderült, hogy az olajszállítások biztonságát csak gazdasági és politikai reformokon, és az etnikai feszültségek mérséklésén keresztül lehet biztosítani, így a második Clinton-adminisztráció egyre aktívabb politikát

⁸⁸ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 34.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.).

kezdett folytatni a Dél-Kaukázusban, ⁸⁹ melyben Grúzia geostratégiai pozíciójának köszönhetően – kelet-nyugat irányú energetikai tranzitfolyosó – kulcsszerepet játszott.

A „befagyott konfliktusokkal” kapcsolatban az első halvány jelzés, hogy nem minden Moszkva elvárásainak megfelelően zajlik a régióban 1993 decemberében érkezett, amikor az ENSZ Főtitkár támogatása érdekében megalakult a Grúzia Barátai csoport. Az aktívabb amerikai szerepvállalás Grúziában leginkább a hadsereg modernizálásának támogatását jelentette, melyet elősegített az is, hogy 1994-ben Tbiliszi belépett a NATO Békepartnerség programjába. A nyugati orientáció elmélyítése érdekében Sevardnadze támogatta a NATO 1995-ös boszniai, és 1999-es koszovói beavatkozását is, megpróbálva párhuzamot vonni egy esetleges abháziai NATO-szerepvállalással, ami éles elutasítással találkozott nem csak Moszkvában, de a nyugati fővárosokban is.⁹⁰

Az igazi változást az Egyesült Államok térség irányában folytatott politikájában a 2001. szeptember 11-i események hozták el. A Bush-adminisztráció a terror ellenes küzdelem jegyében háborúba kezdett Afganisztánban, ami logisztikai szempontból megkerülhetetlenné tette a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságokat, és kisebb mértékben a Dél-Kaukázust is. Az amerikai külpolitika a praktikus szempontokon túlmenően is aktívabb lett a régióban. Washington három meghatározó amerikai érdeket azonosított be a Dél-Kaukázusban, ahogy azt Matthew Bryza az Egyesült Államok Külügyminisztériumának felelős tisztviselője a Szabad Európa Rádióknak 2006-ban megfogalmazta:

- Stratégiai energetikai érdekek;
- Klasszikus biztonságpolitikai érdekek, úgymint a terrorizmus elleni küzdelem, a katonai konfliktusok kitörésének megakadályozása, valamint a régió három országa (Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia) területi integritásának megőrzése;
- A demokrácia támogatása és piaccgazdasági reformok bevezetése.⁹¹

A terrorizmus elleni harc különösen fontos volt az Egyesült Államoknak, ezért hogy segítse Tbiliszit az 1999-es csecsen–orosz háború során a Pankisi-hágó területére beszivárgott csecsen harcosok felszámolásában, elindította a Grúz Tréning és Felszerelési Programot

⁸⁹ Uo. 37. old

⁹⁰ Uo. 37-40. old.

⁹¹ Caucasus: U.S. Says Aliyev, Kocharian Must Show 'Political Will'. Radio Free Europe. June 23, 2006. <http://www.rferl.org/articleprintview/1069418.html> (2014.02.21.)

(GTEP). 2002-ben – még Sevardnadze kormányzása alatt – a prágai NATO-csúcson Grúzia benyújtotta jelentkezési szándékát a szervezetbe. Tbiliszi a NATO-tagságtól a központi állami hatalom megerősödését várta (a hatékony fegyveres erők létrehozásán keresztül), valamint a nemzetközi pozíciójának javulását, beleértve az Abháziával és Dél-Oszétiával folytatott tárgyalásokat is.

Végül a 2003-as rózsás forradalom hozta az amerikai–grúz kapcsolatok reneszánszát. A Szaakasvili által végrehajtott rezsimváltás kiemelkedő példájává vált a Bush-adminisztráció által támogatott „demokrácia exportnak”. A két ország között számos területen javult az együttműködés, de különösen a katonai szférában, aminek jeleként dandár erejű grúz csapatot küldtek az Európában rendkívül népszerűtlen iraki háborúba. A szoros kapcsolatok jeleként a két állam vezetője kölcsönös hivatalos látogatáson vett részt (Bush 2005-ben járt Tbilisziben, míg Szaakasvili 2006-ban Washingtonban). 2004-ben Grúzia Egyéni Partnerségi Akciótervet írt alá a NATO-val, és Tbiliszi úgy érezhette, hogy az ország NATO-tagsága karnyújtásnyi távolságba került.⁹²

Míndeközben Grúzia Európai Unióval folytatott kapcsolatrendszere is jelentős fejlődésnek indult. 1999-ben lépett hatályba az 1996-ban aláírt EU és Grúzia közötti Partnerségi és Együttműködési Megállapodás, amely biztosította a két fél közötti együttműködés jogi keretét.⁹³ Az Európai Bizottság is több programot indított az EU és Grúzia közötti jogharmonizáció, és a piactgazdasági reformok megvalósításának elősegítése érdekében. Az 1990-es évek közepén Brüsszelben is felismerték a Dél-Kaukázus növekvő energetikai szerepét, és ezen belül Grúzia transzport országként betöltött megkerülhetetlen földrajzi pozícióját.⁹⁴ Az EU 2004-es bővülését követően a szomszédságpolitika új lendületet kapott, ahogy azt a 2003-as Európai Biztonsági Stratégia is megfogalmazta: „Európai érdek, hogy a határainkon elhelyezkedő országok jól kormányzottak legyenek. Azok a szomszédaink, ahol fegyveres konfliktusok zajlanak, azok a gyenge államok, ahol a szervezett bűnözés

⁹² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 40-42.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

⁹³ Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part. Official Journal of the European Communities. 1999. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:205:0003:0038:EN:PDF> (2014.02.22.)

⁹⁴ Towards a European Union Strategy for Relations with the Transcaucasian Republics. Communication from the Commission. Brussels, 31.05.1995. COM(95) 205 final. <http://aei.pitt.edu/4329/1/4329.pdf> (2014.02.22.)

virágzik, ahol diszfunkcionális a társadalom vagy a népességrobbanás okoz gondokat, mind Európa problémái.”⁹⁵

1992 és 2004 között az Európai Bizottság 420 millió euróval támogatta Grúziát, de a gyenge intézményrendszer, az instabilitás, a korrupció, és a diszfunkcionális pénzügyi rendszer mind megnehezítette a hatékony európai szerepvállalást.⁹⁶ A 2003-as rózsás forradalom fordulatot hozott Grúzia európai kapcsolataiban. Akárcsak az Egyesült Államok, az EU is nagy elvárásokat fűzött az új grúz adminisztráció hatalomra kerüléséhez. A megélnékvült érdeklődés jeleként 2003-ban az EU egy Dél-Kaukázusért felelős különleges képviselőt nevezett ki, akinek a feladatai között szerepelt többek között a régió reformfolyamatának elősegítése.⁹⁷

2004-ben mindhárom dél-kaukázusi ország célországá lett az Európai Szomszédsgpolitikának,⁹⁸ mely részeként 2006-ban az EU-Grúzia Együtműködési Tanács elfogadta a szomszédsgpolitika gyakorlati megvalósítását célzó EU-Grúzia akciótervet.⁹⁹ A grúz jogállamiság kialakulásának elősegítése érdekében az Unió az európai biztonság- és védelempolitika (a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően közös biztonság- és védelempolitika) eszközrendszerén belül 2004-ben felállította az EUJUST Themis missziót, amely egy éven keresztül folytatott tanácsadó tevékenységet a grúz igazságügyi szervek mellett.¹⁰⁰ Ugyanakkor minden szerepvállalásuk ellenére, az Egyesült Államok és Oroszország között a régióban folytatott nagyhatalmi vetélkedésben az EU és tagállamai csak mellékszereplőkként voltak jelen.

Szaakasvili az egyre intenzívebbé váló nyugati szerepvállalásból – és elsősorban az Egyesült Államokkal folytatott szoros katonai együttműködésből – azt a helytelen

⁹⁵ A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy. Brussels, 12 December 2003. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (2014.02.22.)

⁹⁶ European Commission. European Neighbourhood and Partnership Instrument Georgia. Country Strategy Paper. 2007-2013. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_georgia_en.pdf (2014.02.22.)

⁹⁷ Council Joint Action 2003/496/CFSP of 7 July 2003 concerning the appointment of an EU Special Representative for the South Caucasus. <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/L169-8.7.2003.pdf> (2014.02.22.)

⁹⁸ European Neighbourhood Policy. Georgia. European External Action Service. http://eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm (2014.02.22.)

⁹⁹ EU/Georgia Action Plan. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/georgia_enp_ap_final_en.pdf (2014.02.22.)

¹⁰⁰ EUJUST Themis Georgia. Mission Description. European External Action Service. http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/eujust-themis-georgia/index_en.htm (2014.02.22.)

következtetést vonta le, hogy belátható időn belül Grúziát képes lesz kivonni Oroszország *de facto* érdekszférájából, és integrálni a nyugati intézményrendszerbe, elsősorban a NATO-ba. A téves helyzetértékeléshez hozzájárult a Bush-adminisztráció unilaterális, expanzív külpolitikája, mely az afganisztáni és az iraki háborún keresztül elvezetett az Egyesült Államok túlterjeszkedéséig, a pénzügyi és katonai forrásainak végtelenségig tartó igénybevételéig, ami később (már az Obama-adminisztráció alatt) óhatatlanul korrekcióra, a külpolitikai szerepvállalás mérséklésére szorult.

Szaakasvili szintén túl ambiciózus terveket dédelgetett a szakadár tartományok visszacsatolásával kapcsolatban, és megpróbálta az 1990-es évek második felében kialakult status quo-t a saját javára billenteni. A Dél-Oszétiában és Abháziában meglévő etnikai feszültségek, Tbiliszi türelmetlen – olykor erőszakos – törekvése az elszakadt területek visszaszerzésére, a felgyorsult nyugati integráció – és elsősorban annak biztonságpolitikai dimenziója, a tervezett NATO-csatlakozás – elkerülhetetlenül sodorták Grúziát ütközőpályára Oroszországgal.

I.12. Az orosz kül- és biztonságpolitika meghatározó keretei (nemzeti biztonsági stratégia, katonai doktrína és külpolitikai koncepció)

Az Oroszországi Föderáció kül- és biztonságpolitikáját meghatározó dokumentumok vizsgálata során alátámasztást nyer az a hipotézis, hogy Moszkva realista nagyhatalomként a posztszovjet térséget saját érdekszférája részének tekinti, továbbá a NATO keleti bővítését először biztonsági kihívásként, majd később fenyegetésként (veszélyként) kezeli, feladatként szabva a Szövetség terjeszkedésének megakadályozását a közel-külföldön. Szintén fontos orosz biztonságpolitikai cél más nagyhatalmak – azaz az Egyesült Államok – katonai jelenlétének megakadályozása a posztszovjet térségben.

Oroszország a Szovjetunió széthullását követően hosszú folyamaton ment keresztül, mely nyomon követhető volt az ország stratégiai dokumentumain keresztül is. Az első külpolitikai koncepciót és katonai doktrínát – ekkor ez még a szovjet terminológia szerint az ország meghatározó védelempolitikai dokumentuma volt – 1993-ban, a Jelcin-éra idején fogadták el. Az új nyugati gondolkodás átvételének jeleként 1997-ben megjelent az első orosz nemzeti biztonsági stratégia tervezete is.

Putyin hatalomra kerülését követően – az új korszak nyitányának egyik jeleként – megújult mind a külpolitikai koncepció, mind a nemzeti biztonsági stratégia és a katonai doktrína. Medvegyev elnökké választását követően 2008-ban ismét új külpolitikai koncepció, 2009-ben új nemzeti biztonsági stratégia, 2010-ben pedig új katonai doktrína született, melyet

2014-én decemberében váltott fel egy az ukrajnai események tükrében frissített verzió. A külpolitikai koncepciót legújabb változata 2013-ban került kiadásra.¹⁰¹

Elsőként a legfontosabb dokumentum, a 2009-es nemzeti biztonsági stratégiában foglalt azon elveket vesszük górcső alá, melyek meghatározzák az Oroszországi Föderáció viszonyát közel-külföldjével, és benne Grúziával (ugyan a 2008-as háború idején a 2000-es stratégia volt hatályban, de a 2009-es változat elemzése során közelebb juthatunk az orosz stratégiai gondolkodás jelenleg is érvényes elemeihez, valamint az elmúlt évtized orosz stratégiai gondolkodásának trendjeihez).

„Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiája 2020-ig” című dokumentum a korábbiaknál optimistább képet fest Oroszország helyzetéről, és nyíltabban beszél annak energia-nagyhatalmi státuszáról, melyet az ország nemzetközi befolyása kiszélesítése eszközeként kezel. A stratégia a nemzeti érdekek között említi az Oroszországi Föderáció világhatalommá válását a többpólusú világban, és a világgazdaságban való vezető szerep betöltését.

Az Egyesült Államokkal kapcsolatban az anyag „stratégia partnerségre” való törekvésről ír – minden bizonnyal az Obama-adminisztráció 2009-es „reset” politikájának következményeként –, bár a rakétavédelmi rendszer európai telepítését a globális és regionális stabilitás szempontjából hátrányosnak minősíti. Érdekes módon a korábbiaktól eltérően az Európai Unió viszont nem stratégiai partnerként szerepel a szövegben, amely jól mutatja, hogy az EU a nemzetközi szinten Moszkva álláspontja szerint folyamatosan veszít jelentőségéből.

A NATO-val szemben a 2009-es stratégia jóval kritikusabb: „Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével kapcsolatban meghatározó tényező Oroszország számára annak elfogadhatatlansága, hogy a Szövetség előretolja katonai infrastruktúráját az orosz határokhoz, hogy olyan globális funkciókkal rendelkezzen, amelyek szembe kerülnek a nemzetközi jog normáival. Oroszország kész a kapcsolatok fejlesztésére az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével az egyenjogúság alapján és az általános biztonság megerősítése érdekében, a kapcsolatok mélységét és tartalmát azonban az fogja meghatározni, hogy mennyire kész a Szövetség figyelembe venni Oroszország törvényes érdekeit katonapolitikai tervezése során, mennyire tartja tiszteletbe a nemzetközi jog normáit, mennyire folytatódik a Szövetség átalakítása, új feladatok keresése és humanitárius funkciók felvállalása.”¹⁰² A fentiek alapján

¹⁰¹ Póti László: „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”: az orosz külpolitika koncepcionális keretei. Külügyi Szemle. XII. Évfolyam. 2013. 3. szám. 41-56. old.

¹⁰² Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiája 2020-ig.

Oroszország lényegében beleszólást követel a NATO ügyeibe, és a koszovói, valamint az iraki szerepvállalás miatt ugyan *pro forma* joggal kritizálhatná nemzetközi jogi értelemben a Szövetséget, ha önmaga – mint ahogy arról a későbbiekben szó lesz – nem szegné meg érdekei érvényesítése során ugyancsak a nemzetközi jogot.

A 2009-es nemzeti biztonsági stratégia közel-külföldet érintő legfontosabb elemei a következők:

- A kétoldalú és sokoldalú együttműködés erősítése a Független Államok Közösségén belül, a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének (KBSzSZ)¹⁰³ és az Eurázsiai Gazdasági Közösségnek a megerősítése.
- A külföldön tartózkodó orosz állampolgárok jogainak és érdekeinek fokozott védelme.
- Oroszország biztonságára fenyegetést jelent az ország és egyes szomszédos államok közötti államhatárok nemzetközi jogi megállapításának hiányosságai.
- Az orosz csapatok külföldi konfliktuszónákba való állomásoztatása (értsd: közel-külföldi, tekintettel az orosz csapatok jelenlegi diszlokációjára), amely elősegíti a stratégiai stabilitást és az egyenjogú stratégiai partnerség fenntartását.¹⁰⁴

A fentiek alapján láthatjuk, hogy az orosz stratégiai gondolkodás közel-külföldet érintő elemei a FÁK-ot, a KBSzSZ-t és az Eurázsiai Gazdasági Közösséget a NATO és az EU keleti – egyenrangú – alternatívájának tekintik. Ennek megfelelően Moszkva rossz néven veszi – mint ahogyan azt az EU és a Keleti Partnerség tagállamai közötti Társulási Megállapodások megkötése során a térség érintett államaira (Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova, Örményország, Ukrajna) gyakorolt erőteljes moszkvai nyomásgyakorlás is megmutatta –, ha a közel-külföld országai nem az orosz, hanem a nyugati alternatívát választják.

A külföldön élő orosz állampolgárok védelme – mint ahogy azt a 2008-as orosz-grúz háború és az ukrajnai válság is megmutatta –, valamint az országhatárok relativizálása mindig kéznél levő eszközök, ha a posztszovjet államok belügyeibe való beavatkozást meg kell

¹⁰³ A KBSzSZ közép-ázsiai dimenziójának vonatkozásában lásd: Bezdán Györgyi, Nagy László: *A közép-ázsiai regionális biztonsági komplexum helyzete és kihívásai*. Honvédségi Szemle. 142. évf. 2014/4. sz.

¹⁰⁴ Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiája 2020-ig.

indokolni, míg az orosz csapatok térségbeli állomásoztatásának joga, mint a stratégiai stabilitás fenntartásának fundamentuma, a gyors beavatkozás katonai eszköze.

Végezetül a nemzeti biztonsági stratégia több helyen hivatkozik a jelenlegi globális és regionális (európai) biztonsági rendszer átszabásának szükségszerűségére. A szöveg szerint: „A jelenleg létező globális és regionális struktúra tarthatatlansága – amely különösen az euroatlanti régióban kizárólag az Észak-atlanti Szerződés Szervezetére kíván támaszkodni –, valamint a jogi eszközök és mechanizmusok korszerűtlensége mind nagyobb fenyegetést jelent a nemzetközi biztonságra nézve. [...] Oroszország hosszú távú érdekeinek megfelel egy nyitott kollektív biztonsági rendszer kiépítése az euroatlanti térségben szigorú szerződéses-jogi alapokon.”¹⁰⁵ A stratégiában megjelenő új biztonsági architektúra igénye is az orosz nagyhatalmi törekvéseket, valamint a NATO marginalizálásának igényét jelzi, amellyel a későbbiek során részletesebben is foglalkozom.

Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínája a nemzeti biztonsági stratégia hierarchikusan alárendelt katonai dimenziója, ezért lényegében ugyanazokat a katonapolitikai (a védelempolitika orosz terminológia szerinti megfelelője) fenyegetéseket és elveket veszi számba, mint a nemzeti biztonsági stratégia, csak részletesebben. A doktrína fenntartja a nukleáris fegyverek alkalmazásának jogát az Oroszországot ért hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadás esetén is, amennyiben az az állam létét veszélyezteti. Külső katonai veszélyként a dokumentum első helyen a NATO által betöltött szerepet, illetve a Szövetség bővítését említi: „Az a törekvés, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) katonai potenciálját globális funkciókkal ruházzák fel – amelyek megvalósítása megsértené a nemzetközi jog normáit –, illetve hogy közelítsék a NATO tagországainak katonai infrastruktúráját az Oroszországi Föderáció határaihoz, elsősorban a tömb kibővítése útján” fenyegeti leginkább Oroszországot. A doktrína szintén veszélyként azonosítja a „külföldi államok (állam-csoportok) katonai kontingenseinek elhelyezését (növelését) az Oroszországi Föderációval illetve szövetségeseivel határos államok területén és a tengereken.”¹⁰⁶, valamint a stratégiai rakétavédelmi rendszerek telepítését.

A közel-külföld vonatkozásában katonai veszélyként jelenik meg: a „katonai erő alkalmazása az Oroszországi Föderációval határos államok területén az ENSZ Alapszabályának és a nemzetközi jog más normáinak megsértésével”, illetve a „tűzfészek

¹⁰⁵ Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiája 2020-ig.

¹⁰⁶ Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínája.

megjelenése és a fegyveres konfliktusok eszkalálódása az Oroszországi Föderációval és szövetségeseivel határos államok területén.”¹⁰⁷

Az orosz állampolgárok külföldi védelme több helyen is megjelenik az anyagban. A fegyveres erők alapvető feladatai között: „Az Oroszországi Föderáció jogszerűnek tartja a fegyveres erők és más csapatok alkalmazását [...] a külföldön tartózkodó állampolgárainak védelmében.”, és ugyanitt valamivel később: „Az Oroszországi Föderáció és állampolgárai érdekeinek védelme, a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának céljából a fegyveres erők alakulatai alkalmazhatók az orosz állam határain kívül”. Továbbá „Az Oroszországi Föderáció állampolgárainak védelme fegyveres támadásoktól az ország határain kívül”¹⁰⁸ szerepel a fegyveres erők feladatainál békeidőben is.

Az értekezéssel kapcsolatos kutatómunka lezárásának időpontjában, 2014. december 26-án elfogadott legújabb orosz katonai doktrína csak egyes elemeiben változtatott a 2010-es dokumentumon, figyelembe véve az ukrajnai eseményeket is. A NATO keleti bővítése, illetve az Egyesült Államok által jelentett katonai fenyegetés továbbra is első helyen szerepel a doktrínában, de a korábbi anyagban fellelhető partneri együttműködés lehetőségére való utalások ezúttal hiányoznak. A „globális verseny élesedésére” és a „fejlődési modellek, és értékrendszerek közötti versengésre” tett utalások egyértelművé teszik, hogy Oroszország legfőbb riválisát a Nyugatban látja. A dokumentum optimistán fogalmaz és megállapítja, hogy „a globális egyensúly a fejlődő erőközpontok javára tolódik el”.¹⁰⁹

Az anyagban új elemként jelenik meg az információs hadviselés jelentette veszély, az ország területi integritását fenyegető kihívások, valamint az ukrajnai konfliktusnak köszönhetően a színes forradalmak és a külföldi államok felforgató tevékenysége által jelentkező veszély. A dokumentum ez utóbbihoz sorolja a külföldi finanszírozású civil szervezeteket is. Végezetül, de nem utolsó sorban a 2014-es katonai doktrína a szövetségi kapcsolatok kiépítése és katonai együttműködés vonatkozásában nevesíti Dél-Oszétiát és Abháziát is.¹¹⁰

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Dmitri Trenin: *2014: Russia's New Military Doctrine Tells It All*. Carnegie Moscow Center. December 29, 2014. <http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=57607> (2015.02.11.)

¹¹⁰ Uo., Stephen Blank: *Russia's Military Doctrine Reflects Putin's Paranoia and Siege Mentality*. Eurasia Daily Monitor. Volume 12. Issue:2. January 6, 2015. http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43237&tx_ttnews%5BbackPid%5D=381#.VQaMTGdO6Uk (2015.02.01.) és Kiss Annamária: *Az új orosz katonai doktrínáról*. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont. Elemzések. 2015/4.

A 2013-ban elfogadott külpolitikai koncepció közel-külföldet érintő legfontosabb elemei a következők:

- Az orosz külpolitika kulcsfontosságú iránya az integrációs folyamatok elősegítése a FÁK térségben.
- Az eurázsiai gazdasági integráció aktív támogatása, az Eurázsia Gazdasági Unió létrehozása és bővítése.
- Abházia és Dél-Oszétia nemzetközi pozícióinak erősítése, biztonságuk garantálása, korszerű, demokratikus állammá válásuknak elősegítése.
- Ukrajna – mint a FÁK-on belül prioritást élvező partner – elmélyülő integrációs folyamatokhoz való csatlakozásának elősegítése.
- A nemzetközi fórumokon való kiállás az emberi jogok védelmének orosz megközelítése mellett (külföldön tartózkodó orosz állampolgárok védelme).¹¹¹

A fentiekből jól látszik, hogy a posztszovjet térség Moszkva felügyelete alatti integrációja kiemelt prioritást élvez az orosz kül- és biztonságpolitikában, mint a nyugati integráció alternatívája. Ugyanakkor ellentmondásos módon, míg a nyugati szervezetek – az EU és a NATO – önkéntes alapon bővülnek, addig Oroszország jelentős politikai, gazdasági és katonai nyomásgyakorlással próbálja egy szövetségi rendszerbe terelni a térség nem csak hajlandó, de vonakodó országait is. Az orosz külpolitika szintén offenzívába lendült „az emberi jogok orosz megközelítésének” nemzetközi fórumokon való népszerűsítése mellett, amely a közel-külföld ügyeibe való beavatkozás egyik leginkább használt eszközévé vált a közelmúltban, akár a grúz, akár az ukrán példát nézzük.

I.13. A háború kirobbanásának okai a realizmus és neorealizmus tükrében

Az első fejezet lezárásaként a következőkben az értekezés elején megfogalmazott realista és neorealista premisszák, valamint geopolitikai szempontok alkalmazásával a 2008-as orosz-grúz háború kirobbanásának okaira keresem a választ, annak a hipotézisnek, illetve célkitűzésnek az alátámasztásaként, hogy 2008-as konfliktus a posztszovjet térségért zajló szélesebb értelemben vett geopolitikai játszma része, illetve az Oroszországi Föderáció realista elveket követő nagyhatalomként cselekszik közel-külföldjén.

¹¹¹ Póti László: „*Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan*”: az orosz külpolitika koncepcionális keretei. Külügyi Szemle. XII. Évfolyam. 2013. 3. szám. 41-56. old.

A Szovjetunió összeomlását követően a Dél-Kaukázusban részleges hatalmi vákuum alakult ki, a térség korábbi hegemónja visszaszorult, jobban érvényesültek az anarchikus nemzetközi rendszer sajátosságai, mely következtében számos polgárháború és háború robbant ki. Visszaszorulása ellenére Oroszország továbbra is a térség regionális nagyhatalma maradt (a Grúzia vonatkozásában csekélyebb szerepet játszó Törökország és Irán mellett), míg a multipoláris nemzetközi rendszerben egyedüli globális hatalmi pozíciót betöltő Egyesült Államok – a régió viszonyainak alakításában jóval kisebb szerepet játszó Európai Unió asszisztálásával – is megjelent a térségben.

Grúzia frissen elnyert függetlensége megőrzése céljából az 1990-es években autonómia irányultságú külpolitikát folytatott, de mivel hatalmi erőforrásai tekintetében nem volt összemérhető északi szomszédjával, kezdetben rákényszerült a térség korábbi hegemón nagyhatalmához való csatlakozás politikájának alkalmazására (*bandwagoning*).

A 2000-es évek elején Tbiliszi választási lehetőséget kapott, ahogy az Egyesült Államok és az Európai Unió profilja jelentős növekedésnek indult a térségben, és összemérhetővé vált az Oroszországi Föderáció által gyakorolt befolyással. Tekintettel arra, hogy a grúz államiség szempontjából történelmileg Oroszország egzisztenciális fenyegetést jelentett, illetve a nyugati értékrend (*soft power*) – a realista és neorealista elméletek által kevésbé magyarázható módon – dinamikus teret nyert a globalizálódó világban, beleértve a Dél-Kaukázust is, Tbiliszi a külpolitikai kurzusváltás mellett döntött, amelyet a grúz belpolitikai események is katalizáltak.

A fentieknek megfelelően Grúzia az orosz fenyegetés elhárítása érdekében autonómiájának részleges korlátozásával az Egyesült Államok, illetve a NATO szövetségét kereste, amelyek garantálhatták volna biztonságát. Az autonómia irányultságú külpolitika részeként Tbiliszi szabadulni igyekezett a Moszkvától való függőségétől, amit a Grúzia területén lévő orosz katonai bázisok felszámolása, az orosz békefenntartók nemzetközi erőkkkel való felváltásának igénye is jelzett. A dél-kaukázusi ország stratégiája részben revizionista – a szakadár tartományok feletti kontroll visszaszerzése –, részben túlélésre irányuló – az Oroszországtól való függetlenség megőrzése, kiterjesztése – volt.

Moszkva a térségben befolyásszerző (visszaszerző) külpolitikát folytatott, amely részben a korábbi hatalmi pozíciói visszaállítására irányuló revizionista stratégiában, részben pedig az Egyesült Államok befolyásának mérséklését célzó feltartóztatási politikában öltött testet. A hatalmi viszonyok dinamikája a 2000-es évektől ismét Oroszország javára kezdett billenni – habár ez érzékelhető és kézzelfogható módon csak évekkel később jelentkezett a térségben –, mivel az ország jobban képes volt kihasználni potenciális hatalmi erőforrásait, és

a szénhidrogén exportjának köszönhetően dinamikus gazdasági növekedést produkált, ami a látványosan növekvő katonai költségvetésben is jelentkezett. Ráadásul a katonai kiadások növekedése – két évtől eltekintve – meghaladta a GDP növekedését.

4. sz. táblázat: Az Oroszországi Föderáció gazdasági növekedése (2000-2007)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GDP növekedés (%)	10,0	5,1	4,7	7,3	7,2	6,4	8,2	8,5

Forrás: The World Bank <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?page=2> (2015.02.25.)

5. sz. táblázat: Az Oroszországi Föderáció katonai költségvetése (2000-2007)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Katonai költségvetés (Mrd USD)	31,1	33,6	37,3	39	40,9	46,4	51,4	55,9
Változás (%)		+8	+11	+4,6	+4,9	+13,4	+10,8	+8,7

Forrás: SIPRI

http://www.sipri.org/research/armaments/milex/research/armaments/milex/research/armaments/milex/milex_data_base (2015.02.25.)

Grúzia az Egyesült Államok és a NATO bevonására tett kísérlete részleges sikert hozott, ahogy a 2001-es terrortámadást követően expansionista külpolitikát folytató Washington nagyobb katonai, politikai és gazdasági szerepet kezdett vállalni a Dél-Kaukázusban. Ugyanakkor az afganisztáni és iraki szerepvállalás miatt az USA katonailag túlterjeszkedett, sokat veszített nemzetközi presztízséből, így nem volt képes – és feltehetően nem is szándékozott – valódi biztonsági garanciát nyújtani Grúzia számára a jelentős atomarzenál felett rendelkező Moszkvával szemben (mivel az Egyesült Államok nem állt készen katonai erő alkalmazására Oroszországgal szemben, ezért hatalmi erőforrásaik összehasonlítása szükségtelen).

Ugyanakkor a biztonsági dilemma elméletében foglaltak szerint az USA expansionizmusát, amely nagyobb biztonságot garantált Grúziának, Moszkva növekvő fenyegetésként élte meg. Míg Washington politikai költség-haszon számításai szerint nem volt hajlandó egy esetleges dél-kaukázusi fegyveres konfliktus árának megfizetésére, addig a növekvő erőforrásaira támaszkodó, és az Egyesült Államok fokozott térségbeli

szerepvállalását biztonsági fenyegetésként megélő Kreml (ld. Koszovó) készen állt egy háborúra, amiben külső segítség nélkül Grúziának nem volt esélye a győzelemre.

I.14. Az első fejezet összegzett következtetései

Az értekezés első fejezete a külpolitika-elemzés elméleti alapjaival, a háború kirobbanásának történelmi előzményeivel, a Grúziát alkotó etnikumok konfliktusaival, az 1990-es évek déli-oszét-grúz és abház-grúz polgárháborújával, a rózsás forradalommal és a Szaakasvili hatalomra jutásával lendületet kapó nyugati integrációs törekvésekkel, az orosz-grúz viszony alakulásával foglalkozik. A fejezet ugyancsak kitér a térség geopolitikai viszonyaira, Oroszország 1990-es és 2000-es években a posztszovjet térségben követett külpolitikájára, Moszkva és az Egyesült Államok, valamint az EU vetélkedésére, és az események formálásában betöltött szerepükre.

Az értekezés hipotézisei közül alátámasztást nyert, hogy a 2008-as háború egy olyan összetett konfliktus eredménye, mely egyszerre jelenik meg egy belső, etnikai szinten, egy regionális orosz-grúz konfliktusban, és egy nagyhatalmi, geopolitikai játszmában, amely az egész kontinens biztonságára is jelentős hatással van. Szintén igazolást nyert, hogy Oroszország realista nagyhatalomként viselkedik a nemzetközi porondon, zéró összegű játszmákban, befolyási övezetekben gondolkodik, illetve az orosz-grúz háború egy a posztszovjet térség befolyásolásáért folyó szélesebb értelemben vett geopolitikai vetélkedés része volt, továbbá, hogy az orosz-grúz háború vizsgálata hozzájárul Oroszország jelenlegi magatartásának megértéséhez, és ezen keresztül az európai biztonság megerősítéséhez.

Az első fejezet legfontosabb részkövetkeztetései:

- A 2008-as háború kirobbanásának egyik legfontosabb oka a Grúzián belüli etnikai ellentétek jelenléte, melyek az ország történelmére, és az 1990-94-es polgárháborúra vezethetőek vissza.
- A rózsás forradalmat követően Szaakasvili jelentős fordulatot hajtott végre Grúzia külpolitikai orientációja terén, elsődleges célként tűzve ki a nyugati integrációt (a NATO és EU tagságot), valamint az ország területi egységének helyreállítását. Ez Moszkva számára egy olyan vörös vonal átlépését jelentette, melyet nem hagyhatott válasz nélkül.
- Oroszország 2000-es években gazdaságilag megerősödött, és politikai értelemben stabillá vált. Realista politikát követő regionális nagyhatalomként

Moszkva egyre nagyobb szerepet játszott a nemzetközi színtéren, egyik legfontosabb célként kitűzve befolyása helyreállítását – a saját érdekszférája részeként kezelt – közel-külföldjén, mely ütközési pályára állította az orosz érdekszférából kiszakadni kívánó Tbiliszivel.

- Az Egyesült Államok – és kisebb mértékben az EU – számára energetikai okokból, és a 2001-ben indult terror elleni háború következményeként felértékelődött a Dél-Kaukázus, ezért jelentős katonai és anyagi segítséget nyújtott Tbiliszi nyugati integrációs törekvéseihez. Ez geopolitikai értelemben biztonsági kihívást jelentett a térségben befolyása növelésén munkálkodó Moszkva számára.
- Moszkva a NATO potenciális keleti bővítését a biztonságát érintő egyik legsúlyosabb biztonsági fenyegetésként kezelte, célként kitűzve a Szövetség további terjeszkedésének, illetve más nagyhatalmak – az Egyesült Államok – katonai jelenlétének megakadályozását a posztszovjet térségben. Moszkva további alapvető geopolitikai érdekei a térségben: az Észak-Kaukázus stabilitásának és ellenőrzésének megőrzése, az elsődleges nagyhatalom státuszának megőrzése, az olaj- és gázvezetékek feletti ellenőrzés biztosítása, kulturális modell betöltése, az orosz nyelv használatának támogatása.
- Oroszország és az Egyesült Államok geopolitikai vetélkedése megágyazott a 2008-as háború kirobbanásának, amihez hozzájárult a grúz adminisztráció téves helyzetfelmérése, miszerint kézzelfogható segítségre számíthatnak a Nyugattól egy konfliktus esetén.
- A 2008-as háború okai egyszerre keresendőek etnikai ellentétekben, az orosz-grúz viszonyban, és egy széles értelemben vett, a posztszovjet térségért zajló geopolitikai játszmában.

II. A HÁBORÚ

II.1. A grúz-orosz kapcsolatok kiéleződése

II.1.1 Átmeneti enyhülés

A 2008 nyarán bekövetkezett eseményekben kulcsszerepet játszott a Moszkva és Tbiliszi között Szaakasvili hatalomra kerülését követően mélypontra került kétoldalú kapcsolatok, melyeket a 2003 és 2008 között felhalmozódott számtalan feszültségforrás terhelt, beleértve a két országot irányító karizmatikus vezető, Putyin és Szaakasvili közötti személyes rossz viszonyt is. Ez az alfejezet a háború okai közül – a hipotézisben foglaltak szerint – a grúz-orosz viszony alakulását, annak a háború kitörésében játszott szerepét kívánja megvizsgálni.

Az orosz–grúz kapcsolatokat már a 2003-as rózsás forradalmat megelőzően, Sevardnadze kormányzása alatt is számos feszültségforrás terhelte:

- Az orosz csapatok kivonásának, és az orosz katonai bázisok felszámolásának igénye, az 1999-es isztambuli EBESZ csúcson megfogalmazottak értelmében;
- A grúz részvétel a Baku–Tbiliszi–Ceyhan olajvezeték megépítésében, mely Oroszország megkerülésével csökkentette annak energetikai befolyását nem csak régióban, de Európában is;
- Az orosz igény, hogy csapataik a terror ellenes harc jegyében igénybe vehessék a grúz területeket, illetve légteret a csecsen fegyveres csoportokkal folytatott küzdelmük során, elsősorban a Pankisi-hágóban;
- Az Egyesült Államok grúz hadsereg modernizálását célzó támogatása.¹¹²

A 2003-as rózsás forradalmat követően még nem volt kódolva a grúz-orosz ellentétek kiéleződése. Moszkva Adzsáriában visszavonult, és nem lépett közbe a térség Grúziába való reintegrálása során, sőt, Igor Ivanov külügyminiszter a 2003. novemberi politikai válságban – mely eredményeként Sevardnadze lemondott – játszott közvetítő szerepe pozitívnak értékelhető. Ugyanakkor az orosz adminisztráció a kapcsolatok normalizálása érdekében három feltételt szabott:

- A NATO és az Egyesült Államok irányába történő orientáció feladása;

¹¹² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 7.old. . <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

- Oroszország különleges érdekeinek és szerepének elismerése Abháziában és Dél-Oszétiában;
- Engedély az orosz biztonsági csapatoknak a csecsen militánsok elleni küzdelem grúz területen való folytatására.

Az orosz igények érvényesülését alátámasztotta Grúzia gazdasági és energetikai függése északi szomszédjától. A tbilisi hatóságok 300 millió USD tartozást halmoztak fel főleg kifizetetlen energetikai számlák formájában, és a nagyszámú Oroszországban dolgozó grúz vendégmunkás jogilag rendezetlen helyzete is befolyásra átváltható eszközt adott Moszkva kezébe.¹¹³

Szaakasvili első elnökként megtett hivatalos útja – szimbolikus gesztusként az orosz fél felé – 2004 februárjában Moszkvába vezetett. A megbeszélések itt még konstruktív légkörben zajlottak, úgy látszott, hogy a Kreml hajlandó együttműködni az új grúz vezetéssel. A dél-kaukázusi ország főleg energetikai szállításokból származó adósságát átstrukturálták, az abház konfliktus rendezése terén pedig úgy látszott, hogy az orosz, grúz és abház fél visszatér az ún. Szocsi-folyamat¹¹⁴ keretében zajló tárgyalásokhoz. Az orosz és a grúz fél számos egyéb területen is megerősítette együttműködését. Megállapodás született média és információcsere témakörben, felállítottak egy kétoldalú kereskedelmi bizottságot, és áprilisban megszületett egy megállapodás a védelmi együttműködésről, mely elsősorban a terrorizmus, a drog- és fegyverkereskedelem, és az illegális migráció elleni harcot helyezte középpontba.¹¹⁵

Ugyancsak szóba került egy az Oroszországból Grúzián át a mediterrán térségbe olajat szállító vezeték megépítése, valamint orosz vízumkönnyítés bevezetése a grúz állampolgárok részére. A 2003-as rózsás forradalmat követően az orosz tőke beáramlása is felgyorsult, számos állami vállalat és bank került orosz kézbe.¹¹⁶ A számos megállapodás, és a bővülő gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok ellenére ekkor már számos jel utalt arra, hogy a kölcsönös megértésen alapuló virágzó együttműködés nem lehet hosszú életű. Ahogy a

¹¹³ Uo. 9. old.

¹¹⁴ A folyamat bizalomerosztó intézkedések bevezetésére, a grúz menekültek visszatérésére, az infrastruktúra helyreállítására és az Abháziába irányuló energiaszállítások megindítására irányult. Ibid. 10. old.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Per Gahrton: *Georgia: Pawn in the New Great Game*. PlutoPress. New York, 2010. 127-128 old. ISBN 9780745328591

Carnegie Moscow Center munkatársa, Dmitrij Trenyin fogalmazott: „vihár előtti csend” telepedett az orosz-grúz kapcsolatokra.¹¹⁷

II.1.2. A 2004-es dél-oszét krízis és az orosz-grúz kapcsolatok romlása

Az előző alfejezet folytatásaként ez az alfejezet egyszerre foglalkozik az orosz-grúz, és a dél-oszét-grúz viszony 2004-es dél-oszét krízist követő megromlásával, mely – a hipotézisben foglaltak szerint – jelentős szerepet játszott a 2008-as háború kirobbanásában is.

Az új grúz és az orosz vezetés között kialakult viszony első komolyabb próbatételét a 2004 tavaszi adzsáriai krízis jelentette. Mint arról korábban már szó esett, a Kreml ez alkalommal úgy döntött, hogy nem avatkozik be, sőt közvetítőként elősegíti a békés rendezést. Aslan Abashidze több mint egy évtizedes a tartomány felett gyakorolt uralma megdőlt, az ismét Grúzia részévé vált.

Ugyan Szalome Zurabisvili grúz külügyminiszter asszony biztosította orosz kollégáját arról, hogy az adzsáriai forgatókönyv nem kerülhet megisméltésre Dél-Oszétia és Abházia esetében, de az Adzsáriában elért siker óhatatlanul arra a helytelen következtetésre vezetett a grúz kormányzó elitben, hogy a fegyveres nyomásgyakorlás sikerre vezethet a másik két szakadár tartomány esetében is, és az ország reintegrációja karnyújtási közelségbe került.

Valójában az adzsáriai konfliktus számos ok miatt nem volt összehasonlítható sem a dél-oszét, sem az abház helyzettel:

- Adzsáriában az etnikai ellentétek nem játszottak szerepet a konfliktusban, az etnikai-nyelvi eltérés minimális a grúz többségtől.
- A konfliktusnak nem voltak történelmi okai, előzményei.
- Az adzsáriai vezetés nem kívánt *de jure* elszakadni Grúziától.
- Az 1990-es évek elején Abháziában és Dél-Oszétiában lezajlottához hasonló – a grúzokkal való viszonyt a mai napig meghatározó – véres összecsapások nem történtek meg Adzsáriában.
- A adzsáriaiak többsége által gyakorolt muszlim vallás nem játszott szerepet a konfliktusban.¹¹⁸

¹¹⁷ Q&A with Dmitri Trenin of Carnegie Moscow Center. Civil Georgia, December 22, 2003. <http://civil.ge/eng/article.php?id=5865&search=q&a%20with%20Dmitri%20Trenin> (2014.03.15.)

¹¹⁸ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 12.old. . <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

- Oroszország nem avatkozott be az események folyásába.

A fenti eltérő körülmények figyelmen kívül hagyása vezetett a 2004 nyarán kiobbant dél-oszét krízishez. A grúz hatóságok által a kezdetben a csempész hálózatok, útvonalak felszámolására indított művelet, mely során a grúz Belügyminisztérium egységei dél-oszét területen hajtottak végre akciókat, hamar eszkalálódott. Ez alkalommal Moszkva nem volt hajlandó meghátrálni, kiált a szakadár tartomány *de facto* elnöke, Eduard Kokoity mellett. Tbiliszi hiába próbálta kombinálni a fegyveres nyomásgyakorlást egyéb politikai és gazdasági ösztönzőkkel (autonómia ígélet Dél-Oszétiának, grúz nyugdíj kifizetése a dél-oszét orosz állampolgároknak, stb.), sem Moszkva, sem Chinvali nem hátrált. 2004 augusztusában megszorodtak a fegyveres összecsapások a dél-oszétok (valamint a beáramló észak-kaukázusi önkéntesek) és a grúz belügyi és katonai alakulatok között. A 2008-as eseményekre kísértetiesen emlékeztető módon a grúz tüzérség egy éjszakán át még Chinvalit is lőtte, a helyzet nyílt háború kitörésével fenyegetett. Abházia megszakított minden tárgyalást Tbiliszivel, és Oroszország a közlekedési útvonalak teljes lezárását helyezte kilátásba. Grúzia kénytelen volt meghátrálni, és felfüggeszteni minden rendőri és katonai tevékenységet Dél-Oszétiában.¹¹⁹

Ugyan ez alkalommal sikerült elkerülni a háború kitörését – amely minden bizonnyal a 2008-as helyzethez hasonlóan ugyancsak orosz intervencióval járt volna –, de az abház és dél-oszét konfliktus békés rendezésének lehetősége messzebb került mint valaha. A felek közötti – addig sem túl erős – bizalom mélypontra került, és az orosz–grúz kapcsolatok is végzetes törést szenvedtek.

A 2004. szeptemberi észak-oszét beszélési tragédia tovább fokozta a feszültséget. A csecsen terroristák által elfoglalt iskola ostroma során az orosz belügyi csapatok beavatkozása 334 polgári áldozatot (köztük 186 gyerek) követelt. Moszkvában sokan úgy gondolták, hogy a terroristák grúz támogatással hajtották végre akciójukat, hiába emlékeztetett több elemző arra, hogy a támadásért felelősséget vállaló Samil Baszajev 1993-ban a grúz csapatok ellen harcolt – orosz támogatással – Abháziában.¹²⁰

A fentiek fényében nem meglepő, hogy a Szaakasvili által 2005 nyarán felvázolt dél-oszét béketerv válasz nélkül maradt, és a 2006. novemberi választásokon Eduard Kokoity megerősíthette pozícióját, mint a szakadár tartomány *de facto* elnöke. Nem hozott javulást a

¹¹⁹ Uo. 13-14. old.

¹²⁰ Per Gahrton: *Georgia: Pawn in the New Great Game*. PlutoPress. New York, 2010. 128-129. old. ISBN 9780745328591

grúz adminisztrációnak az a kísérlete sem, amely egy párhuzamos hatalmi struktúra felállítását célozta a 70 000 lakosú tartományban. A Kurta székhellyel felállított hatóság vezetője Dmitrij Szanakojev lett, akit Dél-Oszétia grúz ellenőrzés alatt álló területeinek lakossága, valamint a tartományból elüldözött grúzok 2006-ban választáson erősítettek meg pozíciójában. Az International Crisis Group 2007 júniusi jelentése szerint: „A bizalom ami közösségi szinten létezett a konfliktus zónában 2004 előtt eltűnt.”¹²¹

A dél-oszétiai helyzet eskalációjával párhuzamosan a grúz–orosz viszony is mélypontra süllyedt. A kezdeti óvatos közeledést felváltotta a kölcsönös bizalmatlanság légköre, melyben bármiféle a szakadár területek státuszával kapcsolatos rendezés lehetetlenné vált. Tekintettel arra, hogy a Szaakasvili-adminisztráció reformpolitikájának egyik sarokköve volt Grúzia egységesítése, illetve az elnök politikai tőkéjének, sőt legitimitásának jelentős részét a szakadár területek gyors visszaszerzésének ígéretéből nyerte, valamint, hogy Moszkva számára elfogadhatatlanná vált bármilyen grúz feltételek szerinti reintegráció, a két fél közötti politikai szembenállás állóháborúvá merevedett, amiből nem látszott semmilyen békés rendezés által nyújtott kiút.

II.1.3. Az orosz békefenntartók vitatott szerepe

A 2008-as orosz-grúz háború kirobbanásában jelentős szerepet játszó megromlott orosz-grúz kétoldalú kapcsolatok egyik eleme volt az orosz békefenntartók által a dél-kaukázusi országban játszott vitatott szerep. Ugyanakkor a Grúzia területén állomásozó orosz békefenntartók nem csak a kétoldalú kapcsolatokban játszottak szerepet, hanem a posztszovjet térség más országaiban állomásozó orosz békefenntartó erők részeként a közel-külföld felett gyakorolt befolyás eszközei is voltak egyben, így szélesebb értelemben is szerepet játszottak a térségért zajló geopolitikai játszmában. A fentieknek alapján Moszkva nagyhatalmi érdekeinek megfelelően nem engedhette befolyása csökkenését, a nyugati országok békefenntartóinak megjelenését a térségben, még akkor sem, ha azok pártatlanabb szereplőként esetleg meggátolhatták volna a háború kitörését.

Az orosz csapatok békefenntartó szerepe Abháziában és Dél-Oszétiában a 2004 nyarán lezajlott eseményeket követően erősen vitatott kérdéssé vált, mely jelentősen mérgezte az orosz-grúz bilaterális kapcsolatokat. Tbiliszi mindenáron szeretne elérni az orosz erők

¹²¹ International Crisis Group: *Georgia's South Ossetia Conflict: Make Haste Slowly*. Europe Report No183. 7 June 2007. 14. old.
http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/183_georgia_s_south_ossetia_conflict_make_haste_slowly.ashx (2014.03.15.)

nemzetközi – nyugati –, pártatlan békefenntartókkal történő felváltását. Ahogy Szaakasvili elnök fogalmazott: „Az Oroszországi Föderáció nem békefenntartó, és nem is közvetítő, hanem az egyik részes fél a konfliktusban.”¹²² Ugyanakkor Oroszországban nem csak a közel-külföldön elengedhetetlen nagyhatalmi szerep megtestesítőit látták a két szakadár tartományban állomásozó orosz békefenntartókban, hanem a térség stabilitásához nélkülözhetetlen szereplőket, akik nélkül a Dél-Kaukázus óhatatlanul káoszba süllyedne, valamint az oroszok lakosság állhatatos védelmezőit.

Kezdetben Nyugaton sem láttak semmilyen alternatív – az orosz békefenntartókat kiváltó – reális, a térség stabilitását biztosító megoldást. Az 1990-es években sem az Egyesült Államok, sem Nyugat-Európa nem állt készen arra, hogy komoly politikai, katonai szerepet vállaljon a Kaukázusban, erőforrásaik nagy részét lekötötte a Balkánon zajló vérontás lezárása. A 2000-es évek elején ugyan megnőtt a nyugati politikai és gazdasági jelenlét a térségben, de a „befagyott konfliktusok” vonatkozásában Oroszország által fenntartott kényes status quo-t senki nem kívánta komolyan megbolygatni, annak ellenére, hogy nyugati országok és nemzetközi szervezeteik is feltűntek mediátori szerepkörben.

A 2004-es eseményeket követően Tbiliszi fokozta a politikai nyomást a több mint egy évtizede működő, a harcokat lezáró megállapodások felülvizsgálata – és az orosz békefenntartók felváltása – érdekében. 2005 októberében a grúz parlament elfogadott egy határozatot a békefenntartó műveletekről és a Grúzia konfliktus zónában uralkodó helyzetről, mely tartalmazott egy listát azokról az orosz állampolgárokról, akik magas szintű pozíciókat töltöttek be a szakadár tartományok hatalmi struktúráiban, így is azt igazolva, hogy az orosz fél nem pártatlan. 2006-ban a parlament tovább ment egy lépéssel, és határozatában felhívta az orosz felet a békefenntartó erői kivonására, és ezen műveletek átalakítására. A határozat végrehajtására nyugati nyomás miatt nem került sor.¹²³ 2006. szeptember 22-én Szaakasvili elnök az ENSZ előtt elmondott beszédében rendkívül élesen támadta Oroszország a szakadár tartományokban játszott szerepét, annexióval, és „bandita stílusú megszállással” vádolva Moszkvát. Szaakasvili szerint: „A békefenntartás kerete, és a tárgyalási formátum többé nem működik [...] A fájdalmas, de tényszerű igazság az, hogy ezeket a régiókat (Dél-Oszétiát és Abháziát) az északi szomszédunk, az Oroszországi Föderáció annektálta, mely aktívan támogatta a beolvasztásukat orosz útlevelek jól szervezett, és a nemzetközi jogot sértő, példátlan szétosztásával. [...] Az alapvető elemei (az új békefenntartó struktúrákat tartalmazó)

¹²² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 16.old. . <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹²³ Uo. 16-17.old.

csomagnak kell, hogy tartalmazzák Abházia és Dél-Oszétia demilitarizálását, az ENSZ, az EBESZ, az EU és más nemzetközi szervezetek aktív támogató szerepvállalása mellett.”¹²⁴

A békefenntartás nemzetközivé tételére tett grúz erőfeszítések párhuzamosan zajlottak az ország euroatlanti integrációs törekvéseivel, ugyanakkor a Nyugat kevés lelkesedést tanúsított az aktívabb szerepvállalás iránt. Egészen 2008 márciusáig, a szakadár tartományokban kialakult helyzet fokozódó romlásáig mind az EU, mind a NATO a szőnyeg alá söpörte a problémát, és amikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az orosz fél is aktív részese a kialakuló feszültségnek, és nem tekinthető pártatlan békefenntartónak, akkor sem követte ezt a felismerést kézzelfogható eredményeket hozó cselekvés. Ugyanakkor azt is be kell látni, hogy rendkívül kevés hatékony eszköz állt a nyugati országok rendelkezésére, mellyel befolyásolni tudták a szakadár tartományokban zajló eseményeket, illetve elő tudták volna mozdítani egy nemzetközi békefenntartó művelet telepítését orosz politikai jóváhagyás nélkül.¹²⁵ Ahogy az EU dél-kaukázusi különleges képviselője (EUSR), a svéd Peter Semneby rendkívül óvatosan fogalmazott: „Ha a felek erősebb EU-s szerepvállalást kívánnak, az EU megvizsgálja ennek a lehetőségét, annak tükrében, hogy a létező békefenntartó erő úgy látszik, hogy nem élvez minden érdekelt fél bizalmát, és egyet nem értés forrásává vált [...] ellentmondás forrásává Oroszország és Grúzia között.”¹²⁶

A Nyugat korlátozott lehetőségeit Moszkvában is jól látták. Andrej Zagorszki, az orosz MGIMO vezető kutatója 2011-ben így fogalmazott: „Bármilyen európai uniós részvétel a közös szomszédságban zajló válságkezelésben nem irányult arra, hogy átalakítsa vagy megváltoztassa az orosz vezetés alatt zajló békefenntartó műveleteket vagy tárgyalási formátumokat. Ez az (orosz) elvárás nem zárta ki az együttműködést Oroszország és az EU között. Akárhogy is, az ilyen együttműködés formái nem jelenthettek kihívást Moszkva központi szerepére.”¹²⁷

A fentieknek megfelelően megállapítható, hogy Oroszország békefenntartásban és a béketárgyalások során játszott szerepének mérséklésére, és a nyugati szereplők aktívabb

¹²⁴ Saakashvili Unveils 'Fresh' Roadmap in UN Speech. Civil Georgia. 22 September 2006. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=13621> (2014.03.17.)

¹²⁵ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 17-18.old. . <http://www.ceiiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹²⁶ Vladimir Socor: *The West Can Respond More Effectively to Russia's Assault on Georgia: Part II*. Eurasia Daily Monitor. Volume: 5. Issue: 88. May 8, 2008. http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=33616&tx_ttnews%5BbackPid%5D=166&no_cache=1 (2014.03.17.)

¹²⁷ Andrei Zagorski: *Eastern Partnership from the Russian Perspective*. IPG 3/2011. 55.old. http://library.fes.de/pdf-files/ipg/2011-3/05_zagorski.pdf (2014.03.17.)

bevonására irányuló grúz kísérletek nagyrészt eredménytelenek maradtak. A nyugati országok kezdetben teljes mértékben elismerték Moszkva térségben betöltött stabilizáló szerepét, és a későbbiek folyamán, mikor egyre világosabbá vált, hogy Oroszország nem tekinthető pártatlan szereplőnek, is vonakodva, lassan reagáltak. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a nyugati országok és nemzetközi szervezeteik rendelkezésére nem állt olyan eszköz, mellyel kikényszeríthették volna az orosz békefenntartók távozását, és nemzetközi csapatok telepítését. A térségben kialakult status quo megváltoztatása nem volt lehetséges aktív orosz együttműködés nélkül.

II.1.4. Lopakodó annexió és az útlevel-politika

Tbiliszi erőfeszítéseit az orosz békefenntartó szerep csökkentésére nagyrészt az a félelem motiválta, hogy végleg elveszítheti a szakadár tartományokat, illetve az, hogy az orosz félnek nem áll érdekében semmilyen valós rendezés, mivel az abház és dél-oszét „kontrollálható instabilitáson”¹²⁸ keresztül jelentős befolyást képes gyakorolni a Dél-Kaukázusban. A grúz félelmeket jelentős mértékben növelte az a tény, hogy a szakadár területek egyre inkább integrálódtak Oroszországba, mind gazdasági, mind jogi és biztonsági értelemben. A konfliktus kitörésében a hipotézisben foglaltak szerint jelentős szerepet játszó megromlott kétoldalú kapcsolatok vizsgálata során elengedhetetlen az orosz útlevel-politika és lopakodó annexió vizsgálata.

A lopakodó annexió – a szakadár tartományok fokozatos elvesztése – valós fenyegetésként jelent meg a grúz politikai életben, még ha Oroszország a két régió nyílt elcsatolásától számos okból tartózkodott is. Egy direkt, nyílt annektálás esetén Moszkvának nem csak a nemzetközi közvélemény, az ENSZ, az EU és a NATO elítélő véleményétől kellett tartania, hanem a saját szeparatista mozgalmainak megerősödésétől is, ugyanis a Kaukázusban az a paradox helyzet állt elő, hogy míg északon az orosz belügyi és katonai alakulatok a függetlenségükért küzdő csecsen harcosokkal álltak szemben, addig délen a Grúziától elszakadni kívánó abházokat és dél-oszéteket támogatták.¹²⁹

A lopakodó annexió egyik legfontosabb eleme a dél-oszét és abház lakosság orosz állampolgársággal, orosz útlevellel való ellátása jelentette, mely a 2008-as háború szempontjából is különös jelentőséggel bír, mivel Moszkva egyik legfontosabb érve a Dél-

¹²⁸ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 18-19.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹²⁹ Uo.

Oszétiában történő fegyveres beavatkozás mellett az volt, hogy saját állampolgárainak védelme tette szükségessé azt.

A felgyorsított honosítási eljárások tömeges mértékben 2002-ben kezdődtek, szinte azonnal kiváltva a grúz hatóságok tiltakozását. Álláspontjuk szerint az orosz eljárás sértette Grúzia szuverenitását, területi integritását, a belügyekbe való be nem avatkozás elvét, és a konfliktusok békés úton való rendezésének elvét. Ugyanakkor az orosz álláspont szerint a hatályos orosz jogszabályok lehetővé tették a szakadár tartományok lakosságának orosz állampolgárságért való folyamodását.¹³⁰ A hatályos jogszabályok alatt elsősorban a 2002-ben elfogadott új orosz állampolgársági törvényt kell érteni, ami egyszerűsített eljárásban teszi lehetővé a korábbi Szovjetunió állampolgárainak az orosz útlevél megszerzését, és amely alkalmazásával lehetőség nyílt Dél-Oszétia és Abházia lakosságának tömeges honosítására.

Az állampolgárság körüli visszásságok tisztázása felveti azt a kérdést, hogy az abház és dél-oszét lakosság a Szovjetunió felbomlását követően automatikusan grúz állampolgárságot kapott-e. A Heidi Tagliavini vezette Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése szerint: „Abházia és Dél-Oszétia lakosai, akik nem utasították el írásban a grúz állampolgárságot 1993. december 24-e előtt, grúz állampolgárrá váltak a grúz és nemzetközi jogi normák szerint. A grúz állampolgársággal szembeni személyes fenntartásaik irrelevánsak, amennyiben nem gyakorolták a jogukat a grúz állampolgárság visszautasítására a törvényes határidőn belül. Az esetleges gyakorlati nehézségek a visszautasítást lehetővé tevő joguk gyakorlása vonatkozásában nemzetközi jogi szempontból irrelevánsak, mivel a nemzetközi jog ezen a téren nem követel meg Grúziától speciális intézkedéseket.”¹³¹

A fentieket figyelembe véve egyértelműnek tűnik, hogy a két szakadár tartomány lakosságának többsége 2008-at megelőzően grúz állampolgár volt. Ezen állampolgárok orosz állampolgársági törvényben lefektetett szabályok szerinti honosítása számos nemzetközi jogi normát sért. A Tagliavini-jelentés a következőket fogalmazza meg az orosz útlevél-politikáról:

- Az Abházia és Dél-Oszétia által elfogadott törvények, melyek saját abház és dél-oszét állampolgárságot adtak lakosaiknak, nemzetközi jogi szempontból semmiek, mivel nemzetközileg el nem ismert államalakulatok fogadták el őket.
- Habár a honosítás a nemzetközi jogi normáknak megfelelően önkéntes alapon zajlott, de az orosz állampolgárság jelentős gazdasági előnyökkel járt, úgymint

¹³⁰ Uo. 147-150. old.

¹³¹ Uo. 154-155. old.

az egyszerűsödött külföldi utazás, orosz nyugdíj folyósítása, orosz egészségügyi és oktatási juttatások, stb.

- Nemzetközi jogi szempontból a korábbi szovjet állampolgárság és az ideiglenes orosz tartózkodási engedély, mely alapján egyszerűsített módon lehet orosz állampolgárságot szerezni, nem elégséges az állampolgárságért folyamodó polgár és az azt nyújtó ország közötti valós kapcsolat jogi normájának teljesítéséhez.
- Habár az állampolgári kérelmek elbírálása egyedi alapon és nem *ex lege* történt, de annak tömeges mértéke, és az a tény, hogy a szakadár tartományok szinte teljes lakosságát érintette, mégis a kollektív – a nemzetközi jog által tiltott – honosítás kategóriájába helyezi azt.
- A tömeges honosítás megfosztotta a grúz államot a saját állampolgárai feletti joghatóságtól, és ürügyül szolgált a katonai beavatkozásra.
- Az orosz 2002-es állampolgársági törvény rendelkezései sértik a grúz szuverenitást.
- Az orosz útlevel-politika beavatkozik Grúzia belügyeibe.
- Az orosz útlevel-politika sérti a jó szomszédság viszonyát.
- Oroszország a nemzetközi jog vonatkozó normái alapján nem jogosult Dél-Oszétiában és Abháziában útlevelet kiállítani, illetve nyugdíjat fizetni, kizárólag a grúz hatóságok engedélyével működő konzuli hivatalban.¹³²

Az orosz állampolgárság tömeges nyújtása a szakadár területeken, mely kiegészült az orosz állam által nyújtott – az orosz állampolgároknak járó – szociális és gazdasági juttatásokkal (Abháziában csak 2007-ben 590 millió rubel nyugdíjat fizetett ki Oroszország), valamint azzal a ténnyel, hogy a biztonságot is orosz csapatok garantálták ezeken a területeken, már szinte megvalósította Abházia és Dél-Oszétia *de facto* annektálását.

Moszkva ellenőrzését Chinvali és Szuhumi felett tovább növelte a biztonsági apparátusban és a legfelsőbb vezetésben meglévő orosz katonai és belügyi jelenlét. Moszkva nem csinált titkot abból, hogy korábbi katonai, belügyi, titkosszolgálati tisztjei kulcspozícióba kerültek az abház, de még inkább a dél-oszét biztonsági apparátusban, A teljesség igénye nélkül néhány példa:

¹³² Uo. 163-183. old.

- Az észak-oszétiai – orosz – belügyi csapatok korábbi vezérkari főnök helyettese, Mikhail Mindzaev 2005-ben dél-oszét belügyminiszteri kinevezést kapott.
- Szintén 2005-ben Jurij Morozov, az orosz Kurszk olajtársaság kereskedelmi igazgatója dél-oszét *de facto* miniszterelnök lett.
- 2008. október 31-től Aszlanbek Bulatszev FSZB ezredes Dél-Oszétia *de facto* miniszterelnöke.
- Anatolij Barankevics altábornagy, aki korábban szolgált a szovjet csapatokkal Németországban, majd Szibériában, továbbá részt vett az afgán és csecsen háborúknban, 2004-től Dél-Oszétia védelmi miniszteri posztját töltötte be.
- 2006-2008 között Andrej Laptev, orosz altábornagy lett Dél-Oszétia védelmi minisztere.
- A háború alatt Vaszilij Lunev altábornagy töltötte be Dél-Oszétia *de facto* védelmi miniszteri posztját, aki egyben az 58. hadsereg parancsnoka is volt.
- A háborút követően Jurij Tanaev vezérőrnagy, aki korábban az uráli katonai körzetben szolgált, lett Dél-Oszétia védelmi minisztere.
- Anatolij Jarovoj; az FSZB vezérőrnagya kapta a dél-oszét KGB irányításának feladatát.
- Oleg Csebodarev, FSZB ezredes a dél-oszét határőr csapatok parancsnoka lett 2005-től.
- Szultan Sosnaliev abház védelmi miniszteri kinevezést kapott.
- Anatolij Zajcev, a Bajkálon Túli Katonai Körzet korábbi parancsnok-helyettese Abházia védelmi miniszter-helyettesi és vezérkari főnöki posztját kapta meg.¹³³

A fentieknek megfelelően érthető a grúz vezetés lopakodó annexiótól való aggodalma. Az orosz útlevel-politika, a szakadár tartományok vezetésében markánsan megjelenő orosz biztonsági apparátus napról-napra erodálta Tbiliszi befolyását a régióban, megnehezítve bármilyen a konfliktusok rendezésére irányuló békés megoldás kivitelezését. A Moszkva által mesterségesen kreált indok – az orosz állampolgárok védelme – fontos szerepet játszott a 2008-as fegyveres intervencióban.

¹³³ Uo. 19.old. és Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 81-82. old. ISBN 9780-7656-2508-3

Nem vitatható, hogy számos grúz állampolgár Abháziában és Dél-Oszétiában önként és örömmel vált orosz állampolgárrá, ugyanakkor az orosz katonai jelenlét, a Moszkva által kínált gazdasági ösztönzők, az intenzív propaganda nem hagyott igazi választási lehetőséget, és az orosz állampolgárok többségbe kerülésével, valamint orosz vezetés alá kerülésével a szakadár tartományok ha jogilag nem is, *de facto* orosz területekké váltak. Ez természetesen elfogadhatatlan volt Tbiliszi számára, így a lopakodó annexió és orosz útlevél-politika jelentős terhet róttak a kétoldalú kapcsolatokra hozzájárulva a feszültség kiéleződéséhez, a háború kitöréséhez.

II.1.5. A kémbostrány és a légtérsértés

Az orosz-grúz kapcsolatok újabb törést szenvedtek, mikor 2006. szeptember 27-én a grúz belügyminiszter, Vano Merabishvili bejelentette, hogy a grúz hatóságok felszámoltak egy orosz kémhálózatot, melynek keretén belül négy orosz hírszerző tisztet (Alexander Szava alezredes, Dmitrij Kazansztev alezredes, Alexander Zagorodni százados és Alexander Baranov alezredes) és tizenegy grúz állampolgárt letartóztattak. Az orosz külügyminiszter-helyettes Grigorij Karaszin azonnal behívatta Grúzia moszkvai nagykövetét, provokációnak minősítve az esetet, és a letartóztatott orosz tisztet azonnali elengedését követelte.¹³⁴

Az eset grúz hatóságok általi otromba kezelése – a tisztet Grúziából való azonnali, és csendes kiutasítása helyett a sajtó előtt történő letartóztatásuk – tovább fokozta a feszültséget, a helyzet hamar eszkalálódott. Szeptember 28-án Oroszország kérte az ENSZ BT-ét, hogy ítélje el Grúziát veszélyes és elfogadhatatlan lépéseiért, felfüggesztette a vízumkiadást Tbiliszi konzulátusán, és visszahívta nagykövetét Grúziából. Megkezdődött a Grúziában tartózkodó orosz katonák és diplomaták családjának evakuációja is. Szergej Ivanov, orosz védelmi miniszter pedig „állami banditizmusnak” nevezte a grúz hatóságok eljárását.¹³⁵ Az orosz hírszerző tisztet bíróság elé citálásával¹³⁶ végképp elszabadultak az indulatok. Oroszország teljes légi, földi, tengeri blokádot vezetett be Grúziával szemben, habár így egyik szoros szövetségesét, Örményországot is teljesen elszigetelte (Örményország ellen Törökország és Azerbajdzsán szankciókat vezetett be a hegyi-karabahi konfliktus kitörését

¹³⁴ Russia Caught in Web of Espionage. Kommersant. Sep. 28, 2006.
http://www.kommersant.com/p708235/Russia_Caught_in_Web_of_Espionage/ (2014.03.22.)

¹³⁵ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 61-62. old. ISBN 9780-7656-2508-3

¹³⁶ Russian 'Spies' To Appear in Court. Radio Free Europe. September 29, 2006.
<http://www.rferl.org/content/article/1071683.html> (2014.03.22.)

követően, így az ország számára különösen fontos a Grúzián keresztüli kapcsolattartás Oroszországgal). A büntetőintézkedések annak ellenére is folytatódtak, hogy a négy orosz katonatisztet október 2-án hazaengedték.

6. sz. térkép: A hegyi-karabahi konfliktus

Forrás: Embassy of the Republic of Azerbaijan to the Hellenic Republic http://www.azembassy.gr/?page_id=976 (2014.05.15.)

Oroszországban éles politikai és médiakampány indult az ott dolgozó mintegy 800 000 grúz vendégmunkás ellen, számosat közülük ki is utasítottak az országból, mely eljárások során halálesetek is történtek. A taxisoőrök igazolványt kérhettek utasaiktól, és visszautasíthatták a grúzókat. A hisztériakeltés egyik legelítélendőbb fordulataként néhány moszkvai iskolát kötelezett a rendőrség, hogy az ott tanuló grúz vezetéknevű gyerekekről listát adjon át számára.¹³⁷

A korábban már bevezetett intézkedésekkel együtt – a grúz borra, gyümölcsre, zöldségre és ásványvízre egészségügyi indokokra hivatkozva már korábban importtilalmat vezetett be Oroszország – a grúz gazdaságot jelentős kár érte az orosz büntetőintézkedések miatt. Az Oroszországba irányuló grúz export 2007-ben 30%-ot esett (53 millió USD-re).¹³⁸

¹³⁷ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 62-63. old. ISBN 9780-7656-2508-3 és Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 20-21. old. . <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹³⁸ Uo.

Habár a feszültség valamelyest enyhült 2007-ben – az orosz nagykövet januárban ismét elfoglalta posztját Tbilisziben –, de a kémügy tovább mélyítette a kölcsönös bizalmatlanságot. A grúz vezetés meg volt győződve arról, hogy Moszkva mindenáron meg kívánja bizonyítani a legitim államfőt és kormányt Tbilisziben, mely érdekében hajlandó felhasználni titkosszolgálati és katonai eszközöket, valamint gazdasági szankciókat is. Így nem csoda, hogy a 2007-ben kezdődött kormányellenes tömegdemonstrációk mögött is az oroszok kezét látta számos grúz állami funkcionárius. Szaakasvili az állami televíziónak 2007. november 12-én adott interjújában azt mondta, hogy: „Az előző évben megrendezett minszki [FÁK] csúcson Putyin elnök kifejezetten azt mondta nekem, hogy Oroszország egy új Ciprust teremt Abháziában.”¹³⁹ (utalva itt Észak-Ciprus török megszállására és az ország megosztottságára). Temur Yakobashvili, grúz politikai elemző szerint: „Orosz kémek megpróbálják befolyásolni a hazai eseményeket. Nyílt agresszió folyik Grúzia ellen, mely sérti a nemzetközi és kétoldalú egyezményeket. Az oroszok még csak meg sem próbálják elrejtetni azt, hogy rezsimváltásra törekednek Grúziában a belpolitika, számos politikai mozgalom és vezető manipulálásával.”¹⁴⁰

Ugyanakkor más elemzők óvatosságra intettek a grúz belpolitikai események mozgatórugóinak keresése során. Marina Muskhelishvili grúz elemző szerint: „Az igazi probléma a grúz-orosz kapcsolatokban a grúzok számára a konfliktus régiókban, míg Oroszország számára Grúzia NATO kapcsolataiban keresendő. Ezt meg kell különböztetnünk a kormány és az ellenzék közötti hatalmi küzdelemtől, aminek semmi köze Oroszországhoz.”¹⁴¹ Ezt támasztotta alá Thomas de Waal Kaukázus-szakértő véleménye is: „A belpolitikai szférában nincs igazi alapja annak, hogy az oroszok jelentősen beavatkoznának. [...] Ha megnézi a grúz ellenzékot, a legtöbbjük ugyanolyan oroszellenes mint a kormány.”¹⁴²

Moszkva részéről egyre inkább megérett a szándék arra, hogy megbüntessék a grúz vezetést, amiért az – legalábbis orosz szempontból – minden létező eszközt megragad arra, hogy csökkentse az orosz befolyást a Dél-Kaukázusban, és hátrányosan befolyásolja az orosz nemzeti érdekeket. A grúzok elleni médiakampány az átlag orosz polgárban is ellenséges

¹³⁹ Claire Bigg: *Russia: Is Moscow Behind Georgian Unrest?* Radio Free Europe. November 14, 2007. <http://www.rferl.org/content/article/1079133.html> (2014.03.22.)

¹⁴⁰ Uo.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Uo.

érzéseket keltett Grúziával szemben. Az orosz adminisztráció kijátszva a nacionalista kártyát, maga mögé tudta állítani a közvéleményt.

A két fél politikai és katonai pózolósa a dél-oszét és abház légtérben is érezhető volt. A grúz fél az első orosz vadászbombázók által végrehajtott légtérsértést, és a grúz területek bombázását 2001 októberére – még Sevardnadze elnökségének idejére – teszi, amikor nem azonosított repülőgépek bombázták a Kodori-völgyet. 2002 augusztusában ismeretlen repülőgépek a Pankisi-hágót támadták, majd 2007 márciusában Mi-24-es helikopterek támadták a Kodori- és a Chkhalta-völgyet, valamint a Chuberi-hágót. Az orosz kormány minden esetben tagadta, hogy az orosz légierőnek bármi köze lenne az incidensekhez.¹⁴³

2007. augusztus 6-án Dél-Oszétia közelében egy azonosítatlan repülőgép radarelhárító rakétát lőtt ki egy grúz katonai radarállomás ellen. A rakéta nem robbant fel. Az Egyesült Államok, Litvánia, Lettország és Svédország majd néhány további európai ország – Észtország, Lengyelország, Egyesült Királyság – nemzetközi szakértői csoportot (*International Group of Experts, IGE, és Second Independent Inter-governmental Expert Group, IIEG-2*) állított fel az eset kivizsgálására. Az első csoport jelentése szerint:

- 2007. augusztus 6-án egy azonosítatlan repülőgép az orosz légtérből három alkalommal behatolt a grúz légtérbe.
- Egy orosz gyártmányú, Kh-58 (AS-II Kilter) radarelhárító rakéta csapódott be Tsitelubani falu közelében, de a robbanófeje nem detonált.
- Számos szemtanú látott egy feltehetően rakétát indító gépet a szóban forgó térségben.
- A szakértői csoport nem volt képes megállapítani a repülőgép típusát és származását.
- A grúz légierő nem rendelkezik Kh-58 rakéta indítására alkalmas repülővel.¹⁴⁴

A második szakértői csoport jelentése alátámasztotta az első csoport megállapításait, azzal a kiegészítéssel, hogy ez a jelentés már kifejezetten tartalmazta azt a tényt, hogy egy Kh-58-as rakétát indítottak a Gori radarállomástól 10 km-re.

¹⁴³ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 24.old. . <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹⁴⁴ Svante E. Cornell, David J. Smith, S. Frederick Starr: *The August 6 Bombing Incident in Georgia: Implications for the Euro-Atlantic Region*. Silk Road Paper. October 2007. <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0710Georgia.pdf> (2014.03.23.)

Természetesen az orosz védelmi minisztérium és légierő által felállított szakértői csoport tagadta a grúz hatóságok – a nemzetközi szakértők által alátámasztott – állításait, de az objektív megfigyelő számára elég egyértelműnek tűnik, hogy az orosz légierő egyik repülőgépe hajtotta végre a támadást.¹⁴⁵

Valamivel több mint fél évvel a 2007 augusztusi esetet követően, 2008 áprilisában egy MIG-29-es vadászgép Abházia felett lelőtt egy izraeli gyártmányú Hermes-450 típusú grúz pilóta nélküli repülőgépet. A felderítő gép kamerái rögzítették a támadást, ami alapján nagy valószínűséggel megállapítható, hogy az orosz légierő gépéről van szó, habár az abház fegyveres erők magukra vállalták a gép lelövésének felelősségét. Az orosz fél ismét provokációval vádolta Grúziát, amiért az katonai repüléseket hajt végre az abház konfliktus zóna fölött.¹⁴⁶

Közvetlenül a 2008-as háború kitörését megelőzően, 2008. július 9-én került sor az első olyan orosz berepülésre Dél-Oszétia fölé, amit az orosz külügyminisztérium megerősített. A külügyminisztérium közleménye szerint a berepülésre azért volt szükség, hogy megelőzzenek egy grúz támadást a konfliktus zónában.¹⁴⁷

A grúz légtérben éveken át folytatódó „küzdelem” (Dél-Oszétia és Abházia, légtérüket is beleértve, nemzetközi jogi értelemben Grúzia részei) akár felfogható egy alacsony intenzitású konfliktus részeként is, amelynek tükrében jobban érthetővé válnak a 2008 augusztusi háború kirobbanásának körülményei. A grúz katonai vezetés éveken keresztül kénytelen volt azzal a döntéssel szembesülni (akár a 2004-es dél-oszét krízis, akár a 2006-os kémbostrányt követően bevezetett orosz büntetőintézkedések során), hogy egy adott katonai lépés Moszkva részéről csak provokáció, vagy egy nagyobb, átfogó invázió része, mely a szakadár tartományok anektálását célozza. Ilyen kiélezett helyzetben a grúz politikai és katonai vezetés egyetlen rossz döntése is háborúhoz vezethetett Oroszországgal.

II.2. Koszovó: precedens vagy sem?

Ez az alfejezet be kívánja bizonyítani, hogy a hipotézisben foglaltak szerint Oroszország a háború során, illetve a hadbalépés indoklásakor realista nagyhatalomként viselkedett, nem mutatott különösebb biztonságpolitikai innovációt, fegyveres beavatkozását nemzetközi jogi

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Russia 'shot down Georgia drone'. BBC News. 21 April 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7358761.stm> (2014.03.24.)

¹⁴⁷ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 24.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

értelemben a koszovói precedensre való hivatkozással indokolta (sajátos értelemben véve a nyugati mintát próbálta másolni), illetve szintén rá kíván mutatni a 2008-as orosz-grúz háború szélesebb értelemben vett, Európa egészének biztonságához való egyik kapcsolódási pontjára.

Koszovó függetlenségének 2008. február 17-i deklarálása felszínre hozta az alapvető nemzetközi jogi normák, az önmeghatározás joga és a területi integritás joga közötti ellentmondást. Ugyan Jugoszlávia szuverenitása, területi integritása nemzetközi jogi értelemben sérthetetlen volt, de a Koszovó területén az albán lakossággal szemben elkövetett atrocitások előtérbe helyezték az albánok önrendelkezési jogának érvényesítését, ami elvezetett az új, független állam kikiáltásáig.

A koszovói függetlenség elismerésének kérdése komoly ellenérzést váltott ki Moszkvában, mely az Egyesült Államok és a NATO orosz érdekszférába történő ismételt beavatkozási kísérleteként élte meg a szövetséges, szláv Szerbia bombázását és „megcsonkítását”, és komoly diplomáciai válaszlépéseket helyezett kilátásba. Ezen válaszlépések között többnyire még burkoltan, de már 2008 elején szerepelt Dél-Oszétia és Abházia – a Koszovói precedens alapján történő – függetlenségének Moszkva általi elismerése.¹⁴⁸

A Balkánon folytatott politikájukban a nyugati országok nem vették figyelembe, hogy az 1999-es szerbiai NATO-beavatkozás óta Moszkvában gyökeres politikai változás következett be. Borisz Jelcin gazdaságilag gyenge, de nyugatorientált Oroszországát felváltotta Vlagyimir Putyin szénhidrogén vagyona támaszkodó, jóval konfrontatívabb külpolitikát folytató, érdekszférákban és zéró összegű játszmákban gondolkodó rendszere, mely a posztszovjet térségre speciális érdekszférájaként – közel-külföldje részeként – tekint.¹⁴⁹

A Nyugat nem ismerte fel, hogy Koszovó függetlenségének elismeréséért milyen árat fizethet Grúzia. Az Egyesült Államok és az EU számos tagállamának álláspontja szerint a koszovói eset egyedi, *sui generis*, a Jugoszlávia felbomlása során bekövetkezett események speciális következménye, továbbá a függetlenség elismerését etnikai tisztogatás és népirtás előzte meg, ezért nem szolgálhat precedensként más esetben. A téma érzékeny voltára való

¹⁴⁸ Kosovo precedent 'terrifying': Putin. Thestar.com, February 22, 2008. http://www.thestar.com/news/world/2008/02/22/kosovo_precedent_terrifying_putin.html (2013.08.06.) és Russia warns Kosovo independence could set dangerous precedent. Euronews, 23.01.2008. <http://www.euronews.com/2008/01/23/russia-warns-kosovo-independence-could-set-dangerous-precedent/> (2013.08.06.)

¹⁴⁹ András Rác: *Good Cop or Bad Cop? Russian Foreign Policy in the New Putin Era*. Transatlantic Academy, January 2012. <http://www.transatlanticacademy.org/publications/good-cop-or-bad-cop-russian-foreign-policy-new-putin-era> (2013.08.06.)

tekintettel az EU nem is volt képes egységes álláspontot kialakítani. Számos tagállam (pl. Spanyolország, Románia és Szlovákia) attól tartott, hogy az egyedi jelleg hangsúlyozására irányuló minden törekvés ellenére a koszovói példa precedenst teremthet, melyet a saját szeparatista mozgalmak, nemzeti kisebbségeik is kihasználhatnak nagyobb autonómiára irányuló, vagy akár függetlenségi törekvéseik során.¹⁵⁰

Ezzel szemben Moszkva a 72 napos NATO-bombázásból azt a következtetést vonta le, hogy a nyugati demokráciák is hajlandóak háborúba szállni politikai céljaik elérése érdekében, csak ők „emberi jogi retorikába csomagolják”¹⁵¹ azt. Ennek megfelelően Oroszország – Dél-Osztét és Abház fél által is támogatott – álláspontja szerint a koszovói példa nem *sui generis*, az alapján a két szakadár köztársaságot is megilleti a nemzetközileg elismert függetlenség. Oroszország ugyanakkor kettős mércét alkalmaz a koszovói eset Grúziával szembeni példaként való felhasználásával. Annak ellenére, hogy Örményországgal szoros katonai együttműködést folytat, valamint Transznisztriaiban (a nemzetközileg el nem ismert Dnyeszter-melléki Köztársaságban) ugyancsak az orosz nemzetiségű lakosság „védelmében” „békefenntartókat” állomásoztat, Oroszország nem tett lépéseket sem Hegyi-Karabah, sem a Dnyeszter-melléki Köztársaság függetlenségének elismerésére.

A kontraszt még nyilvánvalóbb Csecsenföld esetében. A csecsen függetlenségi törekvéseket két háborúval vérfelfojtó Oroszország, melyek során számtalan orosz katona mellett sok ezer csecsen is életét veszítette, hallani sem akar az Észak-Kaukázus népeinek önrendelkezési jogáról. Ezért Dél-Osztétia és Abházia függetlenségének elismerése hosszútávon öngólnak tűnik, mely tovább növelheti az instabilitást Oroszország észak-kaukázusi területein.

Moszkva már jóval a 2008-as koszovói függetlenség kikiáltása előtt figyelmeztetett arra, hogy a koszovói rendezést összekapcsolja a posztszovjet térségben meglévő „befagyott konfliktusokkal”. Putyin elnök 2006 januárjában a következőket mondta erről: „Szükségünk van közös alapelvekre ezekkel a problémákkal kapcsolatban, mely minden konfliktus sújtotta

¹⁵⁰ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 87-110. old. ISBN 978-0-230-61773-5 és Guy Faulconbridge: *Georgia rebel region seeks recognition after Kosovo*. Reuters, March 5, 2008. <http://www.reuters.com/article/2008/03/05/idUSL05581876> (2013.08.06.)

¹⁵¹ Dmitri Trenin: *Russia's Spheres of Interest, not Influence*. The Washington Quarterly. October 2009. 9. old. <http://carnegie.ru/publications/?fa=23863> (2015.03.04.)

területen élő ember hasznára válna [...] Ha az emberek azt hiszik, Koszovó elnyerheti a teljes függetlenségét, miért kéne ezt megtagadnunk Abháziától és Dél-Oszétiától?”¹⁵²

2006 júniusában, mikor Montenegró népszavazással döntött a Szerbiától való elválásról, az orosz külügyminisztérium reagálásában szintén előkerült a Dél-Kaukázusra való hivatkozás: „Moszkva tiszteletben tartja a területi integritás elvét, de rámutat arra, hogy Dél-Oszétia önmeghatározásra való joga egyforma mértékben tisztelt elv a világközösség előtt.”¹⁵³ A volt jugoszláv tartomány függetlenségének kikiáltását követően Putyin és Szaakasvili elnökök részt vettek egy informális FÁK csúcson Moszkvában, ahol Putyin állítólag a következőket mondta: „Sürgősen szükség van arra, hogy reagáljunk az Európában Koszovó vonatkozásában történetekre. Emlékeznie kell arra, hogy nagy nyomás alatt állunk az észak-kaukázusi köztársaságok részéről, és válaszolnunk kell a szolidaritásra, amit Abházia és Dél-Oszétia irányában mutatnak. Nem értjük, hogy az amerikaiak miért kezdtek kampányba Európa iszlamizálása érdekében. Miután az albánok megkaparintották Koszovót, további expanzióba fognak kezdeni Macedónia kárára. Ön tudja, hogy válaszolnunk kell arra, amit a Nyugat tett Koszovóban. És nagyon sajnáljuk, de Önök részei lesznek ennek a válasznak.”¹⁵⁴

A 2008-as háborút követően a szakadár tartományok függetlenségének elismerésével kapcsolatos orosz érvelés kísértetiesen hasonlított a nyugati államok által Koszovó függetlenségének elismerése során használt érvekre:

- A helyi lakosság többsége támogatja a függetlenséget (önrendelkezés joga).
- Az állami erőszakszervek népirtást követtek el a szóban forgó területek lakosságával szemben (a Grúziával szemben felhozott népirtásra, etnikai tisztogatásra vonatkozó vádak ugyanakkor nem állták meg helyüket).
- Szaakasvili ugyanolyan felelőtlen háborús uszító, mint Szlobodan Milosevics volt.

A népirtásra vonatkozó vádak alátámasztása már a háborút megelőzően megkezdődött, amikor az orosz Duma és a dél-oszét parlament határozatot fogadott el, amely elítéli Grúziát az 1920-ban, és 1989-92-ben az oszétokkal szemben elkövetett állítólagos genocídiumért. Koszovó függetlenségének deklarálását követően, 2008 márciusában az abház, dél-oszét és a

¹⁵² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 26-27.old. <http://www.ceijg.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 105-106. old. ISBN 978-0-230-61773-5

dnyeszter-melléki *de facto* parlamentek függetlenségük elismerése érdekében az orosz parlamenthez és az ENSZ-hez fordultak. A Duma március 21-én válaszul elfogadott egy határozatot, mely nyugtázta a szakadár tartományok kívánságát. Konstantin Zatulin, a Duma FÁK Bizottságának alelnöke arra figyelmeztetett, hogy Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének elismerése nem várhat sokáig, mert a koszovói precedens által kínált lehetőség nem tart örökké.¹⁵⁵

2008. március 6-án Oroszország megszüntette az 1996-ban bevezetett embargót Abháziával szemben és április 16-án Putyin elnök utasította kormányát, hogy „működjön együtt az abház és dél-oszét hatóságokkal, hogy elősegítsék az együttműködést a kereskedelmi, gazdasági, szociális, tudományos-technológiai, információs, kulturális és oktatási szférákban, valamint, hogy az erre irányuló erőfeszítésekbe vonják be az orosz régiókat is.”¹⁵⁶

A szakadár tartományokkal való egyre szorosabb együttműködés *de facto* elismerése volt azok nemzetközi jogi jogalanyiségának, és végső szakítás az orosz részről eddig legalább verbálisan megerősített grúz területi integritás elvével, habár *de jure* orosz részről a függetlenség elismerése még nem történt meg. Ugyanakkor ellentmondásos módon Oroszország hivatalos külpolitikája – Kínával szoros együttműködésben – továbbra is élesen elítélte a szeparatista törekvéseket a világ minden táján, az Észak-Kaukázusban zajló eseményeket pedig (a függetlenségi mozgalmak erőszakos elnyomását, az emberi jogok sorozatos durva megsértését) szigorúan belügynek minősítette. A Kínával való együttműködés egyik keretét adó *Shanghai Cooperation Organization* (SCO) fő feladatai között szereplő „három gonosz” elleni küzdelem között is ott találjuk a szeparatizmus elleni harcot, a terrorizmus és az extrémizmus elleni küzdelem mellett.¹⁵⁷ Úgy látszik a grúz különutas politika, a nyugati – és különösen a NATO – integrációra való törekvés Moszkvát az egyik legfontosabb külpolitikai elvének „feladására kényszerítette”.

Nemzetközi jogi értelemben a koszovói kérdés valóban eminens példája a területi integritás és az önrendelkezés elve közötti klasszikus ellentmondásnak. Ugyanakkor a balkáni ország függetlensége elismerésének jogszerűségét alátámasztani tűnik az a tény, hogy a

¹⁵⁵ Uo. 108. old.

¹⁵⁶ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 26-27.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹⁵⁷ Fighting three evils. Info SCO. 11.02.2011. <http://infoshos.ru/en/?idn=7678> (2014.03.30.) és Russia and the Shanghai Cooperation Organization: Moscow's Lonely Road from Bishkek to Dushanbe. Eurasianet.org. September 2, 2008. <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp090308f.shtml> (2014.03.30.)

koszovói beavatkozást – mely később elvezetett a függetlenségig – megelőzte a jugoszláv hadsereg által az albánok ellen végrehajtott etnikai tisztogatás és népirtás. Dél-Oszétiában és Abháziában éppen ellenkezőleg, főleg az etnikailag grúz lakosság ellen követtek el atrocitásokat és a grúzokat üldözték el otthonaikból a 2008-as háború során, és azt követően (a háború kezdeti szakaszától, Chinvali ostromától eltekintve). Mi több, a grúz hatóságoknak nem is volt lehetőségük diszkriminatív módon eljárni a két szakadár tartomány lakosságával szemben, tekintettel arra, hogy Grúzia *de facto* nem gyakorolt semmiféle kontrollt sem Dél-Oszétia, sem Abházia felett már a háborút megelőzően sem.

Moszkva álláspontját tovább gyengíti az az ellentmondás, ami a koszovói függetlenség elismerésének elutasítása és a dél-oszét, abház függetlenség elismerése között feszül. Ha az abházok és dél-oszétok megérdemelték függetlenségük, akkor Oroszországnak a példaként használt „koszovói precedens” megteremtőjének, Koszovónak a függetlenségét is el kéne ismernie.

A Nyugat a koszovói válság rendezésére irányuló erőfeszítései során – mely a tartomány függetlenségének többség általi elismerésében csúcspontba ért – súlyos hibát követett el, mivel egyáltalán nem vette figyelembe az esetleges járulékos hatásokat a Dél-Kaukázusban. Az egymást sorozatban követő balkáni konfliktusok lezárása elsődleges prioritást élvezett a nyugati országok és a NATO külpolitikai törekvései között, de közben a posztszovjet térségben az 1990-es évek eleje óta meglévő „befagyott konfliktusok” vonatkozásában a Nyugat nem számolt az esetleges hátrányos következményekkel. Különösen igaz volt ez Grúziában, ahol a már eleve rendkívül feszült helyzetet súlyosbította tovább Koszovó függetlenségének az elismerése.

Habár a nyugati országoknak és szervezeteiknek korlátozott lehetőségei voltak – és vannak a mai napig – arra, hogy érdemileg beavatkozzanak a Kaukázusban zajló eseményekbe, mégis az alábbi lehetőségeket legalább meg kellett volna fontolni Koszovó függetlenségének elismerésével párhuzamosan, annak érdekében, hogy megelőzzék a járulékos károkat a posztszovjet térségben:

- A legmagasabb szinten figyelmeztetni kellett volna Moszkvát, hogy a koszovói eset példaként való felhasználása elfogadhatatlan, és súlyos következményekkel fog járni Oroszország és az EU, valamint Oroszország és a NATO kapcsolataira;
- Nyomást kellett volna gyakorolni Oroszországra, hogy a szakadár területeken engedjék növelni a nemzetközi (EBESZ, ENSZ, vagy akár EU) megfigyelők

jelenlétét, illetve kezdeményezni lehetett volna ezen szervezetek keretén belül békefenntartó művelet indítását.¹⁵⁸

Ezen lépések közül egyik sem történt meg. A nyugati szűklátókörűség, illetve az érdektelenség, amit számos nyugati ország tanúsít a posztszovjet térség felé, kizárta a rendezés lehetőségét Grúziában, és ürügyet szolgáltatott Moszkva számára, hogy saját külpolitikai érdekeit erőszakkal érvényesítse. Oroszország a koszovói rendezést precedensként értelmezte és alkalmazta, illetve a dél-oszét és abház konfliktust szélesebb, európai dimenzióba helyezte, összekapcsolva azt a Balkánon zajló eseményekkel.

II.3. Bukarest: NATO nem a Tagsági Akciótervre

Még el sem ültek a koszovói függetlenség 2008. februári elismerése következtében kialakult politikai és diplomáciai hullámok, mikor egy újabb kulcsfontosságú ügy került a nyugati-orosz kapcsolatok fókuszpontjába. A 2008. április 2-4. között Bukarestben megrendezett NATO-csúcstalálkozó egyik fő kérdése Grúzia és Ukrajna a NATO Tagsági Akciótervéhez (*Membership Action Plan, MAP*) való csatlakozása volt, ami alapvetően a két ország NATO-tagságra való felkészülését szolgálta volna.¹⁵⁹ Ebben az alfejezetben további bizonyítékokkal támasztom alá, hogy a hipotézisben foglaltak szerint az orosz-grúz háború része egy a posztszovjet térségért folyó geopolitikai játszmának, valamint Oroszország realista nagyhatalomként a közel-külföldjén folytatott politikájával jelentősen befolyásolja az egész európai kontinens biztonságát. A háború előzményeinek vizsgálatával hozzájárulhatunk Oroszország jelenlegi magatartásának jobb megértéséhez is.

A Szövetség Tagsági Akcióterve a NATO honlapja szerint egy olyan tanácsadó, gyakorlati támogatást és segítséget nyújtó program, mely a Szövetséghez csatlakozni kívánó országok számára nyújt az egyedi szükségleteiknek megfelelő, országonként különböző elemeket tartalmazó támogatást. Az Akciótervben résztvevő országok egyéni, éves Nemzeti Programokat készítenek, melyben a jövőbeni NATO-tagságra való felkészülésüket vázolják. A Nemzeti Program a katonai dimenzió mellett figyelembe vesz politikai, gazdasági, biztonsági és jogi sajátosságokat is. A folyamat tartalmazza a Szövetség visszajelzését a MAP végrehajtásának színvonalával, gyorsaságával kapcsolatban, melyre politikai és technikai

¹⁵⁸ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 87-110. old. ISBN 978-0-230-61773-5

¹⁵⁹ Paul Gallis (kord.): *Enlargement Issues at NATO's Bucharest Summit*. CRS Report for Congress. March 12, 2008. Congressional Research Service. <http://fas.org/sgp/crs/row/RL34415.pdf> (2014.04.12.)

tanácsadáson keresztül, valamint az Észak-atlanti Tanács keretében megrendezett éves találkozók során kerül sor az érintett ország képviselőivel. A program végrehajtásáról rendszeres jelentés készül. A folyamat során a katonai és civil szakértőkkel folytatott megbeszélések átfogják a tagság szempontjából releváns témák teljes körét.

A MAP a NATO 1999-es washingtoni csúcstalálkozója követően jött létre, és nagymértékben támaszkodik a Csehország, Lengyelország és Magyarország csatlakozási folyamata során szerzett tapasztalatokra. A későbbi bővítési körök alkalmával – 2004-ben a balti hármak, Bulgária, Románia, Szlovákia, Szlovénia; 2009-ben Albánia és Horvátország – az egyéni Tagsági Akciótervek keretében zajlott az érintett országok felkészülése.¹⁶⁰ A fentieknek megfelelően 2008-ban egyértelműnek tűnt, hogy ha Ukrajna és Grúzia Bukarestben lehetőséget kap a MAP programban való részvételre, az előbb-utóbb elvezet a két ország NATO-tagságához.

Oroszország élesen ellenezte a két ország NATO kapcsolatainak szorosabbra fűzését, a Szövetség Tagsági Akciótervében való részvételt, és elfogadhatatlannak tartotta Grúzia és Ukrajna esetleges későbbi NATO-tagságát. A NATO keleti expanziójával kapcsolatos orosz ellenérzés már jó ideje meghatározta Moszkva külpolitikáját. A Szövetség korábbi bővítési hullámai – elsősorban a balti országok belépése – a bekerítettség érzését váltotta ki az orosz Külügyminisztériumban és az Elnöki Hivatalban. A Grúziával szembeni egyre agresszívabb orosz külpolitika egyik elsődleges oka, valamint végső célja a NATO posztszovjet térségbe történő további térnyerésének megállítása volt. A Kremlben kiemelt kérdéssé vált, hogy a közel-külföld nyugati integráció felé kacsintató országait visszatereljék az akolba.¹⁶¹

Ezzel szemben a grúz társadalom döntő többsége – egyes felmérések szerint 80%-a, míg Észtországban csak 69%-a, Szlovéniában 66%-a, Lettországban 60%-a és Litvániában csupán 46%-a – támogatta az ország NATO-tagságát. A kormányzó párt számára az ország területi egységének megteremtése mellett a katonai szövetséghez való csatlakozás vált az egyik legfontosabb politikai céllá, amit a Tbiliszi által kitűzött számos csatlakozási céldátum is alátámasztott. A grúz rózsás- és az ukrán narancsos forradalmat követően a NATO is

¹⁶⁰ North Atlantic Treaty Organization. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm (2014.04.12.)

¹⁶¹ Stephen Blank: *Russia and the Georgian Crisis: What Does Moscow Want?* CACI Analyst. June 11, 2008. <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11641-analytical-articles-caci-analyst-2008-6-11-art-11641.html> (2014.04.12.)

kénytelen volt komolyabban venni a két ország csatlakozási szándékát, mivel a demokratikus átalakulás tagadhatatlanul felgyorsult.¹⁶²

A korábbi bővítési körökhöz képest új elemként jelentkezett a Szövetség belső megosztottsága Ukrajna és Grúzia Tagsági Akciótervhez való csatlakozásával, és későbbi esetleges NATO-tagságával kapcsolatban. Korábban a NATO-tagállamok egységesen támogatták a tagjelölt országok felvételét a katonai szervezetbe, de Grúzia és Ukrajna esetében olyan fontos országok elleneztek – nem kis mértékben az orosz kifogások miatt, a Moszkvával való konfrontáció elkerülése érdekében – a két volt szovjet tagköztársaság MAP tagságát, mint Németország, Franciaország Olaszország, Spanyolország és a Benelux államok.¹⁶³ A két ország Szövetséghez való csatlakozását leginkább az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Kanada és számos kelet-közép-európai tagállam támogatta. 2005-ben Tbilisziben a három balti ország, Lengyelország, Ukrajna, Románia, Bulgária, Svédország és Csehország kezdeményezésére létrejött Grúzia Új Barátai Csoport is aktív támogatást fejtett ki a MAP Grúziára való kiterjesztése mellett.

A NATO-n belüli megosztottság alapvetően a katonai blokk jövőképeinek hiányából táplálkozott. Az 1990-es években a kelet-közép-európai bővítéssel kapcsolatban senki nem kérdőjelezte meg azt az álláspontot, hogy a kontinens biztonságának garantálásához nélkülözhetetlen a térség országaiban a demokratikus átmenet sikeres lezárása, melyhez a NATO-csatlakozási folyamat rendkívül fontos eszközként szolgált, folyamatosan kontrollálva és ösztönözve a tagságra vágyó országokat a demokratikus és gazdasági reformok véghezvitelében. Az 1990-es években gazdasági nehézségei és belső politikai gyengesége miatt Oroszország sem jelentett komoly kihívást a nyugati országok számára, és az atlanti kapcsolatok is sokkal szívélyesebbek voltak, mint a 2003-as iraki háborút követően.

A 2000-es években a helyzet alapvetően megváltozott. A Szövetség további keleti expanziójával szemben jelentősen megerősödött az orosz ellenállás, melyhez stabil gazdasági alapot szolgáltatott Oroszország növekvő olaj- és gáz exportja. A NATO-n belül is egyre nőtt azon szkeptikusok száma, akik szerint nem volt szükség további bővítésre, új kelet-európai országok felvételére. A szkeptikusok számára Ukrajna és Grúzia MAP programba való felvételének megakadályozása vált azon gyakorlati eszközzé, mellyel kifejezhették a bővítéssel szembeni általános ellenérzéseiket. Ugyan a Szövetség hivatalosan is fenntartotta

¹⁶² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 25.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

¹⁶³ Deák János, Szternák György: *Grúzia*. http://portal.zmne.hu/pls/portal/docs/PAGE/ZPORTAL/ZMNE_ROOT/KUTATAS/KUTATAS_HDI/TANANYAGOK/TAB112960/GRUZIA.DOC (2013.08.06.)

„nyitott ajtók” („*open door*”) politikáját, mely szerint a tagság lehetősége minden demokratikus európai ország előtt nyitva áll, de a politikai realitás mást mutatott, a klubba való belépés lehetősége korlátozottá vált.

Németország és az Egyesült Államok viszonya a 2003-as iraki háborút követően jelentősen megromlott, melynek egyik következményeként Berlin mind politikailag, mind gazdaságilag közelebb került Oroszországhoz. Ugyan Angela Merkel kancellárrá választása javított némileg a transzatlanti kapcsolatokon, de Németországot gazdasági érdekei továbbra is ezer szállal fűzték Oroszországhoz. A Szociáldemokrata Párttal felállított koalíciós kormány is megnehezítette az USA-val való kapcsolatok javítását, mivel a párt egyik prominens politikusa, Frank-Walter Steinmeier kapta az alkancellári szék mellett a külügyi tárcát is. A korábbi bővítések motorja, a német-amerikai kooperáció akadozott. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a tartózkodó, visszafogott német kancellár és az erőszakosabb, déli temperamentumú Szaakasvili között nem volt jó a személyes kapcsolat. Merkel nem bízott a grúz elnökben, aki nem tudta meggyőzni német partnerét arról, hogy az orosz kártyát nem csak politikai céljai elérése érdekében játssza ki, hanem országának valóban szüksége van biztonsági garanciákra nála jóval erősebb északi szomszédjával szemben.¹⁶⁴

Németország támogatásának hiánya komoly problémát okozott a Szövetségben belül, mivel a korábbi keleti bővítések során az ország elkötelezett híve volt a közép- és kelet-európai államok felvételének.¹⁶⁵ Berlin nélkül, Berlin politikai támogatásának hiányában Kelet-Európában sem a NATO, sem az EU nem volt képes komoly politikai célokat elérni. Ez így volt már 2008-ban is, de a 2008-as grúz-orosz háború kirobbanása óta eltelt évek még inkább megerősítették Németország vezető szerepét Európában. A pénzügyi és gazdasági világválság következtében az ország egyértelműen a kontinens gazdasági nagyhatalmává vált, mely nélkül rendkívül nehezen kivitelezhető bármilyen komoly európai szintű kül- és biztonságpolitikai projekt kontinensünkön, még ha „vonakodó hegemonként” ezt a vezető szerepet Berlin tagadja is.

Franciaország, ugyan kisebb mértékben mint Németország, de szintén ellenezte a két kelet-európai ország MAP programba történő felvételét. A francia elnök, Nicolas Sarkozy szakítani próbált elődje, Jacques Chirac klasszikus francia gaulle-ista elveken alapuló külpolitikájával, ezért megkísérelt javítani hazája és az Egyesült Államok között a 2003-as iraki háborút követően megromlott kapcsolatokon – mely részeként 2009-ben Franciaország

¹⁶⁴ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 111-140. old. ISBN 978-0-230-61773-5

¹⁶⁵ Uo.

visszatért a NATO katonai szárnyába –, és nagyobb figyelmet szentelt Kelet-Európának is. A rendkívül aktív, konvenciókat felrúgó elnök személyesen is jobb kapcsolatokat ápolt a hasonló kvalitásokat magáénak tudó grúz elnökkel. Ugyanakkor Sarkozynek meg kellett birkóznia a hagyományosan erős francia külügyi bürokráciával, és Franciaországnak nem állt érdekében a távoli posztszovjet térség miatt vitába keveredni legfontosabb európai szövetségesével, Németországgal, amely támogatására számos más ügyben szüksége volt. A francia álláspont gyakorlatilag a némettől függött. Ha Németország meggondolja magát, a franciák sem ellenezték volna az ukrán és grúz MAP tagságot, annak ellenére sem, hogy Párizs hagyományosan jó viszonyt ápolt Moszkvával.

A MAP-tagság támogatói közül az Egyesült Államok volt a legfontosabb. Az ország katonai súlyának köszönhetően általában képes érvényesíteni akaratát a NATO-csúcsokon, azonban ez alkalommal egy leköszönő elnök képviselte az USA-t, George W. Bush, akinek a tekintélyét erősen megtépázta az iraki háború, és aki hazáját az unilateralizmus útjára vezette, így nem volt képes a szervezeten belüli szükséges támogatást biztosítani. Bush megpróbálta az orosz felet is megnyugtatni – rendkívüli módon Putyin elnök is Bukarestbe utazott a csúcsra – a következő szavakkal: „Mindig mondtam Vlagyimir Putyinnak, a barátomnak, hogy az ő érdeke, hogy Oroszország határain demokráciák legyenek, és hogy nem szükséges a NATO-tól tartania, inkább üdvözlölnie kéne a NATO-t, mert a NATO egy olyan csoportja a nemzeteknek, akik a békének szentelik magukat.”¹⁶⁶ Az amerikai elnök érvelése azonban süket fülekre talált. Putyin a csúcson egyenesen kétségbe vonta Ukrajna létjogosultságát, mesterséges kreálmánynak nevezve azt, a grúz és ukrán MAP-tagságot pedig Oroszországra irányuló „közvetlen fenyegetésnek nevezte”.¹⁶⁷

Általánosságban a NATO-csúcson a keleti bővítést pártolók érvei a következő elemek körül csoportosultak:

- A Nyugat számára morális kötelesség támogatni a demokratikus átmenet útját járó kelet-európai országokat;
- A bővítés segít a fekete-tengeri és a kaukázusi térség stabilizálásában;

¹⁶⁶ President Bush Meets with NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer. Office of the Press Secretary. The White House. April 2, 2008. <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/04/20080402-4.html> (2014.04.12.)

¹⁶⁷ Steven Erlanger: *Putin, at NATO Meeting, Curbs Combative Rhetoric*. The New York Times. April 5, 2008. <http://www.nytimes.com/2008/04/05/world/europe/05nato.html? r=0> (2014.04.12.)

- A déli energiafolyosó megnyitásával lehetővé válik Európa számára a Kaszpi-tengeri és közép-ázsiai olaj és gáz importja;
- A bővítés segít a Szövetség számára, hogy kiterjessze befolyását a Közel-Keleten;
- Ugyan Moszkva nem üdvözléne újabb NATO-tagállamok megjelenését a posztszovjet térségben, de ezen államok demokratizálása elősegíthet az Oroszországon belüli demokratikus folyamatokat.

A keleti bővítés ellenzői szerint ugyanakkor:

- A bővítési folyamat túl korai és kockázatos, a jelöltek még nem állnak készen a tagságra;
- Ukrajnában és Grúziában a demokrácia és piacgazdaság még nem áll stabil lábakon;
- Sokak szerint a szó klasszikus értelmében még csak nem is európai országokról van szó;
- Ukrajna keleti, orosz ajkú része nem támogatja a NATO-tagságot;
- A „befagyott konfliktusok” beemelésével komoly biztonsági kockázatot vállal a Szövetség;
- Végül, de nem utolsó sorban a keleti bővítés tovább élezi a feszültséget a már így is konfrontatív Moszkvával.¹⁶⁸

A bukaresti csúcson végül dodonai döntés született. A NATO ugyan üdvözölte Ukrajna és Grúzia NATO-tagság elérésére irányuló szándékát, és leszögezte, hogy a két ország a NATO tagjává fog válni a jövőben, de a MAP csatlakozás lehetőségét nem adták meg, a 2008 decemberi NATO külügyminiszteri találkozóra bízva Ukrajna és Grúzia MAP tagságának sorsát.¹⁶⁹ Mint tudjuk, 2008 decemberére az orosz-grúz háború egyik következményeként a kérdés aktualitását veszítette, habár a Szövetség a további bővítés iránti elkötelezettsége jeleként – és büntetve az agresszív orosz fellépést – 2008 szeptemberében felállított egy

¹⁶⁸ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 111-140. old. ISBN 978-0-230-61773-5

¹⁶⁹ Bucharest Summit Declaration. NATO, 03. April, 2008.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (2013.08.06.)

NATO-Grúzia Bizottságot (NGC), és 2008. decembertől egy Éves Nemzeti Program (*Annual National Programme*) keretén belül tanácsot és segítséget nyújt Grúzia számára.¹⁷⁰

A Szövetségen belüli megosztottság, a bukaresti döntés ellentmondásossága, a MAP tagságára vonatkozó döntés elnapolása Oroszország számára lehetőséget nyújtott a cselekvésre, a két posztsovjet ország NATO közeledésének blokkolására. Míg a Szövetség szempontjából kompromisszumon alapuló jó döntés született, amellyel sikerült a nyugati országok álláspontja közötti ellentmondásokat áthidalni és egyúttal biztosítani Ukrajna és Grúzia számára a csatlakozási perspektíva továbbélését, valamint a lehető legkisebb mértékben irritálni Moszkvát, addig a NATO hozzáállása orosz szemszögből nézve riasztó volt, mivel csak lélegzetvételnyi időhöz juttatta Oroszországot a két posztsovjet ország MAP státusának elnyeréséig, ami az integrációs folyamatot visszafordíthatatlanná tette volna. A kialakult helyzet gyors cselekvésre ösztönözte a Kreml vezetését, különösen mivel a NATO-n belüli megosztottság rávilágított a Nyugat gyengeségére, valószínűtlenné téve bármilyen komoly beavatkozást a Dél-Kaukázusban egy esetleges orosz katonai művelet esetén.

Bukarestet követően Tbiliszi – maga mögött tudva a grúz lakosság szinte teljes támogatását – tovább kívánt haladni a NATO, és általában véve a nyugati integráció útján, melyhez szuverén, független államként minden joga megvolt. Ugyan a MAP-tagságot nem sikerült elérnie, de a garanciák amiket a Szövetség nyújtott azzal kapcsolatban, hogy előbb vagy utóbb Grúzia NATO-tagállammá válhat, kielégítőnek bizonyultak. A Helsinkii Záróokmányban, majd a Párizsi Chartában és az 1999-es isztambuli Európai Biztonsági Chartában foglaltak értelmében Tbiliszinek nemzetközi jogi értelemben minden lehetősége megvolt, hogy megválassza a szövetségi rendszert, amelyhez tartozni kíván.

II.4. Háborús készülődés

II.4.1. Orosz előkészületek

A 2008-as orosz-grúz háború kitörésének körülményeivel kapcsolatban, a fegyveres konfliktus kirobbantásáért felelős fél kilétével összefüggésben jelentősen megoszlanak a vélemények. Míg számos politikus, diplomata és kutató egyértelműen a grúz felet hibáztatja a harcok megindulásáért, addig sokan szimplán egy orosz fegyveres intervenciót látnak az

¹⁷⁰ NATO's relations with Georgia. NATO, 06 August, 2013.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm (2013.08.06.)

események mögött.¹⁷¹ Ebben az alfejezetben – elsősorban Andrej Illarionov korábbi orosz elnöki tanácsadó munkájára támaszkodva – olyan tényeket kívánok felsorakoztatni, melyek alátámasztják, hogy az orosz fegyveres erők aktívan készültek az összecsapásra a grúz hadsereggel, tovább erősítve azt a hipotézist is, hogy Oroszország realista, XIX. szd.-i nagyhatalmi politikát folytat közel-külföldjén. Az azzal kapcsolatos állásfoglalást, hogy ez a felkészülés pusztán védelmi célokat szolgált volna, vagy egy Grúzia elleni átfogó invázió előkészítése zajlott a háború kirobbanását megelőző években, az olvasóra bízom.

1999-ben, Putyin elnök hatalomra kerülését követően, az orosz kormány döntött arról, hogy megszünteti az 1996-ban a FÁK által bevezetett tilalmat, mely szerint katonakorú férfiak nem léphették át a *de facto* abház-orosz határt. Hamarosan világossá vált, hogy ez a lépés nem egy egyedi, véletlenszerű döntés volt, hanem szervesen illeszkedik az új adminisztráció orosz érdekeket – különösen a közel-külföldön – jóval markánsabban képviselő irányvonalához. 2002-ben, a Pankisi-hágóban kialakult feszültségre válaszul, orosz kezdeményezésre Szuhumi és Chinvali katonai szövetséget kötött, mely kizárólag Grúzia ellen irányult.¹⁷² A 2008-as háború során ez a szövetség tette lehetővé, hogy Abházia – és a területén állomásozó orosz csapatok – beavatkozzanak dél-ozsét szövetségük mellett a fegyveres konfliktusba. A koordinált fellépés lehetővé tette érdekében, és Moszkva közvetlen befolyásának biztosítása céljából – ahogy azt már a korábbi fejezetekben részletesebben kifejtettem – sor került a dél-ozsét és abház *de facto* kormányzati hivatalok (különös tekintettel a fegyveres erőkre és a biztonsági szervekre) feltöltésére magas rangú orosz hivatásos tisztekkel.

Az objektív szemlélő számára teljesen egyértelmű, hogy a dél-ozsét és abház *de facto* fegyveres erők felszerelésüket, fegyverzetüket javarészt Oroszországtól kapták, mely önmagában megkérdőjelezi a szakadár területeken békefenntartó szerepet betöltő északi szomszéd pártatlanságát. Orosz támogatás nélkül az abház és dél-ozsét milíciák nem lettek volna képesek jelentős ellenállást kifejteni a grúz hadsereggel és belügyi alakulatokkal szemben, de ugyanakkor a grúzok elleni – a felek közötti feszültséget jelentősen növelő – provokációikat sem lettek volna képesek hatékonyan végrehajtani. 2004 szeptemberében feltehetőleg szakadár fegyveresek felrobbantottak két kulcsfontosságú grúz transzformátor állomást, mely az ország nagy részén áramszünetet okozott. A támadások októberben

¹⁷¹ Dérer Miklós (szerk.): *A NATO és Partnerségei: Biztonság a Globalizált Világban*. Szakértői konferencia Budapesten. XXI. Század Társaság. 2013. december 11. 45-56. old.

¹⁷² Inal Khashig: *Georgia: Breakaway states get together*. Institute for War and Peace. 12 Sep 2002. Reliefweb. <http://reliefweb.int/report/georgia/georgia-breakaway-states-get-together> (2014.04.14.)

megisméltődtek. A grúz különleges erők végül sikerrel felszámolták a szabotőr csoportot, melyet dél-oszétiai fegyveresek alkottak. Grúz állítások szerint nem csak a szakadár területekről érkező terroristák veszélyeztették az ország biztonságát, de az orosz katonai hírszerzés (GRU) is akciókat hajtott végre Grúziában. Többek között a 2005-ben a gori rendőrség főhadiszállása ellen végrehajtott bombatámadás, melyben három rendőr életét veszítette és tizenhét megsérült, is a GRU-hoz volt köthető.¹⁷³

A szakadár területekre irányuló fegyverszállítások egyik példjaként 2003 februárjában Dél-Oszétia nehézfegyvereket kapott Moszkvától, köztük 12 db T-55-ös harckocsit. A fegyverzet a nemzetközi megfigyelők hatáskörén kívül, Javaban lett elhelyezve. 2004-ben, Szaakasvili hatalomátvételét és az adzsáriai krízist követően, mikor a Tbiliszi és Chinvali közötti szembenállás kis híján nyílt fegyveres konfliktusig fajult, ismét nehézfegyverek és jelentős mennyiségű lőszer szállítására került sor Dél-Oszétia számára, beleértve 75 db – a T-55-ös harckocsinál jóval korszerűbb – T-72-es harckocsit, 20 BM-21 Grad rakéta-sorozatvetőt, 30 tüzérségi eszközt, valamint több mint 200 Igla kis hatótávolságú légvédelmi rakétát. A fegyverek szállításával párhuzamosan Anatolij Barankevics orosz ezredes, aki jelentős katonai tapasztalatokat szerzett Afganisztánban és Csecsenföldön, került a dél-oszét *de facto* védelmi minisztérium élére.¹⁷⁴

A fegyverzet mellett a dél-oszét és abház fegyveres erők kiképzését is Oroszország biztosította. Az orosz hadsereg vlagyikavkazi központjában dél-oszét tisztek tanulhatták a hadviselés fortélyait, míg a szakadár tartományokban orosz kiképzők készítették fel a Grúzia elleni harcra a dél-oszét és abház milíciákat.¹⁷⁵ A katonai infrastruktúra kiépítése terén az oroszok – a Megafon telekommunikációs vállalat segítségével – 2005-ben a grúztól független mobil-átjátszó hálózatot állítottak fel Dél-Oszétiában, melyet elsősorban a fegyveres erők és biztonsági szervek használtak.¹⁷⁶

Moszkva a szakadár régiókban az orosz katonai jelenlétet lehetővé tevő katonai bázisok vonatkozásában is jelentős fejlesztésekbe kezdett. Dél-Oszétiában a már létező két katonai bázis mellett 2006-ban elkezdtek egy új katonai létesítmény építését Elbachitában, melyben a munkálatok befejezését követően 2500 katona elhelyezésére nyílt lehetőség. Az orosz

¹⁷³ Saakashvili Says Energy 'Saboteurs Destroyed'. Civil Georgia. 21 Oct. 2004. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=8129&search=october%202004%20saakashvili> (2014.04.14.)

¹⁷⁴ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 50-60. old. ISBN 9780-7656-2508-3

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Georgia Orders Megafon to Pay Fine. The St. Petersburg Times. June 24, 2008. <http://www.sptimes.ru/story/26358> (2014.04.14.)

hadsereg raktáraiban, Ochamchireben és a Galiban (Abházia), 100 000 fős katonai kontingens számára tárolhattak katonai felszereléseket és üzemanyagot.¹⁷⁷ A szakadár tartományoktól eltérően 2007-ben, jóval határidő előtt, a Grúziában lévő orosz támaszpontok kiürítésre kerültek, így az orosz hadsereget többé nem fenyegette az a veszély, hogy egy háború esetén az ott állomásozó katonákat túszként használhassák fel, illetve, hogy az ott tárolt katonai felszerelés grúz kézre kerülhessen. 2006-ra a két szakadár tartományban több felszerelést és katonai eszközt halmoztak fel, mint amennyi Grúzia rendelkezésére állt. 2008-ra a katonai felszerelés terén Abházia és Dél-Oszétia kétszeres fölénybe került Grúziához képest.¹⁷⁸

2007-ben Oroszország felfüggesztette az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződésben (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, CFE*) való részvételét, melynek szárnyszabálya korlátozta a Kaukázusban állomásozó orosz csapatok és nehézfegyverzet számát. A Szerződés felfüggesztésével Moszkva szabad kezet kapott katonai jelenlétének megerősítésére a régióban, melyhez nem kevesebb mint egy héttel a Szerződés felfüggesztését követően hozzá is kezdett (2015 márciusában Oroszország végleg elhagyta a Szerződést).¹⁷⁹

2008 áprilisában Putyin elnök utasítására az orosz központi kormány, és a regionális hatóságok közvetlen, hivatalos kapcsolatot létesítettek Szuhumival és Chinvalival, amely lényegében Oroszországon belüli tartományi státuszt biztosított a két terület számára. A lépés számos elemző szerint a szakadár területek annektálásával ért fel.¹⁸⁰ Az EU, az EBESZ, a NATO, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország egyaránt elítélték Moszkva lépését. Még szintén áprilisban 300 nehézfegyverzetű orosz katona érkezett az ochamchire-i katonai bázisra. A békefenntartók Abháziában való állomásoztatásáról szóló egyezményt sértve érkező ejtőernyősök a novorosszijszki 7. gárda légideszant hadosztályhoz tartoztak. A szakadár tartományba szállított nehézfegyverzet magába foglalt három BUK légvédelmi rakétarendszert, tizennégy D-30-as ágyútarackot, tíz 122 mm-es BM-30-as rakéta-sorozatvetőt, húsz páncéltörő ágyút, 120 páncéltörő rakétát, két helikoptert, és végül de nem

¹⁷⁷ Parliamentary Temporary Commission on Investigation of the Military Aggression and Other Acts of Russia against the Territorial Integrity of Georgia. Conclusions. http://www.parliament.ge/files/1329_22127_506571_Conclusion_E.pdf (2014.04.14.)

¹⁷⁸ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 60. old. ISBN 9780-7656-2508-3

¹⁷⁹ Russia 'completely ending' activities under Conventional Armed Forces in Europe treaty. RT. March 10, 2015. <http://rt.com/news/239409-russia-quits-conventional-europe/> (2015.04.02.)

¹⁸⁰ Vladimir Socor: *Russia moves toward open annexation of Abkhazia, South Ossetia*. Moldova.org. April 21, 2008. <http://www.moldova.org/analysis-russia-moves-toward-open-annexation-of-abkhazia-south-ossetia-113392-eng/> (2014.04.14.)

utolsó sorban 180 orosz szakembert, akik a fegyverrendszerekért feleltek. Ezzel egyidejűleg a Fekete-tengeri Flotta nyolc partraszállási műveletet hajtott végre, mely során begyakorolták a csapatok partra juttatását. A hivatalos orosz álláspont szerint ezzel 1997-ről 2542-re nőtt az Abháziában állomásozó orosz csapatok száma, míg grúz források ezt inkább 4000-re tették. Közben az Észak-Kaukázusban a Zelencsuk hegyidandár tíz napos gyakorlatba kezdett.¹⁸¹

2008 májusában az orosz légierő az egész országra szóló hivatalos felhívást tett közzé, melyben hegyvidéki tapasztalattal rendelkező helikopterpilótákat kerestek, akik számára az Észak-Kaukázusban tizenhét napos felkészítést tartottak. A Bombora légibázison időközben új hangárok épültek, és számos Szu-25-ös csatarepülő, és Szu-27-es elfogó vadászrepülő érkezett a gudautai bázisra. Szintén májusban egy 400 fős orosz különítmény – az orosz vasúti alakulatoktól – elkezdte a Szuhumit Orcamchire-vel összekötő vasútvonal felújítását, mely lehetővé tette a csapatok gyors vasúti szállítását a *de facto* grúz-abház határ közelébe. A munkálatok július 30-án fejeződtek be, alig több mint egy héttel a harci cselekmények megindulása előtt.¹⁸²

2008. július 15-én az Észak-kaukázusi Katonai Körzet alakulatai megkezdték a Kavkaz-2008-as hadgyakorlatot, melyben 8000 katona és 700 páncélozott jármű vett részt, a légierő és a Fekete-tengeri Flotta közreműködésével. A művelet célja a béke kikényszerítés gyakorlása volt.¹⁸³ A gyakorlaton résztvevő orosz katonák szórólapot kaptak, mely a „Katonák! Ismerjétek meg valószínű ellenségeket!” felirattal volt ellátva. A szórólap a grúz fegyveres erők leírását tartalmazta, feltüntetve azok létszámát, szervezeti felépítését, valamint azok erősségeit és gyengeségeit. A gyakorlat ugyan augusztus 2-án befejeződött, de az orosz csapatok nem tértek vissza laktanyáikba. Július 18-án a pskovi 76. gárda légideszant hadosztály egyik ezrede pozíciókat vett fel a Roki-alagútnál (később a 135. gépesített lövészezred váltotta fel őket), míg a Volgograd gépesített lövészhadosztály egyik ezrede Krasznodarba települt. Július 25-én az orosz csapatok egy napi 300 sérült ellátására képes táborig kórházat állítottak fel, mely jól mutatja, hogy az orosz hadsereg valós harci cselekményekre készült.¹⁸⁴

¹⁸¹ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 69-70. old. ISBN 9780-7656-2508-3

¹⁸² Uo.

¹⁸³ Helena Bedwell and Alex Nicholson: *Russia, Georgia Begin War Games as Tension Escalate*. Bloomberg.com. July 15, 2008.

<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=a.mv7C.Q97s4> (2014.04.14.)

¹⁸⁴ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 71-75. old. ISBN 9780-7656-2508-3

Augusztus első napjaiban az orosz és a dél-oszét békefenntartó zászlóaljok létszáma 530-ról 850-re nőtt, és már a harcok kitörése előtt megkezdődött a civil lakosság evakuációja a szakadár tartományból. Augusztus 7-ig közel 20 000 polgári lakos hagyta el Dél-Oszétiát. Ugyanakkor Oroszországból megindult a kozák és egyéb önkéntesek beáramlása, akik később főleg a 19. gépesített lövészhadosztály, valamint a dél-oszét milíciák keretén belül harcoltak. A háborút megelőző napokban a reguláris orosz csapatok létszáma 1200-ra nőtt Dél-Oszétiában, és Gvozdnyika 122 mm-es önjáró lövegek érkeztek Chinvaliba. Az orosz légierő hadászati bombázói közül számos Tu-22M3-at délre, Szaratovba helyeztek.¹⁸⁵

Augusztus 5-én a következő orosz csapatok állomásoztak a Roki-alagút északi végén:

- 135. gépesített lövészezred (19. gépesített lövészhadosztály);
- 693. gépesített lövészezred (19. gépesített lövészhadosztály);
- 104. gárda légideszant ezred (76. gárda légideszant hadosztály);
- 234. gárda légideszant ezred (76. gárda légideszant hadosztály);
- 217. gárda légideszant ezred (98. gárda légideszant hadosztály);
- 31. gárda légideszant dandár.

Ezek a csapatok együttesen 11 693 katonát, 891 páncélozott harcjárművet, és 138 tüzérségi eszközt foglaltak magukba, melybe nincsenek beleszámolva a kozák és észak-kaukázusi önkéntesek. Végül, de nem utolsó sorban a háborút megelőző napokban több mint 30 jelentős orosz hírügynökséget, napilapot és TV csatornát képviselő újságíró érkezett Chinvaliba, éppen időben, hogy tudósíthassanak a kirobbanó háborúról.¹⁸⁶

A fentiek alapján jól látható, hogy az orosz szárazföldi erők, légierő és haditengerészet alaposan felkészült egy a szakadár tartományok érdekében Grúzia ellen vívandó háborúra. Az abház és dél-oszét *de facto* fegyveres erőket a lehetőségekhez képest alaposan felkészítették, és kozák, valamint észak-kaukázusi önkéntesekkel megerősítették. Az orosz csapatok a lehetséges konfliktuszónában, illetve annak közvetlen közelében állomásoztak, és minden logisztikai előkészület megtörtént ezen csapatok gyors előrenyomulásának biztosítására, beleértve a szükséges infrastruktúrális fejlesztéseket is. Természetesen az, hogy ezek az intenzív csapatmozgások védelmi célokat szolgáló előkészületek voltak-e, vagy egy invázió előkészületei, további vita tárgyát képezheti.

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ Uo.

II.4.2. A grúz fegyveres erők reformja

A háborút megelőző években a grúz hadsereg is számos átalakuláson ment keresztül, nem utolsósorban, hogy megfeleljen az Egyesült Államok elvárásainak, és képes legyen expedíciós feladatokat ellátni Irakban és Afganisztánban, valamint, hogy közelítsen a NATO-csatlakozáshoz szükséges elvárásokhoz. Tekintettel arra, hogy a grúz fegyveres erők megalakítására csak a függetlenség elnyerését követően került sor, és az országot önállóságának első éveiben véres polgárháború rázta meg, a professzionális, valódi ütőerőt képező hadsereg felállítása komoly nehézségekbe ütközött.

A Szovjetunió összeomlását, és Grúzia függetlenségének kikiáltását követően kialakult zavaros politikai helyzetben a frissen megalakult grúz államnak égető szüksége volt a belső és külső biztonságát megfelelő módon garantálni képes fegyveres erőkre, ezért 1990. december 20-án az új kormány létrehozta a Nemzeti Gárdát, amelybe 1990 áprilisától kezdtek meg az önkéntesek toborzását. A Gamsakhurdia irányította országban eluralkodott nacionalista indulatok, és az Abháziában, Dél-Oszétiában és Adzsáriában egyre inkább erősödő szecesszionista törekvéseknek köszönhetően a Nemzeti Gárda felállítása során többet számított a nemzeti, politikai elkötelezettség, mint a katonai tapasztalat, ezért számos, katonai képzettséggel nem rendelkező tiszt került kinevezésre. A Nemzeti Gárda parancsnoka, Tengiz Kitovani sem katonai felsőoktatási intézményben végzett.

A körülményeket figyelembe véve nem meglepő, hogy a Nemzeti Gárda komoly kiképzési hiányosságokkal küzdött, és a fegyelem is gyenge lábakon állt. A fegyveres erők központi irányítása sem volt megoldott. A Védelmi Minisztérium csak 1992-ben került felállításra, az első alárendeltségébe tartozó reguláris dandárral együtt. A pénzügyi eszközök hiányának, az állomány rendkívül alacsony fizetésének és az elavult fegyverzetnek köszönhetően a csapatok bevetetősége korlátozott volt.¹⁸⁷

Mint ahogy a fentiekből láthatjuk, a professzionalizmus és a hatékonyság nem volt jellemző a központi hatalom által irányított fegyveres szervekre sem, de a számtalan paramilitáris alakulat tovább súlyosbította az egységes vezetés, a kiképzés és a fegyelem hiányából fakadó problémákat. Az Abháziában és Dél-Oszétiában zajló harcok során önálló parancsnokság alatt küzdő milíciák (Mkhedrioni, Fehér Légión, Vadászok, stb.) a helyi lakossággal szemben is számos atrocitást követtek el.

¹⁸⁷ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 9-21. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

Sevardnadze kormányzása alatt lassú konszolidáció indult meg. A paramilitáris alakulatok nagy részét felszámolták, és a Nemzeti Gárda Védelmi Minisztériumba történő integrálása is megkezdődött. Az Egyesült Államokkal megindult egyre szorosabb együttműködés elvezetett a 2002 és 2004 között működő Grúz Tréning és Felszerelési Program (*Georgia Train and Equip Program, GTEP*) elindításához, melynek keretében jelentős anyagi támogatás – 64 m USD –, és amerikai kiképzők érkeztek Grúziába. A felszerelés korszerűsítése céljából az USA többek közt 10 db Bell UH-1H helikoptert adott Grúziának, melyhez Törökország további kettővel járult hozzá. A kiképzés területén is jelentős fejlődés volt tapasztalható. A grúz tisztek lehetőséget kaptak arra, hogy amerikai, német, török és ukrán intézményekben csiszolják katonai ismereteiket.¹⁸⁸

A 2003-as rózsás forradalmat követően hatalomra került Szaakasvili nyugati integrációs törekvéseinek köszönhetően a fegyveres erők reformja is felgyorsult, a NATO-tagsághoz szükséges kritériumoknak való megfelelés elsődlegessé vált a hadseregen belül. Az új kormány nagy lendülettel látott hozzá az átalakításoknak, mely keretén belül sor került a grúz Nemzeti Biztonsági Koncepció és a Nemzeti Katonai Stratégia megalkotására is.

A Nemzeti Biztonsági Koncepcióban három nemzeti prioritás került megfogalmazásra:

- „Területi integritás;
- Stabilitás a Kaukázusban és a Fekete-tengeri régióban;
- Grúzia tranzit folyosóként betöltött szerepének biztosítása.”¹⁸⁹

A Grúzia biztonságát fenyegető kihívások közül a dokumentum az alábbiakat azonosította:

- Grúzia területi integritásának megsértése (beleértve az abház és dél-ozsét kérdést is);
- A szomszédos országokból áttérjedő fegyveres konfliktusok veszélye (elsősorban az Észak-Kaukázusból);
- Más államok vagy nem állami szereplők által végrehajtott katonai agresszió;
- Terrorista támadás (a dokumentum itt a kritikus infrastruktúrák – olaj- és gázvezetékek –, valamint a külföldi diplomáciai képviseletek ellen végrehajtott akciók veszélyét hangsúlyozza);

¹⁸⁸ Uo.

¹⁸⁹ Uo.

- Szervezett bűnözés és csempészet;
- Orosz katonai bázisok Grúzia területén.¹⁹⁰

A grúz katonai tervezés abból az alapfelvetésből indult ki, hogy egy nagyarányú – Oroszország által végrehajtott – katonai agresszió veszélye csekély, ugyanakkor Grúzia biztonságára és szuverenitására mégis ez a lehetőség jelenti a legnagyobb veszélyt. A szakadár tartományokban kiújuló harcok lehetőségének nagyobb valószínűséget tulajdonítottak a grúz döntéshozók, ugyanakkor a hosszú távú tervekben ezen konfliktusok békés rendezése szerepelt. Az ország korlátozott erőforrásai által nyújtott limitált lehetőségek felismerése hozzájárult ahhoz, hogy a katonai stratégia kulcselemként jelenjen meg Grúzia NATO-tagsága, mely a kollektív védelmen keresztül egy nagyarányú agresszió kivédésére is képessé tenné az országot.

A grúz fegyveres erők NATO-műveletekben való egyre fokozottabb részvétele (KFOR, ISAF, stb.), és a tagsági követelményeknek való megfelelés igénye kikényszerítette a grúz hadsereg átszervezését, egy könnyebb fegyverzetű, professzionális, expedíciós feladatok ellátására alkalmas haderővé, mely képes együttműködni más NATO-tagállamok hadseregeivel. Ugyanakkor a folyamatos feszültség és háborús készültség, mely Grúzia kapcsolatait jellemezte Abháziával és Dél-Osztétiával, szükségessé tette a nehézfegyverzet megőrzését – vagy még inkább fejlesztését –, valamint a sorozott és tartalékos állomány alkalmazását, mely lehetővé tette az ország számára, hogy egy fegyveres összecsapás során mennyiségi fölényt tudjon kialakítani az abház és dél-osztét fegyveres erőkkel szemben. A két eltérő kívánalom óhatatlanul egy öszvér megoldást eredményezett, amelyben a professzionális, külföldi műveleteket megjárta katonák és alakulatok keveredtek a kisebb mértékben hadra fogható sorozott és tartalékos állománnyal. A nagyméretű – Oroszország által végrehajtott – agresszió veszélye szintén előtérbe helyezte a gerilla hadviselés lehetőségét, mivel a grúz katonai tervezők tisztába voltak azzal, hogy hadseregük nem lenne képes feltartóztatni egy esetleges inváziót.

A Nemzeti Katonai Stratégia a következő feladatokat szabta meg a grúz fegyveres erőknek:

- Az ország területi épségének védelme (beleértve a szakadár tartományok feletti ellenőrzés helyreállítására irányuló műveleteket);
- Megelőzés és elrettentés;

¹⁹⁰ Uo.

- A harckészültség magas szinten tartása;
- Nemzetközi együttműködés a NATO-val és más országokkal.¹⁹¹

A fenti céloknak való megfelelés érdekében a grúz fegyveres erőknek az alábbi követelményeknek kell eleget tenniük:

- Rugalmasság, a biztonsági kihívások és fenyegetések széles skálája elleni védelem képessége;
- Összefegyvernemi műveletek végrehajtásának képessége;
- NATO-kompatibilitás megteremtése;
- Műveleti tervezés;
- Polgári hatóságok támogatásának képessége;
- Magas színvonalú információs és felderítő képesség.¹⁹²

A NATO által támasztott követelményeknek való megfelelés terén erősödött a fegyveres erők feletti civil kontroll. A védelmi miniszter civil lett, és a Védelmi Minisztérium jelentős része – a korábbi, orosz típusú gyakorlattal szemben – is civil köztisztviselőkkel lett feltöltve, míg a hadsereg irányításának felelőssége az összefegyvernemi parancsnokságra hárult. 2004-ben a párhuzamos struktúra felszámolása érdekében a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó belügyi csapatok is a Védelmi Minisztérium irányítása alá kerültek, a szárazföldi hadsereg 4. gyalogos dandárjaként, míg a belügyi helikopteres egységet a légierőbe integrálták. Az átszervezések indokául a 2004-ben Dél-Oszétiával kiéleződött feszültség során a hadsereg és a belügyi csapatok közötti rossz koordináció is alapul szolgált. A szárazföldi erők áramvonalasítása érdekében tervbe vették számos alakulat felszámolását, de az egyre növekvő iraki szerepvállalás miatt – melynek csúcspontján 2000 grúz katona szolgált a közel-keleti országban –, valamint a szakadár területekkel és Oroszországgal kiéleződő viszony miatt a fegyveres erők létszámát valójában inkább növelték, melynek egyik jeleként felállították az 5. gyalogos dandárt is.

2008 augusztusában a szárazföldi erők a következő alakulatokból álltak:

- 1. gyalogos dandár (Gori állomáshellyel);
- 2. gyalogos dandár (Senaki állomáshellyel);

¹⁹¹ Uo. 14-15. old.

¹⁹² Uo.

- 3. gyalogos dandár (Kutaisi állomáshellyel);
- 4. gyalogos dandár (Vaziani állomáshellyel);
- 5. gyalogos dandár (Khoni állomáshellyel);
- tüzérdandár (Gori állomáshellyel);
- műszaki dandár (Gori állomáshellyel);
- További hat önálló zászlóalj (harckocsi zászlóalj, könnyűgyalogos zászlóalj, egészségügyi zászlóalj, híradózászlóalj, elektronikai felderítő zászlóalj, logisztikai zászlóalj).¹⁹³

A szárazföldi erők 22 000 fős állománnyal, 191 db T-72-es harckocsival, 56 db T-55AM harckocsival, 80 db BMP-1-es gyalogsági harcjárművel, 74 db BMP-2 gyalogsági harcjárművel, 31 db BTR-70 páncélozott szállítójárművel, 35 db BTR-80 páncélozott szállítójárművel, 6 db 203 mm-es ágyúval, 52 db különböző típusú 152 mm-es ágyúval, 109 db 122 mm-es D-30-as tarackkal, rakéta sorozatvetőkkel, irányított páncéltörő rakétákkal, légvédelmi rakétákkal rendelkeztek. A Nemzeti Gárda tartalékosai további területvédelmi erőt jelentettek egy fegyveres konfliktus esetén. A légierő 12 db Szu-25-ös csatarepülőgéppel, 12 db L-39-es kiképzőgéppel, 18 db Mi-8-as, 2 db Mi-14-es, 8 db Mi-24-es, 12 db UH-1H-es helikopterrel, 6 db An-2-es szállítógéppel, pilóta nélküli felderítő eszközökkel, és légvédelmi rakétákkal rendelkezett, míg a tengerészet rakéta naszádokat (*Tbiliszi* és *Dioscuria*), és különböző járőrhajókat volt képes csatarendbe állítani. Össességében a fegyveres erők 32 000 fős állománnyal rendelkeztek a háború kitörésének időpontjában.¹⁹⁴ Az ország méretéhez képest jelentős arzenál nem kis mértékben a 2004-2008 között megnövekedett katonai költségvetésnek, és a külföldi katonai segélyprogramokból származó forrásoknak köszönhető beszerzések eredményeként jött létre.

A grúz katonai kiadások jelentős növekedése a Szaakasvili-érában lehetővé tette új fegyverrendszerek megvásárlását, és a már rendszerben álló eszközök korszerűsítését is. A teljesség igénye nélkül Grúzia harckocsikat, gyalogsági harcjárműveket, páncélozott szállítójárműveket, tüzérségi eszközöket és egyéb fegyvereket vásárolt Csehországtól, Ukrajnától, Lengyelországtól, Bulgáriától, Bosznia-Hercegovinától, Törökországtól, Izraeltól. A hadsereg és légierő korszerűsítési programjának keretén belül izraeli segítséggel

¹⁹³ Uo. 20-33. old.

¹⁹⁴ Uo.

modernizálták többek között a Szu-25-ös csatarepülőket és a T-72-es harckocsikat. A posztszovjet térségben egyedülálló módon Grúzia nyugati fegyverrendszerek rendszeresítésébe is belekezdett, pilótanélküli repülőgépeket vásárolt Izraeltól, és 2008 januárjától megkezdte a szárazföldi erőkben rendszeresített Kalasnyikov gépkarabélyok felváltását amerikai gyártmányú 5,56 mm-es M4A3-as gépkarabélyokkal.

6. sz. táblázat: Grúzia katonai kiadásai 2003-2008 (külföldi katonai segélyek nélkül)

Év	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kiadások (m USD)	30	97	203	388	940	1003
GDP %- ában	0,7	1,8	3,2	4,9	8	8,1

Forrás: Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 31. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

Az új fegyverek vásárlása mellett a grúz kormány nagy figyelmet fordított az állomány életkörülményeinek és fizetésének javítására, valamint a kiképzés színvonalának emelésére. A katonai oktatást és kiképzést próbálták a NATO-követelményekhez igazítani, melyhez az Egyesült Államok jelentős támogatást nyújtott. A *Georgia Sustainment and Stability Operations Program* (GSSOP) keretén belül az USA 2005-2006 között (GSSOP-I) 61 millió USD-vel támogatta a grúz fegyveres erők kiképzését és a nyugati követelményeknek való megfelelését, mely során elsősorban az iraki szerepvállalásra és a felkelők elleni harcra képezték ki a grúz katonákat.¹⁹⁵

A jelentős erőfeszítéseknek köszönhetően látványosan javult a grúz hadsereg felkészültsége, ugyanakkor a nagyszámú fiatal, kellő tapasztalattal még nem rendelkező hivatásos tiszt megjelenése – sokszor akár a legfelsőbb katonai vezetői szinteken – új típusú nehézségek elé állította a fegyveres erőket. Számos alakulatnál továbbra is problémát jelentett a fegyelem és a morál alacsony szintje és a korrupció. A leggyengébb teljesítményt a Nemzeti Gárda területvédelmi alakulatai nyújtották, akik alacsony színvonalú, hiányos kiképzésűeknek és gyenge fegyverzetűeknek köszönhetően – mint ahogy az a 2008-as háború során be is bizonyosodott – nem voltak alkalmasak feladatuk ellátására.

¹⁹⁵ Georgia Sustainment and Stability Operations Program. Globalsecurity.org. <http://www.globalsecurity.org/military/ops/gssop.htm> (2014.05.12.)

Összességében megállapítható, hogy a grúz fegyveres erők 2004-2008 között intenzív reformokon és fejlesztésen mentek keresztül, melyre az anyagi forrásokat kisebb részt a külföldi segélyek, nagyobb részt pedig az ország gazdasági növekedése által lehetővé tett megnövelt katonai költségvetés szolgáltatta. A hadsereg kiképzésének színvonala látványosan emelkedett, de még mindig nem közelítette meg a nyugati elvárásokat. Az eszközbeszerzések terén még mindig a régebbi, orosz gyártmányú eszközök domináltak, de megkezdődött korszerű, nyugati fegyverrendszerek beszerzése is. A szervezeti átalakítások eredményeként NATO-kompatibilis struktúrák és vezetési rendszerek jöttek létre.

A katonai reformfolyamat során nagy problémát jelentett az elérendő célok kettőssége. Míg a NATO-csatlakozási követelmények kisebb, professzionális haderőt tettek volna szükségessé, mely inkább expedíciós feladatokat lát el Koszovótól Irakig, addig a szakadár tartományokkal – és áttételesen Oroszországgal – való szembenállás igényelte a nagyobb létszámú, sorozott és tartalékos állományon alapuló, nehézfegyverzettel ellátott haderő fenntartását. Ez a kettősség az erőforrások elaprózását eredményezte, mely lehetetlenné tette a két cél bármelyikének elérését.

A haderő fejlesztésének irányait nézve nehéz arra a kérdésre választ adni, hogy a grúz kormány tudatosan készült volna a szakadár tartományok fegyveres erővel való visszacsatolására. Az Egyesült Államok által a kiképzésben nyújtott segítség elsősorban a felkelők elleni harcra irányult, és nem a nagyméretű hagyományos háborúk sikeres megvívására, valamint a legjobban felkészült grúz alakulatok külföldön, NATO-műveletekben vettek részt, amelyekben Grúzia méretéhez képest aránytalanul nagy szerepet vállalt. A katonai költségvetés megugrása, az új eszközök beszerzése egy olyan országban, melynek területén lezáratlan katonai konfliktusok vannak, és amely egy nála jóval erősebb országgal szomszédos – amely nem idegenkedik a belügyeibe való beavatkozástól sem – akár természetesnek is nevezhető. Ha ehhez hozzávesszük azt a tényt, hogy egy rendkívül alacsony színvonalú sorozott haderőt kellett átalakítani, hogy az megfeleljen a NATO által támasztott követelményeknek, az intenzív fejlesztés teljesen indokolt.

Végezetül fontos megjegyezni, hogy a grúz fegyveres erők nem álltak, és nem is állhattak készen egy Oroszország elleni háborúra, ezt sem méretük, sem kiképzésük, sem felszerelésük nem tette lehetővé, – mint ahogy ezzel Tbilisziben is tisztában voltak –, ezért az ország biztonságának elsődleges garanciáját nem a fegyverek erejében, hanem a nyugati (NATO) integrációban látták. Ugyanakkor ellentmondásos módon részben éppen Grúzia NATO-integrációs törekvései akadályozták meg a grúz fegyveres erőket, hogy hatékonyan vegyék fel a harcot egy hagyományos szárazföldi és légi háborúban az orosz hadsereggel,

mivel a NATO elvárásainak megfelelően elsősorban békefenntartó feladatokra, illetve a terroristák, és felkelők elleni aszimmetrikus harcra képezték ki őket. A háború kitörésének napján a legjobban felszerelt és kiképzett 1. gyalogos dandár Irakban látott el békefenntartó feladatokat, és habár a harcok kitörését követően az Egyesült Államok hamar gondoskodott hazaszállításáról, a háborúban érdemben már nem tudott részt venni.

II.4.3. A feszültség kiéleződése Abháziában

Koszovó függetlenségének elismerését, és a bukaresti NATO-csúcsot követően a Moszkva és Tbiliszi közötti viszony gyors romlásnak indult. Mint ahogy arról korábban szó volt, 2008 áprilisában Putyin elnök rendeletben utasította az orosz állami szerveket, hogy építsenek ki hivatalos kapcsolatokat a szakadár abház és dél-osztét *de facto* hatóságokkal – beleértve a kereskedelmi kapcsolatokat is –, valamint a külügyminisztériumot, hogy lássa el a két terület lakosságának konzuli védelmét a harmadik országokban. Ezek a döntések erős indulatokat váltottak ki Tbilisziben, ahol az orosz intézkedéseket a szakadár tartományok függetlenségének elismerése irányában tett lépésként értékelték. Szaakasvili a grúz televízióban ítélte el az orosz adminisztrációt, melynek tervei „sértik Grúzia szuverenitását és területi integritását”, Szaakasvili szintén felhívta a figyelmet arra, hogy Oroszország nem akadályozhatja meg „az ország békés újraegyesítését”.¹⁹⁶ Április 17-én a grúz külügyminisztérium állásfoglalásában veszélyesnek, és a két szakadár tartomány annektálásának irányában tett lépésként ítélte el az orosz intézkedéseket. De nem csak a grúz hatóságok ítélték el az egyoldalú orosz cselekedeteket. Az 1993-ban az abház konfliktus rendezésének elősegítése céljából alakított Grúzia Barátai Csoport, melynek Oroszország mellett az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország a tagja, is elítélő nyilatkozatot adott ki, melyben sürgette az intézkedések visszavonását (értelemszerűen Oroszország tiltakozása ellenére).¹⁹⁷

A konfliktus zónában is egyre feszültebb helyzet alakult ki. Az ENSZ grúziai megfigyelő missziója (*United Nations Observer Mission in Georgia, UNOMIG*) 2008. március 18. és május 12. között ötször észlelte grúz pilóta nélküli felderítő gépek (*unmanned aerial vehicle, UAV*) berepülését Abházia területe felé (feltehetően izraeli gyártmányú Hermes 450-es eszközökét), valamint kétszer Szu-25-ös típusú grúz harci repülőgépek Abház légtérbe

¹⁹⁶ Georgia Slams Russian Encroachment on Unrecognized Republics. Radio Free Europe/Radio Liberty. Newslite. 18.04.2008. <http://www.rferl.org/content/article/1144095.html> (2014.05.18.)

¹⁹⁷ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 145. old. ISBN 9780-7656-2508-3

történő belépését. A grúz álláspont szerint a berepülések az orosz hadsereg Abháziába küldött csapaterősítései megfigyelésére szolgáltak. Április 20-án feltehetőleg egy orosz MIG-29-es elfogó vadászrepülőgép lelőtt egy grúz pilóta nélküli eszközt, melynek kamerái rögzítették az esetet. Az UNOMIG jelentése szerint 2008 márciusa és májusa között három grúz pilóta nélküli repülőgépet lőttek le abház légtérben. A jelentés a grúz berepülést, valamint az abház és orosz fegyveres erők támadását a grúz repülőeszközök ellen egyaránt a Moszkvai Egyezményben lefektetett tűzszünet megsértésének ítélte.¹⁹⁸ A grúz kormány az ENSZ BT elé vitte az ügyet, mely április 23-i és május 30-i ülésén elismerte, hogy az UAV-ék lelövése a Moszkvai Egyezményvel nem összeegyeztethető.¹⁹⁹

A légtérben zajló események mellett a feszültség fokozódott a szárazföldön is. Április közepén az abház fél jelezte, hogy a tűzszüneti vonal mentén grúz csapaterősítéseket tapasztaltak, amit az UNOMIG nem tudott igazolni.²⁰⁰ Április végére Oroszország egy 525 fős légideszant zászlóaljjal erősítette meg Abháziában állomásozó erőit. Az orosz álláspont szerint csapataik létszáma még így is az engedélyezett 3000 fős kereten belül maradt a szakadár tartományban (az erősítés részeként 10 tüzérségi eszköz is érkezett). Az UNOMIG helyszíni ellenőrzésre irányuló próbálkozását az abház rendfenntartó erők egy ideig meggátolták. Az Egyesült Államok aggodalmát fejezte ki az orosz csapaterősítés miatt. A Fehér Ház nemzetbiztonsági tanácsadója, Stephen Hadley a következőket mondta a kialakult helyzetről: „Nyilvánvalóan nagyon aggódunk amiatt, amit Oroszország különböző akciókon keresztül művel Grúziában. Azt gondoljuk, hogy Oroszországnak vissza kell lépnie.”²⁰¹

A növekvő orosz katonai jelenlét részeként 2008 májusában – mint ahogy arról már korábban szó esett – egy 400 fős orosz vasúti különítmény megkezdte a Szuhumi és Ochamchira közötti vasútvonal helyreállítását. A munkálatok július végére – közvetlenül a háború kirobbanását megelőzően – fejeződtek be. Az orosz vasúti csapatok jelenlétét a NATO is elítélte. Jaap de Hoop Scheffer főtitkár álláspontja a következő volt: „A több száz fős orosz

¹⁹⁸ Report of UNOMIG on the Incident of 20 April Involving the Downing of a Georgian Unmanned Aerial Vehicle over the Zone of Conflict.

<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Georgia%20UNOMIG%20Report%20on%20Drone.pdf> (2014.05.19.)

¹⁹⁹ Security Council Report. Georgia. 29 May 2008. No. 7.

<http://www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-4172991.php> (2014.05.19.)

²⁰⁰ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 201.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²⁰¹ Russian military threatens to boost Georgia force. Reuters. May 8, 2008.

<http://www.reuters.com/article/2008/05/08/us-russia-georgia-peacekeepers-idUSL084916120080508> (2014.05.19.)

katonai személyzet Grúzia területére, Abháziába való telepítése aggasztó. Az orosz vasúti csapatok ezen jelenléte nélkülöz minden jogi alapot, mivel a FÁK békefenntartó művelet keretén kívül került rá sor, és a grúz kormány kifejezett szándéka ellenére történt meg. Mint olyan, ez a csapaterősítés egyértelműen ellentmond Grúzia szuverenitásának és területi sérthetlenségének, amit a NATO egyértelműen támogat. Ezeket az erőket vissza kell vonni, és mind Oroszországnak, mind Grúziának sürgősen magas szintű és nyílt párbeszédet kell kezdenie a feszültség mérséklése érdekében.”²⁰²

2008. május 15-én az ENSZ Közgyűlése – grúz kezdeményezésre – elfogadott egy határozatot a grúz menekültek Abháziába való visszatéréséről. A határozat a grúz diplomácia jelentős sikerének volt elkönnyvelhető, mivel Oroszország ellenszavazata, és Németország, Franciaország, valamint az Egyesült Királyság tartózkodása ellenére is sikerült a Közgyűléssel megszavaztatni azt (habár 105 ENSZ-tagállam tartózkodott a szavazástól). A határozat legjelentősebb támogatója az Egyesült Államok volt, de mellette szavazott Ukrajna, Csehország, Svédország, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Magyarország is.²⁰³

Az Abháziában fokozódó feszültség az Európai Parlamentet (EP) is cselekvésre sarkalta. 2008. június 5-én az EP elfogadott egy határozatot, mely szerint az orosz békefenntartó csapatok Grúziában többé nem tekinthetők semlegesnek és pártatlannak, ezért a békefenntartó mechanizmus felülvizsgálatára van szükség az országban. A határozat továbbá elítélte az orosz csapaterősítéseket, és az abház és dél-oszét *de facto* hatóságokkal való hivatalos orosz kapcsolatfelvételt, amellet, hogy teljes támogatását fejezte ki Grúzia szuverenitása és – a nemzetközileg elismert határokon belüli – területi integritása mellett.

A békefenntartó mechanizmus felülvizsgálatának vonatkozásában a határozat felhívta az ENSZ BT-ét és az EBESZ-t az új pártatlan és semleges formátum kialakítására, valamint az Európai Tanácsot egy európai biztonság- és védelempolitika (*European Security and Defence Policy, ESDP*)²⁰⁴ keretén belül felállítandó művelet elindításának megfontolására, mely biztosíthatná a pártatlan megfigyelői jelenlétet Abháziában és Dél-Oszétiában, az EU moldovai határmegfigyelő missziója (*EU Border Assistance Mission to Moldova, EUBAM*

²⁰² NATO Tells Russia to Withdraw Railway Forces from Abkhazia. Civil Georgia. 4 June 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=18463> (2014.05.19.)

²⁰³ General Assembly Adopts Resolution Recognizing Right of Return by Refugees, Internally Displaced Persons to Abkhazia, Georgia. General Assembly. GA/10708. 15 May 2008. <http://www.un.org/News/Press/docs/2008/ga10708.doc.htm> (2014.05.19.)

²⁰⁴ A Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően az ESDP-ből CSDP (Common Security and Defence Policy) lett.

Moldova) mintájára.²⁰⁵ Ez utóbbi javaslat, ha sikerült volna kivitelezni, különösen sokat segíthetett volna a 2008-as háború megelőzésében. Ha egy valóban pártatlan, EU-s misszió állomásozik a harcok kitörésének helyszínén, a konfliktus valószínűleg nem eszkalálódhatott volna nyílt háborúig. Sajnos az EU-s művelet telepítésére már csak a háborút követően, annak egyik következményeként kerülhetett sor, a háború megakadályozására kínálózó történelmi lehetőséget az EU elmulasztotta.

Az orosz katonai mozgásokra válaszul a grúz vezetés továbbra is azt hangsúlyozta, hogy Oroszország egyik résztvevője a konfliktusnak, ezért sem közvetítői, sem békefenntartó szerepet nem játszhat, és követelte a frissen odavezényelt orosz csapatok visszavonását Abháziából. Szaakasvili elnök nyilvánvalóvá tette, hogy az új békefenntartó mechanizmus felállítására vonatkozó kompromisszumos megoldás hiányában Tbiliszi kész a FÁK békefenntartó formátumból akár egyoldalúan is kivonulni.²⁰⁶

Mindeközben az abház *de facto* kormány a FÁK békefenntartó formátum felülvizsgálatának esetére az ellenségeskedés felújítását helyezte kilátásba, és inkább az orosz csapatok jelenlétének további növelésében látta a helyzet megoldását, mely az állítólagos grúz inváziós tervekkel szemben védelmet nyújthat a szakadár tartománynak. Az abház fél egyúttal kilátásba helyezte egy katonai együttműködési megállapodás megkötését Moszkvával. Június 20-án az abház *de facto* elnökhelyettes, Raul Khajimba erőszak alkalmazását is kilátásba helyezte, a Kodori-völgy grúz ellenőrzés alatt álló részének visszaszerzése érdekében.²⁰⁷

2008. május-június között számos fegyveres incidensre került sor a régióban, melyben az abház erők és a grúz hadsereg, valamint belügyi csapatok mellett az orosz békefenntartók is szerepet játszottak. Júniusban és júliusban több bombatámadásra került sor mind az abház, mind a grúz oldalon. A támadásokban négyen vesztették életüket – köztük az abház biztonsági szervek egyik vezetője –, valamint 18-an megsérültek. Július 1-jén az abház fél a biztonsági helyzetre való tekintettel lezárta az egyik legfontosabb összeköttetési útvonalat, az Inguri folyón átvezető hidat.

Az International Crisis Group 2008. júniusi jelentése szerint az Abháziában kialakult helyzet Moszkva, Tbiliszi és Szuhumi konfrontatív politikai hozzáállása miatt a nyílt háború

²⁰⁵ European Parliament Resolution of 5 June 2008 on the Situation in Georgia.
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0253+0+DOC+XML+V0//EN> (2014.05.19.)

²⁰⁶ President Saakashvili's Interview with Rustavi 2 TV. Civil Georgia. 10 June 2008.
<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=18516> (2014.05.19.)

²⁰⁷ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 203.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

kirobbanásának veszélyét rejtette magában. Ugyan Grúziának sikerült bizonyítania a nemzetközi közösség előtt, hogy Oroszország nem pártatlan fél a konfliktusban, így békefenntartóként sem hiteles, de az orosz lépéseket elítélő nyugati álláspont gyakorlati eredményeket nem szült, Moszkva közreműködése nélkül nem érhető el semmilyen megoldás.²⁰⁸

A 2008 nyarán Abháziában kiéleződött feszültség előrevetítette az augusztusi eseményeket. A régióval foglalkozó kutatók, diplomaták egy része tisztán látta, hogy a háború kirobbanásának esélye drámaian megnőtt, ugyanakkor azt kevesen gondolták, hogy az ellenségeskedés kirobbanására nem Abháziában, hanem Dél-Oszétiában kerül majd sor.

II.4.4. A feszültség kiéleződése Dél-Oszétiában

2008 nyarán Dél-Oszétia átvette a stafétabotot Abháziától, mint a feszültség gócpontja. Június közepétől folyamatosá váltak az összecsapások a dél-oszét és grúz fél között, melyek során aknavetőket és tüzérséget is bevetettek a szembenálló erők. A harcok számos halálos áldozatot követeltek. A bombamerényletek is rendszeressé váltak. Július 3-án robbanás végzett a dél-oszét milícia parancsnokával, Nodar Bibilovval, és még ugyanazon a napon a dél-oszét grúz adminisztráció feje, Dimitri Sanakoyev ellen is merényletet kíséreltek meg, melyben három grúz rendőr is megsebesült.

A július 3-ról 4-re virradó éjszaka összecsapásokra került sor Chinvaliban, melyek kirobbanásáért a felek kölcsönösen egymást vádolták. Szintén harcok törtek ki számos dél-oszét irányítás alatt álló falu (pl. Ubiati) és grúz település (pl. Nuli) között. Július 7-én dél-oszét egységek letartóztattak négy grúz katonát, akiket az EBESZ közbenjárására engedtek csak el. Július 8-án az orosz légierő négy repülőgépe hatolt be a grúz légtérbe.²⁰⁹ A helyzet folyamatos romlásának köszönhetően lényegében elmondható, hogy már 2008 júliusától alacsony intenzitású háború folyt a szakadár tartomány területén.²¹⁰

A fokozódó feszültségre adott reakcióként a grúz külügyminisztérium július 9-én, majd július 10-én közleményt adott ki, melyben a szakadár tartományok annektálásával, és nyílt

²⁰⁸ Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia. International Crisis Group. Europe Report No193. 5 June 2008. 23. old. [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/193_georgia_and_russia_clashing_over_abkhazia.aspx](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/193_georgia_and_russia_clashing_over_abkhazia.aspx) (2014.05.19.)

²⁰⁹ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 204-205.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²¹⁰ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 147-151. old. ISBN 9780-7656-2508-3

katonai agresszióval vádolta az orosz felet. A második közlemény elítélte az orosz vadászgépek július 10-i, Chinvali légterébe történő behatolását. A grúz fél szerint: „Az incidens amelyre sor került tisztán jelzi, hogy az Oroszországi Föderáció határozottan eldöntötte, hogy figyelmen kívül hagyja Grúzia szuverenitásának, területi integritásának, határai sérthetlenségének, és a belügyekbe való be nem avatkozásnak az alapelveit, melyek általánosan elfogadott nemzetközi jogi normákban vannak lefektetve.”²¹¹ A grúz külügyminisztérium emellett, hogy hangsúlyozta, hogy az orosz lépés az egész Kaukázus biztonságát fenyegeti, szintén kinyilvánította, hogy „az Oroszországi Föderáció ezen akciói veszélyeztetik a grúziai konfliktusok békés megoldására irányuló folyamatot. Ilyen háttér mellett, a nemzetközi közösségnek már nem lehet kétsége afelől, hogy a működő békefenntartó formátum nem hatékony, és szükséges az azonnali felülvizsgálata.”²¹²

Az orosz külügyminisztérium válaszközleményeiben hangsúlyozta, hogy a grúz légtér megsértésére azért került sor, hogy megakadályozzanak egy Dél-Oszétia ellen irányuló fegyveres támadást, illetve a dél-oszét egységek által foglyul ejtett négy grúz rendőrtiszt kiszabadítására irányuló fegyveres akciót.²¹³ Az önmagában is jelzésértékű tény, hogy az orosz fél a korábbi évek gyakorlatával szemben ezúttal nem tagadta a légtérsértés tényét, hanem elismerte, hogy arra sor került. Az elismerés jelezte, hogy a felek közötti feszültség megközelítette a nyílt fegyveres konfrontáció szintjét. A grúz kormány a légtérsértés ügyét az ENSZ BT és az EBESZ Parlamenti Közgyűlése elé vitte.

Időközben a konfliktuszónában a szituáció tovább romlott. Július második felében számos bombatámadást hajtottak végre Chinvaliban, és a Dél-Oszétiában fekvő Avnevi faluban, ahol a grúz békefenntartó erők állomásoztak. Számos tűzpárbajra is sor került grúz (Sveri), és dél-oszét (Andzisi) irányítás alatt álló falvak között, ahol a dél-oszét és grúz békefenntartók települtek. Július 29-én a Közös Békefenntartó Erők (*Joint Peacekeeping Forces, JPKF*) egyik megfigyelő csapata került azonosítatlan fél által kiváltott tűz alá. A támadások és összecsapások mindkét oldalon azzal jártak, hogy a konfliktuszónában állomásozó katonai, belügyi és paramilitáris egységek csapaterősítéseket kaptak, valamint megerősítették állásaikat. Az EBESZ megfigyelők – többek között a dél-oszét fél által a

²¹¹ Georgia's Foreign Affairs Ministry Condemns Russia's Military Aggression Towards Georgia. Trend. 11 July 2008. <http://en.trend.az/regions/scaucasus/georgia/1245092.html> (2014.06.01.)

²¹² Uo.

²¹³ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 205-207.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

Grúziából érkező, és az oda tartó forgalomra bevezetett korlátozások miatt – nem voltak képesek maradéktalanul ellátni feladatukat.²¹⁴

A nagyhatalmak is állást foglaltak a Dél-Kaukázusban kialakult egyre kritikusabb helyzetben. Az Egyesült Államok július közepén ezer katonát küldött Grúziába az Azonnali Válasz 2008 (*Immediate Response 2008*) hadgyakorlat keretében, habár Washington hivatalosan tagadott bármiféle kapcsolatot a hadgyakorlat ténye – mely hónapokkal azelőtt megtervezésre került – és a grúz szakadár területeken kialakult háború közeli állapot között. A Tbiliszi közelében, a korábban orosz csapatoknak otthont adó Vaziani katonai bázison megrendezett két hetes gyakorlaton az ezer amerikai és a 600 grúz katona mellett részt vettek örmény, ukrán és azeri alakulatok is.²¹⁵

A katonai erőfitogtatás terén az orosz fél sem maradt el. 2008. július 15. és augusztus 2. között került megrendezésre a nagyszabású Kavkaz 2008 (Kaukázus 2008) hadgyakorlat az Észak-Kaukázusi Katonai Körzetben, több mint 8000 orosz katona részvételével, többek között az 58. Hadseregből, a Fekete-tengeri Flottából, a 4. Légi Hadseregből és a belügyi csapatoktól. Amíg Moszkva hivatalosan terror ellenes gyakorlatként, illetve egy esetleges Oroszországot érő agresszió elhárításának gyakorlásaként állította be a nagyszabású csapatfelvonulást Grúzia határai mentén, addig Szergej Makarov, az Észak-Kaukázusi Katonai Körzet parancsnoka szerint a művelet egyik célja az volt, hogy az orosz csapatok begyakorolják, milyen módon képesek segítséget nyújtani az Abháziában és Dél-Oszétiában állomásozó orosz békefenntartó erőknek. Makarov nyilatkozata kiváltotta a grúz Külügyminisztérium tiltakozását, mely szerint „Az orosz Védelmi Minisztérium, és magas rangú tisztek által tett nyilatkozatok csakis úgy vehetők figyelembe, mint egy direkt katonai intervencióval és agresszióval való fenyegetés egy szuverén állam ellen.”²¹⁶ A hadgyakorlat hivatalos befejezését követően az orosz csapatok nem tértek vissza laktanyáikba, továbbra is szétbontakozva maradtak a grúz határ mentén, azonnali beavatkozásra készen.²¹⁷

A Kavkaz 2008 hadgyakorlat által jelentett fenyegetés mellett Moszkva egyéb módon is kifejezte azon szándékát, hogy nem marad semleges a dél-oszét-grúz, illetve az abház-grúz

²¹⁴ Uo.

²¹⁵ U.S. troops start training exercise in Georgia. Reuters. Jul 15, 2008.
<http://www.reuters.com/article/2008/07/15/us-georgia-usa-exercises-idUSL1556589920080715>
(2014.06.09.)

²¹⁶ Georgia protests Russian military drills in North Caucasus. Rianovosti. 16/07/2008.
<http://en.ria.ru/world/20080716/114126411.html> (2014.06.08.)

²¹⁷ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 73. old. ISBN 9780-7656-2508-3

felek közötti konfliktus eszkalációja során. Jurij Popov nagykövet, a dél-oszét konfliktus megoldásának érdekében felállított Közös Bizottság orosz delegációjának vezetője a következőképp közvetítette Moszkva figyelmeztetését Tbiliszinek közvetlenül a háború kirobbanását megelőzően: „Ha az események a legrosszabb, erőszakos forgatókönyv szerint alakulnak, Oroszország nem engedheti meg magának, hogy közömbös maradjon, figyelembe véve azt, hogy orosz állampolgárok élnek Dél-Oszétiában és a konfliktuszónában.”²¹⁸

Augusztus elejére Dél-Oszétiában az erőszak új szintet ért el. Augusztus 1-jén egy robbanásban öt grúz rendőr sérült meg. Az augusztus 1-ről 2-re virradó éjszaka számos tűzpárbajra került sor a dél-oszét és grúz felek között, melyekben aknavetőket is bevetettek, és amelyek számos halálos áldozattal és sérülttel jártak. A dél-oszét *de facto* hatóságok szerint grúz orvlövészek 6 embert lőttek agyon, és 15-öt megsebesítettek, míg a grúz fél szerint a grúz falvakat érő aknavető-támadásban heten haltak meg (beleértve egy rendőrtisztet is).²¹⁹ Azt ezt követő éjszakákon az összecsapások megismétlődtek. A dél-oszét hatóságok augusztus elején megkezdték a civil lakosság evakuációját orosz területre, ugyanakkor az észak-oszét hatóságok vehemensen tagadták azt, hogy evakuációról lenne szó, szerintük a nők és a gyerekek egy előre megszervezett nyári táborozáson vettek részt Oroszországban.²²⁰

Augusztus 6-án gyakorlatilag már a Dél-Oszétia és Grúzia között húzódó *de facto* határ teljes vonalában összecsapásokra került sor, melyekben tüzérségi eszközök is szerepet kaptak, és amelyek számos halálos áldozattal jártak. Időközben erőfeszítések történtek a konfliktus diplomáciai úton történő rendezésére is. Augusztus 5-én Tbiliszi közvetlen tárgyalásokat kezdeményezett Chinvalival, melyen a grúz kormányt Temuri Yakobashvili, reintegrációért felelős miniszter képviselte volna. A tárgyalásokkal kapcsolatos dél-oszét és orosz fél által kiadott ellentmondó közleményeket követően augusztus 7-én Yakobashvili Chinvaliba utazott, ahol találkozott a JPKF békefenntartó erők vezetőjével, Marat Kulakhmetov vezérőrnaggyal.

A dél-oszét fél nem jelent meg az előre egyeztetett találkozón, és a grúz miniszter hollétükkel kapcsolatos érdeklődésére válaszul a vezérőrnagy arról tájékoztatta a grúz felet, hogy nem tud kapcsolatba lépni a dél-oszét vezetőkkel (Dél-Oszétia *de facto* elnöke, Eduard Kokoity ekkorra már elhagyta Chinvalit). Jurij Popov nagykövet, aki a konfliktus békés megoldása érdekében ott tartózkodó orosz delegáció vezetője volt, sem jelent meg és ült

²¹⁸ Russia Warns It Won't Stand Back In Georgian Region. Radio Free Europe. August 5, 2008. http://www.rferl.org/content/Russia_Wont_Stand_Back_In_Ossetia/1188612.html (2014.06.08.)

²¹⁹ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 149. old. ISBN 9780-7656-2508-3

²²⁰ Uo.

tárgyalóasztalhoz Yakobashvilivel, arra hivatkozva, hogy mindkét hivatali autójának laposak a gumijai.²²¹ Ugyanakkor Kulakhmetov átadta az orosz fél üzenetét, mely szerint a dél-oszét határon állomásozó grúz csapatok jelenlétének köszönhetően az orosz békefenntartók többé nem képesek ellenőrzésük alatt tartani a szakadár erőket, ezért a grúzoknak egyoldalúan azonnali tűzszünetet kéne kihirdetniük. A grúz delegáció elhagyta Chinvalit, de Tbiliszibe visszatérve Yakobashvili sajtótájékoztatóján bejelentette az egyoldalú tűzszünetet, és azt, hogy a grúz kormány mindent megtesz a dél-oszét féllel való kapcsolatfelvétel érdekében.²²²

Augusztus 7-én du. 7 órakor Szaakasvili elnök a grúz televízió élő adásban megerősítette minisztere szavait, és egyoldalú, azonnali tűzszünetet hirdetett, arra utasítva a grúz hadsereget és belügyi csapatokat, hogy ne viszonzják a tüzet, még egy őket ért támadás esetén sem, valamint felhívott az ellenségeskedés azonnali beszüntetésére, továbbá kezdeményezte a tárgyalások folytatását akár bilaterális, akár multilaterális keretek között.²²³ Nehéz megmondani, hogy a grúz elnök egyoldalú nyilatkozata egy kétségbeesett utolsó próbálkozás volt a küszöbönálló, és ekkor már elkerülhetetlen háború kirobbanásának megakadályozása érdekében, vagy ahogy mások – elsősorban az orosz hivatalos források – vélik, a tervszerűen haladó grúz „agressziót” leplezni kívánó propagandafogás.

A kibontakozó események egyik érdekes mellékszálaként érdemes megjegyezni, hogy 2008. augusztus 2-től folyamatosan érkeztek Chinvaliba a legjelentősebb orosz hírügynökségek, sajtóorgánumok és televíziós csatornák (ITAR-TASS, RIAN, Izvestiya, Interfax, NTV, stb.) újságírói, fotóriporterei, akik éppen jó időben, és éppen jó helyen voltak ahhoz, hogy élőben tudósíthassanak a kirobbanó háborúról, természetesen az orosz hivatalos álláspontnak megfelelően. Az orosz sajtó meglepő jól informáltságát, és jól pozícionáltságát talán naivság lenne egyszerűen a véletlennek tulajdonítani.²²⁴

A 2008 júliusa-augusztusa során fokozatosan eszkalálódó dél-oszét helyzetről megállapítható, hogy gyakorlatilag már ezen időszakban megkezdődött egy alacsony intenzitású fegyveres konfliktus a dél-oszét *de facto* fegyveres erők és a grúz hadsereg,

²²¹ Damien McElroy: *Georgia conflict: How a flat tyre took the Caucasus to war*. The Telegraph. 16 August 2008. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2570754/Georgia-conflict-How-a-flat-tyre-took-the-Caucasus-to-war.html> (2014.06.08.)

²²² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 151. old. ISBN 9780-7656-2508-3

²²³ Saakashvili's Televised Address on S. Ossetia. Civil Georgia. 7 Aug. 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=18934> (2014.06.08.)

²²⁴ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 83-84. old. ISBN 9780-7656-2508-3

valamint belügyi csapatok között, amelyben az orosz fél szintén érintett volt. A konfliktuszónában fokozódó erőszak spirál mellett – mint ahogy azt a korábbi fejezetekben már láthattuk –, mind az orosz, mind a grúz fél megtette a szükséges előkészületeket egy háború megvívására, de az egyenlőtlen erőviszonyok miatt valódi sikerre csak az orosz fél, és az általa támogatott szakadár erők számíthattak. Tekintettel arra, hogy már az ominózus augusztus 7-i éjszakát megelőzően is komoly, halálos áldozatokkal járó fegyveres összecsapásokra került sor, a háború kirobbantásáért felelős fél azonosítása komoly nehézségekbe ütközik, mindkét oldal nyomós érveket sorakoztathat fel saját igaza mellett. Viszont ahhoz nem fér kétség, hogy augusztus 7. és 12. között az Oroszországi Föderáció 25 000-30 000 fős katonai kontingenst dobott át Grúziába (egyes források szerint ez a szám elérte a 40 000-et)²²⁵, melyből 12 000-15 000 fő a Roki-alagúton keresztül Dél-Oszétiába, valamint 15 000 fő Abháziába érkezett, és amely különítmény – az abház 10 000 fős haderővel, és a több ezer dél-oszét és észak-kaukázusi milicistával együtt – több mint kétszerese volt a grúz hadsereg méretének, lehetővé téve akár egész Grúzia megszállását is.²²⁶

II.5. A háború

A II.5.-ös alfejezetben az értekezés azon célkitűzését teljesítem, mely a 2008-as háború lefolyásának részletes bemutatását célozza.

II.5.1. Augusztus 7-8.

A dél-oszét hadszíntér

A 2008. augusztus 7-én Szaakasvili elnök által bejelentett egyoldalú tűzszünet – mely dél-oszét és orosz részről válasz nélkül maradt – tiszavirág életűnek bizonyult. 23.35-kor a grúz tüzérség megkezdte – kezdetben csak jelzőlővedékekkel, majd 23.50-tól éles lőszerrel – a dél-

²²⁵ Pavel Felgenhauer orosz kutató 25-30 000-re teszi a harcoló orosz alakulatok nagyságát, amely a hadműveletekben résztvevő egyéb alakulatokkal – légierő, haditengerészet – eléri a 40 000 főt, 1200 páncélozott járművet és tüzérségi eszközt, 200 repülőt, 40 helikoptert, valamint további 10-15 000 abház, dél-oszét és észak-kaukázusi milicistát. Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 166-174. old. ISBN 9780-7656-2508-3

²²⁶ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 215-216. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.), Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 165. old. ISBN 978-0-230-61773-5 és Ariel Cohen, Robert E. Hamilton: *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*. Strategic Studies Institute. June 2011. 12-13. old. ISBN 1-58487-491-0 <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/summary.cfm?q=1069> (2015.01.24.)

osztét fővárosban és környékén állomásozó „ellenséges erők” elleni támadást, azzal az indokkal, hogy megakadályozzák a dél-osztét *de facto* fegyveres erőket a grúz rendőri és békefenntartó erők, valamint a dél-osztétiai grúz falvak elleni, az előző hetekben rendszeressé vált és augusztus 7-én, a késő délutáni órákban megújult tüzérségi támadásokat.²²⁷

Egyes források szerint a grúz elnök támadással kapcsolatos döntését végzetesen befolyásolták azok a felderítő jelentések, melyek arról számoltak be, hogy az orosz hadsereg már jelentős erőkkel megkezdte a bevonulást Dél-Osztétiába. A moszkvai hivatalos állásponttal szemben, mely szerint az orosz egységek augusztus 8-án 14.30-kor léptek először grúz területre,²²⁸ ezen források szerint augusztus 2. és 7. között az 58. Hadsereg számos egysége már dél-osztét területen tartózkodott, melyet alátámaszt a 135. gépesített lövészezred egy a harcok során megsérült századosának a *Krasznaja Zvezdában* megjelent visszaemlékezése is, mely szerint egysége augusztus 7-én már Dél-Osztétiában volt (mivel az interjú túl nagy feltűnést keltett, később a százados módosította történetét úgy, hogy az orosz csapatok csak augusztus 8-án léptek grúz területre).²²⁹

Az augusztus 7-én a grúz vezetéshez befutott jelentések szerint az orosz légierő a moszkvai Ivanovo légibázisról katonai repülőket telepített át az észak-osztétiai Mozdok légibázisra, valamint az orosz Fekete-tengeri Flotta elhagyta Szevasztopolt, és nagyszabású műveletre készül a Fekete-tengeren. A leglényegesebb információ mégis az volt, hogy egy harckocsiból, és nehézfegyverzetű erőkből álló orosz katonai oszlop megkezdte a bevonulást Dél-Osztétiába a Roki-alagúton keresztül, mely az egyetlen invázió szempontjából szóba jöhető útvonal a szakadár tartományba. A grúz adminisztráció az orosz katonai mozgásból azt a következtetést vonta le, hogy egy folyamatban lévő nagyszabású, összehangolt katonai támadásról van szó, mely nem pusztán a szakadár tartományokban állomásozó grúz erők ellen irányul, hanem egész Grúzia ellen.²³⁰

Az események egy másik olvasata szerint a grúz fegyveres erők augusztus 7-én éjszaka végrehajtott támadása csupán Tbiliszi kísérlete volt a szakadár tartomány feletti ellenőrzés erőszakos úton való helyreállítására, melyet alátámasztani látszott az augusztus 7-ről 8-ra virradó éjszakán a grúz békefenntartó zászlóalj parancsnokának, Mamuka Kurashvilinek a

²²⁷ Georgian Village Attacked – MIA. Civil Georgia. 7 Aug. 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=18938&search=> (2014.06.15.)

²²⁸ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 215.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²²⁹ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 20-40. old. ISBN 978-0-230-61773-5

²³⁰ Uo.

Rustavi 2 tévécsatornán tett nyilatkozata, melyben az alkotmányos rend helyreállításáról beszélt Dél-Oszétiában.²³¹ Ugyanakkor a grúz kormány hivatalos álláspontjában elhatárolódott a nyilatkozattól, amire a parancsnok nem kapott felhatalmazást.²³²

Katonai szempontból a grúz vezetésnek egy esetleges orosz invázió megakadályozása céljából valóban nem volt más esélye, mint megelőző támadást indítani a szakadár tartományban a Roki-alagút feletti ellenőrzés megszerzése céljából. Amennyiben sikerül az alagutat ellenőrzés alá vonni, az orosz csapatok csak jelentős nehézségek – és feltehetően jóval nagyobb veszteségek árán – lettek volna képesek behatolni a grúz területre. Ennek az ellenkezője is igaz volt. Ha jelentős számú orosz egység képes átkelni az alagúton – mint ahogy az meg is történt –, a grúz hadseregnek semmi esélye nem marad a létszámban és fegyverzetben jóval erősebb orosz csapatok megállítására.

A megelőző támadás szükségességét alátámasztotta az a tény is, hogy a grúz fegyveres erőknek nem állt rendelkezésére elég élőerő és haditechnika egy esetleges kétfrontos háború megvívására, mely a dél-oszét helyzet minél gyorsabb rendezését kívánta meg, mielőtt az abház fél is hadba lép. Mint arról már korábban szó esett, a grúz hadsereg legjobban felszerelt, legütőképesebb dandárjának (1. gyalogos dandár) két zászlóalja a háború kitörésekor Irakban állomásozott, míg a 3. és 4. dandár Dél-Oszétiában került bevetésre, így az Abház hadszíntéren a 2. gyalogos dandárnak kellett volna az orosz-abház támadást megállítania, amihez nem volt elég ereje (az 5. gyalogos dandárt felszereltsége, és felkészültsége sem tette alkalmassá éles harci bevetésre).

A grúz Nemzetbiztonsági Tanács vezetőjének, Alexandre Lomaia-nak a háborút követően a grúz parlament vizsgálóbizottsága előtt tett vallomása is azt támasztja alá, hogy a dél-kaukázusi ország vezetése az augusztus 7-én 13 órakor kapott információ alapján, melyek szerint orosz csapatok kezdték meg a bevonulást Dél-Oszétiába, hozták meg a Chinvali elleni támadásra vonatkozó döntésüket. Habár ekkor az még nem volt világos, hogy csecsen, kozák, esetleg észak-oszétiai irreguláris csapatokról van szó, vagy az orosz hadseregről. Lomaia szerint a döntésben szerepet játszott az is, hogy a Szaakasvili által egyoldalúan meghirdetett tűzszünet eredménytelennek bizonyult, a dél-oszét erők folytatták a grúz egységek és falvak elleni támadásaikat, amelyek megállítása céljából indult az offenzíva. Lomaia és Yakobashvili

²³¹ 'Georgia Decided to Restore Constitutional Order in S. Ossetia' – MoD Official. Civil Georgia. 7 Aug. 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=18941&search=> (2014.06.15.)

²³² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 151-152. old. ISBN 9780-7656-2508-3

vallomása szerint a grúz elnök augusztus 7-én este az alábbi három parancsot adta ki a grúz hadseregnek:

- „Állítsák meg a Chinvali felé közeledő orosz harckocsi-konvojt.
- Semlegesítsék azokat a tűzfészeket ahonnan a pozícióinkat támadják.
- Minimalizálják a civil áldozatokat.²³³

7. sz. térkép: A dél-ozét hadszíntér

БОЕВЫЕ ДЕЙСТВИЯ В ЮЖНОЙ ОСЕТИИ

Forrás: Georgian-Ossetian conflict (Kommersant) <http://kurapov.name/eng/philosophy/> (2014.10.24.)

A fentieknek megfelelően az augusztus 8-án hajnalban Chinvali ellen megindult grúz szárazföldi támadás katonai szempontból – amennyiben valósak voltak az orosz csapatok behatolására vonatkozó információk – érthető volt, ugyanakkor politikai szempontból katasztrófának minősült. A nyugati országok, és különösen az Egyesült Államok számtalan

²³³ National Security Council Chief Testifies Before War Commission. Civil Georgia. 28 Oct. 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=19845> (2014.06.15.)

alkalommal figyelmeztették Szaakasvili elnököt arra, hogy ne üljön fel az orosz provokációnak, és tanúsítson önmérsékletet, mert egy esetleges konfliktus során a csatatéren csak magára számíthat. A Chinvali elleni támadás az agresszor szerepébe kényszerítette Grúziát, és megadta azt az ürügyet, amire Oroszországnak szüksége volt ahhoz, hogy bevonulhasson Grúziába.

A Chinvali elleni támadás bal szárnyán a 4. gyalogos dandár (Vaziani) feladata volt Khetagurovo bevétele, majd a stratégiai fontosságú Gupta falu és híd biztosítása, míg a jobb szárnyon a 3. gyalogos dandárnak (Kutaisi) kellett elfoglalnia a Prisi magaslatokat, és Dmenis, valamint Sarabuk falvakat, majd a 4. gyalogos dandárral egyesülve befejezni Chinvali bekerítését. A művelet sikeres befejezése lehetővé tette volna a Roki-alagúton keresztül északról érkező orosz csapatok megállítását is.²³⁴ A centrumban, magában a város elleni támadásban a grúz belügyi csapatok mellett az önálló vegyes harckocsi zászlóalj, az önálló könnyűgyalogos zászlóalj (korábban tengerészgyalogos zászlóalj) és speciális erők vettek részt. A csapatok tűztámogatására bevetésre került az 1. tüzérdandár, valamint légvédelmi egységek. A támadásban résztvevő katonai erők létszáma 10 000 - 12 000 fő volt, melyet 75 db T-72-es harckocsi támogatott. A belügyi csapatok létszáma 4000 fő körülire volt tehető. Kezdetben a 2. gyalogos dandár Senakiban maradt, arra az esetre, ha Abháziából támadás érné Grúziát. Az 5. gyalogos dandár egyes részei, valamint belügyi csapatok kapták feladatul a Kodori-völgy biztosítását.²³⁵

A tüzérségi támadás súlyos károkat okozott a dél-oszét fővárosban, és augusztus 8-án kora délutánra a grúz belügyi és katonai alakulatok ellenőrzésük alá vonták Chinvali jelentős részét, és számos falvat (Khetagurovo, Kokhati, Tsinagari, Gromi, Orchosani, Didmukha, Artsevi, Dmenisi, Muguti, Znauri). Ugyanakkor ekkora már az orosz légierő és tüzérség is fokozta tevékenységét. Augusztus 8-án reggel orosz harcigépek bombázták Varianit és Gorit, kiterjesztve a háborút Grúzia teljes területére. A Dél-Oszétiában harcoló grúz csapatoknak nem sikerült elérni stratégiai célkitűzéseiket, sem a Gupta hidat, sem a Roki-alagút déli végét nem sikerült ellenőrzésük alá vonni, habár a tüzérség és a grúz légierő négy Szu-25-ös gépe támadást hajtott végre a híd ellen, és megrongálták azt. Chinvaliban a fokozódó ellenállásnak köszönhetően a grúz erők feladták a városközpontban pozícióikat, és erősítést kértek a 2. gyalogos dandártól, melyet átcsoportosítottak Senakiból. A bal szárnyon a 4. gyalogos dandár

²³⁴ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 209.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²³⁵ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 46-47. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

állásait is a 2. dandár egységei vették át, míg a 4. dandár egységei a városban harcoló belügyi csapatok segítségére siettek.²³⁶

Az orosz intervenció igazolására szolgáló egyik indok az volt, hogy az augusztus 7-ről 8-ra virradó éjszakán az orosz békefenntartó erőket is támadás érte a szakadár tartományban. Kétségtelen tény, hogy a város ellen intézett tüzérségi támadás során találatok érték az orosz békefenntartók pozícióit, beleértve az Egyesült Békefenntartó Erők főhadiszállását, illetve a városért folyó harcok során tűzvonalba kerültek a Chinvaliban állomásozó orosz egységek is. Ugyanakkor azt szinte lehetetlen eldönteni, hogy a békefenntartók, illetve a velük sokszor közös pozíciót elfoglaló dél-oszét milíciák tüzeltek először a grúz csapatokra, vagy fordítva. A szakadár tartományban állomásozó orosz békefenntartók első veszteségüket augusztus 8-án 6.30-kor szenvedték el, amikor egy grúz T-72-es harckocsi – az önálló vegyes harckocsi zászlóalj egysége – tüzet nyitott a békefenntartók bázisára. Az első orosz áldozattal együtt esett el egy dél-oszét milicista is,²³⁷ ami jelzi, hogy az orosz békefenntartók pártatlansága a kezdeti harcok során legalábbis kétséges volt. Az első orosz katonai veszteség időpontja azért is elgondolkodtató, mert számos forrás szerint, beleértve oroszokat is,²³⁸ az orosz csapatok bevonulása Dél-Oszétiába már azelőtt – vagy nagyjából azzal egy időben – megkezdődött, hogy a békefenntartók első veszteségüket elszenvedték volna.

A polgári halálos áldozatokkal – és az állítólagos népirtással – kapcsolatos orosz hírek is inkább az információs hadviselés részét képezték, mintsem a valóságot tükrözték. A háború kirobbanása előtt néhány nappal Chinvali lakosságának nagyobb része evakuálásra került, így a nagyszámú civil áldozatról szóló korai jelentések később valótlannak bizonyultak.

Az orosz erők beavatkozásának időpontjával összefüggésben, mint arról korábban már szó volt, komoly vita alakult ki a felek között. A grúz álláspont szerint az orosz csapatok bevonulása már augusztus 7-én megkezdődött, míg a hivatalos orosz források augusztus 8-án 14.30-ra teszik azt az időpontot mikor orosz csapatok lépték át a grúz határt. A Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió részére Oroszország által rendelkezésre bocsátott

²³⁶ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 209-210.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²³⁷ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 51. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²³⁸ Uo. 51-52. old. (Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. c. művében grúz forrásokra hivatkozva, augusztus 7-re teszi az orosz csapatok dél-oszétiai bevonulásának kezdetét.)

információk szerint a 693. és 135. gépesített lövészezred lépett először a szakadár tartomány – és ezzel együtt Grúzia – területére augusztus 8-án 14.30-kor.²³⁹

Mérvadó orosz források szerint az orosz invázió kezdetének időpontja jóval korábbra tehető, mint azt az orosz fél hivatalosan állítja. A moszkvai – grúzok iránti elfogultsággal nem vádolható – *Centre for Analysis of Strategies and Technologies* 2010-es grúz háborúval foglalkozó munkája szerint az orosz bevonulásról már a grúz szárazföldi támadást megelőzően megszületett a döntés, sőt, a grúz tüzérségi támadás megkezdését követően alig két és fél órával már orosz egységek haladtak át a Roki-alagúton. Az orosz kutatók szerint augusztus 8-án hajnali 1 órakor az orosz vezérkar utasította a grúz határhoz közel állomásozó egységeit – a 19. gépesített lövészhadosztály 693. és 135. ezredét –, hogy kezdjék meg bevonulásukat a Roki-alagúton keresztül. Ezzel egy időben Anatolij Sergyukov védelmi miniszter tájékoztatta Dmitrij Medvegyev orosz elnököt a grúz támadás megindításáról, és felhatalmazást kért az orosz csapatok bevetésére Dél-Oszétiában. Augusztus 8-án hajnali 2 órakor a 693. és 135. gépesített lövészezred egységei megkezdtek az előrenyomulást a szakadár tartományban, melyhez hamarosan csatlakoztak az orosz szárazföldi csapatok más alakulatai is.²⁴⁰

A fent említett orosz szerzők szerint a 19. gépesített lövészhadosztály egységei 06.30-ra érték el Djavat, és folytatták előrenyomulását Chinvali felé. Az egyik legfontosabb feladatuk a Gupta híd biztosítása volt. Az előrenyomulás során – ahogy az korábban már említésre került – négy grúz Szu-25-ös támadta a hidat, de komoly károkat, és veszteséget az orosz erőknek nem okoztak.²⁴¹ A grúz légierő csatarepülőinek ez volt az első és utolsó bevetése. Miután orosz vadászgépek jelentek meg a grúz légtérben, a légitámadással szemben jórészt védtelen Szu-25-ös csatarepülőgépeket gondosan álcázva széttelepítették az országban, ahol azok sértetlenül érték meg a háború végét. A háború alatt a légteret az orosz fél uralta. Augusztus 8-án 10.00-kor az orosz légierő támadásokat indított grúz célpontok ellen az ország egész területén. Chinvali mellett bombázták a Vaziani és a Gori katonai bázisokat is.

Kora délutánra érződni kezdett az orosz légierő hadszíntér feletti elsöprő fölénye, és a beérkező orosz csapatok tüzér alakulatai is tűz alá vették a Chinvaliban harcoló grúz katonákat és belügyi csapatokat. A grúz erők kénytelenek voltak meghátrálni, a háborúban

²³⁹ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 215.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²⁴⁰ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 49-52. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁴¹ Uo.

fordulópont következett be. Az orosz légierő folyamatos támadásai, melyek a harcoló alakulatok mellett a hátszági utánpótlási útvonalakat is fenyegették, valamint a most már megállás nélkül érkező újabb és újabb orosz katonai egységek stratégiai fölénybe kerültek. A beérkező orosz alakulatok között voltak többek között a 42. gépesített lövészadosztály egységei Csecsenföldről, a 76. gárda légideszant hadosztály Pskovból, a 98. gárda légideszant hadosztály Ivanovoból, a 33. különleges hegyidandár, a 45. gárda légideszant ezred Moszkvából (specnaz), a 22. GRU különleges dandár Aksayból, a 20. gépesített lövészadosztály Volgográdból, a 234. hadosztály, a 205. gépesített lövészdandár, és a 331. gárda légideszant ezred, valamint számos csecsen, kozák és észak-oszét paramilitáris egység.²⁴² Ugyanakkor a logisztikai nehézségek, a hegyi terep szűk útjai jelentős mértékben lelassították az orosz csapatokat, ezért a számbeli fölényük csak lassan jutott érvényre, így augusztus 8-án a grúz erők még számos alkalommal helyi fölényt voltak képesek kialakítani.

Délután 6 órára az orosz légierő is elszenvedte az első veszteségét, egy lelőtt Szu-25-ös repülő formájában. Augusztus 8-án 22.00-ra Chinvalit végleg elhagyták a grúz csapatok, és a Dél-Oszétiából való kivonulás is megkezdődött, hogy másnap a *de facto* grúz-oszét határ mentén folytathassák a küzdelmet. A csatamezőn kialakult Grúzia számára hátrányos helyzeten az sem változtatott, hogy a háború első napján Szaakasvili elnök mozgósította a tartalékos Nemzeti Gárdát, megközelítőleg 5000 főt, mivel ezek az egységek mind felszerelésükben, mind kiképzésükben súlyos hiányosságokkal küzdöttek, és érdemi szerepet nem kaptak a harcok során.

Abház hadszíntér

A háború kitörésekor az abház hadszíntéren állomásozott a grúz 2. gyalogos dandár Senakiban, az 5. gyalogos dandár részei, illetve jelentős számú belügyi csapat a Kodori-völgyben. A dél-oszét helyzet eszkalálódásával, és a harcok egyre súlyosabbá válásával ezeknek az erőknek a javát augusztus 7-én és 8-án átirányították Dél-Oszétiába. Grúzia gyakorlatilag védtelen maradt egy nyugatról érkező invázióval szemben, katonai erői egyszerűen elégtelenek voltak egy kétfrontos háború megvívására, aminek az abház fél is tudatában volt.

²⁴² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 166. old. ISBN 9780-7656-2508-3 és Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 215.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

Augusztus 8-án, megsértve az 1994-es Moszkvai Egyezményt és az UNOMIG tiltakozása ellenére, az abház fegyveres erők megkezdték nehézfegyverzetű egységek telepítését a biztonsági zónába.²⁴³ Ezek közé tartozott az 1. önálló harckocsi zászlóalj és a 2. önálló tengerészgyalogos zászlóalj. Az orosz Fekete-tengeri Flotta, és számos légideszant egység parancsot kapott az Abháziába való indulásra. Ugyan az első nap harci cselekményekre nem került sor Abháziában, de a szakadár tartományban teljes lendülettel folytak az előkészületek egy második front megnyitására.

8. sz. térkép: UNOMIG biztonsági zóna

Forrás: GlobalSecurity.org

<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/abkhazia.htm> (2014.10.24.)

A háború első napjáról a dél-ozsét és az abház hadszíntéren megállapítható, hogy habár a Chinvali elleni műveletben, illetve az orosz invázióban kulcsszerepet játszó Roki-alagút biztosítása céljából szinte a teljes grúz hadsereget bevetették, a kezdeti sikereket követően – az orosz egységek beérkezésével párhuzamosan – a grúz fél fokozatosan elveszítette kezdeményező szerepét, és védekezésbe szorult. Az is világossá vált, hogy az orosz légifőlény meghatározó szerepet játszik a harcok során, lehetetlenné téve a nagyarányú grúz támadó

²⁴³ Report of the Secretary-General on the situation in Abkhazia, Georgia. UNSC. 3 October 2008. S/2008/631 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/526/58/PDF/N0852658.pdf?OpenElement> (2014.06.16.)

műveleteket. A grúz hadsereg egyszerűen nem volt felkészülve egy hagyományos háború megvívására egy nála létszámát tekintve jóval nagyobb ellenféllel szemben.

A grúz védelmi miniszter, Davit Kezerashvili szerint: „Ha ismertük volna az orosz invázió méretét, defenzív pozíciókat, árkokat és fedezékeket készítettünk volna elő.”²⁴⁴ A 2008 novemberében felállított parlamenti vizsgálóbizottság előtt Kezerashvili tanúvallomásában a következőket mondta: „Grúzia hadserege nem állt készen a hagyományos hadviselésre, mivel a kiképzése főleg alacsony intenzitású katonai műveletekre és antiterrorista műveletekre irányult. Elvben tudtuk, hogy Oroszország támadhat, de ebben nem voltam biztos egészen augusztus 7-ig. A baráti nyugati nemzetek mind azt mondták nekünk, hogy lehetetlen az, hogy a XXI. századi Oroszország közvetlen beavatkozást kezdeményezzen.”²⁴⁵

II.5.2. Augusztus 9.

A dél-oszét hadszíntér

Augusztus 9-én reggelig a grúz és az orosz-dél-oszét erők között váltakozó sikerrel folytak a harcok. A reggeli órákban még nem érvényesült az orosz csapatok túlnyomó fölénye, így a grúz alakulatok arra is képesek voltak, hogy visszafoglalják Khetagurovo falut. Az orosz légierő is komoly veszteségeket szenvedett. A grúz légvédelem lelőtt két repülőgépet – egy Szu-24M és egy Szu-25SM típusút –, de az igazi grúz sikernek az számított, hogy a veszteség listára került egy Tu-22M3 hadászati bombázó is. A bombázó legénységének két tagja elhunyt a támadásban, egy eltűnt, míg egyet a grúz csapatok fogságba ejtettek. A délután folyamán egy újabb Szu-25-ös csatarepülőgép veszett oda a Gupta-hídat biztosító orosz légvédelmi egységek baráti tűzében. Az orosz légierő nagy veszteségeinek köszönhetően augusztus 9-től jóval kevesebb bevetést repült mint korábban, amit a grúz légierő Mi-24-es harci helikopterei ki is használtak, és végrehajtották első és egyetlen támadó bevetésüket Dél-Oszétiában, habár veszteséget nem okoztak az orosz és dél-oszét erőknek.

A kevesebb bevetés ellenére folytatódott a katonai infrastruktúra rombolása a grúz hátszágban. Többek között légítámadás érte a grúz haditengerészeti támaszpontját Potiban, a Kutaisi melletti repülőteret, Tbiliszi környéki célpontokat, valamint Gorit, ahol az orosz

²⁴⁴ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 164. old. ISBN 9780-7656-2508-3 és Defense Minister Testifies Before War Commission. Civil Georgia, 27. Nov. 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=20036> (2014.06.16.)

²⁴⁵ Uo.

bombák egy része lakótömbökre zuhant, számos polgári halálos áldozatot okozva. A civil célpontot ért támadás képei bejárták a világsajtót.²⁴⁶

A grúz szárazföldi csapatok a nap folyamán ismételt kísérletet tettek Chinvali elfoglalására, ami során részleges sikereket értek el. 14.00-kor az orosz 135. gépesített lövészezred egységei oszlopban haladva – és a grúz pozíciókkal kapcsolatban feltehetően hiányos információval rendelkezve – behatoltak Chinvaliba, azzal a paranccsal, hogy mentsek fel az ott harcban álló orosz békefenntartókat, és foglaljanak el állásokat a várostól délre. Az oszloppal tartott az Észak-Kaukázusi Katonai Körzet 58. Hadseregének parancsnoka, Anatolij Khrulev altábornagy, valamint a törzsének egy része három páncélozott szállítójárművel. Az oszlopot grúz tüzérségi támadás érte, melyben az orosz fél elveszített egy BMP gyalogsági harcjárművet és három GAZ-66-os teherautót. A városba belépve az oszlop meglepetésszerű találkozóharcba bonyolódott a délről behatoló grúz 2. gyalogos dandár egységeivel. Az összecsapásban Khrulev altábornagy, és néhány orosz újságíró is megsérült.²⁴⁷

A Chinvaliban kialakuló harcokban a grúz és az orosz fél is komoly veszteséget szenvedett. A nap folyamán orosz részről bevetették a Szpecnaz különleges egységeit, valamint a csecsen háborúban tapasztalatokat szerzett Vosztok zászlóalj is. Az orosz túlsúly lassan érvényre jutott, míg a grúz hadsereg – melynek gyakorlatilag szinte a teljes hadra fogható állománya bevetésre került a harcok során – egységein a kimerültség jelei mutatkoztak. 19.00-ra a grúz katonai és belügyi csapatok végleg elhagyták Chinvalit. Az augusztus 9-i harcokban az orosz hadsereg bevetett Tocska-U (SS-21) kis hatótávolságú rakétákat is, melyek a vitatott hatású kazettás robbanófejjel voltak felszerelve.

A nap végére a grúz erők megkezdték visszavonulásukat a hátszágba, és Szaakasvili elnök azzal a kéréssel fordult az Egyesült Államokhoz, hogy légi úton azonnal kezdje meg annak a közel 2000 grúz katonának a hazaszállítását, akik az 1. gyalogos dandár kötelékében Irakban állomásoztak. A katonák hazaszállítása meg is kezdődött, de a harcokban már nem tudtak részt venni. Az orosz oldalon a nap folyamán Putyin elnök Vlagyikavkazba érkezett, ahol számos magasrangú grúz vezető szerint feltehetően megszületett a Grúzia teljes körű inváziójára vonatkozó döntés.²⁴⁸ Az események láncolatát figyelembe véve ennél jóval

²⁴⁶ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 59-64. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁴⁷ Uo.

²⁴⁸ National Security Council Chief Testifies Before War Commission. Civil Georgia. 28 Oct. 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=19845> (2014.06.15.)

valószínűbb, hogy az orosz elnök csupán az események ütőerén kívánta tartani a kezét, és a Grúzia inváziójával kapcsolatos döntés már jóval hamarabb megszületett.²⁴⁹

A Dél-Oszétiában kialakuló kritikus helyzet ellenére augusztus 9-én a háborúban az igazi fordulópontot az abház hadszíntér jelentette, ahol kezdte éreztetni hatását az a stratégiai hiba, mely Grúziát teljesen védtelenül hagyta egy nyugati front esetleges megnyitásával szemben.

Abház hadszíntér

Augusztus 9-én éjjel után nem sokkal az orosz erők Ochamchira közeléből két Tocska-U kis hatótávolságú rakétát indítottak a Poti haditengerészeti támaszpont ellen, melyek kazettás töltetei komoly pusztítást okoztak, megölve öt tengerészt, és megsebesítve további 30-at, további számos polgári halálos áldozatot okozva. A rakétatámadással megkezdődtek a harci cselekmények a nyugati – abház – hadszíntéren is, habár a nagyarányú szárazföldi műveletekre még egy napot várni kellett. A rakétatámadással szinte egy időben az orosz légierő csapást mért a Senaki támaszpontra, ahol a behívott tartalékosok gyülekeztek, valamint a vasútállomásra és a városközpontra, számos civil halálos áldozatot okozva.²⁵⁰

Itt érdemes megjegyezni, hogy az orosz rakétacsapatok jelenléte Abháziában – amennyiben azok már augusztus 8-át megelőzően is a helyszínen tartózkodtak – teljes mértékben ellentmond minden Abháziával kapcsolatos korábbi nemzetközi jogi kötelezettségvállalásnak. A harcászati rakéták elég nehezen illeszthetők be egy állítólagosan békefenntartó szerepet betöltő orosz katonai kontingensbe, melynek nem célja támadó műveletek végrehajtása.

Reggel 05.30-kor a Fekete-tengeri Flotta két partraszállító egysége – a *Tsezar Kunikov* és a *Szaratov* – megkezdte a 7. gárda légideszant hadosztály 108. gárda légideszant ezredének (600 fő és 120 különböző jármű) partra tételét Ochamchira mellett (a kikötő túl kicsinek bizonyult a partraszállító hajók számára). A Flotta további hajókat vezényelt a grúz partok közelébe, ahol egy „tengerészeti biztonsági zóna” (blokád) felállításáról döntöttek. A köteléket a *Moszkva* rakétacirkáló vezette, és tagja volt még a *Szmetlivij* romboló, a *Mirazh* rakétakorvett, a *Szuzdaletsz* tengeralattjáró elhárító korvett, és két aknaszedő hajó, a *Zheleznyakov* és a *Turbiniszt*. A grúz haditengerészet a sérülékeny Poti bázis kiürítése mellett

²⁴⁹ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 171. old. ISBN 9780-7656-2508-3

²⁵⁰ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 64-66. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

döntött, megkezdődött a grúz egységek Batumiba történő áttelepítése, mely során orosz források szerint a *Mirazh* és a *Szuzdaletsz* elsüllyesztettek egy grúz hadihajót. Grúz és független források nem erősítették meg a grúz veszteséget.²⁵¹

Az abház *de facto* védelmi minisztérium időközben érkezettnek látta az időt, hogy visszazerezze Grúziától a Kodori-völgy feletti teljes ellenőrzést. Az abház csapatok kora hajnalban megkezdtek az előkészületeket a grúz állások lerohanására, és elfoglalták pozícióikat Lata és Zemo-Lata falvak közelében. Az UNOMIG helyszínen lévő megfigyelőit felszólították, hogy hagyják el a területet.²⁵² A független megfigyelők távozását követően az abház tüzérség tüzet nyitott a grúz katonai és belügyi alakulatokra, valamint abház Mi-24-es és Mi-8-as harci helikopterek, és L-39-es gyakorló és könnyű támadó repülőgépek intéztek támadásokat a grúz állások ellen.

Az augusztus 9-ről 10-re virradó éjszaka során az abház csapatok átlépték a tűzszüneti vonalat, átkeltek az Inguri folyón, hogy felderítő és szabotázs tevékenységet folytassanak a grúz ellenőrzés alatt álló területen. Ugyan ezen a napon még nem kezdődött meg nagyarányú szárazföldi támadás a grúz területek ellen, de rohamtempóban folytak az előkészületek. A második, nyugati front is életre kelt.

II.5.3. Augusztus 10.

A dél-oszét hadszíntér

Augusztus 10-én tovább folytatódott az orosz csapatok beáramlása Dél-Oszétiába. Megérkeztek a 42. gépesített lövészhadosztály egységei Csecsenföldről, melyek közel 4500 katonát, 29 db T-62 és T-62M harckocsit és 250 páncélozott harcjárművet foglaltak magukban, valamint az 503. gépesített lövészezred a 19. gépesített lövészhadosztályból, és a 76. gárda légideszant hadosztály egységei. A beérkező gépjárművek nagy száma hatalmas forgalmi dugót okozott a transzkaukázusi autópályán, ami komoly logisztikai kihívás elé állította az orosz csapatokat. A hadszíntéren megjelenő új egységekkel az orosz erők létszáma jóval meghaladta a 10 000-et.

A nap folyamán folytatódott a két fél közötti tüzérségi párbaj, illetve az orosz légierő teljes mélységében bombázta a grúz állásokat, és a hátszágai katonai és civil létesítményeket Tbilisziben, Goriban és a többi grúz nagyvárosban. A légitámadások során orosz radarelhárító

²⁵¹ Uo.

²⁵² Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 212.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

rakéta csapódott a Tbiliszi nemzetközi repülőtér forgalomirányító radarjába. A szárazföldi csapatok közeli légi támogatása érdekében a 487. helikopterezred Mi-24-es harci helikopterei települtek a szakadár tartományba, továbbá Mi-8-as helikopterek különlegesen kiképzett erőket szállítottak mélyen Grúzia területén belülré felderítő és szabotázs feladatok végrehajtása céljából.

A logisztikai problémáknak köszönhetően az orosz egységek szétbontakozása lassan haladt, ezért augusztus 10-én nagyobb szárazföldi összecsapásokra Dél-Oszétiában – a fellángoló tüzéri párbajoktól eltekintve – nem került sor. A grúz egységek a nap során végleg elhagyták a szakadár tartományt, és megkezdték védelmi pozícióik kiépítését a *de facto* dél-oszét-grúz határ mentén. Ugyanakkor a grúz katonai vezetéssel akadozó kommunikáció, illetve a csapatok körében eluralkodó pánik következtében összefüggő, megerősített védelem kiépítése nem jöhetett szóba. 17.30-kor a grúz politikai vezetés kétségbeesett kísérletet tett a harcok beszüntetésére, bejelentve az egyoldalú tűzszünetet, valamint azt, hogy az összes grúz alakulatot kivonja a konfliktuszónából. A grúz kezdeményezésre nem érkezett orosz válasz.²⁵³

Abház hadszíntér

Dél-Oszétiához hasonlóan augusztus 10-én egész nap nagy ütemben áramlottak be az orosz csapatok Abháziába is. A 7. gárda légideszant hadosztály részben tengeren, részben vasúton – az alig néhány nappal a háború kitörését megelőzően az orosz vasúti csapatok által frissen helyreállított vonalon –²⁵⁴ érkezett a hadszíntérre Novorosszijszkból, míg a 31. gárda légideszant dandár egységei légi úton érkeztek Uljanovszkból a Babushara repülőtérre. Ezzel összességében mintegy négy zászlóalj méretű, főleg könnyűfegyverzetű, légiszállítású erő állomásozott a szakadár régióban, amely mintegy 10 000 katonát jelentett,²⁵⁵ míg más források szerint az orosz csapatok létszáma Abháziában elérte a 15 000-et.²⁵⁶ Az orosz katonák érkezése egyértelmű megsértése volt az 1994-ben kötött tűzszüneti megállapodásnak.

²⁵³ Georgia Announces Ceasefire, Pulls Out Troops. Civil Georgia. 10 Aug. 2008. <http://67.222.4.42/eng/article.php?id=19025> (2014.06.17) és Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 66-68. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁵⁴ Russian troops inaugurate railroad in Abkhazia. Ria Novosti. 30/07/2008. <http://en.ria.ru/world/20080730/115249475.html> (2014.06.18.)

²⁵⁵ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 66-68. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁵⁶ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 173. old. ISBN 9780-7656-2508-3

Augusztus 10-én az abház *de facto* hatóságok befejezték a tartalékosok mozgósítását, így az abház haderő 9000-10 000 fős létszámával, valamint az orosz csapatokkal elsöprő fölénybe került a Kodori-völgyben, és az Abháziától délre állomásozó grúz belügyi és katonai egységekkel szemben, amelyek egész nap tüzérségi és légitámadásnak voltak kitéve. 20.00-ra a 108. gárda légideszant ezred ellenőrzése alá vonta az Inguri folyón átvezető hidat, valamint előre nyomult Grúzia Zugdidi kerületében. A grúz rendőrök, belügyi csapatok nem tanúsítottak ellenállást, a grúz hadsereg visszavonult.

II.5.4. Augusztus 11.

A dél-oszét hadszíntér

Augusztus 11-én hajnalban az orosz légierő sorozatos támadást hajtott végre a grúz légvédelem, és a polgári repülőtéri infrastruktúra ellen. Támadás érte a Gori melletti katonai radarállomást, a Tbiliszi melletti civil radarállomást, valamint a légierő parancsnoki központját. A Senaki repülőtér elleni támadásban orosz Mi-24-es harci helikopterek is részt vettek, mely során elpusztítottak egy grúz Mi-14BT és Mi-24V helikoptert a földön. A grúz légierőt érő támadások mellett orosz repülők bombázták a Gori katonai bázist is.

Időközben a Dél-Oszétiában állomásozó orosz csapatok megkezdték a szakadár területeken kívüli grúz célpontok elleni offenzívájukat. A támadásban részt vett a 76. gárda légideszant hadosztály 234. és 104. ezrede, a 70. gépesített lövészezred (a 42. gépesített lövészhadosztályból) és a 693. gépesített lövészezred, mely annak ellenére, hogy a háború első napjától részt vett a küzdelemben, eddig csak csekély veszteségeket szenvedett. A Grúzia területén mélyen előrenyomuló alakulatok szórványos harcokba keveredtek a hátráló grúz erőkkel, de igazán komoly ellenállással nem találkoztak. A délután folyamán a grúz légierő hat Mi-24-es harci helikoptere egy utolsó kétségbeesett kísérletként még megtámadta az előrenyomuló orosz egységeket, és veszteségeket is okoztak, de az előrenyomulást nem tudták megállítani.

16.30-kor a Goriban tartózkodó grúz elnök kénytelen volt sürgősen elhagyni a települést, mivel az orosz légierő Szu-25-ös gépei tűntek fel a város feletti légtérben, és az orosz szárazföldi csapatok is vészesen megközelítették a térséget. A grúz csapatok feladták Gorit, a Nemzeti Gárda egységei – alátámasztva a hadrafoghatóságukkal kapcsolatos kételyeket – pánikban menekültek Tbiliszi irányába.

Az offenzívában résztvevő orosz ejtőernyősök és gépesített lövészek az előrenyomulás során megerősített ellenőrző pontokat állítottak fel, lövészárkokat ástak és fedezékeket készítettek, megszilárdítva jelenlétüket a grúz hátsószámban, miközben tovább folytatódott az

orosz csapatok beáramlása Dél-Oszétiába. A nap végére a dél-oszét fronton mintegy 14 000 katona, 100 harckocsi, 100 különböző tüzérségi eszköz, 40 rakéta-sorozatvető, 400 gyalogsági harcjármű és 200 páncélozott szállító jármű állt szemben a grúz hadsereg maradványaival.²⁵⁷

Abház hadszíntér

Augusztus 11-én reggel a 7. gárda légideszant hadosztály további alakulatai lépték át az Inguri folyót. Az orosz egységek elfoglalták Zugdidi városát, ahol lefegyverezték a grúz rendőrséget, és folytatták előrenyomulásukat.

9. sz. térkép: A 2008-as orosz-grúz háború

Forrás: Commons Atlas of the World

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:2008_South_Ossetia_war_en.svg (2014.10.24.)

A Kodori-völgyben az abház csapatok megadásra vonatkozó ultimátumot adtak át az ott állomásozó grúz belügyi csapatoknak és katonáknak. A völgyben az abház tüzérség és légierő folyamatos támadásokat hajtott végre a grúz egységek ellen, de azok Vano Merabishvili belügyminiszter szerint jól megerősített állásaikban (tekintettel arra, hogy ez a terület volt Abházia egyetlen grúz ellenőrzés alatt álló része, a grúz csapatok már korábban

²⁵⁷ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 72. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

berendezkedtek védelemre) nem szenvedtek veszteséget.²⁵⁸ Ugyanakkor az orosz csapatok előrenyomulásának köszönhetően az itt tartózkodó grúz egységeket a bekerítés veszélye fenyegette, ezért azok megkezdték a völgy kiürítését.

A közelgő orosz erők által jelentett fenyegetés miatt a 2. gyalogos dandár Senakiban lévő katonai bázisát a grúzok elhagyták. A beérkező orosz alakulatok megkezdték a bázis szisztematikus rombolását. A repülőtéren talált mozgásképtelen Mi-24V helikoptert felrobbantották, a helyszínen lelt négy T-72-es harckocsit részben megsemmisítették, részben elszállították Abháziába. Estére az orosz felderítő egységek elérték Potit. A nyugati fronton – eltekintve a Kodori-völgyben állomásozó kis létszámú belügyi és katonai csapattól – gyakorlatilag nem volt grúz erő, mely ellenállhatott volna az orosz előretörésnek. Nyugat-Grúzia védtelenül állt az invázió előtt.²⁵⁹

II.5.5. Augusztus 12.

A dél-oszét hadszíntér

Augusztus 12-én az orosz csapatok ellenőrzésük alá vonták Gorit, ahol a három nagy bázison megkezdték az infrastruktúra pusztítását, illetve a katonai felszerelés és utánpótlás elszállítását. Az orosz erők kontrollálták a Gori-Tbiliszi autópályát és vasútvonalat is, valamint folytatták megerősített állások kiépítését, számítva egy lehetséges ellentámadásra.

A grúz fegyveres erők ekkor már nem voltak képesek jelentős ellenállás kifejtésére. A Gori és Tbiliszi közötti terepszakaszból jobbra nyílt síkság, ahol a számbeli fölényben lévő, jóval több harckocsival és páncélozott járművel rendelkező, valamint teljes légi fölényt élvező orosz fél könnyen leküzdhetné volna a demoralizált, mind élőerőben, mind haditechnikában komoly veszteségeket elszenvedett grúz hadsereget. A maradék grúz erők a terep adottságait kihasználva az ősi grúz főváros, Mtskheta környékén készültek Tbiliszi védelmére, ahol magas hegyek akadályozták volna a gyors orosz előretörést. Akárhogy is, a grúz Védelmi Minisztériumban nem léteztek sem előzetes tervek Tbiliszi védelmére, sem kiépített állások, védelmi pozíciók, amelyek fedezéket nyújthattak volna az orosz légi és tüzérség csapásaival szemben.²⁶⁰

²⁵⁸ Interior Minister Testifies Before War Commission. Civil Georgia. 27 Nov. 2008. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=20032> (2014.06.18.)

²⁵⁹ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 73. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁶⁰ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 175. old. ISBN 9780-7656-2508-3

Az orosz légierőt ért korábbi súlyos veszteségek hatására az elmúlt napokban, és augusztus 12-én az orosz parancsnokok előszeretettel vetettek be kazettás töltettel felszerelt Tocska-U (SS-21) és Iszkander (SS-26) kis hatótávolságú harcászati rakétákat. A rakétaindításokat az Egyesült Államok felderítő műholdjai is érzékelték. Egyes források állítása szerint az 58. Hadsereg rakétadandárja SS-21-es kilövőállásokat létesített Chinvali közelében, ahonnan akár Tbiliszit is támadhatták volna.²⁶¹ A fegyverszünet bejelentését megelőzően néhány órával egy kazettás töltettel felszerelt Iszkander rakéta robbant fel Gori belvárosában, ahol a támadás következtében elhunyt négy grúz polgári áldozat mellett Stan Storimans holland operatőr is életét veszítette. Az orosz hatóságok tagadták, hogy az áldozatok a rakétatámadás következtében haltak meg.²⁶²

Abház hadszíntér

Augusztus 12-én az abház erők – ismételt tüzérségi és légi támadásokat követően – megkezdték a Kodori-völgy megszállását, miután a grúz belügyi és katonai egységek vagy elhagyták állásaikat és visszavonultak Grúziába, vagy letették a fegyvert. Estére a völgy teljes egésze az abház *de facto* hatóságok irányítása alá került.

Délután az orosz ejtőernyősök behatoltak Potiba, ahol semmilyen ellenállással nem találkoztak. A grúz flottának a hajózásra nem képes egységeit az orosz csapatok megsemmisítették, köztük az orosz gyártmányú *Tbiliszi* rakétanaszádot, és a francia építésű *Dioscuria* naszádot. Ez utóbbinak az elsüllyesztése nem járt sikerrel, ezért ismételten felrobbantották augusztus 19-én, jóval a fegyverszünet bejelentését követően.²⁶³

Augusztus 12-én a francia elnök, Nicolas Sarkozy közvetítésével zajló tűzszüneti tárgyalások eredményre vezettek, így Dmitrij Medvegyev bejelentette, hogy 15.00-tól az orosz csapatok felfüggesztenek mindenféle harci tevékenységet. A bejelentés ellenére számos helyen nem állt le az orosz előrenyomulás és a grúz katonai infrastruktúra pusztítása. A dél-ozét milíciák és egyéb paramilitáris alakulatok grúz falvakat fosztogattak, és etnikai

²⁶¹ Pavel Felgenhauer. *It Was No Spontaneous, But Planned War*. Novaya Gazeta. August 14, 2008. <http://en.novayagazeta.ru/politics/8138.html> (2014.06.18.)

²⁶² Response by the Russian Foreign Ministry's Spokesman to a Media Question About the Death in Gori, Georgia, of a Netherlands Citizen in August 2008. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation official site. 23.10.2008. http://www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/33bcaba43279f37fc3257523003f9ec7!OpenDocument (2014.06.18.)

²⁶³ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 74. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

tisztogatást hajtottak végre Dél-Oszétia grúzok lakta részein, valamint a nyugati hadszíntéren is tovább folyt a Kodori-völgy pacifikálása, a „hadizsákmány” Oroszországba szállítása, illetve a mozdíthatatlan elemek pusztítása. Ugyan a grúz és orosz fegyveres erők közötti összecsapások befejeződtek, de a béke még nem köszöntött be Grúziában.

II.5.6. Fegyverszünet

2008 augusztusában az Egyesült Államok, mely a Nyugat vezető gazdasági, politikai és katonai hatalmaként a legjobban pozícionált lehetett volna a közvetítői szerep betöltésére a tűzszüneti tárgyalások során, nem állt készen arra, hogy befolyását latba vetve megállítsa az orosz tankok előretörését Grúziában. Ugyan a háború kirobbanásakor George W. Bush elnök a pekingi olimpia nyitóünnepsége alatt megpróbált Putyin elnökkel beszélni, és rábírní az ellenségeskedés felfüggesztésére, de próbálkozása eredménytelen maradt.

A következő napok során világossá vált, hogy Washington egyrésztől nem képes, másrésztől nem is áll szándékában vezető szerepet betölteni a tűzszüneti tárgyalások során. A Bush-adminisztráció képviselői szerint Szaakasvili elnök egyik legnagyobb támogatójaként az Egyesült Államok – és a világ – egy komoly orosz-amerikai konfrontációt kockáztatott, amely akár egy új hidegháborút is elindíthatott volna, ezért úgy döntöttek, hogy átengedik a vezetést az Európai Uniónak. Más független elemzők szerint az Egyesült Államok háttérbe szorulása a következő tényezőknek volt köszönhető:

- A Fehér Házban utolsó hónapjait töltő „béna kacsa” elnök egyszerűen már túl gyenge volt;
- Az iraki háborút követően az USA jelentős presztízsveszteséget szenvedett el, így nem volt képes hiteles béketeremtőként fellépni;
- Az orosz-amerikai kapcsolatok mélypontjukon voltak, ezért a Bush-adminisztráció nem rendelkezett elég befolyással Moszkvában.

Az így kialakult helyzetben a közvetítő szerepet magához ragadva az Európai Unió vette át az irányítást a tűzszünet megkötésére irányuló tárgyalásokban.

2008 második félévében szerencsés módon Franciaország foglalta el az Európai Unió Tanácsának félévenként rotálódó elnöki székét. Párizsnak mindig is a külpolitikai céljai közé tartozott a középhatalmi státuszának megfelelő szereplés a világszínpadon, ezért még egy olyan térségben is joggal várható volt tőle az aktív fellépés, ami hagyományosan nem tartozik érdeklődésének fókuszába. Emellett az EU közös kül- és biztonságpolitikájának erősítése

ekkor már a francia külpolitika egyik fontos eleme volt évek óta, ami szintén a háborúban való közvetítésre sarkalta az ország vezetését. Harmadik elemként a regnáló francia elnök, Nicolas Sarkozy személyisége is erőteljes francia fellépést vetített előre, mivel az elnök kedvelte, ha a világ figyelmének középpontjába kerülhet, illetve mindig nagy energiákkal fogott hozzá egy-egy feladat megoldásához, gyakran akár a Quay d'Orsay ellenkezése ellenére is.

Ugyanakkor a francia külpolitika hagyományosan jó kapcsolatokra törekszik Oroszországgal – ami az erőteljes fellépés ellen szólt –, míg Grúzia, és általában a posztszovjet Kelet-Európa jóval csekélyebb jelentőséggel bír Párizs szemszögéből nézve. Egy vezető külügyi funkcionárius háborút megelőző álláspontja szerint: „Grúzia soha nem volt, soha nem lesz, és jelenleg sem francia nemzeti prioritás. De az a célunk, hogy biztosítsuk, hogy Grúzia nem váljon konfliktusforrássá az Unión belül. Ezért a prioritásunk az, hogy megtaláljuk a középutat azoknak az álláspontjai között akik többet szeretnének tenni Grúzia megsegítése érdekében, és azok között akik nem.”²⁶⁴ Párizsból a konfliktus megítélése is Grúzia ellen szólt. A háborút követően Sarkozy elnök egyértelműen a grúz felet vádolta a fegyveres harcok kirobbantásáért: „Ott volt a grúz erők által elkövetett katonai intervenció, ami egy hiba volt.”, míg az orosz féllel kapcsolatban csak a beavatkozás mértékét kifogásolta: „Az orosz hadsereg reakciója aránytalan volt a grúz katonai beavatkozáshoz képest.”²⁶⁵

Összességében bármennyire is mellékes terepként kezelte a francia külpolitika a Dél-Kaukázust, és hibáztatta Tbiliszit a háború kirobbantásáért, egy az európai biztonságot ennyire érintő válság során az EU elnökséget betöltő ország óhatatlanul is a nemzetközi figyelem középpontjába kerül – különösen mivel a Lisszaboni Szerződés hatályba lépését megelőzően a közös kül- és biztonságpolitika területén még nagyobb hatáskörrel rendelkezett, mint napjainkban –, ezért a válság kezelésében való sikerességének megítélése óhatatlanul fontossá válik mind kül-, mind belpolitikai szempontból. Ezeket a kondíciókat figyelembe véve a fegyveres harcok gyors lezárása vált francia prioritássá, míg a háború kirobbanása okainak tisztázása, egy igazságos béke megteremtésének feltételei mind háttérbe szorultak.

Sarkozy – akárcsak Bush elnök, és Putyin miniszterelnök – augusztus 8-án a pekingi olimpiai játékok megnyitóján tartózkodott. Ahogy a harcok kitöréséről szóló hírek eljutottak Pekingbe, a francia elnök megpróbálta meggyőzni Putyint, hogy adjon neki lehetőséget a

²⁶⁴ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 191-192. old. ISBN 978-0-230-61773-5

²⁶⁵ Samantha Shields: *Russian Pullout Fulfills Georgia Pledge*. The Wall Street Journal. Oct. 9, 2008. <http://online.wsj.com/news/articles/SB122345021244814657> (2014.06.28.)

harcok lezárására irányuló közvetítésre a felek között. Tekintettel arra, hogy az orosz miniszterelnök égett a vágytól, hogy revansot vegyen Grúzián, és különösen Szaakasvili elnökön az elmúlt években nyugati orientációt vett grúz külpolitikáért és a NATO-hoz való közeledésért, a kísérlet eredménytelen maradt. Ezt követően a francia külügy a Medvegyev elnökkel való kapcsolatfelvételre fókuszált, ami később sikerrel is járt.²⁶⁶

Időközben Bernard Kouchner francia külügyminiszter Tbiliszibe repült, hogy a grúz fél álláspontjáról tájékozódjon, és a tűzszüneti megállapodást tető alá hozza a grúzokkal. Útjára elkísérte a finn külügyminiszter, Alex Stubb, aki az EBESZ soros elnökségét ellátó Finnország képviselőjeként kívánta a tárgyalásokat előmozdítani. Augusztus 9-én, mikor a két külügyminiszter repülője leszállt Tbilisziben, az orosz légierő – mint ahogy arról a korábbi fejezetekben már szó esett – a főváros nemzetközi repülőterét kiszolgáló radarállomásokat is bombázta.

Augusztus 10-re a francia és a finn vezetésű EBESZ delegációnak sikerült egy tűzszüneti megállapodást összeállítania, amit Szaakasvili elnök alá is írt. Ezt követően Kouchner és Stubb Goriba látogatott, hogy megsejmeljék az orosz bombázások következményeit, amit a grúz média széleskörűen publikált, az Oroszország és a dél-kaukázusi állam között folyó médiaháború részeként. A francia külügyminiszter tovább utazott Vlagyikavkazba, hogy saját szemével győződjön meg a kialakult helyzetről a front másik oldalán is.²⁶⁷

Mindeközben Párizsban Jean-David Levitt nemzetbiztonsági tanácsadó vezetésével egy másik tűzszüneti megállapodás tervezet felvázolása zajlott, mivel a franciák feltételezték, hogy a Szaakasviliel már letárgyalt és aláírt tervezet elfogadhatatlan lesz Moszkva számára, mint kiinduló pont. A francia gondolkodást a konfliktus lezárásával kapcsolatban az alábbi tényezők határozták meg:

- A háború kirobbanásában a grúz elnököt, és „forrófejűségét” terheli a felelősség, ezért nem az a cél, hogy a csatateren Grúzia által Dél-Oszétiában és Abháziában elvesztett területeket visszaszerezzék;
- Meg kell akadályozni, hogy a háború miatt a Nyugat és Oroszország között egy új hidegháború törjön ki;

²⁶⁶ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 192-193. old. ISBN 978-0-230-61773-5

²⁶⁷ Uo. 195-198. old

- Meg kell akadályozni a demokratikusan megválasztott grúz adminisztráció erőszakos leváltását az oroszok által (kezdetben Putyin ragaszkodott Szaakasvili hatalomból történő elmozdításához, mint a tüzszüneti megállapodás megkötésének egyik feltétele);
- A katonai status quo ante visszaállítása;
- Oroszország meggyőzése, hogy hibát követett el, amikor katonai erőszakhoz folyamodott egy szomszédjával szemben (amint azt a 2014-es ukrajnai események megmutatták, ezt a célt nem sikerült elérni, sőt, Grúziát követően az orosz fél eszköztárában előkelő helyet foglalt el a katonai megoldás, mint a posztszovjet közel-külfölddel kapcsolatos problémák rendezésének eszköze).

Augusztus 12-re a franciák által vezetett tárgyalások kritikus pontjukhoz értek. Az orosz csapatok előtt lényegében nyitva állt az út Tbiliszibe, így Sarkozy elnök moszkvai útja akár katasztrófába is torkollhatott volna, amennyiben ott már kész tényként kellett volna szembesülnie Tbiliszi lerohanásával, és feltehetően a Szaakasvili-adminisztráció hatalomból való elmozdításával. Ugyanakkor a harcmezőn kialakult helyzet gyors beavatkozásra is ösztönzött, mivel a tétlenség, és a *fait accompli* kialakulásának veszélye magában hordozta a az EU, és a francia EU elnökség kudarcának lehetőségét, ami így megerősíthette volna azokat a nézeteket, melyek szerint az EU világpolitikai súlya csekély, és nem várható tőle határozott, nemzetközi folyamatokat befolyásolni képes fellépés.

Sarkozy elnök gépe augusztus 12-én landolt Moszkvában, nem sokkal azt követően, hogy Medvegyev elnök a harci cselekmények felfüggesztésére adott parancsot az orosz csapatoknak (amelytől függetlenül azok számos helyen folytatták előrenyomulásukat). A francia elnök rögtön tárgyalásokat kezdett Medvegyev elnökkel, és a hatalmat még mindig valójában kezében tartó Putyin miniszterelnökkel. Ahogy azt a francia diplomácia előre látta, a Szaakasvili elnök által aláírt tüzszüneti megállapodás kérdése fel sem merült a tárgyalásokon, de a Jean-David Levitt csapata által felvázolt tervezetet is lesöpörte az orosz fél az asztalról.

Az orosz álláspont kezdetben nagyon merev volt, és olyan területi nyereségek megőrzését tűzte ki célul, amelyek *de facto* életképtelenné tették volna a grúz gazdaságot, és Tbiliszi teljes politikai függőségét eredményezték volna Moszkvától (ez nem utolsó sorban Szaakasvili hatalomból való elmozdításával is járt volna). A tárgyalások alatt az orosz nyomásgyakorlás részeként folyamatosan fenntartották azt a bizonytalanságot, amit a Tbiliszi elleni katonai akció napirenden tartása jelentett. A francia fél hiába volt tisztában azzal, hogy

a hidegháború utáni béke egyik alapelvét sértették meg az oroszok azzal, hogy nemzetközi jogilag garantált határokat átlépve lerohantak egy szuverén országot, a Dél-Kaukázusban kialakult helyzet befolyásolására semmilyen kézzelfogható eszközzel nem rendelkeztek, aminek az orosz fél is tudatában volt. Ilyen körülmények között a francia diplomáciának az elsődleges feladata a konkrét háborús cselekmények felfüggesztése volt. Ahogy Kouchner külügyminiszter fogalmazott: „Meg akartuk állítani a hadseregüket. Ez volt a szándékunk, ez volt a célunk. És azon célból, hogy megállítsuk az [orosz] hadsereget, el kellett fogadnunk, hogy ők [Oroszország] a nyertesek Abháziában és Dél-Oszétiában, de ezért kértük őket, hogy állítsák meg a fegyveres erőik előretörését.”²⁶⁸

A tárgyalások során végül elfogadott kompromisszumos javaslat – a 6 pontos tűzszüneti megállapodás – számos szempontból ellentmondásosnak bizonyult, és magában hordozta azokat a vitás elemeket, melyek az elkövetkezendő hónapok, évek során meghatározták a Dél-Oszétiát és Abháziát övező orosz-grúz vitákat.

A 6 pontos tűzszüneti megállapodás a következő elemeket tartalmazta:

1. Az erőszak alkalmazásának felfüggesztése.
2. Minden ellenségeskedés azonnali felfüggesztése.
3. A humanitárius segítséghez való szabad hozzáférés garantálása.
4. A grúz fegyveres erőknek vissza kell vonulniuk az állandó elhelyezési körleteikbe.
5. Az orosz fegyveres erőknek vissza kell vonulniuk arra a vonalra, ahol az ellenségeskedés kitörését megelőzően állomásoztak. Egy nemzetközi mechanizmus felállításáig az orosz békefenntartó erők további biztonsági intézkedéseket hajthatnak végre.
6. Nemzetközi párbeszéd elindítása a biztonság és stabilitás lehetőségeiről Abháziában és Dél-Oszétiában.²⁶⁹

A szöveg gyengén megfogalmazott, valamint – orosz igényeknek megfelelően – gondosan kerüli a Grúzia szuverenitására, vagy területi integritására utaló leghalványabb kitétel is. A megállapodás megkötését követően Sarkozy és Medvegyev elnök közös

²⁶⁸ Uo. 200. old.

²⁶⁹ Svante E. Cornell, Johanna Popjanevski, Niklas Nilsson: *Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World*. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. August 2008. 37-38. old. ISBN 978-91-85937-35-6

sajtótájékoztatót tartott, ahol bemutatták a megállapodást. A szöveg hiányosságaira vonatkozó sajtókérdést követően Sarkozy a következőket mondta: „Két lehetőség van. Megpróbálhatjuk megoldani az összes ügyet most, és végül befejezzük úgy, hogy semmilyen eredményt nem értünk el, vagy megpróbálhatjuk helyreállítani a békét, és dialóguson keresztül megkísérelhetjük egy hosszú távú megoldás megtalálását. Ez az, amit megpróbáltunk megtenni.”²⁷⁰ Medvegyev a maga részéről világossá tette, hogy Grúzia és a Nyugat a koszovói precedens alapján számíthat a helyzet rendezésére: „Az elmúlt években a nemzetközi jog számos olyan nagyon komplikált esettel szolgált, amelyben az emberek az önmeghatározás jogával éltek, és új államok kerültek fel a térképre. Csak nézzék meg Koszovó példáját.”²⁷¹ A hivatkozás előrevetítette milyen sorsot szán Moszkva Abháziának, Dél-Oszétiának és Grúziának.

A francia EU elnökség a Sarkozy által közvetített tűzszüneti megállapodást az EU, és Franciaország jelentős diplomáciai sikereként könyvelte el. Az orosz előretörést megállították – habár a terepen az orosz csapatok a tűzszünet aláírását követően is folytatták egyes területek ellenőrzés alá vonását –, így Grúzia szuverenitása, ha csorbítva is, de megmaradt. Az európai-orosz kapcsolatok ugyan mélypontjukra kerültek, de sikerült egy Oroszország és a Nyugat közötti komolyabb konfrontációt elkerülni, és végül, de nem utolsó sorban sikerült bizonyítani, hogy az EU képes (bár elsősorban Sarkozy politikusi személyiségének köszönhetően) közvetítőként egy súlyos nemzetközi válságot kezelni a keleti perifériáján.

Ugyanakkor az orosz katonai fölény nagyon is érzékelhető maradt, és szó sem esett Dél-Oszétia és Abházia státusának rendezéséről, vagy a grúz menekültek visszatéréséről. Tekintettel arra, hogy a francia álláspont szerint a grúz felet terhelte a felelősség a háború kirobbantásáért, Oroszországot az EU hivatalosan még nem ítélte el egy szuverén ország lerohanásáért, csak az aránytalan erő alkalmazásáért. A tűzszüneti megállapodás pontatlan szövegezése számos kérdést vetett fel. Például azt, hogy milyen nemzetközi mechanizmus fogja felváltani a helyszínen „békefenntartó” feladatokat ellátó orosz csapatokat és hogy milyen menetrend szerint zajlik majd le az orosz erők kivonása?

Eleve rendkívül ellentmondásos az a döntés, hogy a hadviselő felek egyike – amely a legjobb szándékkal sem nevezhető pártatlan és semleges félnek, ami a békefenntartás alapvető feltétele kellene, hogy legyen – békefenntartó feladatokat láthat el az ellenségeskedés befejezését követően. Ezen „békefenntartó” erők által végrehajtható „további biztonsági

²⁷⁰ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 201. old. ISBN 978-0-230-61773-5

²⁷¹ Uo. 202. old.

intézkedések” is rendkívül széles értelmezési keretet ölelnek fel, gyakorlatilag bármire felhatalmazták a Grúzia területén állomásozó orosz csapatokat. Végül a megállapodás egy szót sem ejt határidőkről, dátumokról, így elméletben a végletekig – akár évekig is – kitolható a csapatvisszavonások időpontja.

Összességében nehéz megmondani, hogy adott körülmények között ez volt-e a maximum amit a francia delegáció elérhetett Moszkvában, vagy kevésbé kapkodva, az Egyesült Államokkal együttműködve és nagyobb nyomást gyakorolva az orosz félre, esetleg jobb eredményt is elérhetett volna érne? Ugyanakkor ahhoz nem fér kétség, hogy katonailag a grúziai eseményeket teljes mértékben Oroszország kontrollálta, továbbá senki nem tudhatta, hogy Tbiliszi elfoglalása, és Szaakasvili hatalomból való elmozdítása az orosz célkitűzések között szerepel-e, ezért a tárgyalások végkimenetele akár sikerként is elkönnyvelhető.

A francia külügyminiszter, Kouchner szerint mindent megtettek a legjobb eredmény elérésének érdekében, és az EU csak magára számíthatott: „Az amerikaiak játékon kívül voltak. Sehol nem voltak. Az amerikaiak telefonon hívtak minket, és mi visszahívtuk őket. Egy hadihajót küldtek a Fekete-tengerre, de minek? Ez semmi! Nekünk kellett megállítanunk a Vörös Hadsereget, és ez volt a legfontosabb és egyedüli célunk: nem engedni az oroszokat, hogy elfoglalják a fővárost.”²⁷²

Ugyanakkor Tbilisziben a tűzszüneti megállapodás szövege nagy csalódást keltett. A Kouchner által felvázolt, és Szaakasvili által korábban aláírt megállapodás tervezet a grúz fél által minimális követelményként elvárt Grúzia területi egységére vonatkozó utalást is tartalmazta, ami hiányzott a végleges változatból. A Moszkvában letárgyalt tervezet és annak a sajtó képviselői előtt való prezentálása lényegében kész helyzet elé állította Szaakasvilit, így a grúz félnek már nem volt beleszólása a szövegezésbe. A grúz adminisztráció különösen csalódott volt azért, mivel ők egy szuverén állam elleni egyértelmű agresszióként könyvelték el az eseményeket, míg az EU és számos tagállama csak az aránytalan erő alkalmazásáért ítélte el Moszkvát, ami feltételezte azt, hogy egy bizonyos mértékig az erő alkalmazása jogszerű volt. Mindezek ellenére úgy tűnt, hogy a grúz fél előtt nem állt más lehetőség, mint a Sarkozy által Tbiliszibe hozott tűzszüneti megállapodás aláírása.

A szöveggel kapcsolatos grúz kritikák – mint a területi sérthetetlenségre való hivatkozás hiánya, az orosz csapatok további békefenntartó szerepével kapcsolatos megfogalmazás, illetve az Abházia és Dél-Oszétia státuszáról való nemzetközi tárgyalások megkezdése, ami a koszovói példát idézte – eredményeként Szaakasvili néhány részsikert volt képes elkönnyvelni.

²⁷² Uo. 203. old.

A 6. pont kapcsán Medvegyev egyetértésével kikerült a Dél-Oszétia és Abházia státuszával kapcsolatos nemzetközi tárgyalások kitételből a „státusz” szó, így az már a biztonság és stabilitás megteremtéséről szólt, nem a szakadár tartományok esetleges függetlenségéről. Továbbá a megállapodás 5. pontjával kapcsolatban ugyan a franciák a szövegen magán már nem voltak hajlandók változtatni, de abba beleegyeztek, hogy Sarkozy elnök egy értelmező levelet ír grúz partnerének, ami augusztus 14-én meg is történt. A levél szerint az 5. pontban foglalt „további biztonsági intézkedések” kizárólag a dél-oszét-grúz adminisztratív határ közvetlen közelében hajthatóak végre, kizárva abból minden nagyobb települést, különösen Gorit, valamint csak azok az orosz békefenntartó egységek vehetnek bennük részt, amik a vonatkozó nemzetközi szerződések alapján már a háború kitörését megelőzően is a helyszínen állomásoztak. A többi orosz alakulatot a háborút megelőzően elfoglalt pozíciójába kell visszavonni.²⁷³ Mint látni fogjuk, ez a későbbiek során nem történt meg.

A helyzet megítélésével kapcsolatos EU-n belüli törésvonalat jól mutatta, hogy még augusztus 13-án – Sarkozy útjával párhuzamosan – Tbiliszibe érkezett Lech Kaczynski lengyel, Toomas Ilves észt, Valdas Adamkus litván elnök, és Ivars Godmanis lett miniszterelnök, hogy kifejezzék szolidaritásukat a grúzokkal. Szintén Grúziába érkezett Viktor Juscsenko ukrán elnök is. A kelet-európai vezetők részt vettek a Szaakasvili pártja által rendezett 100 000-es tömegdemonstráción, amit Sarkozy visszautasított. A francia elnök végül dolgavégezetlenül utazott haza, Szaakasvili még nem írta alá a megállapodást.

Az Egyesült Államok is elérkezettnek látta az időt, hogy latba vesse befolyását. Az amerikai politikai elit és a közvélemény inkább grúz párti volt, nem úgy mint a nyugat-európai, és egyértelműen elítélte az orosz agressziót. Különösen igaz volt ez a republikánusokra. John McCain, a republikánusok következő elnökjelöltje a *The Wall Street Journal* lapjain fejtette ki álláspontját, Kennedy elnök híres nyugat berlini beszédére utalva írása címével: „Mi mind grúzok vagyunk”. A cikk élesen elítéli Oroszországot, mint agresszort.²⁷⁴ A washingtoni adminisztráció képviselőjében Condoleezza Rice, amerikai külügyminiszter asszony lépett fel, aki előbb Párizsba, majd Tbiliszibe utazott, hogy egy a tűzszüneti megállapodáshoz csatolandó értelmező levéllel végleg tető alá hozza a megállapodást, valamint, hogy bejelentsen egy amerikai segélycsomagot az ország

²⁷³ Svante E. Cornell, Johanna Popjanevski, Niklas Nilsson: *Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World*. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. August 2008. 39-42. old. ISBN 978-91-85937-35-6

²⁷⁴ John McCain: *We Are All Georgians*. The Wall Street Journal. Aug. 14, 2008. <http://online.wsj.com/news/articles/SB121867081398238807> (2014.06.29.)

újjaépítésének elősegítése céljából. A tárgyalásokat követően tartott közös sajtótájékoztatón a grúz elnök nem rejtette véka alá csalódottságát a fegyverszüneti megállapodással kapcsolatban. Az erős, diplomáciában szokatlan nyelvezet, amellyel európai szövetségeseit ostromozta, még Rice külügyminiszter asszonyt is zavarba hozta. Szaakasvili az európaiakat hibáztatta, amiért azok megtagadták a bukaresti NATO-csúcson Grúziától a MAP-tagságot, „új Münchenhez” hasonlítva az eseményt.²⁷⁵

Szaakasvili beszéde kiváló összefoglalása a háború kitörésében és lezajlásában Oroszország és az európai államok által betöltött szereppel kapcsolatos grúz nézőpontnak, ezért érdemes belőle hosszabban idézni: „Szeretném felhívni a figyelmüket azokra az eseményekre, amelyek megelőzték az egész inváziót és megszállást. Mikor áprilisban, Bukarestben néhány NATO-tag Grúziától megtagadta a Tagsági Akciótervet, én akkor figyelmeztettem a nyugati médiát, hogy ezzel fejünkre idézzük a bajt. Nem csak megtagadták tőlünk a Tagsági Akciótervet, de kifejezetten azt mondták a világnak, hogy azért tagadják meg Grúziától a Tagsági Akciótervet, mert létező területi konfliktusok vannak Grúziában, amik alapvetően előidézik a problémát. És én azt mondtam a világnak, hogy ez a legrosszabb dolog, amit valaki az oroszoknak mondhat, hogy addig nincs NATO, amíg konfliktusok vannak, és minél inkább konfliktusok vannak, annál kevésbé lesz jelen a NATO. És rögtön április után, rögtön Bukarest után – és elmondhatom Önöknek most azt, ahogy az oroszok értelmezték Bukarestet, amit én már akkor is elmondtam, és amit követően néhány nyugati kommentátor viccet csinált belőlem, azt mondva, hogy: „oh, ez a forrófejű Szaakasvili ezt a szemetet mondja már megint.” Azt mondtam nekik, hogy Oroszország ezt új Münchenként értelmezi. Bukarestet új Münchenként értelmezték. És ami ezután történt, hogy rögtön elkezdtek az infrastruktúrát kiépíteni Abháziában. Rögtön vasúti csapatokat vittek be [Abháziába], hogy vasutat építsenek Abházia lakatlan, etnikailag megtisztított részein, cinikusan azt állítva, hogy humanitárius okokból teszik ezt. És én azt üvöltöttem a világnak, hogy ez azért van, hogy tankokat hozzanak be. Harckocsi bázisokat építettek egész Abháziában és Dél-Oszétiában, Java helyett, anélkül, hogy akkor még tankokat hoztak volna be. Mi elmondtuk a világnak, hogy ez egy invázió kezdete. Rengeteg katonai specialistát, felderítőt kezdtek el behozni. Ejtőernyősöket hoztak be. Újra azt kiáltottuk a világnak: „Állítsátok meg!” És Washingtonból kaptunk valami reakciót, de el kell mondanom, a legtöbb európai ország – eltekintve néhány figyelemre méltó kivételtől – néma volt, vagy erőtlenül

²⁷⁵ Mikheil Saakashvili Made Condoleezza Rice so Angry She Couldn't Even Speak. Georgia News. 16 November, 2011. <http://www.georgianews.ge/component/content/article/9-news/6545-mikheil-saakashvili-made-condoleezza-rice-so-angry-she-couldnt-even-speak.html> (2014.06.28.)

reagált az egészre. És az oroszok gondosan figyelték ezeket a reakciókat. Lépésről lépésre először infrastruktúrát építettek, aztán további csapatokat hoztak be, [...] aztán újra infrastruktúra, és megint vártak, gondosan figyelve mit mondanak erre az európaiak, gondosan figyelve mi lesz a nemzetközi közösség válaszreakciója. És igazából semmi nem történt. Miniszter Asszony, ahogy mi itt álltunk utoljára néhány héttel ezelőtt, [...] orosz repülőgépek megsértették a grúz légteret. [...] És újra, az európai reakciókat figyelték. Egyetlen európai ország se mondott semmit. Szóval ki idézte elő a bajt itt? Ki idézte elő ezt az arroganciát itt? Ki idézte elő az ártatlanok halálát? Ki a felelős? Nem csak azok, akik elkövették, de azok is, akik nem állították meg. És ki próbál most kifogásokat keresni, azt mondva, hogy: oh, tudod a grúzok kezdhették? Elnézést? Ezerkétszáz harckocsi vonult be Grúziába néhány órán belül. Nincs más módja annak, hogy ilyen gyorsan mobilizálni tudják azokat a tankokat ilyen gyorsan, csak az, hogy ha már készen álltak rá. [...] Brilliósan időzítették ezt az intervenciót. És ma sajnos közvetlenül a gonosz szemébe nézhetünk. És ma ez a gonosz nagyon erős, nagyon mocskos, és nagyon veszélyes mindenki számára, nem csak számunkra. [...] Azok a harckocsik, melyeket kivontak Afganisztánból és Kelet-Európából most más országokba gördülnek be. Grúzia volt az első, aki ezt megtapasztalta, de a harckocsik még mindig mozgásban vannak. Eufórikusak. Arrogánsak. Nem fognak megállni.”²⁷⁶

A grúz elnök rendkívül indulatos beszéde jól mutatta, hogy mennyire elégedetlen volt a háború kirobbanásának nyugat-európai értelmezésével, azzal, hogy sokan Grúziát – és személy szerint Szaakasvilit – tették felelőssé a harcok elkezdéséért, valamint az általa gyengének tartott európai reagálásért. Sajnálatos módon néhány évvel később az orosz harckocsikkal kapcsolatos megjegyzései ismét fájdalmasan aktuálissá váltak Kelet-Ukrajnában és a Krím félszigeten.

A tűzszüneti megállapodás 5. pontjának kikapuját kihasználva – sőt, magának a tűzszüneti megállapodásnak ellentmondva – 2008. augusztus folyamán az orosz csapatok folytatták előrenyomulásukat, a grúz katonai infrastruktúra pusztítását és kifosztását. Augusztus 16-án orosz csapatok vonultak be Akhalgoriba és Leningoriba.²⁷⁷ A következő napokban tovább folytatódott a Gori, Senaki, Poti és a Kodori-völgyben lévő katonai bázisok rombolása, és a „katonai trófeák” begyűjtése. A senaki katonai repülőtéren orosz műszakiak

²⁷⁶ Pres. Saakashvili & Sec. Rice Press Conference. August 15, 2008. http://www.realclearpolitics.com/articles/2008/08/pres_saakashvili_sec_rice_pres.html (2014.07.05.)

²⁷⁷ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 219.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

felrobbantották a felszállópályát és a hangárokat, valamint a T-72-es harckocsik modernizálását végző központból elszállítottak két izraeli technikával felszerelt tankot. A poti haditengerészeti bázisról elszállítottak minden mozdítható felszerelést, beleértve két az Egyesült Államok hadseregének tulajdonában álló Humvee terepjárót, melyek az USA-ba való visszaszállításra vártak, azt követően, hogy részt vettek egy 2008. júliusi közös grúz-amerikai hadgyakorlaton. Anatolij Nogotvitszin tábornok szerint a Humvee terepjárók „háborús trófeának” minősülnek, és az orosz hadsereg átanulmányozza a terepjárók „nagyon érdekes elektronikáját.”²⁷⁸

Augusztus 22-ét követően az orosz csapatok döntő többsége visszavonult Dél-Oszétia és Abházia adminisztratív határai mögé, de egy részük grúz területen maradt egy szakadár tartományokat körülvevő, úgynevezett ütközőzónában. A tűzszüneti megállapodás 5. pontjának vitatott értelmezése, ami az orosz csapatoknak engedte a grúz területen „békefenntartóként” folytatott további tevékenységet (Putyin elnök szeptember 2-i kijelentése szerint „Grúziában nincsenek orosz csapatok, csak békefenntartók”²⁷⁹), szeptember 8-án szükségessé tette egy a tűzszüneti egyezmény végrehajtására vonatkozó megállapodás aláírását Moszkvában.

A Sarkozy elnök, Javier Solana, az EU kül- és biztonságpolitikai főképviselője, és Jose Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke által Medvegyev elnökkel kötött megállapodás alapján az orosz csapatok október 9-ig elhagyták a szakadár tartományokat körülölelő ütközőzónát. Ugyanakkor a tűzszüneti megállapodásban foglalt feltételek egy részét Moszkva továbbra sem teljesítette. A Dél-Oszétiában és Abháziában a háború kirobbanását megelőzően grúzok által ellenőrzött területről az orosz hadsereg nem vonult ki, és a szakadár területeken állomásozó orosz csapatok létszáma is jelentősen meghaladja a harcok kirobbanása előtti létszámot, ellentmondva az 5. pontban foglalt kötelezettségnek, mely szerint: „Az orosz fegyveres erőknek vissza kell vonulniuk arra a vonalra, ahol az ellenségeskedés kitörését megelőzően állomásoztak.” A tűzszüneti megállapodás mai napig történő nyilvánvaló megsértése csak erőtlenséggel váltott ki a nyugati országokból, míg Oroszország háborús győzelmét megkoronázva 2008. augusztus 26-án elismerte Dél-Oszétiát és Abházát független államként.

²⁷⁸ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 176-177. old. ISBN 9780-7656-2508-3 és Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 75. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁷⁹ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 176. old. ISBN 9780-7656-2508-3

II.5.7. Kiberháború

A 2008. augusztusi öt napos háború a történelemben először a virtuális világra is kiterjedt. A grúz hatóságok már július folyamán is regisztráltak hivatalos grúz portálokat érintő támadásokat – többek között az elnöki honlapot is megtámadták július 19-én, ami egész július 20-ig elérhetetlen maradt –, de augusztus 8-tól, a háború kitörésének pillanatától a legtöbb grúz kormányzati és médiaportál elérhetetlenné vált, vagy idegen ellenőrzés alá került. A grúz elnöki honlap Adolf Hitler fényképeit mutatta a grúz elnökével keverve.

A kiberháború lefolyása a Nemzetközi Független Tényfeltáró Misszió jelentése szerint a következőképpen zajlott:

- Augusztus 7-én számos grúz szerver külső ellenőrzés alá került;
- Augusztus 8-án széleskörű támadás érte a fontosabb grúz portálokat. Néhány jelentés az Orosz Üzleti Hálózat nevű szervezetnek tulajdonította a támadások eredetét;
- Augusztus 8-tól az összes grúz kormányzati portál elérhetetlenné vált az európai és amerikai internet hálózatból, valamint a kaukázusi forgalmat kiszolgáló egyik legfontosabb török TTNNet szervert blokkolták;
- Augusztus 9-től a grúz Külügyminisztérium portálja sértő fényképeket mutatott, a Belügyminisztérium, a Védelmi Minisztérium, és számos grúz médiaportál is támadás alatt állt, valamint a grúz Nemzeti Bank honlapját is túlterheléses támadás érte;
- A harcok lezárását követően, augusztus 12-én és 13-án a Védelmi Minisztérium honlapját ismételt támadás érte;
- Kevésbé jelentős támadások értek orosz portálokat is, például a RIA Novosti hírportál 10 órán keresztül állt túlterheléses támadás alatt.²⁸⁰

A támadások célja feltehetően az volt, hogy megakadályozzák, illetve gátolják és megzavarják a grúz hivatalos szervek kommunikációját a világgal, valamint a bankrendszer támadásán keresztül gazdasági károkat okozzanak.

Ugyan arra közvetlen bizonyíték nincs, hogy ezeket a támadásokat az orosz elektronikai hadviselésre szakosodott hírszerző és egyéb ügynökségek hajtották volna végre, de azok a

²⁸⁰ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 218.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

teljes grúz állami és média szektort átfogó jellege, jól koordinált és kifinomult módja kizárja, hogy *ad hoc* orosz patrióta csoportok, vagy bűnszervezetek álltak volna a háttérben. A támadás alatt álló grúz állami honlapok egy részét a háború alatt amerikai, lengyel és észt szerverekről működtették, mely előre jelezte, hogy a szövetségi összefogás nagy szerepet játszhat a kiberhadviselésben.

II.5.8. Médiaháború

A 2008. augusztusi orosz-grúz háború legalább olyan intenzíven zajlott a nemzetközi médiafronton, mint a hadszíntéren. Mindkét hadviselő fél különösen fontosnak tartotta, hogy maga mellé állítsa a nemzetközi közvéleményt, agresszornak tüntesse fel a másik felet, és az agresszió áldozatának saját magát.

Míg Moszkva azt hangsúlyozta, hogy a koszovói példához hasonlóan csapatai egy népirtás megakadályozása céljából érkeztek Dél-Oszétiába, melyet minden ok nélkül megtámadott Grúzia, továbbá, hogy kimentsék a grúz támadás alatt álló békefenntartó erőiket és megvédjék a szakadár tartományban tartózkodó orosz állampolgárokat, addig Tbiliszi megpróbálta imperialista hatalomként beállítani Oroszországot, aki egy független, szuverén állam megszállása céljából hódító háborút folytat. A grúz fél kommunikációjában szintén megpróbálta hangsúlyozni azt, hogy a Dél-Oszétiában végrehajtott katonai művelet nem lehet *casus belli* Oroszország számára, amely a nemzetközi jogot megsértve avatkozott be a Grúzia szerves részét képező szakadár tartományban, valamint a koszovói példa nem helytálló, a grúz csapatok nem folytattak etnikai tisztogatást, az erre vonatkozó híradások csak az orosz információs hadviselés eszközei.

Orosz részről a háború kirobbanását megelőzően számos hírügynökség tudósítója utazott Chinvaliba, hogy már az első naptól helyszíni információk birtokában támaszthassák alá az orosz hivatalos álláspontot, míg a nemzetközi hírügynökségek jóval pártatlanabb képviselőitől az orosz hatóságok megtagadták a helyszíni tudósítás jogát. Ezzel szemben Grúzia örömmel fogadta a nyugati tudósítókat, akik szabad hozzáférést kaptak azokhoz a helyszínekhez, melyeket az orosz légierő támadásai értek, így próbálva meg elnyerni a nemzetközi közvélemény szimpátiáját. Ugyanakkor a médiaháborúban Oroszország továbbra is hatalmas előnyt élvezett, mivel számos hírügynökség nem rendelkezett a Dél-Kaukázusban tudósítóval, ezért a Moszkvába kirendelt – ott pártatlannak legkevésbé sem nevezhető információkhoz jutó – munkatársaik révén jelentettek az eseményekről.

Az orosz érvelés, mely szerint Grúzia az agresszor és Oroszország nem tehetett mást, mint katonailag is beavatkozik a szakadár tartományokban, hamar széleskörűen elfogadottá

vált a legtöbb nyugat-európai fővárosban, különösen Berlinben. Gernot Erler, német külügyminiszter-helyettes a háború kirobbanását követően szinte rögtön elítélte Grúziát, amely álláspontja szerint a nemzetközi jogot megsértve támadást indított Dél-Oszétiában, megtámadta az orosz békefenntartókat, és ugyancsak kifejezte megértését Oroszország reakcióival kapcsolatban.²⁸¹ Ahogy harci cselekmények áthelyeződtek mélyen a grúz hátszágba, ez az álláspont annyiban módosult, hogy Nyugat-Európa Moszkvát is elítélte az aránytalan katonai akcióért. Ugyanakkor Washington, és jó néhány kelet-közép-európai ország – főként Lengyelország és a balti államok – történelmi tapasztalataik alapján az orosz inváziót elszennedő Grúzia mellé álltak, és inkább elfogadták azt az érvelést, hogy az orosz fél az agresszor.

Az orosz média a hivatalos álláspontot merev dogmaként sulykoló, egyébként gyanúsán jól felkészült, fegyelmezett egysége néha kontraproduktívnak bizonyult. Még Oroszországban is számosan akadtak, akik a szélsőségesen elfogult tájékoztatásban kételkedve független internetes forrásokból, vagy a nyugati médiából próbáltak valamivel pártatlanabb információkhoz jutni, mivel nem feltétlenül hitték el, hogy Szaakasvili a XXI. század Adolf Hitlerre, és a grúz csapatok az SS-t megszégyenítő módon dúlnak Dél-Oszétiában.²⁸²

A médiaháború részeként a legfelsőbb szinten is indulatos, elfogult, féligazságokkal és hazugságokkal, téves történelmi párhuzamokkal operáló megszólalásokra került sor, mind a grúz, mind az orosz fél részéről. Putyin elnök egyik nyilvános szereplése alkalmával arra az újságírói kérdésre, hogy az orosz csapatok miért lépték át Abházia és Dél-Oszétia adminisztratív határait, úgy válaszolt, hogy a kérdés nem lepi meg őt, mivel, ahogy mondta: „ami meglep engem, az valami más: az, hogy mennyire erős a Nyugat propaganda-gépezete. Gratulálok a szervezőinek! Figyelemre méltó munka! De az eredmények szegényesek, és mindig is azok lesznek, mivel ez a munka hazug, és erkölcstelen. [...] Mindenkinek emlékeznie kell, hogy kezdődött a második világháború. Szeptember 1-jén a fasiszta Németország megtámadta Lengyelországot. Aztán megtámadták a Szovjetuniót. Azt kellett volna tennünk, hogy csak a [háború előtti] határokig nyomulunk előre, és ott megállunk? Azonkívül nem csak a szovjet csapatok voltak az egyetlenek akik Berlint elfoglalták, ott voltak az amerikaiak, franciák és a britek.”²⁸³ Nem kell ahhoz történésznek lenni, hogy ebben

²⁸¹ German minister says Georgia breaking international law. The Local. 10 Aug. 2008. <http://www.thelocal.de/20080810/13603> (2014.07.05.)

²⁸² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 187. old. ISBN 9780-7656-2508-3

²⁸³ Uo. 189. old.

az érvrendszerben számos csúsztatást, a tények hamis értelmezését fedezzünk fel. Az orosz elnök nem hogy elhallgatta a Szovjetunió valós szerepét Lengyelország megtámadásával kapcsolatban, de figyelmen kívül hagyta azt a tényt is, hogy a grúz csapatok soha nem fenyegették Oroszország határait, azok a nemzetközileg elismert grúz határokon belül hajtották végre akcióikat.

Grúzia a náci Németországhoz való hasonlítása²⁸⁴ széleskörűen elterjedt az orosz állami befolyás alatt álló médiában – ami gyakorlatilag a médiaszolgáltatók túlnyomó többségét jelentette –, és ugyanezt a mintát pár évvel később, az ukrainai események kapcsán is felfedezhettük, amikor a Janukovics elnök távozását követelő kijevi tüntetőket, majd a hatalomra került új kijevi vezetést szintén fasisztának bélyegezték Moszkvában. Az Oroszország vélt és valós ellenségeinek náciként való aposztrofálása a második világháború során és az azt követően kialakult, mélyen gyökerező érzelmekre apellál, melyek megkérdőjelezhetetlen egységbe tömörítették az orosz társadalmat, a kegyetlen, „démoni” külső ellenséggel szemben, mely egzisztenciális fenyegetést jelentett nem csak a Szovjetunió, de az egész orosz nép számára. Ha a grúzokat – vagy adott esetben az ukrán tüntetőket – a közvéleményben sikerül azonosítani a fasisztákkal, akkor azoknak semmiben nem lehet igazuk, és a velük való leszámolás történelmileg determinált kötelezettség, amiben totális jellegének köszönhetően minden eszköz megengedett, és Oroszország egyértelműen a „jó oldal” erőt képviseli.

Összességében a médiaháborúnak nem volt egyértelmű győztese. Ugyan Moszkva sikeresen kommunikálta a „grúz agresszióra adott jogos válasz” elméletét – bár számos ország vezetőit és közvéleményét még erről sem sikerült meggyőzniük –, de a beavatkozás koszovói példához való hasonlítása egyértelműen sikertelennek bizonyult, az etnikai tisztogatásra, népiirtásra vonatkozó orosz vádak megdőltek, és az orosz állampolgárok védelmére való hivatkozás sem volt sikeresnek tekinthető. Az orosz csapatok elsöprő fölénye, Grúziába való behatolásuk, az orosz légierő bombázásai mind a kis védtelen szomszédját lerohanó agresszor nagyhatalom látszatát keltették, és még azokban az országokban is kritikát váltottak ki – pl. Németország – melyek alapvetően nem kérdőjelezték meg az orosz beavatkozás jogszerűségét. Grúziának ugyan sikerült számos állam szimpátiáját kivívni, amik látványosan ki is álltak Tbiliszi mellett – a balti országok, Lengyelország és az Egyesült Államok vezető politikusai

²⁸⁴Luke Harding: *Georgia: Medvedev says 'no great loss' if Russia breaks off NATO ties*. The Guardian. 25 August 2008. <http://www.theguardian.com/world/2008/aug/25/georgia.russia> (2014.07.08.) és *NATO-Russia feud erupts*. The Sydney Morning Herald. August 20, 2008. <http://www.smh.com.au/news/world/natorussia-feud-erupts/2008/08/20/1218911762455.html> (2014.07.08.)

és tisztviselői szinte azonnal a grúz fővárosba repültek, hogy demonstrálják szolidaritásukat –, de Szaakasvili elnöknek nem sikerült megcáfolnia a róla kialakult „forrófejű, felelőtlen vezető” képét, aki sokak szerint a háború kirobbantásáért felelős. A médiaháború egyértelmű győztesének hiányát mutatja az a tény is, hogy a mai napig erősen vitatott, hogy a háborúban melyik fél játszotta az agresszor szerepét, nem úgy, mint a 2014-es ukrajnai eseményekkel kapcsolatban, ahol a Krím félsziget annektálásában, és a kelet-ukrajnai erőszakos cselekmények kirobbantásában viselt orosz felelősséggel összefüggésben nemzetközi konszenzus alakult ki.

II.6. A háború értékelése

A Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése szerint a háború során 160 grúz katona és 11 rendőr esett el, 13 eltűnt a harcokban, valamint 973 katona és 227 rendőr sérült meg. A polgári halálos áldozatok száma jóval nagyobb volt, a harcok következtében 228-an haltak meg, és 547-en megsérültek, köztük két grúz és egy külföldi újságíró is életét veszítette, míg négy megsérült. Az orosz hivatalos források jóval magasabb számokat közöltek, szerintük a grúz fegyveres erők veszteségei elérték a 3000-et.

Az orosz hadsereg 67 fős veszteséget, 3 harc közben eltűnt katonát, és 283 sebesültet jelentett. A grúz fél 400-ra becsülte az orosz halálos áldozatok számát. A dél-oszét polgári áldozatok száma 162, míg a sebesülteké 255 volt. A dél-oszét paramilitáris egységek veszteségeiről csak az orosz sajtó becslései állnak rendelkezésre, melyek 150-re teszik azt. A dél-oszét *de facto* hatóságok 365 halálos áldozatot jelentettek, de nem különítették el a civil és a katonai halálos áldozatok számát. A harcok lezárását követően 42 grúz hadifoglyot cseréltek ki 12 fogságba esett orosz katonáért.²⁸⁵

A grúz menekültek számát tekintve az 1990-es évek polgárháborúit követően lakhelyét elhagyni kényszerült 220 000 grúz mellett, a 2008-as konfliktus következtében további 138 000-en kényszerültek otthonuk elhagyására. A 138 000-ből 35 000-en Dél-Oszétiából menekültek, valamint további 2000-en a Kodori-völgyből, akiknek visszatérése a mai napig nem biztosított. A 30-35 000 dél-oszét menekültből mintegy 2000-en nem tértek vissza lakhelyükre.²⁸⁶

²⁸⁵ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 223-225.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

²⁸⁶ Uo.

A háborút katonai értelemben egyértelműen Oroszország nyerte meg. Az orosz csapatok mélyen behatoltak Grúziába, gyakorlatilag elvágva az ország nyugati részét a keletitől, és magát a fővárost is megszállással fenyegették. A grúz hadsereg a személyi veszteségek mellett haditechnikájának egy részét is elveszítette, és az orosz csapatok jelentős rombolást hajtottak végre a grúz katonai infrastruktúrában.

A harcok során a grúz hadsereg és belügyi alakulatok 18 T-72-es harckocsit, öt BMP-2 gyalogsági harcjárművet és három Cobra páncélozott szállítójárművet vesztek, számos tüzérségi eszköz mellett. A légierőt ugyanakkor csekély veszteségek érték, tekintettel arra, hogy az augusztus 8-i bevetésüket követően a Szu-25-ös csatarepülőgépek nem vettek részt több harci bevetésben, hanem különböző helyeken elrejtették őket. Az orosz légierő a földön megsemmisített három An-2-es szállítógépet, és lelőttek, illetve a földön felrobbantottak egy Mi-14BT és három Mi-24-es helikoptert is. A légvédelem – és a polgári légi irányítás – számos radarállomást veszített. A haditengerészet a Poti bázis orosz kézre kerülését követően szenvedte el legnagyobb veszteségeit.²⁸⁷

Az orosz haderő, nyilvánvaló fölénye ellenére is számos problémával küzdött. A Dél-Oszétiába történő bevonulás során a kevés, nem megfelelő méretű és minőségű út miatt az orosz csapatok feltorlódtak, forgalmi dugók alakultak ki, és egy-egy elavult, lerobbant jármű hosszú időre feltartotta az előrenyomulást, ami egy erősebb légierővel rendelkező ellenfél számára kiváló célpontot nyújthatott volna, komoly veszteségeket okozva.²⁸⁸

A vezetésirányítási és kommunikációs rendszerek sem működtek megfelelően, az orosz parancsnokok sokszor személyes mobiltelefonjaikon tartották a kapcsolatot, a grúz civil mobilhálózatot használva. A vezetési és irányítási rendszer csődjének legsúlyosabb következménye az orosz légierőt ért veszteségekben mutatkozott meg. Augusztus 8-án – feltehetően baráti tűzben – lelőttek egy orosz Szu-25BM csatarepülőt, a pilóta sikerrel katapultált. Augusztus 9-én, melyet joggal nevezhetünk az orosz légierő „fekete napjának”, a grúz légvédelem lelőtt egy Tu-22M3 hadászati bombázót, melynek négy fős legénységéből három életét veszítette, egy pedig sebesülten hadifogságba került. Ugyancsak augusztus 9-én a grúzok lelőttek egy Szu-24M vadászbombázót (a kétfős legénységből egy fő meghalt, míg a parancsnok sebesülten fogságba esett), míg feltehetően baráti tűzben elveszett egy Szu-25SM, és egy Szu-25BM csatarepülő is, egy további elesett pilótával szaporítva az orosz légierő

²⁸⁷ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 109-111. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁸⁸ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 167. old. ISBN 9780-7656-2508-3

veszteségeit. A harcokban a légierőt az utolsó veszteség augusztus 11-én érte, amikor egy Szu-24M vadászbombázót lőttek le az orosz szárazföldi erők légelhárító rakétával (a légénység sikeresen katapultált). A lelőtt gépek mellett találat ért további a harcokban részt vevő repülőgépeket is.

Az a tény, hogy az orosz légierő által elveszített hat repülőből három szinte bizonyosan, és egy feltehetően baráti tűzben vesztet oda, jól mutatja, hogy a légierő és a szárazföldi csapatok közötti kommunikáció gyakorlatilag csődöt mondott, és a barát-idegen felismerő rendszerek nem működtek (ha voltak egyáltalán).²⁸⁹ A háborút követően leszűrt katonai tapasztalatok az orosz fegyveres erők reformfolyamata során felhasználásra kerültek.²⁹⁰

A légierőt ért veszteségek ellenére katonai értelemben egyértelműen kijelenthető, hogy Oroszország nyerte meg a háborút. Ugyanakkor a kép jóval árnyaltabb, ha a háború politikai következményeit nézzük. Mint ahogy arról már korábban szó esett, a hadszíntéren zajló eseményekkel párhuzamosan egy médiaháború keretén belül mindkét fél rendkívül komoly erőfeszítéseket tett a nemzetközi közvélemény szimpátiájának kivívására, a másik fél agresszorként való feltüntetésére. A médiaháború kimenetele nem volt olyan egyértelmű, mint a csatatéren elért orosz siker. Moszkva azon szándéka, hogy a koszovói esettel párhuzamot vonva, népirtásra hivatkozva támassa alá fegyveres erőinek beavatkozását a térségben kudarcot vallott. A kezdeti, a médiában súlykolt etnikai tisztogatásra vonatkozó állítások megdőlték. A Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió jelentése szerint: „Ami az orosz népirtásra vonatkozó vádakot illeti, kevésbé gyakorivá váltak az utóbbi hónapokban, ahogy az oszét polgári lakosság áldozatainak száma sokkal kevesebbnek bizonyult, mint azt előzetesen állították. Orosz tisztviselők korábban azt állították, hogy Dél-Oszétiában a grúz erők körülbelül 2000 civilt öltek meg, de végül a civil áldozatok teljes száma, akik a 2008. augusztusi konfliktus során odavesztek, 162-re módosult.”²⁹¹

A médiaháború vegyes eredményét mutatta az is, hogy míg számos országban túlnyomó részt Oroszországot tekintették az agresszornak (pl. Egyesült Államok, Lengyelország), addig más államokban elsősorban a „forrófejű” grúz elnököt hibáztatták a konfliktus kitöréséért (pl.

²⁸⁹ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 99-103. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

²⁹⁰ Négyesi Áron: *Az orosz haderőreformok eredményei a haderő-szervezet és a személyi állomány tekintetében*. Biztonságpolitika.hu. 2013. szeptember 6. <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1343&title=az-orosz-haderoreformok-eredmenyei-a-hadero-szervezet-es-a-szemelyi-allomany-tekiteteben> (2014.07.20.)

²⁹¹ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume II, September 2009. 222.old. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

Németország, Franciaország). Ugyanakkor a nyugati médiában konszenzus alakult ki arról, hogy az orosz katonai beavatkozás aránytalan és eltúlzott volt.

Összességében sem az orosz, sem a grúz félnek nem sikerült egyértelműen maga mellé állítania a nemzetközi közvéleményt. Mind a mai napig vita folyik arról, hogy ki kezdte a háborút? Kinek volt igaza? Ki követett el atrocitásokat? Kit pártol a nemzetközi jog? Ezekre a kérdésekre számos, egymástól gyökeresen eltérő, de széles körben elterjedt válasz létezik, amelyek közül bárki személyes szimpátiájának megfelelően mazsolázhat.

A háború feltehetően egyik legérdekesebb kérdése, hogy a grúz hadsereg nyilvánvaló széthullása ellenére miért álltak meg az orosz csapatok Tbiliszi kapujában? A kérdés azért is lényeges, mert a háború egyik fő célja Szaakasvili elnöki pozícióból való elmozdítása volt, valamint Grúzia nyugati integrációs – főleg a NATO-tagságra irányuló – törekvéseinek végleges letörése, az orosz „akolba való visszaterelése”. Tbiliszi bevételével Moszkvának valószínűleg jóval nagyobb lehetősége lett volna egy „baráti” kormányt hatalomra juttatni, amely a Kremlnek tetsző politikát folytathatott volna a Dél-Kaukázusban. Számos jele van annak, hogy a „keményvonalasok” valóban szorgalmazták Tbiliszi lerohanását, mint ahogy azt a Kreml egyik magas rangú tisztviselője, Gleb Pavlovsky is kifejtette az Ekho Moskvya rádióállomásnak adott interjújában. Pavlovsky szerint egy befolyásos csoport a legfelső vezetésben nyomást gyakorolt annak érdekében, hogy Putyin elnök ne fogadja el a fegyverszünetet, hanem utasítsa az orosz csapatokat Tbiliszi elfoglalására. A keményvonalasok célja feltehetően nem csak a grúz főváros elfoglalása lett volna, hanem jelentős károkozás a nyugati kapcsolatokban.²⁹²

A Szaakasvili elmozdítására irányuló szándékot sem rejtették véka alá Oroszországban. A fegyverszünet megkötésére irányuló tárgyalások során Nicolas Sarkozy és Putyin elnök közötti elhíresült párbeszéd állítólag a következőképpen zajlott: „Szaakasvilit a golyóinál fogva fogom fellógatni.” – mondta Putyin – „Fellógatni őt? – kérdezte Sarkozy – „Miért ne? Az amerikaiak fellógatták Szaddam Husszeint.” – válaszolta Putyin – „Igen, de úgy akartod végezni, mint Bush?” – kérdezte ismét Sarkozy – „Ah, ezt a pontot te nyerted.”, zárta le a témát Putyin.²⁹³ Medvedyev elnök sem fogalmazott sokkal finomabban: „Ami a grúz vezetést illeti, a jelenlegi rezsim elfogadhatatlan számunkra. Mihail Szaakasvili elnök számunkra nem

²⁹² Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 178-179. old. ISBN 9780-7656-2508-3

²⁹³ Georgia's Saakashvili nervously giggles to Putin's intention to hang him by the balls. Pravda.ru. 14.11.2008. http://english.pravda.ru/world/ussr/14-11-2008/106700-saakashvili_putin_balls-0/ (2014.07.20.)

létezik többet. Ő egy politikai hulla.”²⁹⁴ Később – egy 2009 márciusában adott interjúban – így fogalmazott: „Én nem akarok semmilyen kapcsolatot Szaakasvivel, és nem fogok kommunikálni vele. De ha egy demokratikus folyamat eredményeképpen a hatalom megváltozik Grúziában, készen állunk a párbeszédre.”²⁹⁵

A grúz vezetés leváltására irányuló nyilvánvaló politikai akarat ellenére az orosz csapatok soha nem indultak meg Tbiliszi ellen. Ennek egyik, feltehetően legfontosabb oka az volt, hogy a grúz főváros elfoglalása végzetes károkat okozott volna a nyugati országokkal ápoltságban, amely nem csak politikailag szigetelte volna el Oroszországot, hanem súlyos gazdasági következményekkel is járt volna. A 2014 során kiéleződött ukrain válság megmutatta, hogy habár az Egyesült Államok és az Európai Unió mérsékelten élt a gazdasági szankciók eszközével Oroszország ellen, még így is súlyos károkat okozott az orosz gazdaságnak, gyakorlatilag lenullázva annak növekedését. Putyin elnök hatalma megtartása érdekében kénytelen jóléti transzferekkel kompenzálni a szabadságjogaikban korlátozott orosz polgárokat. A putyini koncepció egy gazdaságilag erős, a nemzetközi porondon a régi szovjet befolyás legalábbis részleges helyreállítására képes, fejlődő Oroszország képével operál, amely ellentételezi a centralizált, korrump, restriktív politikai hatalom hátrányos következményeit. Moszkva költségkalkulációja szerint Tbiliszi lerohanása feltehetően olyan károkat okozott volna Oroszországnak, amely politikailag nem érte volna meg. Ráadásul a Kreml valószínűleg úgy vélte, hogy egy vesztes, katasztrofális következményekkel járó háború után Szaakasvili elnök nem lesz képes megőrizni a hatalmát, különösebb külső hatás nélkül is megbukik, mint Szlobodan Milosevics Szerbiában.

Katonai szempontból is számos érv szól a további előrenyomulás leállítását mellett. Az orosz csapatok több száz kilométerre álltak bázisaiktól, és a rossz minőségű, szűk kaukázusi utak szinte megoldhatatlan logisztikai problémával szembesítették az orosz egységeket, melyek nagy területen szóródtak szét, és arra kényszerültek, hogy kevésbé kiképzett és fegyelmezett oszét és csecsen paramilitáris alakulatokat alkalmazzanak segédcsapatokként. Tbiliszi lerohanása alighanem elkeseredett grúz ellenállásba ütközött volna, ami akár elfogadhatatlan mértékű orosz veszteségekkel, és beláthatatlan ideig elhúzódó utcai harcokkal járhatott volna együtt.²⁹⁶

²⁹⁴ Interview with Italian Television Channel RAI. President of Russia. September 2, 2008. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/09/02/2216_type82916_206091.shtml (2014.07.20.)

²⁹⁵ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 178-180. old. ISBN 9780-7656-2508-3

²⁹⁶ Uo.

Bármilyen is volt az oka annak, hogy Moszkva megállította csapatait a grúz főváros kapujában, a fegyverszünet megkötése, és a lassú orosz kivonulás lehetővé tette Szaakasvili elnök számára, hogy megőrizze hatalmát, így a grúz elnök elmozdítására irányuló orosz célkitűzést nem sikerült elérni. Szaakasvili a következő elnökválasztásig megőrizte pozícióját, és ugyan 2012-13-as elnök- és parlamenti választások során demokratikus úton őt és pártját is leváltották a hatalomból, de – ha enyhe korrekcióval is – Grúzia továbbra is nyugati integrációs pályán maradt.

Annak ellenére, hogy Szaakasvili hatalomból való eltávolítása nem sikerült, az tagadhatatlan, hogy a fegyveres konfliktus során Grúzia mind anyagi, mind a nemzetközi kapcsolatok terén súlyos károkat szenvedett el. Sem az EU, sem a NATO nem áll készen egy olyan ország felvételére, amely egy újabb potenciális fegyveres konfliktus forrását hordozza Oroszországgal, és amely olyan belső etnikai feszültségekkel terhelt, melyek bármikor fellángolhatnak. A háború kirobbanásának vitatott körülményei, a grúz vezetés, és személy szerint a grúz elnök felelősségének kérdése is sokat ártott az ország euroatlanti integrációs törekvéseinek, így Moszkva legfontosabb biztonság- és védelempolitikai célkitűzése – a NATO-bővítés megakadályozása a posztszovjet térségben – sikeresen megvalósult.²⁹⁷

Oroszországnak a háború során egyik elérendő politikai célja volt Abházia és Dél-Oszétia nemzetközi jogi értelemben – az orosz befolyási övezet részeként – való függetlenségének megteremtése. Ezt a célt csak részben sikerült elérni. A háborút követően Oroszország ugyan elismerte a két szakadár tartományt függetlenként, de az orosz példát Moszkván kívül csak maroknyi, kevésbé jelentős állam követte (Venezuelán és Nicaraguán kívül néhány csendes-óceáni miniállam, Tuvalu, Nauru és Vanuatu, mely később visszavonta ezt a döntését). A világ országainak túlnyomó része elítélte az erőszakos úton elért függetlenséget. Ugyanakkor Dél-Oszétia és Abházia *de facto* elszakadt, függetlenné vált Grúziától – annál kevésbé Oroszországtól –, ami tovább erősítette Moszkva befolyását a térségben, beleértve a grúz belpolitikára gyakorolt befolyást is.

Oroszország esetében számos szakértő a háború azon következményeire helyezte a hangsúlyt, melyek hátrányosan érintették az ország nemzetközi kapcsolatait, gazdaságát és belső stabilitását. Ezen szakértők szerint a háborúnak Oroszország is vesztese.²⁹⁸ Moszkva a pénzügyi világválság kirobbanásával egy időben ingatta meg a nyugati befektetők bizalmát,

²⁹⁷ Dmitri Trenin: *Russia's Spheres of Interest, not Influence*. The Washington Quarterly. October 2009. 14. old. <http://carnegie.ru/publications/?fa=23863> (2015.03.04.)

²⁹⁸ Ronald D. Asmus: *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan, 2010. 20-21. old. ISBN 978-0-230-61773-5

mely súlyos károkat okozott gazdaságának. A konfliktus szintén megrengette az ország nemzetközi tekintélyét, mivel a Grúzia nemzetközileg elismert határait átlépő orosz csapatok olyan XIX. századi nagyhatalmi politizálás képét idézték fel, melyben a nemzetközi együttműködés helyett a befolyási övezetek fegyveres felosztása dominált. Még az Oroszországgal jelentős gazdasági kapcsolatokat ápoló, az orosz politikai folyamatok irányában megértéssel viseltető országok – elsősorban Németország – is kénytelenek voltak elítélni a szakadár tartományok függetlenségének Moszkva általi elismerését. Szintén károsan hatott Oroszország érdekeire, hogy a NATO-n belül megerősödött azoknak a hangja, akik határozottabb védelmi együttműködést, és a kelet-közép-európai államok részére erősebb védelmi garanciák kidolgozását szorgalmazták.

Ezek az érvek később enyhén túlzónak bizonyultak. A 2008-as háborút követően Oroszország gazdasági súlyának, energiahordozóinak és Európa valamint a keleti szomszédja között fennálló kölcsönös gazdasági függésnek – interdependenciának – köszönhetően a politikai és gazdasági kapcsolatok gyorsan helyreálltak. Ami az Egyesült Államokat illeti, Barack Obama elnök megválasztását követően új politikát hirdetett Oroszország vonatkozásában (megnyomta a „reset” gombot), mely gyakorlatilag azt jelentette, hogy az USA hajlandó „szemet hunyni” a korábban feszültséget okozó ügyek felett – beleértve a grúz-orosz háborút is – és a kölcsönösen előnyös együttműködés területeire koncentrálni.

Az események orosz olvasatában a kalandor Szaakasvili elnök végzetesen elszámította magát, mikor úgy gondolta, hogy egy villámgyors háborúval visszanyerheti ellenőrzését Dél-Oszétia felett, *fait accompli* elé állítva Oroszországot. Moszkvában az Egyesült Államok szerepét a háborúban úgy értékelték, hogy a grúz hadsereget felfegyverző, és a kormányt politikailag támogató Washington képtelennek bizonyult szövetségese kontrollálására, vagy rosszabb esetben magát a háborút is amerikai jóváhagyással indította Tbiliszi (*proxy war*), hogy a térségben – és a világban – egyre növekvő orosz politikai és gazdasági befolyásnak gátat szabjon. A Nyugat által korábban számos megaláztatásnak alávetett Oroszország – NATO keleti bővítése, Koszovó – végre harcba szállhatott egy „igaz ügyért”, és revansot vehetett az őt ért sérelmekért. A „befagyott konfliktusokon” keresztül a posztszovjet térség kormányaira gyakorolt befolyás politikája sikeresnek bizonyult, Tbiliszi nyugati integrációját eredményesen blokkolta Moszkva, míg az európai uniós államok megosztása – Németország,

Franciaország és Olaszország kiemelt partnerként való kezelése –, ugyancsak sikeresen mérsékelte a háborút követően Oroszországot ért retorziókat.²⁹⁹

A háború következményei között végül, de nem utolsó sorban a szakadár államok függetlenségének elismerésével Moszkva táptalajt adott a saját határain belüli észak-kaukázusi szeparatizmusnak, mely a későbbiek során bumerángxént üthet vissza. Ugyanakkor értelemszerűen Észak-Oszétiában – és több más orosz kaukázusi köztársaságban – a déli „testvéreik” érdekében vívott háború népszerű volt, ráadásul Abházia és Dél-Oszétia ugyan „független” lett, de valójában javarészt orosz politikai és katonai irányítás alatt, így az észak-kaukázusi népek számára vonzó önrendelkezésről és szuverenitásról nem lehet beszélni. Az integráció mértékét jól mutatja, hogy 2014. november 24-én Moszkva és Szuhumi Szövetségi és Stratégia Megállapodást írt alá, mely következtében az abház fegyveres erők lényegében orosz irányítás alá kerülnek, és az abház-grúz *de facto* határ őrizetét orosz határőrök látják el.³⁰⁰ Néhány hónappal később, 2015 elején Dél-Oszétiával is hasonló tartalmú megállapodás született, amelynek értelmében anyagi támogatásért cserébe a dél-oszét fegyveres erőket lényegében integrálták az oroszba.³⁰¹

Összességében a 2008-as háború egyértelműen orosz katonai győzelmet hozott, annak ellenére, hogy az orosz szárazföldi csapatok és légi erők számos vonatkozásban rosszul teljesítettek. A háború politikai céljai közül a szakadár tartományok Oroszország általi függetlenségét sikerült megteremteni, de annak nemzetközi elismertsége elmaradt. Grúzia NATO és EU integrációs folyamata súlyosan sérült, számos nyugat-európai ország a Szaakasvili-adminisztrációt tette felelőssé a háború kirobbanásáért, ugyanakkor a demokratikusan választott grúz elnök hatalmon maradt, eltávolítása nem sikerült, és Grúzia hosszú távon is elkötelezett maradt a NATO és EU tagság mellett. Oroszország megerősítette befolyását a Dél-Kaukázusban, ugyanakkor jelentős politikai és gazdasági károkat volt kénytelen elkönyvelni nyugati kapcsolatrendszerében, habár az átmeneti lehülést követően –

²⁹⁹ Dmitri Trenin: *Russia in the Caucasus: Reversing the Tide*. Brown Journal of World Affairs. Spring/Summer 2009. Volume XV, Issue II. 143-155. old.

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mPe3PpFw4M0J:brown.edu/initiatives/journal-world-affairs/system/files/private/articles/15.2_Trenin.pdf+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=lb (2015.03.02.)

³⁰⁰ Giorgi Menabde: *Russian-Abkhaz Agreement: What Is Moscow's Plan for Georgia?* Eurasia Daily Monitor. Volume: 11. Issue: 214.

http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=43138&cHash=d1ead24b3b7ad8b1ccc8ee7a27ef500c#.VP_temdO6UK (2015.03.15.)

³⁰¹ Russia signs major alliance treaty with South Ossetia, pledges military protection. RT March 18, 2015. <http://rt.com/politics/241929-russia-ossetia-treaty-alliance/> (2015.04.01.)

és többek között Obama elnök „reset” politikájának, valamint az Európa és Oroszország közötti gazdasági kölcsönös függőségnek köszönhetően – a nyugati-orosz kapcsolatok gyorsan helyreálltak.

A konfliktus következtében megerősödtek azok a vélemények, melyek szerint Oroszország megengedhetetlen eszközökkel – a fegyveres erők alkalmazásával – folytat expansionista külpolitikát, és a régi szovjet befolyási övezet legalábbis részleges helyreállításán munkálkodik. Közép és hosszú távon, a 2013-2014-es ukrajnai események alátámasztották ezeket a véleményeket. Az ukrajnai krízis, a Krím-félsziget annektálása és a Kelet-Ukrajnában küzdő szeparatisták orosz támogatása más megvilágításba helyezték a grúz eseményeket is. Történelmi szempontból nem megkerülhető a grúz és az ukrán példa közötti párhuzam felállítása.

II.7. A második fejezet összegzett következtetései

Az értekezés második fejezete a 2008-as konfliktus kirobbanásának közvetlen előzményeivel, Oroszország Grúzia befolyásolására, illetve destabilizálására tett kísérleteivel, a grúz és az orosz fél háborúra való felkészülésével, a nemzetközi folyamatok (a koszovói példa) hatásával a grúz helyzetre, a NATO ambivalens viszonyával a térséggel (bukaresti NATO-csúcs), továbbá a háború lefolyásával – beleértve a kiberháborút és a médiaháborút –, valamint az EU háború lezárásában játszott szerepével és annak értékelésével foglalkozik.

A fejezet bebizonyította, hogy a hipotézisben foglaltak szerint Oroszország a háború során, illetve a hadbalépés indoklásakor realista nagyhatalomként viselkedett, nem mutatott különösebb biztonságpolitikai innovációt, fegyveres beavatkozását nemzetközi jogi értelemben a koszovói precedensre való hivatkozással indokolta (sajátos értelemben véve a nyugati mintát próbálta másolni). Ezzel szemben az Európai Unió vezető országai liberális hatalomként viselkedtek, így nem rendelkeztek rövid távon hatékony konfliktuskezelő módszerekkel, fő törekvésük csupán a fegyveres harcok lezárására irányulhatott.

Szintén bizonyításra került az a hipotézis, hogy Moszkva posztszovjet térségben folytatott politikája jelentős hatást gyakorol az egész európai kontinens biztonságára, továbbá, hogy a megromlott orosz-grúz viszony, a két ország között állandósult magas szintű feszültség – amely többek között az orosz békefenntartók vitatott szerepének, az orosz útlel-politikának, a lopakodó annexiónak is köszönhető volt – jelentősen megnövelte a fegyveres konfliktus kitörésének valószínűségét.

Ugyancsak igazolást nyert az a hipotézis, hogy a megromlott kétoldalú kapcsolatok mellett a konfliktus kirobbanásában közrejátszott a térségért zajló nagyhatalmi geopolitikai

játszma is, mely mind a bukaresti NATO-csúcson lezajlott eseményekben, mind a Grúzia területén állomásozó orosz békefenntartók szerepében – amelyek a posztszovjet térség más országaiban állomásozó orosz békefenntartó erők részeként a közel-külföld felett gyakorolt befolyás eszközei is egyben – tükröződött.

A fejezett egyúttal teljesíti az értekezés a 2008-as orosz-grúz háború lefolyásának bemutatására vonatkozó célkitűzését, valamint az EU által a konfliktus lezárásában elért eredmények bemutatását.

A második fejezet legfontosabb következtetései:

- Grúzia területi egységének helyreállítására, és a központi hatalom megerősítésére tett kísérlet Adzsáriában eredménnyel járt, de Moszkva világosan értésére adta Tbiliszinek, hogy Dél-Oszétiában és Abháziában nem engedi a status quo megváltoztatását.
- Oroszország, és az orosz békefenntartók nem pártatlan szereplőkként léptek fel a szakadár tartományokban, gyakorlatilag a szeparatistákat támogatták, ezért a grúz kormány sikertelen kísérletet tett a nyugati intézmények békefenntartásba való bevonására (azok erre valódi hajlandóságot nem mutattak). Moszkva a posztszovjet térségben állomásozó békefenntartóit szélesebb értelemben vett geostratégiai szerepben alkalmazza, a közel-külföld felett gyakorolt befolyás eszközeként, ezért sem járhatott sikerrel a Grúziában állomásozó békefenntartók lecserélése.³⁰²
- Oroszország Dél-Oszétiában és Abháziában lopakodó annexiót hajtott végre, *de facto* részlegesen integrálva a szakadár tartományokat az orosz állami intézményrendszerbe. Ennek a folyamatnak a legmarkánsabb példájaként orosz útlevelet kapott a szakadár tartományok lakosságának túlnyomó része, mely később egyik indokául szolgált az orosz fegyveres beavatkozásnak. Ez a politika jelentős mértékben hozzájárult az orosz-grúz kétoldalú kapcsolatok romlásához.
- 2006-tól folyamatosak voltak a fegyveres provokációk a grúz és az orosz fél között, mely állandóan magas szinten tartotta a feszültséget, jelentősen megnövelve egy félreértés, vagy erősebb válaszreakció következtében bekövetkező nyílt háború valószínűségét.

³⁰² Egy esetleges EU szerepvállalás esetén akár a 2008-as háború kitörése is megakadályozható lett volna, vagy legalábbis annak lefolyása rövidebb, hatásai mérsékeltebbek lehettek volna

- Koszovó függetlenségének elismerése nem várt következményekkel járt Grúziában, ahol Moszkva precedensként használta fel azt a Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerésére irányuló törekvéseiben (a Nyugat elmulasztotta megfelelő lépések kidolgozását a koszovói példa precedensként való alkalmazása ellen a Dél-Kaukázusban).
- A NATO megosztottsága a 2008-as bukaresti NATO-csúcson megtorpanásra készítette Grúzia NATO-tagsági törekvéseit (a Tagsági Akciótervben való részvétel lehetőségét nem adták meg Tbiliszi számára), míg Moszkvában ezt olyan ideiglenes megtorpanásként értelmezték, amely cselekvési „ablakot” hagy Oroszország számára a grúz NATO-tagság végleges megakadályozására – ami akár a későbbiekben az integrációs folyamat előrehaladásával be is zárulhat –, cselekvésre ösztönözve ezzel az orosz felet.
- Oroszország jelentős katonai előkészületeket tett egy Grúziával kirobbanó háború sikeres megvívására, míg a grúz hadsereg modernizációja ellenére az expedíciós feladatok – iraki szerepvállalás – és a területvédelem igénye közötti ellentmondás miatt nem volt képes erőforrásait összpontosítani.
- A háború során Oroszország egyértelmű győzelmet aratott, bár számos logisztikai és kommunikációs problémával küzdött, és az orosz légierő súlyos veszteségeket szenvedett, jelentős részben baráti tűz következtében.
- A francia EU elnökség kulcsszerepet játszott a tűzszünet megkötésében, amit az EU és Párizs jelentős sikereként könyveltek el, ugyanakkor a tűzszüneti megállapodás – orosz érdekeknek megfelelő – pontatlan megfogalmazása lehetővé tette az orosz csapatok további jelenlétét, továbbá Moszkva a gyengén megfogalmazott megállapodást is folyamatosan megsértette, fegyveres erőit nem vonta vissza a háború kirobbanását megelőzően elfoglalt pozícióikba.
- Oroszország a háborúval elérte politikai céljait, Grúzia nyugati integrációja törést szenvedett, Moszkva megerősítette a térségben elfoglalt pozícióját, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségét elismerte – még ha azok nemzetközi elismertsége minimális is –, valamint rövid távon sikerült a Nyugattal ápolt kapcsolatainak helyreállítása is, egyedül Szaakasvili hatalomból való elmozdítása nem következett be.

III. A HÁBORÚ HATÁSA AZ EURÓPAI BIZTONSÁGRA

III.1. A háború hatása az európai biztonság intézményrendszerére és nemzetközi jogi alapjaira

III.1.1. Az európai biztonság intézményrendszere és nemzetközi jogi alapjai

Mielőtt megvizsgálom a 2008-as orosz-grúz háború hatását az európai biztonságra, szükségesnek tartom röviden összefoglalni, hogy ez a biztonság milyen nemzetközi jogi és intézményi alapokon nyugszik – teljesítve ezzel az értekezés egyik célkitűzését –, ugyanis ezeknek az alapoknak az ismertetése nélkül jóval nehezebb megfelelő kontextusba helyezni a konfliktus által az európai biztonságra gyakorolt hatásokat, illetve Oroszország törekvését a fennálló biztonsági architektúra átszabására.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete

A fegyverzetkorlátozás és a béke biztosítása céljából összehívott 1899-es, majd 1907-es hágai békekonferenciák során a történelemben először jelent meg a nemzetközi viták békés rendezésének szándéka (ekkor a háború tilalma, mint nemzetközi jogi alapelv, még nem létezett). Az 1919-es párizsi békekonferencián elfogadott Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya már tartalmazta a nemzetközi viták békés rendezése elvének egyes elemeit, de a háború indításának jogával még élhettek a részes államok. Az államközi viták békés rendezésének általános, mindenkire érvényes, kogens szabályként való megjelenése az 1928-ban aláírt Briand-Kellogg-paktummal jött létre.³⁰³

Az 1945-ben megalapított Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) már Alapokmányába emelte a nemzetközi viták békés rendezésének elvét, amivel az a nemzetközi jog kötelező, átfogó, minden országra érvényes részévé vált. A béke megőrzésének kötelezettségéről az ENSZ Alapokmánya 2. cikkének 3. bekezdése a következőképp fogalmaz: „A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.” A 4. bekezdés pedig így szól: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.” A rendelkezések univerzalitása a 6. bekezdésen alapul, mely az ENSZ-ben tagsággal nem rendelkező államokra is kiterjeszti a kötelezettséget:

³⁰³ Bokorné Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*. Aula Kiadó, 2000. 291-292. old. ISBN 963 9215 92 9

„A Szervezet biztosítja, hogy amennyiben a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges, azok az Államok is, amelyek az Egyesült Nemzeteknek nem tagjai, ezeknek az elveknek megfelelően járjanak el.”³⁰⁴

Az Alapokmány 24. cikk 1. bekezdése értelmében az ENSZ tagállamai „a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra (BT) ruházzák” át.³⁰⁵ Az államok közötti fegyveres erőszak tilalma alól az Alapokmány csak két kivételt ismer: az 51. cikkben foglalt önvédelem jogát; és a VII. fejezetben foglalt, a Biztonsági Tanács felhatalmazása alapján indított fegyveres akciót.³⁰⁶

A létrehozását követő évtizedekben az Egyesült Nemzetek Szervezete vált a legfontosabb színterévé az államok közötti konfliktusok rendezésének, habár a Biztonsági Tanács állandó tagjainak *de facto* vétójoga számtalan esetben meggátolta az ENSZ eredményes fellépését, köszönhetően a tagok eltérő nemzeti érdekeinek, illetve a konfliktusokban való érintettségüknek. Számos háború a BT egyes tagjainak részvételével ugyan, de a BT felhatalmazása nélkül került lezárásra. A teljesség igénye nélkül ilyen volt az 1999-es koszovói háború, a 2003-as iraki háború, és a 2008-as orosz-grúz háború is.

Az EBESZ

A hidegháború alatt Európában szükségessé vált az ENSZ Alapokmánya által lefektetett elveknek a további megerősítése, kifejtése, és a megosztott kontinens igényeire történő szabása. Az 1950-1960-as években a két blokk közötti feszültség elérte csúcspontját. Az 1970-es évek elején lassú enyhülés következett be, a felek felismerték, hogy számos témában eredményeket tudnak elérni párbeszéd útján. Az 1973-ban megindult tárgyalások három fő témakör, ún. „kosár” körül összpontosultak:

- az európai biztonság politikai-katonai kérdései, az államközi kapcsolatok alapelvei, és katonai bizalomerősítő lépések;
- gazdasági, tudományos és technológiai, valamint környezetvédelmi együttműködés;

³⁰⁴ Egyesült Nemzetek Alapokmánya. Magyar ENSZ Társaság.
http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya (2013.08.04.)

³⁰⁵ Uo.

³⁰⁶ Uo. és Deák András György, Hoffmann Tamás, Rácz András, Romsics Gergely: *A grúz-orosz válság értékelése*. MKI, T-2008/23. 9. old. <http://inconf.szisz.hu/T-2008-22-gruz.pdf> (2014.07.21.)

- emberi jogi, humanitárius és egyéb kérdések.³⁰⁷

Az elért eredmények a finn fővárosban 1975. augusztus 1-jén 35 európai- és észak-amerikai ország állam- és kormányfői által aláírt Helsinki Záróokmányban öltöttek testet. A Záróokmány napjainkig érvényes tíz alapelve meghatározza az európai biztonság kereteit:

- szuverén egyenlőség, a szuverenitásba foglalt jogok tiszteletben tartása (beleértve a területi épséget, politikai függetlenséget és szabadságot, jogi egyenlőséget, valamint a szabad döntés jogát bármely szövetségi rendszerhez való csatlakozáshoz);
- tartózkodás az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától;
- határok sérthetlensége;
- államok területi épsége;
- viták békés rendezése;
- belügyekbe való be nem avatkozás;
- emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása (gondolat-, lelkiismeret-, vallás- és a meggyőződés kinyilvánításának szabadsága);
- népek egyenjogúsága és önrendelkezése;
- államok közötti együttműködés;
- a nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.³⁰⁸

A Helsinki Záróokmány a tömblogikától eltérően, az egyes szuverén országok által konszenzusos módon elfogadott dokumentum. Az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartására vonatkozó rész a kelet-közép-európai államok számára különös jelentőséggel bír, mely az egyéni jogok erősödésén keresztül hosszú távon hozzájárult a represszív szocialista rendszer felbomlásához. A Záróokmány a kölcsönös bizalom erősödése révén nagyban elősegítette a későbbi fegyverzetkorlátozásra és leszerelésre irányuló tárgyalások sikerét is.

³⁰⁷ Blahó András, Prandler Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó. Bp., 2005. 379. o.

³⁰⁸ Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, Helsinki, 1975. OSCE <http://www.osce.org/mc/39501> (2013.08.04.)

A hidegháború végével, a megváltozott politikai feltételeknek megfelelően megújult lendülettel folytatódott az európai biztonsági rendszer átszabása, amely az 1990-es Párizsi Charta elfogadásával lépett új korszakába. A dokumentum Európa megosztottságának végét, a kontinens egységének új korszakát kívánta megalapozni, és központi gondolatoként nagy hangsúlyt fektetett a demokráciára, a jogállami intézményrendszerek kiépítésére, az emberi és kisebbségi, valamint szabadságjogokra, a politikai pluralizmusra és gazdasági szabadságra, a társadalmi igazságosságra és a környezeti felelősségre. A Charta megerősítette a Helsinkii Záróokmányban foglaltakat, kiegészítve azzal, hogy a tíz alapelv azonos jelentőségű, és azokat fenntartás nélkül kell a gyakorlatban alkalmazni.³⁰⁹

A Chartában foglaltak az EBEÉ-t az intézményesülés útjára terelték, amely az 1994-es budapesti csúcstalálkozón elvezetett az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) megalakulásához. Az EBESZ 57 európai, közép-ázsiai és észak-amerikai tagállamával a legfontosabb intézménye az európai biztonsági rendszernek, és az ENSZ Alapokmányának VIII. fejezete értelmében Európában a viták békés rendezésének elsődleges regionális szerve.

Az EBESZ 1999-es isztambuli csúcstalálkozója az Európai Biztonsági Charta elfogadásával további garanciákat hozott létre a tagállamok közötti konfliktusok megakadályozása érdekében, megerősítve a demokrácia és a béke iránti elkötelezettségüket. A dokumentum többek között hangsúlyozta:

- a tagállamok egyenlő jogát a biztonsághoz;
- minden tagállam jogát bármely szövetségi rendszerhez való tartozás szabad megválasztásához;
- a tagállamok kötelezettségét arra, hogy más tagállam kárára ne erősítsék saját biztonságukat;
- az EBESZ-en belül egyik tagállamnak, vagy tagállamok csoportjának sincs joga érdekszféraként tekinteni az EBESZ tagállamaihoz tartozó bármely területet, és nincs külön előjoga ezeken a területeken a békefenntartáshoz;

³⁰⁹ Charter of Paris for a New Europe. Paris, 1990. OSCE <http://www.osce.org/mc/39516> (2013.08.04.) és *A biztonságpolitika nemzetközi intézményrendszere*. EBESZ. Biztonságpolitikai Szemle. Corvinák. Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület. http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=131#A (2014.07.21.)

- minden tagállam biztonsága elválaszthatatlanul kapcsolódik a többi tagállam biztonságához.³¹⁰

Az isztambuli csúcson szintén sor került az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés módosítására, amely további 10-20%-os csökkentést eredményezett a hagyományos fegyverzetek vonatkozásában. A Dél-Kaukázus és Grúzia számára különösen fontos volt az ún. szárnyszabály, amely a NATO és Oroszország északi és déli régióiban állomásoztatott hagyományos fegyverzetre vonatkozott. Oroszország ígéretet tett a Moldovában és Grúziában állomásozó csapatai kivonására, de ezen ígéret végrehajtása beláthatatlan ideig elhúzódott, illetve a Dnyeszter-melléki Köztársaságban és Abháziában állomásozó orosz csapatok, illetve ott tárolt hadianyagok vonatkozásában nem is teljesült. 2007-ben Putyin elnök rendeletben nyilvánította ki az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés felfüggesztését, melyet a *Duma* törvényben erősített meg. Az orosz terminológiában „*felfüggesztésként*” aposztrofált lépés gyakorlatilag egyenértékű volt a Szerződésből való kilépéssel.³¹¹

Összességében megállapítható, hogy az EBESZ az ENSZ Alapokmánya VIII. fejezetében foglaltak szerint Európában a viták békés rendezésének elsődleges regionális szerve. A Szervezet átfogja az egész kontinenst, valamint az európai béke és biztonság megteremtésében érdekelt észak-amerikai államokat, és felelősségi területe a konfliktusok békés rendezésétől a demokratikus alapelvek és az emberi jogok érvényesítésén keresztül a környezetbiztonságig terjed. A helsinki folyamat során lefektetett alapelvek, és a későbbiek során elfogadott dokumentumok elméletileg átfogóan védik a szuverén nemzetállamok biztonságát, területi integritását és polgáraik demokratikus jogait és szabadságát. Ugyanakkor a konszenzusos döntéshozatal következtében – akárcsak az ENSZ esetében – az EBESZ gyakran döntésképtelennek bizonyul, cselekvési körét behatárolja a tagállamok nemzeti érdekek mentén megvalósított érdekérvényesítése. Ez utóbbira kiváló példát jelentett az EBESZ 1992 óta működő, közel 200 fős grúziai missziójának 2009-es bezárása, mely azért nem folytathatta tevékenységét, mivel egyetlen EBESZ tagállam – Oroszország – ellenezte azt.

³¹⁰ Charter for European Security. Istanbul, November 1999. OSCE <http://www.osce.org/mc/17502> (2013.08.04.)

³¹¹ Osvát Szabolcs: *Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés alkonya*. Nemzet és Biztonság. 2011/10. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/osvat_szabolcs-az_europai_hagyomanyos_fegyverzet_ellen_rzes_alkonya.pdf (2014.07.21.)

A NATO

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét (*North Atlantic Treaty Organization, NATO*) 1949. április 4-én alakították meg Belgium, Dánia, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Norvégia, Olaszország és Portugália képviselői Washingtonban. Az Észak-atlanti Szerződés a közismert 5. cikkben foglaltak szerint kollektív védelmet biztosít az aláíró államok számára a következők szerint: „A Felek megegyeznek abban, hogy az egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyijük ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Felekkel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket – ideértve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart.”³¹²

A NATO a hidegháború során az európai biztonságot meghatározó alapvető intézménnyé vált. „Lord Ismay, az atlanti szövetség első főtitkára találóan fogalmazta meg a szervezet hármas célját: az oroszokat „kint”, az amerikaiakat „bent”, a németeket „lent” kell tartani.”³¹³. A hidegháborút követően, a bipoláris rendszer végével és a Varsói Szerződés megszűnésével a NATO kénytelen volt új feladatok után nézni. Az 1990-es évek elején sokan vonták kétségbe a Szervezet létjogosultságát, de hamar bebizonyosodott, hogy a szocialista tábor szétesését követően – elsősorban a Balkánon – kiújult etnikai konfliktusok új megoldandó feladatok elé állítják a szövetségeket. A béketeremtés és békefenntartás mellett a NATO kiterjesztette együttműködési intézményrendszerét, megerősítette partnerkapcsolatait. 1994-ben elindították a Békepartnerség programot (*Partnership for Peace, PfP*), melynek hamarosan több mint egy tucat közép- és kelet-európai tagja lett, továbbá megalapították az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (*North Atlantic Cooperation Council, NACC*), mely közvetlen elődje volt az 1997-ben létrehozott Euro-atlanti Partnerségi

³¹²Az Észak-atlanti Szerződés. Washington DC, 1949. április 4. NATO honlap.
http://www.nato.int/cps/fr/SID-10BA3FFE-07A2B68E/natolive/official_texts_17120.htm?blnSublanguage=true&selectedLocale=hu&submit=select (2014.07.22.)

³¹³ A biztonságpolitika nemzetközi intézményrendszere. NATO. Biztonságpolitikai Szemle. Corvinák. Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület.
http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=16&scid=105 (2014.07.22.)

Tanácsnak (*Euro-Atlantic Partnership Council, EAPC*). Az Oroszországgal való kapcsolatok fejlesztése, a kölcsönös bizalom megteremtése érdekében 1997-ben létrehozták a Közös Állandó Tanácsot, melyet 2002-ben a római Oroszország-NATO csúcson hozott döntés értelmében felváltott a NATO-Oroszország Tanács (*NATO-Russia Council, NRC*).

A balkáni válságok rendezésének sorában az 1999-es koszovói beavatkozás kiemelkedő szerepet játszott. Az ENSZ BT felhatalmazása nélkül megindított művelet jól mutatta, hogy a NATO képes és hajlandó is önállóan, akár a nemzetközi jog betűjét megsértve is – hiszen az nem volt igazolható az ENSZ Alapokmányban foglalt önvédelem esetével, míg az ENSZ BT felhatalmazása nem állt rendelkezésre –, katonailag beavatkozni, hogy megakadályozza emberiség ellenes bűntettek és népirtás elkövetését.

A 2001. szeptember 11-i World Trade Centert ért terrortámadást követően a Szervezet ismét új szerepre lelt. A szövetségesek a NATO történelmében először életbe léptették az 5. cikkben alapuló kollektív védelmet, és hosszú időre elköteleződtek az iraki és afganisztáni szerepvállalás mellett, melyek közül az utóbbi nem mellékesen a NATO első észak-atlanti térségen kívüli művelete volt.

A mára már 28 tagúra bővült Észak-atlanti Szerződés Szervezete a hidegháború utáni nemzetközi rendszer legmeghatározóbb katonai és politikai védelmi szervezete, mely egyúttal a mai napig a transzatlanti kapcsolatok legfontosabb letéteményese is. Ugyan az ENSZ-szel és az EBESZ-szel szemben a NATO nem tudhatja soraiban a kontinens összes országát, és azokhoz hasonlóan konszenzusos döntéshozatal útján hozza meg döntéseit, de az elsősorban az Egyesült Államoknak köszönhetően valóban hiteles katonai potenciálja, amelyet kész is használni, a Szervezetet az európai kontinens biztonságának fő őrzőjévé teszi. Ahogy Zbigniew Brzezinski az 1990-es években fogalmazott: „A NATO nélkül Európa nemcsak sebezhetővé válna, hanem politikai szempontból szinte azonnal darabjaira esne szét. A NATO az európai biztonság forrása, és egyben stabil keretet is biztosít az egység eléréséhez. Ez teszi a NATO-t történelmileg olyannyira fontossá a kontinens számára.”³¹⁴

Az Európai Unió

A második világháborút követően az európai egység gondolata új erőt nyert. A világégés borzalmas következményei széleskörűen elfogadottá tették a kontinensen azt a nézetet, hogy egy szorosabb integráción keresztül a jövőben meg kell akadályozni a német újra fegyverkezést, egy újabb európai háború kitörésének esélyét. A védelmi együttműködés a

³¹⁴ Zbigniew Brzezinski: *A nagy saktábla. Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai*. Európa Könyvkiadó. Bp., 1999. 106. old.

NATO megalakításával az időközben elsőszámú biztonsági kihívássá előlépett szovjet fenyegetést megnyugtatóan kezelte, illetve megfelelő módon bekapcsolta az Egyesült Államokat a kontinens nyugati fele biztonságának garantálásába. Míg a transzatlanti együttműködés sikerre vezetett, addig az önálló európai védelem kialakítását, az Európai Védelmi Közösség létrehozását célzó erőfeszítések kudarcot vallottak.³¹⁵

Időközben a védelmi együttműködés mellett teret nyert a gazdasági kooperációnak egy új formája, amely a konfliktusok kitörését az érintett országok nehéziparának összekapcsolásával kívánta megelőzni. Az 1952-ben megalakult Európai Szén- és Acélközösség nem várt sikert hozott az európai integráció történetében, és az Európai Gazdasági Közösséget megalakító 1957-es Római Szerződésen, majd az Európai Uniót létrehozó 1992-es Maastrichti Szerződésen, az intézményi reformot tovább folytató 1997-es Amszterdami, 2001-es nizzai és a 2007-es Lisszaboni Szerződéseken keresztül gazdaságilag és politikailag integrálta az európai kontinens nagyobb részét.

Az elsősorban gazdasági fókuszú integráció mellett a tagállamok viszonylag későn láttak neki a közös biztonsági keretek kialakításához, ami a közös kül- és biztonságpolitika (KKBP), és az európai biztonság és védelempolitika (EBVP) – a Lisszaboni Szerződést követően közös biztonság és védelempolitika (KBVP) – keretén belül öltött testet. A kül- és biztonságpolitika területén a mai napig jórészt konszenzusos döntéshozatal érvényesül. Ugyanakkor az EU katonai és polgári válságkezelő műveletei a szubszaharai afrikai régiótól a Balkánon át Afganisztánig mindenhol hasznos feladatokat látnak el, több esetben polgári elemekkel kiegészítve a NATO katonai műveleteit (pl. EUPOL Afghanistan). Összességében azonban megállapítható, hogy a NATO-tól eltérően az EU direkt módon, katonai erővel nem képes az európai kontinens biztonságának szavatolására.

Habár katonai területen az EU szerepe nem összemérhető a NATO-éval, az EU által képviselt prosperitás és gazdasági fejlődés, az egész kontinensre vonzerőt gyakorló demokratikus jólét – ún. *soft power* – nem kevésbé fontos szerepet játszik Európa biztonságának garantálásában, és külpolitikai céljainak elérésében mint a NATO-ban összpontosuló katonai képességek (ún. *hard power*).

Az 1990-es években a közép- és kelet-európai országok demokratikus átalakulását, és piacgazdaságra való áttérését nagyban befolyásolta az EU tagság perspektívája, mely önmagában hatalmas ösztönző erőt adott a nyugati normák átvételéhez, és a térségben

³¹⁵ A nyugat-európai védelmi együttműködés megteremtésére tett kísérletek vonatkozásában lásd bővebben: Gazdag Ferenc: *Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája*. Osiris Kiadó. 2000. ISBN 963 379 956 2

újraéledő nemzetek közötti konfliktusok – legalábbis részleges – háttérbe szorításához. A bővítési hullámok lecsengésével, a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválságban megtépázott uniós országokban jelentkezett egyfajta „bővítési fáradtság” (*enlargement fatigue*), mely felvetette azt a kérdést, hogy vajon az Európai Unió elérte-e természetes határait, a Nyugat-Balkán egyes országaitól eltekintve lehetséges-e érdemben tovább bővíteni a Szervezetet? A tagsági perspektíva beszűkülésének köszönhetően gyengült az a befolyás is, amelyet az EU gyakorolni képes a korábbi bővítési körökből kimaradt kelet-európai államokra, azaz az orosz gazdaság szénhidrogén vagyonának köszönhető magára találásával, és az orosz külpolitika egyre határozottabb, terjeszkedő jellegének erősödésével párhuzamosan az EU külpolitikai érdekérvényesítő készsége gyengült Kelet-Európában. Az Európai Szomszédságpolitika (*European Neighbourhood Policy, ENP*) keleti dimenziója, a Keleti Partnerség (*Eastern Partnership, EaP*) – mint ahogy arról a későbbiekben részletesebben is szó esik – pontosan azt a célt kívánja szolgálni, hogy az EU a tagság lehetőségének deklaratív felajánlása nélkül erősítse a gazdasági és politikai kapcsolatokat Kelet-Európával (pontosabban a hat részes állammal: Azerbajdzsánnal, Belorusz Köztársasággal, Grúziával, Moldovával, Örményországgal és Ukrajnával).

Az EU-nak a posztszovjet térségbe való „behatolása” kezdetben nem találkozott akkora ellenállással Moszkva részéről, mint a NATO keleti bővítése. A határvonalat a Társulási Megállapodás Ukrajnával való aláírásának terve jelentette 2013 végén, mely gyakorlatilag életképtelenné tette volna a Putyin elnök által megálmodott, nem titkoltan az EU keleti vetélytársának szánt Eurázsiai Gazdasági Uniót, tekintettel arra, hogy Ukrajna nélkül a Kazahsztánt, Fehéroroszországot és Oroszországot tömörítő Szervezetnek nincs valódi, világszinten mérhető gazdasági súlya. A Kijevben a Majdan téren kitört tüntetések, Viktor Janukovics elnök elkergetése, a Krím félsziget annektálása, majd a Kelet-Ukrajnában orosz támogatással küzdő szakadárak megjelenése lényegében az EU által gyakorolt *soft power* egyik – előre nem tervezett – következménye.

Az Európa Tanács

Az Európa Tanácsot (ET) 1949. május 5-én alakította meg tíz európai állam. Létrejöttének célja az Alapszabályban foglaltak szerint, „hogy szorosabb egységet teremtsen a tagjai között avégből, hogy biztosítsa és előmozdítsa a közös örökségüket alkotó eszményeket és elveket és könnyítse gazdasági és szociális haladásukat.”³¹⁶ A gyakorlatban ez az emberi jogok, a

³¹⁶ Európa Tanács Alapszabálya, I. fejezet, 1. cikk.
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8831> (2014.07.24.)

demokrácia, a jogállamiság biztosítása, és a tagállamok állampolgárai jólétének megvalósítása. Jelenleg az ET tagsága lefedi az európai kontinenset, 47 országra terjed ki. Magyarország a rendszerváltást követően, 1990-ben csatlakozott a Szervezethez. Az ET kormányközi együttműködése a Miniszteri Bizottságban összpontosul, míg a Parlamenti Közgyűlés elsősorban javaslat-előterjesztő fórumként funkcionál.

A Tanács több mint 60 éves története során számos kormányközi egyezmény és megállapodás megszületése felett bábáskodott, melyek közül a legfontosabbak a Konvenció az Emberi és Alapvető Szabadságjogok Védelméről, az Európai Szociális Charta és az Európai Kulturális Egyezmény. A Szervezetnek nincs biztonságpolitikai aspektusa, de a demokratikus értékrend, a jogállamiság, valamint az oszthatatlan és egyetemes emberi jogok védelmén keresztül hozzájárul a kontinens biztonságához. Az ET az európai államok közötti együttműködés erősítésén keresztül, az egymás közti párbeszéd platformjaként jelentős bizalomerősítő funkciót is betölt, mely segíthet a konfliktusok megelőzésében. Hazánk számára különösen fontos az Európa Tanács nemzeti kisebbségek védelme terén betöltött szerepe, amely a Velencei Bizottságban valósul meg.

III.1.2. A 2008-as háború és a nemzetközi jog

A liberális iskola képviselői szerint az államok – elsősorban a liberális demokráciák – képesek a nemzetközi rendszerben békésen egymás mellett élni, konfliktusaikat konszenzusos módon, nemzetközi intézmények keretén belül, a nemzetközi jog betűjének megfelelően megoldani. Ez a felfogás széleskörűen elfogadott Nyugat- és Közép-Európában, ahol az Európai Unió tagállamai korábban soha nem látott integrációt valósítottak meg. Ez az alfejezet a háború nemzetközi jogi dimenzióival foglalkozik, így a hipotézisben foglaltak szerint segít megérteni az EU viszonyát a 2008-as konfliktushoz.

Az előző alfejezetben ismertetett nemzetközi jogi és intézményi struktúra szemszögéből nézve az Európai Unió Független Nemzetközi Tényfeltáró Missziójának jelentése alapján az alábbi következtetéseket vonhatjuk le a háborúval kapcsolatban:

1. A harcok a Chinvali elleni grúz tüzérségi támadással vették kezdetüket, ezért a 2008. augusztus 7-8-i grúz fegyveres akció nemzetközi jogsértésnek minősül (még akkor is, ha ezt több éve tartó provokációk és incidensek előzték meg);
2. Az orosz katonai akció messze meghaladta a jogos önvédelem, az arányosság kereteit, ezzel Oroszország szintén nemzetközi jogsértést követett el (az orosz

légierő már 2008. augusztus 8-án reggel támadott grúz célpontokat a hadműveleti területen kívül is);

3. A hadműveletek grúz területre történő áthelyeződését követően a grúz csapatok a nemzetközi jog, és az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében foglaltak által igazolt jogos önvédelemből jártak el;
4. Abházia háborúba történő belépése ellentétes volt a nemzetközi joggal;
5. Az orosz és dél-oszét fél nem tartotta be a Nicolas Sarkozy francia elnök által közvetített tűzszüneti megállapodást, 2008. augusztus 12. után is folytatták előrenyomulásukat grúz területen;
6. Dél-Oszétia és Abházia Grúziától való elszakadása ellentétes a nemzetközi joggal;
7. Dél-Oszétia és Abházia harmadik ország általi függetlenségének elismerése ellentmond a nemzetközi jognak;
8. Az orosz fél által a grúziai beavatkozás egyik indítékeként felhozott, grúzok által állítólag elkövetett népiirtás és etnikai tisztogatás nem bizonyítható;
9. Oroszország a nemzetközi joggal ellentétesen adott orosz állampolgárságot egy másik szuverén ország – Grúzia – több ezer dél-oszét és abház szakadár területen élő állampolgárának, így a fegyveres beavatkozásnak az az indoka, hogy orosz állampolgárok védelmében kellett fellépni, ellentétes a nemzetközi joggal;
10. Az orosz fél által „humanitárius intervencióként” feltüntetett beavatkozás nem igazolható, többek között azért sem, mert Koszovó esetében éppen Moszkva hangsúlyozta az ilyen típusú beavatkozások jogszerűtlenségét;
11. Mindegyik hadviselő fél követett el olyan cselekményeket, mellyel megsértette a nemzetközi humanitárius jogot, de a dél-oszét irreguláris csapatok által elkövetett fosztogatás, túszejtés, nemi erőszak, a grúz lakosság elűldözése volt a legsúlyosabb ilyen típusú cselekmény;

12. Oroszország különleges érdekszférájaként, „közel-külföldje” részeként tekint a régióra, ahol a vélt, vagy valós érdeksérelmeit nehezen tűri el.³¹⁷

Összességében a jelentés mind a grúz, mind az orosz felet elmarasztalja nemzetközi jogi szempontból. Ugyanakkor, ha hitelt adunk azon kutatók álláspontjának, akik szerint számos bizonyíték utal arra, hogy 2008. augusztus 7-én a grúz döntéshozók joggal gondolhatták, hogy egy orosz támadás Dél-Osztétiában elkerülhetetlen, illetve már folyamatban is van, Tbiliszi felelőssége jóval csekélyebb.³¹⁸ Szintén a háború kirobbanásáért viselt orosz felelősséget emeli ki az a tény, hogy a grúz fegyveres erők saját, nemzetközi jog által elismert szuverén határaikon belül kezdték meg a harci cselekményeket, míg az orosz csapatok egy független, szuverén országba hatoltak be.

Hoffmann Tamás szavaival élve: „Jóllehet az orosz politikusok következetesen Grúzia Dél-Osztétia elleni „agresszióját”, illetve a polgári lakosság körében okozott humanitárius katasztrófát említették a fegyveres fellépés okaként, ez az érvelés nehezen állja meg a helyét. Dél-Osztétia hiába tekinti magát önálló entitásnak az 1990-es évek eleje óta, a nemzetközi közösség továbbra is Grúzia területének tekinti, márpedig egy állam arra irányuló fegyveres akciója, hogy visszaszerezze a területe feletti szuverenitás gyakorlását, semmiképpen sem tekinthető „agressciónak”. A délosztét lakosság védelmére való hivatkozás orosz oldalról pedig ugyan felidézi a koszovói beavatkozás emlékét, de bármilyen széleskörű támogatást is élvez az emberi jogok tömeges megsértése elleni fegyveres fellépés, bármennyire legitimnek is tekinthető morális szempontból egy ilyen akció, a nemzetközi jog nem ismeri el jogszerűnek a humanitárius intervenciót. A Dél-Osztétiában állomásozó orosz békefenntartók elleni támadás minősülhetne ugyan Oroszország elleni fegyveres támadásnak, de nem bizonyítható, hogy a grúz erők harci cselekményei a Dél-Osztétia feletti területi kontroll visszaszerzésén túl konkrétan az orosz erők ellen irányultak volna. Amennyiben mégis bizonyítható lett volna Grúzia illetén fellépése, az orosz önvédelmi akció kizárólag az elszenvedett támadás elhárítására irányulhatott volna, a Grúzia területére való benyomulás pedig egyértelműen aránytalan ezzel.”³¹⁹

³¹⁷ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume I, September 2009. <http://www.ceiig.ch/Report.html> (2013.07.20.)

³¹⁸ Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (editors): *The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia*. M. E. Sharpe Armonk, 2009. 157-158. old. ISBN:9780-7656-2508-3

³¹⁹ Hoffmann Tamás: Koszovó, Irak, Grúzia. Beszélő online. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/koszovo-irak-gruzia> (2014.10.16.)

A háború kitörésének vitatott körülményeit félretéve, az európai biztonság szempontjából a konfliktus legsúlyosabb következményeként Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének Oroszország általi elismerésével – a koszovói példát nem számítva – a hidegháborút követően először került sor egy európai állam határainak egy másik állam általi erőszakos megváltoztatására, területi integritásának megsértésére, melyet mind az Egyesült Államok, mind az Európai Unió élesen elítélt.³²⁰

Oroszország a két szakadár terület függetlenségének elismerése során a koszovói példára hivatkozott. Nemzetközi jogi értelemben a koszovói kérdés a területi integritás és az önrendelkezés elve közötti ellentmondás egyik legplasztikusabb megjelenése. A legtöbb nyugati ország álláspontja szerint a koszovói eset egyedi, *sui generis*, melyre a Jugoszlávia felbomlása során végrehajtott etnikai tisztogatás és népirtás szolgáltatott alapot, ezért az nem szolgálhat precedensként más esetekben.³²¹ Ugyanakkor, mint ahogy arról korábban szó volt, a koszovói példa *pro forma* valóban megkérdőjelezhető nemzetközi jogi értelemben. De még ha el is fogadjuk, hogy Koszovó függetlenségét a nemzetközi jog megsértésével nyerte el, ez nem jelenthet alapot egy újabb jogsértés elkövetésére Dél-Oszétiában és Abháziában. Tehát az orosz álláspont tarthatatlanságát támasztja alá az az ellentmondás is, amely a koszovói függetlenség elismerésének elutasítása és a dél-oszét, abház függetlenség elismerése között feszül.

Mint ahogy arról már többször szó volt, Oroszország évszázadok óta speciális érdekszférájaként, a közel-külföldje részeként kezeli a Dél-Kaukázust, ahol nem tűri más nagyhatalmak, szövetségek beavatkozását. A hidegháború végét követő közel két évtizedes, súlyos megrázkódtatásként megélt geopolitikai visszaszorulás, amely Moszkva befolyásának meggyengülésével járt olyan hagyományosan fontos területeken, mint Közép-Európa, a Balkán és végezetül a Dél-Kaukázus, rendkívül érzékennyé tette Moszkvát a térség országainak nyugati integrációs törekvéseivel szemben. Ugyanakkor nemzetközi jogi szempontból egy szuverén országnak – az 1999-ben Isztambulban elfogadott Európai Biztonsági Chartában foglaltak alapján – jogában áll megválasztania, hogy milyen szövetségi rendszerhez kíván tartozni. Tbiliszi szemszögéből nézve a kérdés teljesen egyértelmű volt. Mint szuverén, független állam Grúzia a nyugati integráció mellett döntött, a lakosság túlnyomó többségének támogatása mellett. Tehát az orosz politikusoktól és diplomáktól

³²⁰ Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels. 1 September 2008. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (2013.07.20.)

³²¹ Guy Faulconbridge: *Georgia rebel region seeks recognition after Kosovo*. Reuters, March 5, 2008. <http://www.reuters.com/article/2008/03/05/idUSL05581876> (2013.08.06.)

gyakran hallott elvárás, mely szerint Moszkva beleszólást követel a posztszovjet térség nyugati integrációjának folyamatába, ellentétes a nemzetközi joggal.

Az európai biztonságot garantáló nemzetközi jogi és intézményi keretekről összességében megállapítható, hogy elméletben átfogóan védik a szuverén nemzetállamok biztonságát, területi integritását és szabadságát. Ugyanakkor ezen mechanizmusok gyakorlati működése során – mint ahogy azt a 2008-as orosz-grúz háború is tanúsítja – többször bebizonyosodott, hogy a nyugati demokráciák minden törekvése ellenére a rendszer által nyújtott garanciák a nagyhatalmi játszmákban és a fegyveres konfliktusok során erodálódnak, és végső esetben teljesen érvényüket veszítik. A 2008-as orosz-grúz háború negatív hatást gyakorolt az európai biztonság intézményrendszerére, mivel a háború következtében Európában gyengült a kooperáción alapuló, ellenségkép nélküli, különböző nemzetközi szervezetekre (ENSZ, EBESZ, Európa Tanács) alapuló biztonsági mechanizmusokba vetett hit, és megerősödött a XIX. századot idéző nagyhatalmi politizálás.

III.1.3. Orosz javaslat az európai biztonsági rendszer átszabására

Ez az alfejezet az értekezés azon célkitűzését teljesíti, mely a háború az európai biztonsági architektúra átszabására tett orosz külpolitikai javaslatokra gyakorolt hatásának vizsgálatára irányul, egyúttal alátámasztja az Oroszország realista nagyhatalmi viselkedésére vonatkozó hipotézist, mely nem csak a posztszovjet térségre, hanem az egész európai kontinens biztonságára hatással van.

Putyin elnök hatalomra kerülését követően, valamint az ország szénhidrogén vagyonának és ásványkincseinek köszönhető lendületes gazdasági fejlődésének eredményeként a Kreml részéről a 2000-es évek első évtizedének második felében egyre hangsúlyosabban jelent meg az európai biztonsági rendszer átszabásának, és az orosz érdekek fokozottabb figyelembe vételének igénye. Ez elsősorban az Európában a biztonságpolitika területén domináns szerepet játszó NATO pozíciójának gyengítését célozta, valamint a nyugati befolyás visszaszorítását az orosz közel-külföld ügyeinek intézésében.

A fenti törekvés első komolyabb megnyilvánulása Vlagyimir Putyin elnök 2007-es Müncheni Biztonságpolitikai Konferencián megtartott beszéde volt, mely a házigazdák legnagyobb megrökönyödésére élesen támadta az Egyesült Államok és a NATO Európában betöltött szerepét, a NATO keleti bővítését „súlyos provokációnak” nevezve.³²² Putyin elnök

³²² Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy. President of Russia Official Web Portal, February 10, 2007.

szerint elérkezett az a pillanat, amikor komolyan el kell gondolkodni a globális biztonság rendszerén, az ENSZ és az EBESZ által betöltött szerepen, és nem engedhető meg az, hogy a NATO és az EU önhatalmúlag, ENSZ felhatalmazás nélkül avatkozzon be nemzetközi konfliktusokba.³²³

Dmitrij Medvegyev elnökké választását követően a Putyin által képviselt külpolitikai irányvonal érdemben nem változott. 2008. június 5-én a frissen megválasztott elnök Berlinben egy több száz mérvadó politikusokból és üzletemberekből álló kör előtt tartott beszédében javasolta egy új nemzetközi szerződés létrehozását, amely hatásában mérve a Helsinkii Záróokmányhoz lenne hasonlatos (az orosz fél által használt nyelvezet is emlékeztet az EBEÉ létrehozása során használt szovjet fordulatokra). A szerződés létrehozása érdekében egy páneurópai csúcshívása szükséges. Medvegyev a hallgatóság előtt kifejtette. „Az a meggyőződésem, hogy az atlantizmus egy történelmi eszme, amelynek már lejártak a napjai. Ma az egész euroatlanti térség egységességéről szükséges beszélnünk, Vancouvertől Vlagyivosztokig. [...] A NATO eddig kudarcot szenvedett, hogy új célt találjon létezésének.”³²⁴

Az Oroszországi Föderáció 2008-as Külpolitikai Konceptiója egy bekezdést szentelt az európai biztonsági architektúra átszabására irányuló orosz kezdeményezésnek: „Az Európával kapcsolatos legfőbb célja az orosz külpolitikának egy igazán nyitott, demokratikus regionális kollektív biztonsági és együttműködési rendszer létrehozása, biztosítva az euroatlanti régió egységét Vancouvertől Vlagyivosztokig, oly módon, ami nem engedi az újra széttöredeződését, és a blokk alapú megközelítés ismételt kialakulását, amelyek még mindig jelen vannak a hidegháborús időszakban létrejött európai architektúrában. Pontosan ez a lényege annak a kezdeményezésnek, amely egy új európai biztonsági szerződés létrehozását célozza, és amely kidolgozásának megkezdése egy páneurópai csúcson történhetne meg.”³²⁵ Ugyanakkor a Konceptió nem részletezi a javaslatot, nincs igazán kidolgozva milyen

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml (2013. 08.13.)

³²³ Uo.

³²⁴ Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders. June 5, 2008. Berlin. President of Russia Official Web Portal.

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/06/05/2203_type82912type82914type84779_202153.shtml (2014.10.15.) és Vladimir Socor: *Medvedev proposes all-European security pact during Berlin visit*. Eurasia Daily Monitore. Volume:5 Issue:109. 9 June, 2008.

http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=33701 (2013. 08.13.)

³²⁵ The Foreign Policy Concept of the Russian Federation. President of Russia Official Web Portal. July 12, 2008. <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2008/07/204750.shtml> (2014.10.15.)

formában is képzele el az orosz fél az új intézményrendszert, és mit is kéne tartalmaznia az új átfogó nemzetközi szerződésnek. Minden valószínűség szerint a biztonsági rendszer átalakítására vonatkozó rész utólag és sietve került beillesztésre a szövegbe.³²⁶

A 2008-as öt napos háborút követően felerősödött az orosz diplomácia egy új európai biztonsági rendszer létrehozására irányuló erőfeszítése, álságos módon példaként hozva az orosz-grúz háborút, mint a jelenleg működő rendszer gyengeségének jelét. 2008. október 8-án, az Eviani Világpolitikai Konferencián Medvegyev részletesebben is felvázolta az orosz elképzelések szerinti új biztonsági rendszert. Az orosz elnök szerint a grúz agresszió a bizonyítéka annak, hogy új alapokra kell helyezni a biztonsági együttműködést, véget vetve az Egyesült Államok által képviselt unilateralizmusnak. Az új rendszer alapját az ENSZ jelentené, és egy új európai biztonsági szerződés. Az Evianban javasolt rendszer főbb sajátosságai:

- Meg kell határozni a biztonsági és együttműködési alapelveket az euroatlanti térségben.
- Mindegyik résztvevő államnak garantálnia kell, hogy nem használ erőt, és nem fenyeget az erő használatával egy másik résztvevő államot sem.
- A szerződés egyenlő biztonságot garantál mindenkinek. Egyetlen államnak, vagy nemzetközi intézménynek sincs exkluzív joga, hogy megvédje a békét és stabilitást Európában.
- A szerződésnek meg kell állapítania a fegyverzetkorlátozás alapvető paramétereit, és meghatározni új együttműködési mechanizmusokat a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, a nemzetközi terrorizmus és drogkereskedelem terén.

Lényegében az orosz javaslat az ENSZ és az EBESZ keretében már megfogalmazott normákat ismételné meg újra, de azzal a kiegészítéssel, hogy az új rendszerben nem lenne helye katonai szövetségeknek (NATO), melyek más szerződő országok biztonságát fenyegethetnék, valamint egyetlen állam, vagy nemzetközi szervezet sem rendelkezhetne

³²⁶ Yury Fedorov: *Medvedev's Initiative: A Trap for Europe*. Association for International Affairs. 27.07.2009. <http://www.amo.cz/publications/medvedevs-initiative-a-trap-for-europe-.html?lang=en> (2014.10.15.)

speciális felhatalmazással a békefenntartásra³²⁷ 2008 novemberében, a nizzai EU-Oroszország csúcson az orosz fél azzal egészítette ki javaslatát, hogy az új biztonsági architektúra létrehozására irányuló tárgyalásokon az EU és a NATO is részt vehetne intézményként, a FÁK és a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSzSz) mellett, ami egyértelműen az alapvetően orosz irányítás alatt álló KBSzSz-nek a felértékelését jelentette volna.

2009. június 27-28-án az EBESZ informális külügyminiszteri találkozásán az orosz kezdeményezés alapján elindult az ún. korfui folyamat, a találkozó színhelyéül szolgáló sziget nevét kölcsönözve. A görög külügyminiszter, Theodora Bakoyannis konferenciát záró nyilatkozata szerint: „Egyetértettünk egy nyitott, fenntartható, széles körű és inkluzív biztonságról szóló párbeszéd szükségességében. [...] Politikailag elköteleztünk vagyunk, hogy megoldjuk a biztonsági kihívásokat amikkel szembenézünk, az átfogó, együttműködő és oszthatatlan biztonság szellemétől vezérelve.”³²⁸ Az európai biztonsági architektúra átszabására irányuló orosz kezdeményezés 2009 novemberére szöveges formát öltött, melyet az orosz fél diplomáciai úton eljuttatott főbb nyugati partnereinek,³²⁹ valamint megjelent a 2009-es orosz nemzeti biztonsági stratégia szövegében is, mint ahogy arról már korábban szó esett.

Az európai biztonsági rendszert érintő orosz javaslat célja egyértelműnek tűnik. Az Egyesült Államok és a NATO európai biztonságban játszott szerepének marginalizálása, és egy olyan új szerződésen alapuló biztonsági együttműködés kiépítése, amelyben Oroszország *de facto* vétójoggal rendelkezik minden Európát érintő biztonsági kérdésben. Ugyanakkor a 2008-as orosz-grúz háborút követően számos európai állam – elsősorban Franciaország, Németország, Olaszország, Belgium, Görögország és Ciprus – üdvözölte az orosz kezdeményezést, mely álláspontjuk szerint lehetőséget adott volna a felek közötti kölcsönös bizalom helyreállítására. A biztonsági architektúra átszabására irányuló tárgyalások ezen országok szerint elmélyíthették volna az Oroszország és az EU közötti kapcsolatot, és gátat vethettek volna a Kelet-Európában tapasztalható orosz agresszív térnyerésnek. Számos más európai ország – az Egyesült Királyság, Svédország, Lengyelország, a balti országok – és

³²⁷ Speech at the World Policy Conference. President of Russia Official Web Portal. October 8, 2008. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/10/08/2159_type82912type82914_207457.shtml (2013. 08.13.)

³²⁸ Corfu Informal Meeting of OSCE Foreign Ministers on the Future of European Security. Chair's Concluding Statement to the Press. 28 June 2009. <http://www.osce.org/cio/37803?download=true> (2014.10.15.)

³²⁹ The draft of the European Security Treaty. President of Russia, November 29, 2009. <http://eng.kremlin.ru/news/275> (2013. 08.13.)

legfőképp az Egyesült Államok nem támogatta az orosz fél javaslatát.³³⁰ A 2013-14-es ukrajnai események feltehetően egy jó időre levették a napirendről az európai biztonsági rendszer átalakítását célzó orosz kezdeményezést.

III.2. A grúz háború és a NATO

III.2.1. Grúzia kapcsolatai a NATO-val

Grúzia és a NATO kapcsolatainak vizsgálata hozzájárul az értekezés hipotézisében megfogalmazott, posztszovjet térségért zajló geopolitikai játszma részleteinek feltárásához, mely különösen a rózsás forradalmat követően vált élessé. Az alfejezet szintén segít megérteni, hogy az orosz realista nagyhatalmi törekvésekhez képest a nyugati országok – a geopolitikai érdekeik érvényesítése mellett – jóval inkább liberális külpolitikai megközelítést alkalmaznak érdekeik érvényesítése során.

A NATO és Grúzia intézményes kapcsolatai egészen Eduard Sevardnadze hatalomra kerülésének időpontjáig nyúlnak vissza, amikor a dél-kaukázusi ország tagjává vált a Szövetség által a hidegháborút követően a Varsói Szerződés és a korábbi Szovjetunió államai számára frissen létrehozott konzultációs fórumnak, az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsnak (*North Atlantic Cooperation Council, NACC*), mely közvetlen elődje volt az 1997-ben létrehozott Euro-atlanti Partnerségi Tanácsnak (*Euro-Atlantic Partnership Council, EAPC*). 1994-ben Grúzia, akárcsak a legtöbb közép- és kelet-európai ország, belépett a NATO Békepartnerség programjába (*Partnership for Peace, PfP*),³³¹ mely a Szövetség és az érintett országok közötti kétoldalú együttműködés megerősítését szolgálja.

Sevardnadze, aki ugyan orosz segítséggel került hatalomra, nem volt képes a grúzok számára megnyugtatóan rendezni az ország szakadár tartományainak helyzetét, így a dél-oszét, abház és adzsáriai konfliktusok „befagytak”. Moszkva szakadár tartományokon keresztül gyakorolt befolyásának, illetve a térségbeli katonai, politikai és gazdasági súlyának köszönhetően a Sevardnadze-éra kezdeti szakaszát egyfajta *pax russica* jellemezte, a nyugati szervezetekhez való integráció, és különösen az esetleges NATO-tagság szóba sem kerülhetett.

³³⁰ Sally McNamara: *Russia's Proposed New European Security Treaty: A Non-Starter for the U.S. and Europe*. Backgrounder, No. 2463. September 16, 2010. <http://www.heritage.org/research/reports/2010/09/russia-s-proposed-new-european-security-treaty-a-non-starter-for-the-us-and-europe> (2013. 08.13.)

³³¹ Nagy László: *A NATO és Oroszország egy alakuló biztonságpolitikai rendszerben*. Felderítő Szemle. VI. évf. 4. szám. 2007. december. 8-24. old.

A kialakult status quo az 1990-es évek második felében kezdett megbilleni, amikor az Egyesült Államok feladva korábbi „Oroszország első” (*Russia first*) politikáját – mely alapján az USA nagyrészt Moszkvára hagyta a posztszovjet térség ügyes-bajos dolgainak rendezését –, egyre nagyobb érdeklődést kezdett tanúsítani a régió iránt. A megnövekedett érdeklődésnek elsősorban energetikai okai voltak, a térség szénhidrogén készletének kiaknázásában való részvétel, illetve az azeri olaj nyugati piacokra történő juttatása az orosz területek megkerülésével, mely a Baku-Tbiliszi-Cheyan olajvezeték megépítésével 2005-ben meg is valósult.

Az 1990-es években a Grúzia és a NATO között elinduló együttműködés korai időszakának csúcspontját a NATO koszovói békefenntartó műveletében, a KFOR-ban való grúz szerepvállalás jelentette, valamint a 2001-ben a PfP program keretén belül a dél-kaukázusi országban megrendezett nemzetközi katonai és haditengerészeti gyakorlat (*Cooperative Partner 2001*), amin kilenc NATO, és hat partnerország képviselői vettek részt.

Az Egyesült Államok térség iránti érdeklődésébe alapvető fordulatot hozott a World Trade Center ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadás. A terror elleni harc, a demokrácia terjesztéséért folytatott küzdelem, valamint az afganisztáni háború jóval aktívabb szerepvállalásra kényszerítette az USA-t mind a Kaukázusban, mind Közép-Ázsiában. A terror elleni háború keretében Washington, hogy segítse Tbiliszit az 1999-es csecsen-orosz háború során a Pankisi-hágó területére beszivárgott csecsen harcosok felszámolásában, 2002-ben elindította a Grúz Tréning és Felszerelési Programot (*Georgia Train and Equip Program, GTEP*), amelynek keretében kiképzők és jelentős anyagi támogatás érkezett az Egyesült Államokból. A dél-kaukázusi országok logisztikai szempontból is egyre inkább fontossá váltak, így Tbiliszi előtt is megnyílt a lehetőség, hogy szorosabbra fonja kapcsolatait a NATO-val.

Időközben Sevardnadze felismerte, hogy Moszkvától nem várhat segítséget az ország területi integritásának helyreállításához, mivel a szakadár tartományokon keresztül Tbiliszire gyakorolt politikai befolyásról Moszkva nem mondhatott le önként, ezért külpolitikai nyitásba kezdett a nyugati országok és nemzetközi szervezeteik felé, beleértve a NATO-t is. 1999-ben Grúzia kilépett a Kollektív Biztonsági Szerződésből, majd az isztambuli EBESZ csúcson elérte, hogy a Grúziában lévő orosz katonai bázisok belátható időn belül bezárásra kerüljenek (habár erre csak 2007-ben került sor, míg a *de jure* Grúziához tartozó Abháziában és Dél-Oszétiában a mai napig nem történt meg). Az Oroszországtól való távolodás, és a nyugati integráció jegyében Grúzia a 2002-es prágai NATO-csúcson hivatalosan is bejelentette euroatlanti integrációs szándékát, amely nem kevés frusztrációt váltott ki Moszkvában

A 2003-as rózsás forradalmat követően gyökeres váltás következett be a dél-kaukázusi ország külpolitikájában. A 2004. január 4-én elsöprő többséggel elnökké választott Mihail Szaakasvili, aki az Egyesült Államokban folytatta felsőfokú tanulmányait, minden korábbinál nagyobb eltökéltséggel látott hozzá Grúzia megreformálásához, és NATO-hoz való közelítéséhez.

A védelmi szektor reformja terén az új kormány az elkövetkező években többek között Nemzetbiztonsági Konceptiót és Nemzeti Katonai Stratégiát alkotott, amelyekben hangsúlyos szerepet kapott az ország területi integritásának helyreállítása – ezen a területen 2004-ben Tbiliszi részleges sikert aratott, amikor helyreállította a központi hatalmat Adzsáriában –, a Kaukázus stabilitása, a terrorizmus elleni küzdelem, és Grúzia tranzitfolyosó szerepének biztosítása.³³² A Szaakasvili-adminisztráció Grúzia külső agresszióval szembeni biztonságának garanciáját, a központi állami hatalom megerősödését (a hatékony fegyveres erők létrehozásán keresztül), valamint a nemzetközi pozíciójának javulását, beleértve az Abháziával és Dél-Oszétiával folytatott tárgyalásokat is, Grúzia NATO-tagságában látta.

A kül- és biztonságpolitika terén a 2003-as rózsás forradalom az amerikai-grúz kapcsolatokban dinamikus közeledést eredményezett. A Szaakasvili által végrehajtott rezsimváltást a Bush-adminisztráció feltétel nélkül támogatta. A két ország között számos területen javult az együttműködés, de különösen a katonai szférában, aminek jeleként dandár erejű (2000 fős) grúz katonai kontingenst küldtek az Európában rendkívül népszerűtlen iraki stabilizációs műveletben való részvételre. Az iraki szerepvállalás mellett Grúzia Afganisztánban is csapatok küldésével járult hozzá a NATO vezette Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (*International Security Assistance Force, ISAF*) sikeres működéséhez.

A 2002-es prágai csúcson a csatlakozási szándék bejelentése mellett Grúzia hivatalosan kérte, hogy a Szervezet a Tagsági Akcióterv (*Membership Action Plan, MAP*) keretén belül segítse az ország csatlakozási felkészülését.³³³ Ugyan a NATO sem akkor, sem az elkövetkezendő években nem járult hozzá a dél-kaukázusi ország MAP programban való

³³² Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 11-16. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

³³³ A Tagsági Akcióterv a NATO 1999-es washingtoni csúcstalálkozóját követően került létrehozásra, és nagymértékben támaszkodik Csehország, Lengyelország és Magyarország csatlakozási folyamata során szerzett tapasztalatokra. A későbbi bővítési körök alkalmával az egyéni Tagsági Akciótervek keretében zajlott az érintett országok felkészülése. A MAP egy olyan tanácsadó, gyakorlati támogatást és segítséget nyújtó program, mely a csatlakozni kívánó országok számára az egyedi szükségleteiknek megfelelően, országonként különböző elemeket tartalmazó támogatást nyújt. Az Akciótervben résztvevő országok éves Nemzeti Programokat készítenek, melyben a jövőbeli NATO-tagságra való felkészülésük menetrendjét vázolják. A Nemzeti Program a katonai dimenzió mellett figyelembe vesz politikai, gazdasági, biztonsági és jogi sajátosságokat is.

részvételéhez, de a prágai csúcson döntött egy új program felállításáról azon országok számára, melyek szorosabbra kívánják fűzni kapcsolataikat a Szövetséggel, de még nem érettek a MAP tagságra. Az úgynevezett Egyéni Partnerségi Akció Terv (*Individual Partnership Action Plan, IPAP*) két éves időkeretben fogja össze a NATO és az adott ország közötti kapcsolatok fejlesztésének fő irányvonalait, pontosan meghatározva, hogy mely területeken, milyen típusú és mértékű változások szükségesek, és milyen módon képes a Szervezet ezen reformok megvalósulásának elősegítésére. Az IPAP egy minden korábbinál intenzívebb politikai dialógussal jár együtt az érintett felek között. 2004. október 29-én Grúzia elsőként írhatta alá Egyéni Partnerségi Akció Tervet a NATO-val, míg 2005-ben a másik két dél-kaukázusi ország, Azerbajdzsán és Örményország is követte szomszédja példáját.³³⁴

A NATO az IPAP aláírásával párhuzamosan növelte Grúzia anyagi támogatását. A Szövetség segítségével jelentős mennyiségű használaton kívüli hadianyag megsemmisítésére került sor, beleértve 300 légvédelmi rakéta hatástalanítását, valamint 3600 hektár szennyezett terület megtisztítását. A Tudomány a Békéért program részeként a NATO támogatásával műhold alapú hálózatot (*Virtual Sky Highway*) állítottak fel, amely a grúz felsőoktatási intézmények közötti kommunikáció megkönnyítése mellett a Kaukázus többi oktatási intézményével is egyszerűbb információáramlást tett lehetővé.

A Grúzia és a NATO közötti kapcsolatok erősödéséből nem csak a dél-kaukázusi ország profitált. A KFOR-ban való grúz szerepvállalást követően, 2003-tól a NATO afganisztáni műveletében, az ISAF-ben is megjelent egy 100 fős grúz katonai kontingens, továbbá az afganisztáni NATO-csapatok ellátásában az ország fontos logisztikai útvonallá lépett elő. A PfP-ben való együttműködés is aktív maradt, melynek egyik jeleként *Cooperative Best Effort 2002* néven közös katonai gyakorlat került megrendezésre Grúziában³³⁵.

A 2004-es isztambuli NATO-csúcson a NATO állam- és kormányfői üdvözölték a dél-kaukázusi és közép-ázsiai országok közeledését a Szervezethez. Ugyanakkor a Szövetséget számos más fontos kérdés kötötte le, úgymint a frissen felvett új kelet-közép-európai államok integrálása a Szervezetbe, Irak és Afganisztán, valamint a terror elleni háború, melyek háttérbe szorították a NATO további keleti bővítésével kapcsolatos diskurzust. Ezen nem változtatott az sem, hogy a csúcson személyesen Mihail Szaakasvili grúz, és Ilham Aliev azerbajdzsáni elnök hívta fel a figyelmet arra, hogy országaik milyen jelentős haladást értek el

³³⁴ NATO's relations with Georgia. NATO official homepage. 23 Sep. 2014. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm (2014.10.20.)

³³⁵ Uo.

a NATO-integráció terén. Ugyanakkor a csúcs térséget érintő egyetlen gyakorlati eredményeként döntés született arról, hogy a NATO Főtitkár munkáját ezentúl egy a Kaukázusért és Közép-Ázsiáért felelős különleges képviselő fogja segíteni, valamint felállításra kerül Tbiliszi székhellyel egy Dél-Kaukázusért felelős kapcsolattartói pozíció (*liaison officer*).³³⁶

Minden erőfeszítése ellenére az isztambuli csúcsot követő években Tbiliszinek nem sikerült áttörést elérnie a tagjelölti státusz megszerzése terén. A NATO ugyan hangsúlyozta a dél-kaukázusi országgal ápolat kapcsolatainak fontosságát, és elismerte azon eredményeket, amelyeket Grúzia a Szervezet elvárásainak teljesítésével kapcsolatban elért, de a valódi cél, az ország MAP programban való részvétele, majd NATO-tagsága nem tűnt közelebbinek, mint az azt megelőző években. A helybenjárás látszatának elkerülése érdekében a 2006-ban New Yorkban megrendezett NATO külügyminiszteri találkozón a Szövetség egy fokozott dialógusban (*Intensified Dialogue*) való részvételt ajánlott Grúziának, amely több szintű, a szakértői konzultációktól a magas szintű politikai találkozókig terjedő, kiemelt politikai párbeszédet tett lehetővé a tagsági ambíciókkal rendelkező ország számára. Ugyanakkor a NATO hangsúlyozta, hogy a dialógusban való részvétel semmilyen formában nem tartalmaz konkrét ígéretet egy esetleges jövőbeli NATO-tagság elérésére.

2008-ban, a háború kirobbanásának előestéjén megrendezett bukaresti NATO-csúcs a korábban már részletesebben tárgyaltak szerint a Szövetség azon ambivalens döntését eredményezte, hogy ugyan Grúzia továbbra sem csatlakozhat a Tagsági Akciótervhez, de konkrét politikai ígéretet kapott arra, hogy a jövőben a Szervezet tagjává fog válni.

A bukaresti NATO-csúcs a Szövetség további bővítésével kapcsolatos mély belső megosztottságot jelzett, és Grúzia szempontjából csalódást keltő módon figyelmen kívül hagyta az ország által a demokratizálódás, és a fegyveres erők reformja terén elért eredményeket. Ugyanakkor Szaakasvili az Egyesült Államokkal folytatott szoros katonai együttműködésből azt a helytelen következtetést vonta le, hogy belátható időn belül Grúziát képes lesz kivonni Oroszország érdekszférájából, és integrálni a NATO-ba.

A téves helyzetértékeléshez hozzájárult a Bush-adminisztráció unilaterális, expanzív külpolitikája is, amely Grúzia támogatásával, és az országgal ápolat szoros kapcsolatokon keresztül azt az üzenetet közvetítette Tbiliszi felé, hogy a dél-kaukázusi állam euroatlanti integrációja kézzelfogható közelségbe került, és amely óhatatlan kiábrándulást okozott,

³³⁶ Vladimir Socor: *Missing in Istanbul: NATO Almost Bypassed the Black Sea-South Caucasus Region*. The Wall Street Journal Europe. July 2-4, 2004.

amikor bebizonyosodott, hogy az USA nem képes érdemi segítséget nyújtani Grúzia számára egy orosz katonai intervenció esetén.

III.2.2. A háborút követő NATO reakciók

A következő két alfejezetben azt vizsgálom, hogy a háború milyen hatást gyakorolt a NATO – és tagállamai – biztonsági helyzetére, illetve biztonságpercepciójára, valamint, hogy a konfliktust követően milyen politikai és katonai válaszok születtek a NATO-ban, illetve milyen lépéseket tett a Szövetség a háború következményeinek felszámolása érdekében.

A 2008. augusztus 8-12. között lezajlott orosz-grúz háború alátámasztani látszott a NATO-bővítéssel szemben szkeptikus országok álláspontját. Ugyan a háború kitörésének körülményei a mai napig vitatottak,³³⁷ de maga a háború ténye – függetlenül a felelősség kérdésétől – is jelentős mértékben visszavetette Grúzia NATO-integrációs folyamatát, mivel a Szövetség mindig is vonakodott rendezetlen belső vagy külső konfliktusokkal terhelt országok felvételétől. Akárhogy is, ellentmondásos módon a háborút követően adott NATO reakciók inkább az integrációs folyamat felgyorsulását, az intézményes kapcsolatok fejlődését mutatták, és a NATO – nagy vonalakban – kiállt Grúzia mellett, az orosz intervencióval szemben.

A háborúra adott válaszként 2008. augusztus 19-én az Észak-atlanti Tanács rendkívüli külügyminiszteri ülése mély aggodalmát fejezte ki a Grúzia és Oroszország között kirobban fegyveres konfliktus miatt, és felhívva a feleket egy békés, és tartós megoldás megtalálására, mely figyelembe veszi a dél-kaukázusi ország területi integritását és függetlenségét. A Tanács egyúttal hangsúlyozta a grúz és az orosz fél közötti fegyverszünet maradéktalan, gyors és jóhiszemű végrehajtásának fontosságát, a két ország fegyveres erejének a háború előtt elfoglalt pozíciójába való visszatérésének szükségességét. A NATO továbbá ismételten megerősítette a bukaresti csúcson tett ígéretét, mely szerint a dél-kaukázusi ország a Szövetség tagjává fog válni.³³⁸ Oroszország Dél-Oszétiát és Abháziát független államként elismerő döntését az Észak-atlanti Tanács 2008. augusztus 27-i ülése ítélte el, mint a nemzetközi joggal, az ENSZ, és az EBESZ alapelveivel ellentétes lépést.

A 2008. augusztusi rendkívüli csúcstalálkozókon döntés született Grúzia fegyveres erőinek további támogatásáról, és legfontosabb lépésként a NATO-Grúzia Bizottság (*NATO-*

³³⁷ Dérer Miklós (szerk.): *A NATO és partnerségei: biztonság a globalizált világban*. Szakértői konferencia Budapesten. XXI. Század Társaság Egyesület, 2014. ISBN 978-963-09-7881-1

³³⁸ NATO's relation with Georgia. NATO official homepage.
http://www.nato.int/summit2009/topics_en/11-georgia.html (2014.07.28.)

Georgia Commission, NGC) felállításáról, mely feladatául kapta a bukaresti csúcson az ország NATO-csatlakozására vonatkozó döntés végrehajtásának felügyeletét. A Bizottság felállításáról szóló egyezményt 2008. szeptember 15-én, Tbilisziben írták alá.

A NATO-Grúzia Bizottságot létrehozó dokumentum aláírását követően Tbilisziben megrendezésre került az NGC alakuló ülése is, amelyen nagyköveti szinten a teljes Észak-atlanti Tanács képviseltette magát. A Bizottság fő feladataként a grúz politikai, gazdasági és védelmi reformfolyamat elősegítését – különös figyelemmel a demokratikus normák és intézmények gyakorlatba történő átültetésére –, valamint az augusztusi háború hátrányos következményeinek felszámolását tűzte ki célul. Az NGC rendszeres nagyköveti, katonai képviselői szintű üléseket tart, valamint időszakosan sor kerül külügy- és védelmi miniszteri szintű találkozókra is, míg a NATO-csúcsokon állam- és kormányfői szintű találkozók keretében vitatják meg az aktuális kérdéseket. A NATO-Grúzia Bizottság első védelmi miniszteri szintű ülését Budapesten tartották 2008. október 10-én.³³⁹ A találkozón szó esett a grúz biztonsági szektor reformjáról, a védelmi együttműködésről, a légtérellenőrzésről, és végül, de nem utolsó sorban a Szervezet megerősítette támogatását Grúzia területi integritásával kapcsolatban.

A szorosabb integráció irányába tett következő lépésként 2008 decemberében a NATO-tagországok külügyminiszterei jóváhagytak Grúzia számára egy Éves Nemzeti Programot (*Annual National Programme*), melynek keretén belül a Szervezet tanácsot és segítséget nyújt az ország számára. A program – nem véletlenül – rendkívüli hasonlóságot mutat a MAP nemzeti programjaihoz. Az Egyéni Partnerségi Akció Tervet felváltó Éves Nemzeti Program első példányát 2009 tavaszára sikerült véglegesíteni. A Program keretében a tisztán katonai jellegű reformokon túlmenően többek között külpolitikai és gazdasági témák is szerepelnek, melyek kidolgozása a grúz kormány feladata. A dokumentumot minden év elején bemutatják a NATO képviselőinek, majd az év második felében sor kerül az abban foglaltak végrehajtásának értékelésére is.³⁴⁰

A NATO-Grúzia Bizottság felállítása, és az Éves Nemzeti Program kidolgozása az együttműködés terén megtett jelentős lépés volt, és egyúttal politikai jelzés Oroszország felé, hogy Grúzia NATO-integrációs folyamata Moszkva tiltakozása ellenére sem állt meg. A NATO-Grúzia Bizottságot felállító dokumentum NATO Főtitkár és grúz miniszterelnök általi

³³⁹ NATO-Georgia Commission meets at Defence Ministers level in Budapest. NATO official homepage. 7 May, 2009. http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_46072.htm?selectedLocale=en (2014.10.10.)

³⁴⁰ Uo.

aláírására alig több mint egy hónappal a harcok befejezését követően került sor. Ugyanakkor ezek a lépések nem pótolták a valódi integráció még mindig hiányzó elemeit. Grúzia nem léphetett be a MAP programba, és minden veretes szózat ellenére a grúz NATO-tagság nem került kézzelfogható közelségbe. Az új intézmények létrehozása – minden általuk elért, a NATO és Grúzia közötti együttműködést erősítő gyakorlati eredmény ellenére – valójában pótcselekvésként a dél-kaukázusi ország felvételére irányuló hiányzó politikai akarat elfedésére irányult.

Az intézményi kapcsolatok fejlődése ellenére a 2008. augusztusi háború jelentős mértékben visszavetette Grúzia euroatlanti integrációját, mivel alátámasztotta azokat az akár igaz, akár hamis korábbi feltételezéseket, hogy az ország demokratikus fejlettsége még nem érte el a tagsághoz szükséges szintet. A Szervezetben belül szintén megerősödtek a keleti bővítés ellenzői, akik szerint súlyos hiba lenne a megoldatlan belső és külső konfliktusokkal rendelkező posztszovjet országok beengedése a NATO-ba.

III.2.3. A háború hatása a NATO-ra, és annak keleti bővítésére

Mint ahogy arról az előző alfejezetben szó esett, a háború kettős hatással járt Grúzia NATO-integrációs folyamatára. Az egyik oldalon az Oroszországgal vívott fegyveres konfliktus jelentősen rontott Grúzia nemzetközi tekintélyén, mint megbízható, demokratikus alapokon álló potenciális szövetséges, a másik oldalon viszont az intézményi kapcsolatok megerősödtek, számos tagállam – többek között az Egyesült Államok, Lengyelország és a balti országok – elsősorban az orosz fél felelőségét hangsúlyozták a háború kitörésében, és továbbra is fontosnak tartották a NATO bővítését, kiemelve, hogy Moszkva azzal kapcsolatban nem rendelkezik vétőjoggal.

Ugyanakkor a fenti államok támogatása ellenére a Szövetség a keleti bővítés kérdésében továbbra is végzetesen megosztott maradt. Különösen a nyugat-európai tagállamok (Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium) ellenezték, hogy olyan országok kerülhessen csatlakozási pályára, amelyek belső megoldatlan etnikai konfliktusaik mellett Oroszországgal is konfrontációs pályára kerülhetnek.

A Grúziát érintő közvetlen hatások mellett a háború következményeként számos közép- és kelet-európai NATO-tagország érezte szükségét annak, hogy a Szövetség megerősítse az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke alapján vállalt kötelezettségét, mely alapján az egyik tagállam ellen indított fegyveres támadást valamennyijük ellen irányuló támadásnak tekintenek. A grúz-orosz háborút követően különösen a balti országok érezték sérülékenynek magukat, mivel területükön jelentős orosz kisebbség él – ami mind Grúziában, mind hat évvel

később Ukrajnában ürügyül szolgált az orosz fegyveres beavatkozásra –, valamint éppen az Oroszország számára adott garanciák részeként a NATO a csatlakozásukat követő években nem fejlesztette infrastruktúráját a térségben, és védelmi tervezés vonatkozásában is elhanyagolta a régiót.

A grúz-orosz háború következtében megerősödött tagállami aggályok megjelentek a 2010. november 19-20-án megrendezett lisszaboni csúcstalálkozón elfogadott új stratégiai koncepcióban is. A lisszaboni stratégiai koncepció három alapvető feladatot határoz meg a Szervezet számára:

- a kollektív védelmet;
- a válságkezelést;
- a kooperatív biztonságot.

Az elsősorban a közép- és kelet-európai tagállamok kezdeményezésére megerősített 5. cikkben alapuló kollektív védelem tükrözi a 2008-as orosz-grúz háborút követően a térségben megerősödött félelmeket az egyre inkább intervencionista orosz külpolitikától. A tagállami félelmekre válaszul a stratégiai koncepció hangsúlyozza, hogy az 5. cikkben alapuló kollektív védelem „szilárd és kötelező érvényű kötelezettség.”³⁴¹

A kooperatív biztonság területén, mely a további bővítés kérdéskörét is lefedi, a koncepció 27. pontja így fogalmaz: „A NATO-tagság kapuja továbbra is nyitva áll minden európai demokrácia előtt, amelyek osztoznak Szövetségünk értékrendjében, amelyek hajlandóak és képesek a tagsággal járó felelőséget és kötelezettségeket vállalni, és amelyek felvétele hozzájárul a közös biztonsághoz és stabilitáshoz”.³⁴² Ugyanakkor a csúcst követően egyértelműnek látszott, hogy a „nyitott ajtók” politikája elsősorban a Balkán vonatkozásában reális, Ukrajna és Grúzia belátható időn belüli tagságára nem nyílik lehetőség. A két posztszovjet ország integrációs törekvéseit tovább hátráltatta az Obama-adminisztráció nyitása Moszkva felé. Az Egyesült Államok által az amerikai-orosz kapcsolatokban meghirdetett „reset” politikájának keretén belül inkább a lehetséges együttműködés formái kerültek előtérbe, míg a megoldhatatlannak tűnő kérdéseket szőnyeg alá söpörték.

³⁴¹ Varga Gergely: *A NATO új, lisszaboni stratégiai koncepciója*. Nemzet és Biztonság. 2010/10. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely-a_nato_uj_lisszaboni_strategiai_koncepcioja.pdf (2014.03.25.)

³⁴² Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. 2010. http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf (2014.03.28.)

A posztszovjet térség vonatkozásában a lisszaboni csúcst követően kiadott Deklarációban a NATO üdvözölte a grúziai kapcsolattartó irodájának megnyitását és leszögezte, hogy a grúz és ukrán politikai és gazdasági reformok fontosak az euroatlanti biztonság szempontjából. Egyúttal a Szövetség ismét megerősítette a bukaresti csúcson tett kötelezettségvállalását, mely szerint Grúzia a NATO tagjává fog válni. A Szervezet teljes támogatásáról biztosította Grúziát a demokratikus reformok vonatkozásában, különös tekintettel a választási rendszerre, az igazságszolgáltatásra és a védelmi szektorra, valamint üdvözölte a dél-kaukázusi ország fontos hozzájárulását a Szövetség nemzetközi műveleteihez. Továbbá a NATO egyértelmű támogatásáról biztosította Grúziát annak területi integritásával és szuverenitásával kapcsolatban, és felhívta Oroszországot a Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismeréséről szóló döntése visszavonására.³⁴³

A következő években Grúzia vonatkozásában ennél tovább nem is sikerült jutni. A 2011-ben Berlinben megrendezett külügyminiszteri szintű NGC ülést követően kiadott Közös Nyilatkozat – az első a maga nemében – lényegében csak megismételte a Lisszaboni Deklarációban megfogalmazott javaslatokat, elvárásokat, igazi újdonságot nem hozott a NATO-grúz kapcsolatok terén.³⁴⁴

A 2012-es Chicagóban megrendezett NATO-csúcson annak ellenére, hogy a grúz delegációt megkülönböztetett figyelemmel kezelték a házigazdák, a tagság kérdésében érdemi előrelépés továbbra sem történt. A kiemelt figyelem annak volt köszönhető, hogy a dél-kaukázusi ország a nem NATO-tagállamok közül a második legnagyobb katonai kontingenssel járult hozzá a NATO afganisztáni műveletéhez, ezzel is bizonyítva tagságra való érettségét. A csúcson margóján sor került egy külügyminiszteri szintű találkozóra a tagállamok és négy tagságra aspiráló ország – Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Montenegró és Grúzia – között, amelyet Szaakasvili elnök pozitívan értékelt, mivel ezzel Grúzia a csatlakozási folyamatban előrébb járó balkáni országokkal kerülhetett egy csoportba.³⁴⁵

A csúcson elfogadott deklaráció a szokásos módon felhívta Oroszországot Grúzia szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartására, a humanitárius segélyek és nemzetközi megfigyelők szabad bejutásának biztosítására, illetve megerősítette a Szövetség bukaresti kötelezettségvállalását Grúziával kapcsolatban. Új elemként a deklaráció

³⁴³ Uo.

³⁴⁴ Joint Statement. NATO official homepage. 15 April 2011
http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_72697.htm?mode=pressrelease (2014.05.03.)

³⁴⁵ *Georgia in NATO Chicago Summit's Declaration*. Civil.ge 2012. máj. 12.
<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=24787> (2014.04.28.)

hangsúlyozta a 2012-es és 2013-as grúz parlamenti és elnökválasztás szabad és egyenlő feltételek melletti megtartásának fontosságát.³⁴⁶

Mint ahogy az a chicagói csúcson is elhangzott, a dél-kaukázusi ország NATO-tagságra való érettségének komoly bizonyítékát jelentette a 2012-13-as parlamenti és elnökválasztások demokratikus, és sikeres lebonyolítása. A választások több szempontból is kiemelt jelentőséggel bírtak. Egyrészt Szaakasvili elnök két mandátumát kitöltve az alkotmányos korlátozásnak megfelelően nem indulhatott harmadszor is az elnöki pozícióért, másrészt a korábbi elnöki típusú berendezkedést a 2010-től zajló alkotmányos reform során elfogadott új szabályok értelmében a választásokkal parlamentáris rendszer váltotta fel, amely az elnöki hatalom jelentős csökkentése mellett a miniszterelnököt és kormányát helyezte a végrehajtó hatalmi ág élére.

Az EBESZ/ODIHR Választási Megfigyelő Misszió jelentése szerint a 2012. október 1-jei grúz parlamenti választások tisztának és szabadnak minősültek, habár kisebb jogsértésekre sor került.³⁴⁷ A választásokon az addig kormányzó Egyesült Nemzeti Mozgalom veszett, a parlamenti székek többségét a Bidzina Ivanishvili által vezetett Grúz Álom nevű formáció nyerte meg. A 2013-as – az alkotmányos reformoknak köszönhetően már kisebb jelentőségű – elnökválasztáson szintén a Grúz Álom jelöltje, Giorgi Margvelashvili győzött a Szaakasvili pártja által támogatott jelölttel, David Bakradzevel szemben.

A 2012-13-as választások eredményeképpen lezajlott békés hatalomváltással a grúz nép és hatalmi elit bizonyítani tudta a Nyugat felé demokratikus elkötelezettségét, és azt, hogy joggal várhatja az euroatlanti integrációs folyamat felgyorsítását. Annak ellenére, hogy az új grúz kormány azzal az ígérettel került hatalomra, hogy normalizálja Grúzia kapcsolatait Oroszországgal, mely téren az elmúlt években komoly sikereket volt képes felmutatni, Tbiliszi euroatlanti integrációs pályája töretlen maradt. 2013 novemberében, mikor a Grúz Álom alapítója, a milliárdos Bidzina Ivanishvili lemondott miniszterelnöki posztjáról párttársa, Irakli Garibashvili javára, az új miniszterelnök székfoglaló beszédében amellet, hogy hangsúlyozta kormánya elkötelezettségét az Oroszországgal ápolt kapcsolatok javítása mellett,

³⁴⁶ Csiki Tamás: *A NATO chicagói csúcstalálkozásának értékelése*. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések, 2012/12. http://www.grotius.hu/doc/pub/CQMYER/2014-02-26_varga_gergely_a-nato-partnersegi-rendszerrol.pdf (2014.04.26.)

³⁴⁷ Georgia Parliamentary Elections, 1 October 2012, OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report. <http://www.osce.org/odihr/elections/98399?download=true> (2014.04.18.)

egyértelművé tette azt is, hogy „Grúzia EU és NATO-tagságra való törekvése az egyetlen helyes út számunkra. Folytatni fogjuk a közeledést Európához, lépésről-lépésre.”³⁴⁸

A demokratikus módon lebonyolított grúz választások és hatalomátadás mellett Tbiliszi a katonai együttműködés terén is bizonyította elkötelezettségét a NATO felé. 2013-ban 1500 grúz katona szolgált az afganisztáni NATO-műveletben, két gyalogos zászlóalj keretében, mellyel az ország a 2013-as évben a legnagyobb nem NATO-tagország által biztosított katonai hozzájárulást tudhatta magáénak, összességében pedig az ötödik legnagyobb kontingenst nyújtotta a művelet számára. Anders Fogh Rasmussen főtitkár a 2013. június 5-i NATO-Grúzia Bizottság védelmi miniszteri szinten tartott ülésén a grúz szerepvállalással kapcsolatban a következőket mondta: „Nagyra becsüljük az aktív támogatást, amit Grúzia ajánlott fel a műveleteinkhez a múltban és a jelenben. Nagyra értékeljük a grúz csapatok professzionalitását és bátorságát, és az áldozatot amit hoztak”³⁴⁹, utalva itt arra a 29 grúz katonára, akik az afganisztáni művelet során veszítették életüket.

Az új politikai vezetés irányítása alatt Grúzia próbál javítani azokkal a NATO-tagállamokkal ápolt politikai kapcsolataival is, amelyek szkeptikusan viszonyulnak az ország esetleges NATO-tagságához. Ennek jeleként 2014 áprilisában a német és a francia külügyminiszter, Frank-Walter Steinmeier és Laurent Fabius, hivatalos látogatáson vett részt Tbilisziben, ahol az európai uniós témák – elsősorban a társulási megállapodás aláírása – mellett a NATO-integráció is szóba került. Mind a német, mind a francia fél nagyrabecsülését fejezte ki Grúzia a Szervezet munkájához való hozzájárulásával kapcsolatban, különös tekintettel az ország afganisztáni szerepvállalására. Egyúttal a német külügyminiszter ígéretet tett arra – a MAP említése nélkül –, hogy megvizsgálják milyen konkrét lépésekkel lehet Grúziát még közelebb hozni a NATO-hoz, amelyeket a 2014. szeptemberi walesi NATO-csúcstalálkozó elé terjesztenek. Párizsnak tett gesztusként a grúz kormány döntést hozott arról, hogy részt vesz az EU Közép-afrikai Köztársaságban indított katonai műveletében, amely nagy segítséget jelent a szubszaharai afrikai műveletekben jelentősen leterhelt francia hadsereg számára.

A grúz kormány minden erőfeszítése ellenére a 2008-as háború a mai napig ki nem hevert törést okozott Grúzia euroatlanti integrációs folyamatában, többek között azért, mert

³⁴⁸ Georgia's New Prime Minister Says Will Seek Thaw With Russia. The Moscow Times, 2013. nov. 22. <http://www.themoscowtimes.com/news/article/georgias-new-prime-minister-says-will-seek-thaw-with-russia/490045.html> (2014.04.22.)

³⁴⁹ Georgia: now the top non-NATO troop contributor in Afghanistan. NATO official homepage. 2013. jún. 26. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_101633.htm?selectedLocale=en (2014.04.23.)

megingatta a nyugati országok hitét abban, hogy Tbiliszi megbízható, demokratikus alapokon álló potenciális szövetségessé válhat a jövőben. A konfliktus jelezte azt is, hogy Moszkva nem tűri a Szövetség további expanzióját a posztszovjet térségben, és minden eszközzel – beleértve a fegyveres erő alkalmazását is – kész megakadályozni a NATO további keleti bővítését.

Köszönhetően a Dél-Kaukázus bonyolult geostratégiai helyzetének, a régióban vitális külpolitikai érdekekkel rendelkező Oroszország ellenállásának a Szervezet további keleti bővítésével szemben, valamint Grúzia mai napig rendezetlen viszonyának két szakadár területével, Dél-Oszétiával és Abháziával, a csatlakozási folyamat nem képes túllendülni a 2008-as bukaresti csúcsot követően kialakult holtpontra. A NATO belső megosztottságát, a kialakult helyzet komplexitását jól jelzi, hogy amíg papíron a Szövetség elkötelezett a további bővítés mellett, és számtalan alkalommal deklarálta, hogy kiáll Grúzia szuverenitása, területi sérthetlensége mellett, továbbá folyamatosan fejleszti az intézményes kapcsolatokat, újabb és újabb eddig nem létező kereteket létrehozva az együttműködés elmélyítésére, addig a szkeptikus tagállamok (elsősorban Németország, Olaszország, Franciaország és Belgium) mindent megtesznek azért, hogy a keleti bővítés ne válhasson valósággá. Részben a NATO-n belüli további keleti bővítéssel kapcsolatos egységes politikai akarat hiányának, részben pedig Grúzia belső problémáinak – elsősorban a szakadár régiók helyzete megoldatlanságának – köszönhetően a dél-kaukázusi ország a mai napig nem kapott meghívást a Tagsági Akciótervben való részvételre.

A NATO belátható időn belül megosztott marad a további keleti bővítést illetően. Az ukrajnai válság, annak ellenére, hogy minden korábbinál erőteljesebben mutatott rá Moszkva nagyhatalmi törekvéseire, és a korábbi szovjet érdekszféra legalábbis részleges helyreállítására irányuló szándékára – melyet jól jelzett Moszkva a 2008-as konfliktust követően az európai biztonsági architektúra átszabására tett javaslata is –, feltehetőleg inkább hátráltatni fogja Grúzia NATO-integrációját, mivel egyértelművé teszi, hogy Oroszország nem riad vissza a katonai erő alkalmazásától, ha vélt vagy valós biztonságpolitikai érdekei kerülnek veszélybe a posztszovjet térségben.

Grúzia tagsági aspirációinak megvalósulását a NATO-orosz kapcsolatok alakulása is jelentősen meghatározza. A Szervezet és az Oroszország közötti bizalom hiánya, a zéró összegű játszmákban való gondolkodás – amiben a lehetséges NATO-bővítést Moszkvában teljes külpolitikai kudarcként értékelik –, mind megnehezítik egy minden érintett fél számára elfogadható megoldás kimunkálását, különösen mivel az ukrajnai krízis kibontakozásával

párhuzamosan a NATO-orosz kapcsolatok ismét mélypontjukra jutottak.³⁵⁰ Amíg a Dél-Kaukázusban Moszkva az egyik elsődleges politikaformáló szereplő marad – mint ahogy azt a 2008-as orosz-grúz háború során láthattuk –, addig meghatározó befolyással fog bírni a NATO térségbeli bővítésére is.³⁵¹

A 2008-as háború NATO-ra gyakorolt egyik jelentős hatásaként előtérbe került a Szövetség legfontosabb céljának, az ötödik cikkben megfogalmazott kollektív védelemnek a megerősítése. A kollektív védelem hiteles képviselője elengedhetetlen a tagállamok biztonsága szempontjából, ezért a közép- és kelet-európai tagállamok egy része a jelenleginél erősebb elrettentés – pl. NATO-csapatok állomásoztatása a balti országokban – mellett tette le voksát. Ugyanakkor egy esetleges grúz NATO-tagság komoly biztonságpolitikai kockázattal járna minden tagállam számára, mivel a dél-kaukázusi állam csatlakozása kapcsán joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon Dél-Oszétia és Abházia vonatkozásában hogyan kell értelmezni a kollektív védelmet?³⁵² Nemzetközi jogi értelemben Dél-Oszétia és Abházia Grúzia része, Tbiliszi joggal várhatná el a NATO-tól, hogy a kollektív védelmen alapuló biztonsági garanciát kiterjessze ezekre a területekre is, ami óhatatlanul konfrontációhoz vezetne a világ legerősebb katonai szövetsége és Oroszország között. Viszont ha a Szervezet azon jogos félelem miatt, hogy esetleg nyílt összetűzésbe kerülhet a jelentős atomfegyverkészlettel rendelkező Oroszországgal, nem képes valódi biztonsági garanciát nyújtani Grúziának, akkor egy esetleges korai tagság kétségbe vonhatja a NATO hitelességét, amely minden egyes tagállam számára jelentős kockázatot rejt magában. A hitelesség elvesztésével egyrészt megszűnik az elrettentés visszatartó ereje, másrészt a tagállamok a közös védelembe vetett bizalom megingásával párhuzamosan kénytelenek lennének nagyobb mértékben támaszkodni saját védelmi képességeikre.

A Dél-Kaukázus geopolitikai realitása, Oroszország egyre aktívabb, a katonai beavatkozástól sem visszariadó szerepvállalása a posztszovjet térségben, az ukrán krízis egyrészt valóban alátámaszthatja azokat a félelmeket melyek szerint az ötödik cikken alapuló kollektív védelem kiterjesztése Grúziára olyan felelősségvállalás lenne a Szövetség

³⁵⁰ Ellentmondásos módon, és feltehetően jelentős stratégiai hibaként Moszkva a Nyugatot tekinti ellenfélnek, és partnerként kezeli az ázsiai hátsó udvarán egyre inkább erősödő Kínát. Nagy László: *NATO-Oroszország-Kína: Stratégiai háromszög?* Felderítő Szemle. IX. évf. 3-4. szám. 2010. szeptember-december. 13-24. old.

³⁵¹ Szenes Zoltán: *A szövetség jövője*. Nemzet és Biztonság. 2009/4. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szenes_zoltan-a_szovetseg_jov_je.pdf (2013.06.02.)

³⁵² Varga Gergely: *Az ukrán és a grúz NATO-tagság kérdése és a magyar érdekek*. Nemzet és Biztonság. 2009/1. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/varga_gergely_az_ukran_es_a_gruz_nato_tagsag_kerdese_es_a_magyar_erdekek.pdf (2014.04.25.)

részéről, amely az Oroszországgal való konfrontáció komoly kockázatát rejti magában. Másrészt viszont az egyre agresszívabb orosz külpolitika a Moszkvával való kompromisszumos megoldásokban gondolkodó, a NATO lehetséges kelti bővítését túlterjeszkedésként értékelő irányvonal képviselőit is rádöbbenetheti arra, hogy a Szövetség nem szemlélheti passzívan a keleti határán zajló eseményeket. Ugyanakkor a bővítéssel kapcsolatos dilemma feloldására egyelőre még várni kell, és a NATO reakciói várhatóan nagyban fognak Moszkva – elsősorban Ukrajnában megtett – további lépéseitől függeni.

III.3. A grúz háború és az EU

III.3.1. Grúzia kapcsolatai az EU-val

Ebben az alfejezetben az értekezés hipotéziseiben foglaltaknak megfelelően bizonyítani kívánom, hogy az Európai Unió és tagállamai liberális külpolitikai elvek mentén törekedtek együttműködésre Grúziával, nyers politikai, illetve katonai befolyást nem gyakoroltak, és nem is kívántak gyakorolni a térségre. Ugyanakkor a gazdasági, és szakmai segítségnyújtáson keresztül az EU mégis jelentősen növelte befolyását Grúziában, hatékonyan támaszkodva a „*soft power*” terén rendelkezésre álló kapacitásokra.

Az EU-grúz kapcsolatok egészen a dél-kaukázusi állam függetlenségének elnyeréséig visszavezethetőek. A frissen létrejött Grúzia egyik célországá lett az EU segélyprogramjainak, elsősorban az 1990-es római csúcsot követően az Európai Bizottság által 1991-ben létrehozott ún. Technikai Segítségnyújtás a Független Államok Közösségének (*Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States, TACIS*) nevű programnak, amely elsősorban a gazdasági átmenet segítéséhez, a piacgazdaság kiépítéséhez, és a demokratikus intézményrendszer kialakításához kívánt anyagi hozzájárulást nyújtani.

Az 1991-es luxemburgi és maastrichti, valamint az 1992-es lisszaboni csúcspontok követően az EU meg kívánta erősíteni a posztszovjet térséggel való együttműködését, ezért a TACIS-on belül számos konkrét programot indított, úgy mint a TRACECA-t (*Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia*) és az INOGATE-t (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*). Az 1993-ban létrehozott TRACECA a célországok világpiacokra való könnyebb kijutását kívánta segíteni, gyakorlatilag az ősi selyemút újjáélesztésével. A TRACECA egyik legfontosabb eredményeként 1998-ban Bakuban 12 ország (Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Örményország, Románia, Tadzsikisztán, Törökország, Ukrajna, Üzbegisztán) képviselői aláírtak egy egyezményt az emberek és az áruk szabad

mozgásának elősegítése céljából, ami részben Oroszország térségbeli domináns pozíciójának gyengítését célozta. Az egyezményhez később Irán is csatlakozott.³⁵³

Az 1995-ben létrehozott INOGATE céljai között szerepelt az olaj- és gázszektorba való magántőke befektetések elősegítése, valamint a térségben termelt olaj és gáz Európába való szállításának megkönnyítése, mely érdekében a résztvevő országok (Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Örményország, Tadzsikisztán, Türkmenisztán, Ukrajna, Üzbegisztán) 1999-ben egy egyezményt írtak alá a szénhidrogén termékek szállítására szolgáló hálózat kiépítésére. Az INOGATE titkárságai Kijevben, Taskentban és Tbilisziben működnek.³⁵⁴

Az 1990-es években Grúzia 317,78 millió euró értékben részesült különböző támogatásokban, többek között a TACIS program, élelmiszer biztonsági programok, humanitárius segítségnyújtás részeként.³⁵⁵

7. sz. táblázat: EU segítség Grúziának (1992-2000)

1992-2000	Millió euró
TACIS nemzeti hozzájárulás	70
A konfliktus zónák rehabilitációja	12,5
ECHO	80,23
FEOGA élelmiszer segély	62,55
Élelmiszer biztonság	46
Kivételes Pénzügyi Segítség	19
Kivételes Humanitárius Segély	6
Az orosz válság következményeinek enyhítése	4
KKBP határőrizeti segélynyújtás	17,5

Forrás: Yelda Demirag: EU Policy towards South Caucasus and Turkey. SAM. Winter 2004.
<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/YeldaDemirag.pdf> (2014.08.12.)

A TACIS keretében folyósított vissza nem térítendő támogatásokat 2007-től az Európai Szomszédági és Partnerségi Támogatási Eszköz (*European Neighbourhood and Partnership*

³⁵³ TRACACE honlap. <http://www.traceca-org.org/en/traceca/> (2014.07.29.)

³⁵⁴ INOGATE honlap. <http://inogate-tag.org/inogate/about.php?lang=en&id=1#> (2014.07.29.)

³⁵⁵ Yelda Demirag: EU Policy towards South Caucasus and Turkey. SAM. Winter 2004.
<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/YeldaDemirag.pdf> (2014.08.12.)

Instrument, ENPI) váltotta fel, amely ugyancsak a részes országok stabilitásának, fejlődésének támogatását, az együttműködés elmélyítését tűzte ki célul. Az ENPI által kifizetett összegek 90%-a kétoldalú alapon, konkrét országok számára kerül folyósításra, míg 10%-a határon átnyúló együttműködés elősegítését, valamint különleges kezdeményezések – mint a Szomszédsági Beruházási Eszköz (*Neighbourhood Investment Facility, NIF*) – elindítását szolgálja. Az Európai Bizottság az ENPI-n keresztül 2007-2010 között 117,4 millió euró, míg 2011-2013 között 180,4 millió euró támogatást juttatott Grúziának (plusz 22 millió eurót a Keleti Partnerség Integráció és Együttműködés programján keresztül) a következő célokra:

- Mezőgazdaság: a támogatás célja a kistermelők közötti együttműködés elősegítése, az állami intézményrendszer fejlesztése, az EU szabályozás átvételének támogatása, a mezőgazdasági termékek kereskedelmi forgalmának növelése.
- Igazságügy: a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartásának elősegítése, a börtönviszonyok javítása, és az igazságügyi intézményrendszer reformjának támogatása.
- Regionális fejlesztés: a régiók fejlettsége közötti különbségek mérséklése, a gazdasági növekedés és infrastrukturális projektek támogatása.
- Konfliktus rendezés és menekültügy: a 2008-as háborút követően otthonukat veszített emberek integrációjának elősegítése. Abháziában a gazdasági újjáépítésre, és bizalom építésre irányuló projektek támogatása.
- Közpénzügyi menedzsment: a közpénzügyek átláthatóságának, és hatékonyságának támogatása.
- Intézmény építés: a demokratikus intézményrendszer fejlesztése.³⁵⁶

Habár nem európai uniós intézmény, mégis érdemes megjegyezni, hogy Grúzia fejlesztési forrásai tekintetében további jelentős támogatást nyújt az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (*European Bank for Reconstruction and Development, EBRD*), amely az

³⁵⁶ Development and Cooperation, Georgia. EU official homepage.
http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/georgia/georgia_en.htm
(2014.07.30.)

elmúlt évtizedekben 1,989 Mrd euró értékben nyújtott pénzügyi eszközöket 171 fejlesztési projekt számára Grúziában.³⁵⁷

Az EU-Grúzia kapcsolatok az 1990-es években a Partnerségi és Együttműködési Megállapodás (*Partnership and Cooperation Agreement, PCA*)³⁵⁸ 1996-os, a három dél-kaukázusi országgal – Azerbajdzsán, Grúzia, Örményország – való egyidejű aláírásával érték el csúcspontjukat (a Megállapodások 1999-ben léptek életbe). A PCA céljai a következők:

- „megfelelő keret biztosítása a politikai párbeszédhez;
- az érintett országok erőfeszítéseinek támogatása demokráciájuk megszilárdítása és gazdaságuk fejlesztése érdekében;
- a piacgazdaságra való áttérésük figyelemmel kísérése;
- a kereskedelem és a befektetések támogatása.”³⁵⁹
- a jogi, gazdasági, társadalmi, pénzügyi, polgári tudományos és technológiai, valamint a kulturális együttműködés alapjainak lefektetése.

A PCA felállította az Együttműködési Tanácsot, amely felügyeli a megállapodás végrehajtását. Az Együttműködési Tanács évente egy alkalommal ülésezik miniszteri szinten. A Tanács munkáját a Parlamenti Együttműködési Bizottság segíti.

Az EU szerepének megerősödését a Dél-Kaukázusban jól jelezte az Azerbajdzsán, Grúzia, Örményország és az EU által 1999-ben Luxemburgban kiadott közös deklaráció, amelyben az EU leszögezte, hogy az általa nyújtott támogatás hatékonysága függ a régióban zajló békefolyamatoktól, ezért készen áll a rendelkezésére álló eszközökkel támogatni a megoldatlan konfliktusok rendezését.³⁶⁰

³⁵⁷Georgia. Key Facts about the EBRD's work in Georgia. 30 June 2014.
<http://www.ebrd.com/pages/country/georgia.shtml> (2014.10.23.)

³⁵⁸ A Tanács és a Bizottság 99/515/EK sz. határozata az egyrészről az Európai Közösségek és tagállamai, valamint másrészről Grúzia között létrejött partnerségi és együttműködési megállapodás megkötéséről http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/;ELX_SESSIONID=LXMTY7YKMM4CRfMzTRjwDQ1sK3yM01DP4xYz7fjLM7vl2s5y01z!113816907?uri=CELEX:31999D0515 (2014.07.30.)

³⁵⁹ Európa. Az uniós jogszabályok összefoglalói.
http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17002_hu.htm (2014.07.30.)

³⁶⁰ Joint Declaration of the European Union and the Republics of Armenia, Azerbaijan and Georgia. Luxembourg, 22 June 1999. C/99/202. http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-99-202_en.htm?locale=en (2014.07.30.)

Az EU részéről a keleti – és déli – irányba tett következő jelentős lépés az Európai Szomszédáspolitikai (European Neighbourhood Policy, ENP) létrehozása volt. Az ENP megszületését az Európai Bizottság 2003-ban megjelent dokumentuma jelezte, amely a „Tágabb Európa – Szomszédosság: a keleti és déli szomszédainkkal ápoltságok új keretei” (*Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*) címet viseli. A dokumentum a 2004-től működő ENP keretén belül célul tűzte ki az EU déli és keleti szomszédágában – az ENP indulásakor a három dél-kaukázusi ország még nem volt tag³⁶¹ – a szegénység csökkentését, a jólét és a közös értékek terjesztését, a gazdasági integrációt, a politikai és kulturális kapcsolatok erősítését, a határokon átnyúló együttműködést és a konfliktus megelőzést.

Az Európai Bizottság az ENP-n belül a következő területekre kívánt fókuszálni:

- A belső piac és a szabályozó rendszerek kiterjesztése (gyakorlatilag az *acquis communautaire* partner országok általi adaptálása).
- Kedvezményes kereskedelmi kapcsolatok és piacnyitás.
- A törvényes migráció és a személyek mozgása (mely a vízumliberalizációs folyamat elődjeként is tekinthető).
- Intenzív együttműködés a közös biztonsági fenyegetések megelőzésére és leküzdésére (pl. terrorizmus, szervezett bűnözés, nukleáris és környezeti fenyegetés, stb.).
- Nagyobb EU politikai szerepvállalás a konfliktus megelőzésben és kezelésben.
- Nagyobb szerepvállalás az emberi jogok védelmében, a kulturális együttműködésben és a kölcsönös megértés elősegítésében.
- Integráció az európai szállítási, energia, telekommunikációs és kutatási hálózatokba.
- Új eszközök a befektetések elősegítésére és védelmére.
- A globális kereskedelmi rendszerbe való integráció elősegítése (pl. WTO-tagság támogatása).

³⁶¹ Az ENP jelenleg a következő országokra terjed ki: Algéria, Azerbajdzsán, Egyiptom, Fehéroroszország, Grúzia, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Marokkó, Moldova, Örményország, Palesztina, Szíria, Tunézia, Ukrajna.

- Az egyéni szükségletekre szabott megerősített támogatások.
- Új pénzügyi eszközök bevezetése.³⁶²

Az ENP létrehozása jól jelzi a 2004-ben kibővülő EU egyre aktívabb külpolitikai szerepvállalását. Különösen figyelemre méltó a közös biztonsági fenyegetések megelőzésére és leküzdésére, valamint a konfliktusok megelőzésére és kezelésére vonatkozó részek, melyek azt jelezték, hogy az EU megnövekedett önbizalommal kíván fellépni a nemzetközi porondon. Az EU aktívabb kül- és biztonságpolitikai szerepvállalásának szándékát támasztotta alá az ugyancsak 2003-ban megjelent Európai Biztonsági Stratégia (*European Security Strategy*), mely szerint az EU „vitathatatlanul globális szereplő” és amely szerint „Európának készen kell állnia arra, hogy részt vállaljon a globális biztonság iránti felelősségben és egy jobb világ építésében.”³⁶³

Az Európai Biztonsági Stratégia külön fejezetet szentel az EU szomszédságában való biztonságépítésnek. A dokumentum szerint: „Európa érdeke, hogy a határaink mentén fekvő országokban jó kormányzás valósuljon meg. Az erőszakos konfliktusokban részt vevő szomszédok, a szervezett bűnözés melegágyát jelentő gyenge államok, a rosszul működő társadalmak vagy a szomszédos országok robbanásszerű népességnövekedése mind problémát jelent Európa számára. A csatlakozó államok integrációja növeli biztonságunkat, ám egyben az EU-t közelebb is viszi a problémás területekhez. Feladatunk az Európai Uniótól keletre és a Földközi-tenger mentén jó kormányzás alatt lévő országok gyűrűjének az előmozdítása, mely országokkal szoros és együttműködésen alapuló kapcsolatot tartunk fenn.”³⁶⁴

A 2003-as Stratégia megalkotása óta több mint egy évtized telt el, de az erősen kérdéses, hogy ezekből a világosan és jól megfogalmazott célokból az EU-nak mennyit sikerült megvalósítania. A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság, az arab tavasz eseményei,³⁶⁵ a líbiai beavatkozás, a szír polgárháború, a palesztin-izraeli konfliktus, az iraki terrorizmus erősödése, a grúz-orosz háború, majd az ukrajnai események mind olyan kihívások elé

³⁶² Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Brussels, 11.3.2003. COM(2003) 104 final. http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf (2014.07.30.)

³⁶³ Biztonságos Európa egy jobb világban. Európai Biztonsági Stratégia. Brüsszel, 2003. december 12. <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIIHU.pdf> (2014.07.31.)

³⁶⁴ Uo.

³⁶⁵ Molnár Anna: *Macro-regional approaches in the Mediterranean area*. In: Arató Krisztina, Enyedi Zsolt, Lux Ágnes (szerk.) *Structures and Futures of Europe*. 17th Annual Conference of the Hungarian Political Science Association. Budapest. Ad Librum, 2011. 65-91. old.

állították az Uniót, melyekre egy külpolitikai érdekek tekintetében tagállami szinten erősen fragmentált szervezetként sokszor erőtlenség, és kevésbé hatékonyan reagált.

A 2003-ban külpolitikai téren megnövekedett aktivitás egy újabb jeleként júliusban az EU kinevezte Heikki Talvitiet az első dél-kaukázusi különleges képviselőjének (*European Union Special Representative for the South Caucasus, EUSR*). Az EUSR feladatai közé tartozott a három dél-kaukázusi ország politikai és gazdasági reformjának elősegítése, közreműködés a konfliktus megelőzés és kezelés területén, és legfőképpen az EU közös kül- és biztonságpolitikájának kézzelfoghatóvá tétele. A 2008-as orosz-grúz háború idején a posztot a svéd Peter Semneby töltötte be. A svéd külpolitika Carl Bildt vezetésével különös figyelmet szentelt a kelet-európai térségre – benne a dél-kaukázusi régióra –, valamint rendkívül dinamikus és kezdeményezően lépett fel az EU-n belül, talán ettől sem független Semneby kinevezése. 2005-től az EUSR irányításával egy határtámogató csoport (*EUSR Border Support Team, EUSR BST*) segítette a grúz határőrizeti szervek munkáját, melyet Hakan Rapp svéd alezredes vezetett. A háborút követően az EUSR feladatköre kibővült a konfliktus következményeinek kezelésével, melyet jelzett az is, hogy a pozíció elnevezése az EU dél-kaukázusi és a grúz krízisért felelős különleges képviselőjére (*EUSR for the South Caucasus and the crisis in Georgia*) változott. A posztot 2014. július 8-tól Herbert Salber német diplomata tölti be.

Az európai biztonság- és védelempolitika területén a 2003-as rózsás forradalmat követően, 2004. július 16-án elindított Európai Unió jogállamisági missziója (*EU Rule of Law Mission to Georgia, EUJUST THEMIS*) a maga nemében elsőként nyújtott segítséget egy országnak – Grúziának – a bünygyi és igazságszolgáltatási rendszer reformjában.³⁶⁶ Az EUJUST THEMIS feladatai közé tartozott az igazságügyi reform stratégiájának kidolgozásához való segítségnyújtás, a jogalkotás hatékonyságának javítása, a nemzetközi és regionális együttműködés elősegítése, valamint a felső szintű tervezési képességek javítása. A misszió 2005 júliusában fejezte be működését.

Visszatérve az ENP Grúziával kapcsolatos működésére – mely a KKBP-től eltérően az Európai Bizottság hatáskörébe tartozik – egy 2005-ös ország jelentést követően³⁶⁷, amely beazonosította a kétoldalú együttműködés legfontosabb lehetséges területeit, 2006-ban az EU-

³⁶⁶ Council Joint Action 2004/523/CFSP of 28 June 2004 on the European Union Rule of Law Mission in Georgia, EUJUST THEMIS. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02004E0523-20040913&rid=5> (2014.08.18.)

³⁶⁷ European Neighbourhood Policy. Country Report Georgia. Commission Staff Working Paper. Brussels. SEC(2005) 288/3. http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/georgia_country_report_2005_en.pdf (2014.07.31.)

Grúzia Együttműködési Tanács által elfogadásra került az EU-Grúzia Akció Terv (*EU-Georgia Action Plan*). Az Akció Terv nyolc prioritási területet azonosított be:

- A jogállamiság megerősítése az igazságszolgáltatási rendszer reformján keresztül, az emberi jogok érvényesülésének előmozdítása, a demokratikus intézményrendszer fejlesztése.
- Az üzleti és befektetési környezet javítása, korrupció ellenes harc.
- A gazdasági fejlődés elősegítése, szociális kohézió és szegénység elleni küzdelem, fenntartható fejlődés és környezetvédelem.
- Az együttműködés megerősítése az igazság, szabadság és biztonság területén, beleértve a határőrizeti rendszert.
- A regionális együttműködés megerősítése.
- A belső konfliktusok békés megoldásának elősegítése.
- Kül- és biztonságpolitikai együttműködés.
- Szállítás és energetika.³⁶⁸

Az ENP – hasonlóképpen a KKBP-hez – az eltérő tagállami érdekek mentén fejlődött a létrehozását követő években. Az EU tagállamai földrajzi elhelyezkedésük szerint próbáltak nagyobb hangsúlyt, kiterjedtebb intézményrendszert, és több anyagi forrást kiharcolni a hozzájuk közelebb eső, hagyományos külpolitikai érdekszerükhöz jobban kötődő régióknak. Míg a mediterrán országok, nem utolsósorban az onnan érkező migrációs nyomásnak köszönhetően inkább az ENP déli dimenzióját (Észak-Afrika) kívánták megerősíteni – Görögország a később csatlakozó Románia és Bulgária segítségével kiegészítette ezt a Fekete-tenger térségével –, addig a kelet- közép-európai országok inkább az ENP keleti dimenzióját szerették volna fejleszteni.

Az ENP 2+1 (a déli és keleti dimenzió, valamint a fekete-tengeri régió) térségi kezdeményezése közül elsőként 2008 februárjában Kijevben az EU és a fekete-tengeri államok külügyminisztereinek találkozója során a Fekete-tengeri Szinergia (*Black Sea*

³⁶⁸ EU/Georgia Action Plan. 2006.

http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/action_plans/georgia_enp_ap_final_en.pdf (2014.07.31.)

Synergy, BSS) került létrehozásra. A találkozót követően kiadott közös állásfoglalás³⁶⁹ megerősítette az Európai Bizottság 2007-es kezdeményezését.³⁷⁰ A Fekete-tengeri Szinergia összehangolt, regionális fellépést kínál a benne résztvevő kaukázusi hármaknak, Moldovának, Ukrajnának, Törökországnak és Oroszországnak a következő területeken: demokrácia, jó kormányzás, emberi jogok, regionális együttműködés, határellenőrzés, konfliktus menedzsment, energia, szállítás, környezetvédelem, hajózás és halászat, kereskedelem, K+F, oktatás, foglalkoztatás.³⁷¹

Az ENP regionális együttműködési keretei közül a Fekete-tengeri Szinergia intézményrendszere a legkevésbé kiépült, mind anyagi forrásait, mind ambíció szintjét tekintve eltölpül a Mediterrán Unióban (*Union for the Mediterranean, UfM*) megtestesülő déli, és a Keleti Partnerségben (*Eastern Partnership, EaP*) megvalósuló keleti dimenzió mellett.

A déli együttműködés a korábbi barcelonai folyamat intézményesüléseként, francia kezdeményezésre vezetett el az Unió a Mediterráneumért megalakításához, (hivatalos elnevezése szerint: „Barcelonai folyamat – Unió a Mediterráneumért”), amikor 2008. június 13-án Párizsban 43 ország állam- és kormányfői aláírták a párizsi nyilatkozatot. Az eredeti francia tervek a mediterrán térségben kevésbé érdekelt Németország, és a kelet-közép-európai tagállamok ellenállása miatt valamelyest felvizezésre kerültek, különösen a projekt anyagi forrásai lettek korlátozva. Az UfM kettős elnökséggel működik – elnököt ad egy EU-s tagállam és egy partnerország képviselője – és munkáját a Barcelonában felállított titkárság segíti. A Unió a Mediterráneumért működése az EU 28 tagállama mellett 15 partnerországot fed le, melyek: Albánia, Algéria, Bosznia Hercegovina, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Marokkó, Mauritánia, Monaco, Montenegró, Palesztina, Szíria (felfüggesztve), Tunézia, Törökország. Líbia megfigyelő státusszal bír, míg Törökország (csatlakozó országgént) és Mauritánia nem vesz részt az ENP-ben.

Részben az európai szomszédságpolitika déli dimenziójának erősödésére adott válaszul, részben a 2008-as orosz-grúz háború következményeként az EU kelet-európai együttműködése is lendületet kapott. 2008. május 26-án az Általános Ügyek és Külkapcsolatok Tanácsa soros ülésén az Európai Bizottság feladatul kapta a Keleti Partnerség

³⁶⁹ Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the countries of the European Union and of the wider Black Sea area. Kyiv, 14 February 2008.

http://eeas.europa.eu/blacksea/doc/joint_statement_blacksea_en.pdf (2014.07.31.)

³⁷⁰ Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Brussels, 14.04.2007. COM(2007) 160 final http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf (2014.07.31.)

³⁷¹ Uo.

kidolgozását. A Svédország és Lengyelország által benyújtott javaslat nem titkolt célja volt az akkor formálódó Unió a Mediterráneumért ellensúlyozása, a kelet-európai országokkal való kapcsolatok erősítése. A javaslat a cseh uniós elnökség alatt, 2009. május 7-én öltött testet, amikor Prágában az EU tagállamai, és hat kelet-európai ország képviselői (Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Moldova, Örményország és Ukrajna) Közös Deklarációt³⁷² írtak alá a Keleti Partnerség megalakításáról. A Deklaráció lényegében az Európai Bizottság által 2013. decemberében kidolgozott működési forma³⁷³ megerősítése volt, mely alapján a Keleti Partnerség megkezdte tevékenységét.

A Partnerség a hagyományos kétoldalú együttműködési formák megerősítése mellett létrehozott egy multilaterális kooperáción alapuló platformot is. A bilaterális együttműködés részeként az EaP az alábbi területeken kívánta elmélyíteni a partnerséget:

- Új szerződéses kapcsolatok kiépítése a partner országokkal, azon célból, hogy a már létező Partnerségi és Együttműködési Megállapodásokat felválthassák a szorosabb kapcsolatokat lefektető Társulási Megállapodásokkal (*Association Agreements, AA*).
- A Társulási Megállapodások egyik legfontosabb részeként a „mély és átfogó szabadkereskedelmi övezet” létrehozása (*Deep and Comprehensive Free Trade Area, DCFTA*), mely nem csak az érintett partnerország és az EU közötti szabadkereskedelmet jelenti, hanem a partnerországok közöttit is.
- A demokratikus és hatékony intézmények kiépítése céljából létrehozták egy Átfogó Intézményfejlesztési Programot (*Comprehensive Institution-Building Programme, CIB*).
- Mobilitási és biztonsági megállapodások kötése, a határellenőrzés fejlesztése, az illegális migráció és a szervezett bűnözés elleni küzdelem segítése. Vízum liberalizációs folyamat elindítása, amely végül elvezethet a partnerországok állampolgárainak vízummentes beutazásához az EU tagállamaiba.

³⁷² Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May 2009. Council of the European Union, Brussels, 7 May 2009. 8435/09 (Presse 78)
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf (2014.08.12.)

³⁷³ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, Brussels, 3.12.2008. COM (2008) 823. http://eeas.europa.eu/eastern/docs/com08_823_en.pdf and Commission Staff Working Document accompanying the Communication, Brussels, SEC(2008) 2974/3. http://eeas.europa.eu/eastern/docs/sec08_2974_en.pdf (2014.08.12.)

- Az energetikai együttműködés és az energia biztonság erősítése.
- A gazdasági és társadalmi fejlődés támogatása a regionális, és a határokon átnyúló együttműködés erősítésével.

Az EaP által lefektetett multilaterális együttműködés a következőket tartalmazza:

- Kétévente az EU és a partner országok állam- és kormányfőinek csúcstalálkozója (a 2009-es prágait követően 2011-ben Varsóban, majd 2013-ban Vilniusban ültek össze az érintett államok vezetői).
- Külügyminiszteri találkozók minden évben.
- Négy tematikus platform létrehozása: Demokrácia, jó kormányzás és stabilitás; Gazdasági integráció és az EU politikáihoz való közelítés; Energia biztonság; Emberek közötti kapcsolat.
- „Zászlóshajó” kezdeményezések, melyek láthatóságot biztosítanak a multilaterális együttműködésnek, és koncentrálnak az erőforrásokat.

Ami Grúzia együttműködését illeti az EU-val, az a 2003-as rózsás forradalmat követően dinamikus fejlődésnek indult, nem utolsósorban az új grúz vezetés reformok iránti elkötelezettségének köszönhetően. Az együttműködés kereteit a 2007-2013 közötti időszakra vonatkozó ország stratégia (*Country Strategy Paper 2007-2013*), és a 2010-2013 között érvényes Nemzeti Indikatív Program (*National Indicative Programme, NIP*)³⁷⁴ fektette le, míg az egyedi projektek finanszírozása az Éves Akció Programokon (*Annual Action Programmes*) keresztül történt, az Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszköz (*European Neighbourhood and Partnership Instrument, ENPI*) forrásaiból, amely 2014-től Európai Szomszédsági Eszköz (*European Neighbourhood Instrument, ENI*) néven működik.

Grúzia – Moldovával együtt – a Keleti Partnerség egyik mintaországává vált, amit a Társulási Megállapodás 2013-as vilniusi csúcson való parafálása, majd a 2014. június 27-i brüsszeli aláírása is jelzett (az aláírásra Moldovával és Ukrajnával együtt került sor). A Társulási Megállapodás elemeként Grúzia a „mély és átfogó szabadkereskedelmi övezet” részévé vált, melynek végső célja a Megállapodást aláíró országok fokozatos integrálása a világ legnagyobb egységes piacába, az EU belső piacába.

³⁷⁴ European Neighbourhood and Partnership Instrument. Georgia. National Indicative Programme 2007-2010. http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/country/enpi_csp_nip_georgia_en.pdf (2014.08.12.)

A Társulási Megállapodás az érintett államok belső reformjához is segítséget kíván nyújtani, főleg a jogállamiság, az igazságszolgáltatás és bűnüldözés, a gazdasági és társadalmi fejlődés, az energetika, a szállítás, a környezetvédelem, az oktatás, a kultúra és az ifjúság területein, olyan értékekre alapozva, mint a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságok érvényesülése, a jó kormányzás, a piacgazdaság és a fenntartható fejlődés.

Összességében megállapítható, hogy a Társulási Megállapodás megkötésével Grúzia és az EU kapcsolatai új szintre léptek. A kelet-közép-európai államok esetében a megállapodások aláírása később elvezetett az EU-hoz való csatlakozásig,³⁷⁵ így könnyen feltételezhetnénk a hasonló pályát az azokat frissen aláíró kelet-európai országok esetében is. Ugyanakkor a 2010-es évekre a nemzetközi környezet jelentősen megváltozott. Míg az 1990-2000-es évek bővítési hullámai során az EU egyértelművé tette, hogy megfelelő kritériumok teljesítését követően az érintett államok tagokká válhatnak, addig napjainkban egyáltalán nincs konszenzus az Unión belül a szervezet további bővítését illetően. A 2008-ban kirobban pénzügyi és gazdasági világválság, a kelet-európai országok számos hosszú távon is megoldatlan problémája – például a „befagyott konfliktusok” kérdése –, az EU belső problémái, a demokratikus legitimitás hiánya, mind a Szervezet további bővítése ellen hatnak – a Nyugat Balkántól eltekintve –, és elvezettek egyfajta „bővítési fáradtságig” (*enlargement fatigue*).

Az újabb és újabb együttműködési formák – mint például a Keleti Partnerség – valós eredményeik mellett elsősorban a sajtónyilatkozatok szintjén mutatják az EU szorosabb együttműködésre irányuló szándékát, de egytől egyig nélkülözik az EU tagsághoz vezető konkrét úttervet, vagy bármilyen jogi értelemben vett elköteleződést a tagállamok részéről, mely az érintett partner országok későbbi EU tagságára vonatkozna. A „Szent Grál”, az EU tagság kérdése így gyakorlatilag nincs is napirenden, még ha szépen csengő szózatok formájában fel is tűnik, ami jelentősen gyengíti az EU térségre gyakorolt befolyását, és idővel óhatatlanul új, nem feltétlen európai utak keresésére ösztönzi a kelet-európai országokat.

III.3.2. A háborút követő EU reakciók

A következő két alfejezetben az értekezés célkitűzéseinek megfelelően azt vizsgálom, hogy a háború milyen hatást gyakorolt az EU – és tagállamai – biztonsági helyzetére, illetve biztonságpercepciójára, valamint, hogy a konfliktust követően milyen politikai, gazdasági,

³⁷⁵ Horváth Zoltán: *Kézikönyv az Európai Unióról*. Magyar Országgyűlés, 2002. 399-408. old. ISBN 963 202 759 0

katonai válaszok születtek az EU-ban, illetve milyen lépéseket tett az Unió a háború következményeinek felszámolása érdekében.

Ahogy arról már korábban szó esett, az Európai Unió, illetve annak soros francia elnöksége kiemelkedő szerepet játszott a 2008-as háború lezárásában.³⁷⁶ A Nicolas Sarkozy által tető alá hozott tűzszüneti megállapodás minden hibája ellenére véget vetett a harcoknak, bár Oroszország még a számára kedvező, homályosan megfogalmazott megállapodás pontjait sem tartotta be, amit az EU és tagállamai ugyan elítéltek, de érdemben nem reagáltak rá, ezzel is megerősítve a helyszínen kialakult *fait accompli*-t.

Annak ellenére, hogy az Európai Unió tagállamai megosztottak voltak abban a kérdésben, hogy a háború kirobbanásáért kit terhel a felelősség, abban egyetértettek, hogy az orosz beavatkozás aránytalan és eltúlzott mértékű volt. Abházia és Dél-Oszétia függetlenségének 2008. augusztus 26-i Oroszország általi elismerését, pedig mint a nemzetközi joggal ellentétes, egy szuverén ország határait egyoldalúan megváltoztató döntést erősen elítélték. Az Európai Tanács 2008. szeptember 1-jei rendkívüli ülésén az EU tagállamai közös állásfoglalásukban elfogadhatatlannak nevezték a két szakadár régió függetlenségét, és egyértelművé tették, hogy a grúz konfliktus békés megoldásának a függetlenség, szuverenitás és területi integritás nemzetközi jogban, a Helsink-i Alapokmányban és az ENSZ BT döntéseiben nyugvó alapelvei szerint kell megtörténnie. Az állásfoglalás szintén egyértelművé tette, hogy minden európai országnak jogában áll önálló külpolitika folytatása, és annak eldöntése, hogy milyen szövetségi rendszerben kíván részt venni, egyértelmű elutasításaként annak, hogy Oroszország *de facto* vétőjogot gyakoroljon a szomszédos országok NATO és EU integrációs törekvései felett.³⁷⁷

2008. szeptember 1-jén az Európai Tanács szintén döntést hozott egy tényfeltáró misszió helyszínre küldésére – mely később elkészítette a misszió finn vezetőjének neve után Tagliavini-jelentésként ismert dokumentumot –, valamint egy a grúz konfliktusért felelős különleges képviselő kinevezéséről (ami gyakorlatban annyit jelentett, hogy az EU Dél-Kaukázusért felelős különleges képviselőjének feladatkörét bővítették ki a grúz konfliktussal). Egyúttal megindult a felkészülés egy az európai biztonság- és védelempolitika (ma már közös biztonság- és védelempolitika) keretén belül helyszínre küldendő civil misszió elindítására,

³⁷⁶ Christian Lequesne, Olivier Rozenberg: *The French Presidency of 2008: The Unexpected Agenda*. SIEPS, 2008:30p, Stockholm, November 2008.

³⁷⁷ Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels. 1 September 2008. 12594/2/08 REV 2. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf (2013.07.20.)

illetve a háború következményeként lendületet kapott az Európai Szomszédsgpolitika keleti dimenziójának, a Keleti Partnerségnek a felállítása. Ugyanakkor az EU tagállamai elismerték az Oroszország és Európa között fennálló kölcsönös függőséget is, és felhívták Moszkvát az együttműködés megerősítésére.³⁷⁸

Részben az EU kezdeményezésére 2008 októberében az EU, az EBESZ, az ENSZ társelnökletével, és az Egyesült Államok, Grúzia, Oroszország, Abházia és Dél-Oszétia képviselőinek részvételével Genfben megkezdődtek a tárgyalások a két szakadár régió státuszának tisztázása érdekében. A genfi nemzetközi tárgyalások két munkacsoportban zajlanak, melyek közül az egyik a biztonsági kérdésekkel, míg a másik a humanitárius aspektussal foglalkozik. Az elmúlt évek során a genfi tárgyalások nem vezettek komolyabb eredményre, nem sikerült megakadályozni a grúz fél által kiemelten fontosnak tartott „határosítás” (az általánosan elfogadott angol kifejezés: *borderization*) folyamatát sem, mely a két szakadár tartomány és Grúzia közötti adminisztratív határvonalat katonai és határőrizeti lépéseken keresztül (pl. szögesdrót akadályok felállítása) lényegében államhatárrá változtatja, lehetetlenné téve a környék lakosainak a hétköznapi, normális életvitelét.³⁷⁹ A genfi folyamat lényegében jól tükrözi a Dél-Kaukázusban kialakult status quo-t, melynek megváltoztatásához Oroszországnak nem fűződik érdeke.

A 2008-as háborút követően Oroszországot ért politikai retorziók rendkívül limitáltak voltak, mind hatókörükben, mind időtartamukban. Ugyan a konfliktus a politikai bizonytalanságon keresztül súlyos gazdasági károkat okozott az országnak, de a nyugati államok nem vezettek be szankciókat Oroszország ellen. A háborút követően az EU felfüggesztette keleti szomszédjával egy új Partnerségi és Együttműködési Megállapodás megkötésére irányuló tárgyalásokat, de néhány hónappal később, a 2008. november 14-i nizzai Oroszország-EU csúcson a tárgyalások újraindítása mellett döntöttek, Litvánia tiltakozása ellenére.³⁸⁰ Az, hogy az EU egy ilyen erőtlen intézkedést sem volt képes két-három hónapnál tovább fenntartani, jól mutatja, hogy a Dél-Kaukázus konfliktusai milyen távol esnek az európai fővárosoktól, míg a Moszkvával ápolt gazdasági és politikai kapcsolatok milyen fontosak számukra.

³⁷⁸ Uo.

³⁷⁹ Twenty-Fourth Round of Geneva Talks. Civil Georgia, Tbilisi, 29 June 2013. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=26225> (2014.08.18.)

³⁸⁰ Russia-EU cooperation pact talks to restart in Brussels. RIA Novosti, 02/12/2008. <http://en.rian.ru/world/20081202/118637658.html?id=> (2014.08.15.)

A háborút követő uniós reakciók közül a legjelentősebb az EU grúziai civil megfigyelő missziójának (*European Union Monitoring Mission in Georgia, EUMM*) 2008. szeptember 15-i felállítása volt.³⁸¹ Az EUMM 2008. október 1-je óta nagyban hozzájárul a stabilitás fenntartásához a Grúzia és Dél-Oszétia, valamint Abházia közötti adminisztratív határszakaszon. A kétszáz fős, és 26,65 millió eurós költségvetéssel rendelkező misszió fő feladatai:

- Az ellenségeskedés kiújulásának megakadályozása;
- A helyi közösségek biztonságos és normális élethez való visszatérésének elősegítése az adminisztratív határ mindkét oldalán;
- Bizalomépítés a felek között;
- Az EU informálása a Grúziában és a szélesebb értelemben vett régióban zajló eseményekről.³⁸²

Annak ellenére, hogy mandátuma kiterjed egész Grúziára, a misszió feladatait nem képes ellátni az Abházia és Dél-Oszétia ellenőrzése alatt álló területeken, mivel a szakadár tartományok *de facto* hatóságai nem engedik be az EU megfigyelőit. Az EUMM főhadiszállása Tbilisziben települt, míg a konkrét ellenőrzési feladatait három helyi irodából látja el, amelyek Goriban, Mtskhetában és Zugdidiben kerültek elhelyezésre.³⁸³ A disszertáció írásának időpontjában nyolc magyar szakember is szolgálatot teljesített a misszióban.

Az EUMM Georgia a legkomolyabb hozzájárulás az EU részéről Grúzia, illetve az egész dél-kaukázusi régió stabilitásának fenntartásához. A 200 megfigyelő jelenléte a konfliktuszónában – még ha a dél-oszét és abház ellenőrzés alatt álló területekhez nincs is hozzáférésük – jó eséllyel képes meggátolni az ellenségeskedés kiújulását, vagy ha mégsem, a harcok esetleges ismételt kirobbanása esetén pontos képet adni a helyszínen kialakult helyzetről, mely a 2008-as háborútól eltérően jobb és gyorsabb helyzetértékelésre adna lehetőséget.

³⁸¹ Council Joint Action 2008/736/CFSP of 15 September 2008 on the European Union Monitoring Mission in Georgia, EUMM Georgia. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:248:0026:0031:EN:PDF> (2014.08.19.)

³⁸² EUMM Georgia. Our mandate. http://www.eumm.eu/en/about_eumm/mandate (2014.08.19.)

³⁸³ Czene Gréta: *Az Európai Unió válságkezelő tevékenysége a dél-kaukázusi térségben*. NKE HDI doktori értekezés. Budapest, 2012. 175-180. old. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2013/czene_greta.pdf (2014.08.19.)

10. sz. térkép: Az EUMM Georgia diszlokációja

Forrás: EU External Action Service EUMM Georgia http://www.eumm.eu/en/about_eumm/facts_and_figures (2014.10.24.)

A misszió telepítésével kapcsolatban a legellentmondásosabb tény az, hogy a régióban való nemzetközi szerepvállalás megjelenését Tbiliszi már a 2008-as háború kitörését megelőző években is szorgalmazta, amit akkor a Nyugat részben érdektelenségből, részben pedig az Oroszországgal való konfliktus elkerülése miatt nem vett komolyan számításba. Ha a grúz kérést már a háború előtt komolyan veszik az EU-ban, talán egy sokkal kisebb és olcsóbb megfigyelő csoport is képes lett volna megakadályozni a háború kirobbanását, vagy legalábbis képes lett volna annak kitöréséről és lezajlásáról a jelenleg rendelkezésre állónál pontosabb információkat szolgáltatni.

Összességében megállapítható, hogy ugyan az Európai Unió egységesen képes volt elítélni Oroszországot a Grúziában aránytalanul alkalmazott katonai erő, illetve Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése miatt, és ideiglenesen felfüggesztette Moszkvával a Partnerségi és Együttműködési Megállapodás megkötésére irányuló tárgyalásokat, de valódi szankciókat nem vezetett be Oroszország ellen, amellyel gyakorlatilag elismerte a térségben kialakult status quo-t. A háborút követő néhány hónap elteltével az EU-orosz viszony normalizálódott, de a harcok kirobbanásáért számos európai fővárosban felelősnek tartott grúz elnök sokat veszített hiteléből, és a háború következtében megerősödött az a nézet, hogy az EU és a NATO további keleti bővítése elhamarkodott lenne. Ugyanakkor a térség stabilitásának megőrzése érdekében Grúziába küldött EUMM Georgia a mai napig jelentősen hozzájárul a konfliktus kiújulásának megakadályozásához.

III.3.3. A háború hatása az Európai Unióra, és annak keleti bővítésére

A 2008-as háború némi zavarodottságot keltett az EU-ban, illetve az EU tagállamaiban. A Szovjetunió és a keleti blokk összeomlását követő közel két évtizedben Nyugat-Európa elszokott a Moszkvával való konfrontációtól, illetve annak lehetőségétől, hogy egy európai ország határait Oroszország erőszak alkalmazásával átrajzolhatja. Európa hatalmas keleti szomszédjára elsősorban gazdasági érdekei mentén tekintett, mint termékei számára rendkívül lukratív piacra, és a kontinens számára létfontosságú energiahordozók és ásványkincsek forrására, így hajlamos volt szemet hunyni a posztszovjet régióban ismét megjelenő orosz nagyhatalmi törekvések felett, melyek Oroszország érdekszférájának kizárólagos részeként definiálják a kelet-európai országokat, és zéró összegű játszmaként kezelik a NATO és az EU térségbeli befolyásának visszaszorítását.

Az orosz-grúz konfliktus ráirányította Brüsszel figyelmét az EU keleti szomszédságára, melynek kézzelfogható jeleként 2009-ben az ENP keretén belül – a korábban már említettek szerint – hivatalosan is elindul a Keleti Partnerség program. Ugyanakkor az általa lefedett térség nagyságához képest alulfinanszírozott EaP kizárólag arra volt jó, hogy jelezze, az Európai Unió figyel keleti szomszédaira, és szorosabb együttműködést kíván kialakítani velük, anélkül, hogy a szervezetben való tagság kérdése komolyan felmerülne. A háború, amellet, hogy ráirányította a figyelmet a régióra, szintén alátámasztotta azokat a szkeptikus véleményeket, melyek szerint a kelet-európai országok még nem érettek az EU tagságra, és belátható időn belül nem is lesznek azok. Ezen szkeptikus vélemények jól illeszkedtek a gazdasági nehézségek, a korábbi bővítési hullámok által kiváltott belső feszültség, az EU gazdasági kihívások és a demokrácia deficit miatt elindult reformfolyamata következtében kialakult „bővítési fáradtság” trendjébe.

Ellentmondásos módon, míg az EU vonakodva, a tagság lehetőségét a közeljövőben kizárva fordult keleti szomszédai felé, addig Moszkva a Keleti Partnerséget valós fenyegetésként, az érdekszférájába történő behatolásként, a formálódó Eurázsiai Unió vetélytársaként érzékelte.³⁸⁴ Az EaP által nyújtott két legjelentősebb ajánlat – az érintett ország és az EU közötti szabad kereskedelmet lehetővé tevő Társulási Megállapodás és a vízumliberalizációs folyamat – közül a Társulási Megállapodás aláírásának terve robbantotta

³⁸⁴ James Greene: *Russian Responses to NATO and EU Enlargement and Outreach*. Chatham House Briefing Paper. June 2012.
http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0612bp_greene.pdf (2014.09.28.)

ki az ukrajnai eseményeket 2013 végén, melyek elvezettek a Krím félsziget annektálásáig és Kelet-Ukrajna destabilizálódásáig.

Az EU számára szintén súlyos problémát jelent az a kettősség, hogy számos tagállama – beleértve Magyarországot is – nagy mértékben függ az orosz energiahordozók importjától, valamint a kiterjedt kereskedelmi kapcsolatok következtében az orosz piac kiemelkedő fontosságú export partnere tekintélyes számú európai – elsősorban német – multinacionális vállalatnak. A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következtében legyengült európai gazdaságok jelentős visszaesést kockáztathattak volna az orosz piac elvesztésével, ami értelemszerűen hatással volt ezen országok politikai vezetésére is. A 2008-as háborút követően a gazdasági érvek, az Oroszországgal ápolott politikai kapcsolatok fontossága nagyobb súllyal esett latba, mint egy távoli dél-kaukázusi ország területi megcsonkolása, különösen mivel számos európai fővárosban Szaakasvilit tekintették felelősnek a konfliktus kirobbanásáért.

Összességében megállapítható, hogy ugyan a háború látszólag megerősítette az Európai Unió kelet-európai államok integrációja iránti elkötelezettségét, mely elsősorban a Keleti Partnerség létrehozásában öltött testet, de a Dél-Kaukázusban kirobbant fegyveres konfliktus valójában inkább azokat a nézeteket erősítette meg, melyek szerint elkerülendő ezen konfliktusok „importja” az EU-ba, és a kelet-európai országok még nem állnak készen, és belátható időn belül nem is fognak készen állni az európai uniós tagságra.

Paradox módon az EU ellentmondásos hozzáállása a régióhoz, „az integrálunk is, meg nem is” politikája, inkább elmélyítette a posztszovjet térség válságát, mintsem megoldotta volna, mivel Oroszország a valóságosnál jóval nagyobb fenyegetésként élte meg az érdekszférájába történő európai behatolást. Az aránytalan orosz reakciókat tükrözték a 2013 végi ukrajnai események, valamint az, hogy orosz nyomásra Örményország – amely az Oroszország vezette Vámuniót választotta az európai integráció helyett³⁸⁵ – és Azerbajdzsán visszautasította a Társulási Megállapodás aláírását az EU-val. A 2008-as orosz-grúz háborút követően, és még inkább a 2013-2014-es ukrajnai események fényében, a posztszovjet térség államai könnyen juthattak olyan következtetésre, hogy az EU érdeemben nem képes segítséget nyújtani egy orosz intervencióval szemben, míg Moszkva kész használni olyan katonai eszközöket, amelyekkel *de facto* képes megakadályozni ezen országok európai integrációját.

³⁸⁵ Naira Hayrumyan: *Geopolitical Watershed: Armenia's Eastern Partnership neighbors signing EU Association Agreements*. ArmeniaNow.com. 27.06.2014.
http://www.armenianow.com/commentary/analysis/55623/armenia_european_union_association_agreement_georgia_moldova_ukraine_russia (2014.09.28.)

III.4. A háború hatása a legfontosabb európai országokra

A 2008-as orosz-grúz háború európai biztonságra gyakorolt hatása nem vizsgálható anélkül, hogy legalább a fontosabb európai országok háborúval kapcsolatos eltérő percepcióját ne vizsgálnánk meg. Röviden megállapíthatjuk, hogy a NATO és az EU döntései a tagállamok nemzeti politikáin alapulnak, az ezen szervezetek döntéseinek háttérében meghúzódó okok feltárása érdekében elengedhetetlen azok vizsgálata. A tagállamok reakciói különösen fontosak, mivel a NATO és az EU közös kül- és biztonságpolitikai döntéshozatala konszenzusos alapon működik, ezért abban az egyes tagállamok méretüket, gazdasági, politikai vagy katonai befolyásukat meghaladó szerepet is játszhatnak. Az alábbiakban az EU és a NATO legmeghatározóbb, illetve legjobban érintett európai államainak kül- és biztonságpolitikájában a háború által kiváltott reakciókat – vagy azok hiányát – kívánom megvizsgálni, az érintett ország és Oroszország közötti korábbi kapcsolatok fényében.

III.4.1. Németország

A Német Szövetségi Köztársaság vitathatatlanul az Európai Unió vezető gazdasági hatalma. A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság során a legtöbb európai országgal ellentétben a német gazdaság stabilnak és versenyképesnek bizonyult, ami tovább növelte az ország gazdasági szerepét Európában. Az elmúlt években a gazdasági dominancia egyre jelentősebb politikai szerepvállalással párosult, ami háttérbe szorította az EU motorját alkotó tandem – Franciaország és Németország – másik tagját, különösen mivel a francia gazdaság az elmúlt években gyakorlatilag stagnált. Ugyanakkor Berlin megnövekedett befolyását kevésbé hajlandó használni – vonakodó hegemon –, külpolitikája az ország hatalmi erőforrásainak tükrében nem kezdeményező, elsősorban a nemzetközi intézményrendszereken keresztül végzett együttműködés terén aktív.

Németország és Oroszország viszonyát a mai napig meghatározza a második világháború során elkövetett német agresszió, és a Szovjetunióban véghezvitt náci pusztítás, a közel 26 millió meggyilkolt ember. A háborút követő büntudat mélyen gyökerezik a német társadalom és politikai elit gondolkodásában, ami a mai napig egy méretéhez képest kevésbé aktív, katonai intervenciót elutasító külpolitikában tükröződik. A Szovjetunióval ápolt jó kapcsolatok fontossága hangsúlyos elemként jelentkezett az 1970-es években, amikor Willy Brandt szociáldemokrata kancellár meghirdette híres Kelet Politikáját (*Ostpolitik*), amely a szovjet háborús fenyegetés közvetlen árnyékában a konfrontáció helyett az együttműködést helyezte a külpolitika előterébe, amivel jelentős sikereket volt képes elérni. Néhány évtizeddel

később, a német újraegyesítés során ismét különös fontosságot nyert az orosz-német együttműködés, mikor Moszkva nem emelte fel a szavát az egyesülés ellen. Az Oroszországgal szembeni megértő – részben a világháborús büntudaton alapuló – álláspont az elmúlt években a német nyelvbe is beférkőzött, a *Russlandversteher* („Oroszország megértő”), vagy *Putinversteher* („Putyin megértő”) szavak köztudatba emelésével.

A német-orosz kapcsolatok belpolitikai dimenzióját nézve különösen a szociáldemokrata értelmiség és politikai elit megértő Moszkva posztszovjet térségben folytatott külpolitikájával szemben, aminek jó példája Helmut Schmidt korábbi szociáldemokrata kancellár *Die Zeit*-ben tett nyilatkozata, mely szerint a Krím félsziget anektálása „nem igazán legitim, de biztosan megérthető”.³⁸⁶ A szintén szociáldemokrata Gerhard Schröder 1998-2005 közötti kormányzása alatt a két ország közötti politikai és gazdasági kapcsolatok korábban soha nem látott szintre fejlődtek, és a két állam vezetője, Schröder és Putyin, személyesen is rendkívül szoros kapcsolatot ápolnak a mai napig. Miután a német kancellár távozott a politikai életből, a balti államokat és Lengyelországot megkerülő Északi Áramlat gázvezeték megépítésére létrejött konzorcium, majd az orosz energetikai óriás, a Gazprom vezető beosztású munkatársa lett. Nem meglepő módon Schröder mindmáig a putyini politika töretlen támogatója Németországban.³⁸⁷ Ugyan a kereszténydemokrata jobboldal sem nevezhető éppen oroszellenesnek, de Kelet-Németországban született Angela Merkel kancellár jóval szkeptikusabb az orosz külpolitika mozgatórugót illetően, és számos alkalommal felemelte hangját az Oroszországban tapasztalható emberijog-sértések és antidemokratikus folyamatok ellen.

Berlin vonakodása a Moszkvában szembeni határozottabb fellépéstől egyértelműen visszavezethető a két ország közötti gazdasági kapcsolatokra. Oroszország az egyik legnagyobb piaca a német termékeknek, és az elmúlt években a német működőtőke is nagy arányban áramlott keleti szomszédjához (2012-ben közel 6000 német cég volt regisztrálva Oroszországban). A német befektetések értéke eléri a 22 Mrd eurót, melyből a legnagyobb részesedést a Siemens, a Volkswagen, a BASF, a Metro, az Adidas és a Henkel tudhatja magáénak. Az energetika terén Németország a felhasznált gáz 36%-át importálja Oroszországból – aminek 50%-a Ukrajnán keresztül érkezik az országba –, míg az olajimport

³⁸⁶ Germany and Russia. How very understanding. *The Economist*. May 10th 2014. 24-25. old.

³⁸⁷ Tony Paterson: *Merkel fury after Gerhard Schroeder backs Putin on Ukraine*. *The Telegraph*. 14 Mar 2014. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10697986/Merkel-fury-after-Gerhard-Schroeder-backs-Putin-on-Ukraine.html> (2014.10.05.)

39%-a orosz eredetű.³⁸⁸ Ezeknek az adatoknak a fényében nem meglepő, hogy a német gazdasági elit erősen érdekelt a német-orosz kapcsolatok zökkenőmentes folyásában.

8. sz. táblázat: Német-orosz kereskedelmi kapcsolatok (Mrd EUR)

	2011	2012	2013
Expor	34,46	38,10	36,11
Import	40,89	42,76	40,42
Összesen	75,35	80,86	76,53

Forrás: Michael Moriarty és Noel Fahey: *Understanding German-Russian Trade Relations*. The Institute of International and European Affairs. 12 Aug 2014. <http://www.iea.com/blogosphere/understanding-german-russian-trade-relations> (2014.10.05.)

A politikai és a gazdasági kapcsolatok kiterjedt, és nagyrészt baráti voltára tekintettel megállapíthatjuk, hogy a Német Szövetségi Köztársaság az Oroszországi Föderáció stratégiai partnere az Európai Unióban.³⁸⁹

Ahogy arról korábban szó volt, az elmúlt években a megnövekedett gazdasági súlyának köszönhetően Németország egyre aktívabb külpolitikai szerepet vállal, elsősorban a „*soft power*” (*Zivilmacht*) eszközrendszerét használva, a nemzetközi jog, az emberi jogok és a multilateralizmus talaján állva. Oroszország vonatkozásában ez a német Külügyminisztérium egyik 2006-os stratégiai dokumentuma szerint a „normalizálás gazdasági összefonódáson keresztül” (*Annäherung durch Verflechtung*) mottója alatt zajlik, amely nagyban emlékeztet Williy Brandt és az *Ostpolitik* „változás normalizálódáson keresztül” (*Wandel durch Annäherung*) jelmondatára.³⁹⁰

A fenti külpolitikai irányzatot hidegzuhanyként érték a 2008-as események. A német diplomácia konfliktus békés feloldása érdekében tett sikertelen megelőző lépéseit és a háború kirobbanását követően a német politikai és diplomáciai elit élesen elítélte Szaakasvilit veszélyes és felelőtlen viselkedése miatt, és nagyrészt a grúz felet tette felelőssé a háború kirobbanásáért. Ahogy az orosz csapatok egyre mélyebbre hatoltak Grúziába, ez az álláspont

³⁸⁸ Michael Moriarty és Noel Fahey: *Understanding German-Russian Trade Relations*. The Institute of International and European Affairs. 12 Aug 2014. <http://www.iea.com/blogosphere/understanding-german-russian-trade-relations> (2014.10.05.)

³⁸⁹ Mark Leonard és Nicu Popescu: *A power audit of EU-Russia relations*. European Council on Foreign Relations. 02 November 2007. 31-34. old. http://ecfr.3cdn.net/1ef82b3f011e075853_0fm6bphgw.pdf (2014.10.05.)

³⁹⁰ Constanze Stelzenmüller: *Germany's Russia Question: A New Ostpolitik for Europe*. Foreign Affairs. March/April 2009. <http://www.foreignaffairs.com/articles/64650/constanze-stelzenm%C3%83%C2%BCller/germanys-russia-question> (2014.10.05.)

megváltozott, Berlin az orosz agressziót illegálisnak és aránytalannak minősítette, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerését pedig a nemzetközi joggal ellentétesnek, Angela Merkel pedig Tbilisziben személyesen biztosította a grúz elnököt arról, hogy országa a NATO tagjává válhat.

Néhány hónappal a háborút követően azonban világossá vált, hogy a német külpolitikát a dél-kaukázusi események nem zökkentették ki korábbi nyomvonalából. Az EU és Oroszország közötti Partnerségi Megállapodás megkötésére irányuló tárgyalások rövid felfüggesztése után Németország – Franciaországgal és Olaszországgal közösen – a tárgyalások folytatása mellett tette le voksát, míg a NATO-ban többek között a német vonakodás miatt húzódik Grúzia és Ukrajna NATO-tagság előszobájának tekintett MAP státuszának megadása. Paradox módon, amíg a kelet-európai országok jövőbeli NATO-tagságát Berlin blokkolja, addig német biztonság- és védelempolitika egyes meghatározó alakjai 2010-ben Oroszország NATO-tagságának lehetőségét vetették fel.³⁹¹

A német külpolitika az elmúlt években jórészt passzív maradt a kelet-európai térségben, saját érdekeivel ellentétben a Keleti Partnerség kezdeményezésben sem vállalt meghatározó szerepet,³⁹² és a NATO keleti szárnyának megerősítésében sem jeleskedik (a 2013-as 6000 fős *Steadfast Jazz* NATO-hadgyakorlaton mindössze 55 német katona vett részt).³⁹³ A kelet-európai államok Oroszországgal kapcsolatos aggályainak figyelmen kívül hagyása komoly kétségeket ébresztett a NATO-n belül, hogy vajon Berlin egy orosz katonai agresszió esetén hajlandó lenne-e csapatokat küldeni a bajba került szövetségesi védelmére.³⁹⁴

Összességében megállapítható, hogy Németországot jelentős felelősség terheli két világháború kirobbantásában, ami a második világháborút követő német büntudaton keresztül elvezetett egy, a konfrontációt elutasító, az érdekeit az európai integráción, multilateralizmuson keresztül érvényesítő német külpolitikáig. Ez a külpolitika a keleti dimenzióját tekintve elsősorban Oroszország bevonásán, politikailag és gazdaságilag

³⁹¹ Open Letter: It's Time to Invite Russia to Join NATO. Spiegel online. March 8, 2010. <http://www.spiegel.de/international/world/open-letter-it-s-time-to-invite-russia-to-join-nato-a-682287.html> (2014.10.05.)

³⁹² Irene Hahn és Gereon Schuch (szerk.): *German Foreign Policy and Eastern Partnership*. Position Paper of the Eastern Partnership Task Force. DGAPstandpunkt. Februar 2012 No. 1. <https://dgap.org/en/article/getFullPDF/20494> (2014.10.05.)

³⁹³ Csiki Tamás: *Német stratégiai és védelempolitikai jövőkép*. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések. 2014/2. http://nit.uni-nke.hu/downloads/Elemzesek/2014/SVKK_Elemzesek_2014_2.pdf (2014.10.05.)

³⁹⁴ The future of NATO. NATO flexes its muscle memory. The Economist. August 30th 2014. 47-48. old.

Európához kötésén alapszik. Ugyanakkor számos történelmi példa igazolja (pl. Chamberlain kiegyezése Hitlerrel Münchenben), hogy a konfrontáció kerülése akár nagyobb hiba is lehet, mint annak korai felvállalása. Az, hogy a 2013-2014-es ukrajnai események hoznak-e hosszú távú változást a német külpolitikában, még a jövő kérdése, de azt ki lehet jelenteni, hogy a 2008-as orosz-grúz háború nem változtatott jelentősen Németország keleti politikáján.

III.4.2. Franciaország és a mediterrán államok

Franciaország Németországgal együtt az európai integráció motorja, a kontinens egyik legbefolyásosabb országa, önálló atom ütőerővel (*force de frappe*) rendelkező középhatalom. A történelmi nagyhatalmiságból, az elmúlt évszázadokban a kontinens ügyeire gyakorolt jelentős befolyásból következően a francia politika és társadalom a mai napig nemzetkonceptiójának alapjaként kezeli a „nagyság és dicsőség” (*grandeur et gloire*) fogalmait. Ahogy De Gaulle tábornok fogalmazott: „Franciaország csak akkor igazán önmaga, amikor az első sorban áll. Nagyság nélkül Franciaország nem lehet Franciaország.”³⁹⁵ Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben, a globalizációnak és a gazdaság gyenge teljesítményének köszönhetően a világban elfoglalt francia pozíció folyamatos erodálódásának lehettünk tanúi, mely különösen szembetűnő az Európai Unióban, ahol az Unió ügyeire meghatározó befolyással bíró német-francia tandem német tagja egyre markánsabban – és önállóan – képes érdekeit érvényesíteni.

Németországtól eltérően, földrajzi fekvésének és gyarmattartó múltjának köszönhetően Franciaország elsősorban a déli szomszédság irányában aktív, Kelet-Európa másodlagos szerepet tölt be Észak-Afrika – a Maghreb-térség – mögött. A francia külpolitika déli elköteleződését jól mutatja a barcelonai folyamat eredményeként 2008-ban a párizsi Grand Palace-ban 43 ország állam- és kormányfője által megalakított Unió a Mediterráneumért, melynek létrehozásában Nicolas Sarkozy francia elnök nélkülözhetetlen szerepet játszott.

A francia-orosz kapcsolatokról elmondható, hogy Németország mellett Franciaország is stratégiai partnere Oroszországnak az EU-n belül. Az orosz diplomácia a kétoldalú kapcsolatok erősítésében érdekelt, elsősorban a francia ENSZ BT tagság – amely miatt az ország korábban számos esetben hasznos szövetségest jelentett az Egyesült Államokkal szemben –, az ország nukleáris ütőereje miatt, és nem utolsó sorban azért, mert Párizs

³⁹⁵ Kiss J. László (szerk.): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2005. 171. old. ISBN 963 7081 054

vonakodik az EU további keleti bővítését illetően, amely tovább csökkentené befolyását az EU-n belül.

A gazdasági kapcsolatok tekintetében elmondható, hogy Franciaország 2012-ben Oroszország ötödik legjelentősebb kereskedelmi partnere volt Európában (Németország, Hollandia, Olaszország és Lengyelország mögött), míg a francia befektetések 2013 első felében 15,8 Mrd USD-t tettek ki (több mint 470 francia cég rendelkezik különböző méretű érdekeltségekkel a kelet-európai országban). Ugyan a két ország gazdasági kapcsolatai nem mérhetőek Németorszáéhoz, de így is jelentősek, az együttműködés különösen erős az energetikai szektor területén.³⁹⁶

9. sz. táblázat: Francia-orosz kereskedelmi kapcsolatok (Mrd EUR)

	2011	2012	2013. első kilenc hónap
Expor	7,47	9,12	5,97
Import	13,95	11,95	8,14
Összesen	21,42	21,07	14,11

Forrás: Statement of Russian and French trade and economic relations. <http://economy.gov.ru> (2014.10.11)

A 2008-as grúz-orosz háború lezárásában – mint ahogy arról már korábban szó esett – a francia diplomácia, és Nicolas Sarkozy elnök különösen fontos szerepet játszott, annak a véletlennek köszönhetően, hogy Párizs töltötte be az EU soros elnöki tisztét. A dinamikus külpolitikát folytató elnök a francia nagyhatalmi hagyományokhoz híven teljes lendülettel vetette bele magát a tűzszüneti megállapodás kidolgozásába, melynek tető alá hozását mind az EU, mind Franciaország jelentős diplomáciai sikerként könyvelt el. Ugyanakkor a harcokat lezáró megállapodás gyengén megfogalmazott nyelvezete, az orosz fél által vitathatatlanul elért katonai siker, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének Moszkva általi elismerése megkérdőjelezte az EU mezében folytatott francia mediációt, a vitathatatlan PR sikert ellenére.

A háborút követően a francia-orosz viszony hamarosan visszatért az eredeti kerékvágásba. Az elmúlt években a gazdasági kapcsolatok fejlesztése prioritást élvezett a francia kormány részéről, mivel a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválságból Franciaország jelentősen meggyengülve került ki. 2010-ben a GDF Suez francia

³⁹⁶ Statement of Russian and French trade and economic relations. www.economy.gov.ru (2014.10.11.)

multinacionális vállalat 9% részesedést vásárolt az Északi Áramlat gázvezetékben,³⁹⁷ amellyel tovább erősödött a korábbról datálható energetikai együttműködés a két ország között (a GDF már régóta közeli partnere a Gazpromnak, és a Total is gázmezők kitermelésére vonatkozó szerződést írt alá az orosz energetikai óriással). A gazdasági érdekek által vezényelt francia külpolitika legellentmondásosabb fejezeteként 2010-ben Franciaország két Mistral osztályú helikopterhordozó hajót adott el Moszkvának.³⁹⁸ Az 1,2 Mrd eurós üzlettel kapcsolatban Vladimir Vysotsky admirális a következőket mondta: „Ha Oroszországnak 2008-ban rendelkezésére állt volna két ilyen hadihajó, a Grúzia elleni háborút 40 perc alatt nyerte volna meg 26 óra helyett.”³⁹⁹ A *Vlagyivosztok* és *Szevasztopol* néven hadrendbe állítani tervezett hajók képesek nagy létszámú, nehézfegyverzetű csapatok partra juttatására, így jelentősen megnövelik az orosz haditengerészet erőkitétési potenciálját. Az üzlet felfüggesztéséhez a 2014-es ukrán krízis kirobbanására volt szükség, de a francia fél – szerződéses kötelezettségei betartására hivatkozva – még így is sokáig vonakodott attól.

Összességében megállapíthatjuk, hogy habár a francia diplomácia nagy szerepet játszott a 2008-as háború lezárásában – bár vitatott eredménnyel –, a háborút követően visszatért az Oroszországgal folytatott korábbi, elsősorban gazdasági érdekeken alapuló együttműködés politikájához. A grúz-orosz háború jelentéktelen hatást gyakorolt a kontinens biztonságával kapcsolatos francia percepcióra.

Franciaországhoz hasonlóan a legtöbb európai mediterrán ország a gazdasági érdekeinek megfelelő partneri viszonyt ápol Oroszországgal. Olaszország a harmadik-negyedik legnagyobb kereskedelmi partnere az Oroszországi Föderációnak. A két ország közötti kereskedelmi forgalom 2011-ben 27 Mrd eurót tett ki, és közel 500 olasz cég működik a keleti országban. Az energetika területén különösen szorosak a kapcsolatok, Olaszország olajszükségletének 15%-át, gáz szükségletének 30%-át fedezi orosz forrásból. Az ENI a Déli Áramlat gázvezeték megépítésében az egyik legfontosabb partnere a Gazpromnak.⁴⁰⁰ Az olasz külpolitika hagyományosan nem aktív a kelet-európai térségben, viszont az elmúlt években

³⁹⁷ GDF Suez Acquires 9 Percent Stake in Nord Stream. Nord Stream's Online Magazine. June 21, 2010. <http://www.nord-stream.com/press-info/emagazine/gdf-suez-acquires-9-percent-stake-in-nord-stream-42/> (2012.09.01.)

³⁹⁸ Vladimir Socor: *France's Sale of the Mistral to Russia: The Challenge to NATO's Transatlantic Partners*. Jamestown Foundation, June 30, 2011. http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=38133 (2012.09.01.)

³⁹⁹ Mistral blows. The Economist. May 17th 2014. 22-23. old.

⁴⁰⁰ Relations between Italy and Russia. Az olasz Külügyminisztérium honlapja. http://www.esteri.it/MAE/EN/Politica_Estera/Aree_Geografiche/Europa/I_nuovi_rapporti.htm (2014.10.11.)

Silvio Berlusconi volt olasz miniszterelnök személyes jó viszonyt ápolt Putyin elnökkel, aminek egyik kifejeződéséül számos alkalommal személyesen vette védelmébe orosz barátját, illetve Oroszországot különböző nemzetközi fórumokon, valamint a NATO-n belül is az Oroszországgal ápolt kapcsolatokat javításán dolgozott.⁴⁰¹

Spanyolországot és Portugáliát, valamint Máltát nem fűzik olyan erős gazdasági szálak Oroszországhoz, mint Olaszországot, de mindkét ország diplomáciája kerüli a kényes kérdések napirenden szerepeltetését bilaterális viszonyukban.

Görögország és Ciprus ugyanakkor rendkívül szoros kapcsolatokat ápol Oroszországgal. Mark Leonard és Nicu Popescu egy korábbi közös tanulmányukban egyenesen Moszkva „trójai falovaként” említi a két országot az Európai Unióban.⁴⁰² A két mediterrán állam hagyományosan számíthat Moszkva segítségére a Törökországgal kapcsolatos problémáik terén, míg Görögország számos esetben blokkolta az EU kelet-európai kapcsolatainak fejlesztésére irányuló törekvéseket. Görögország szintén aktív partner a Déli Áramlat gázvezeték megépítésében, míg Ciprus adóparadicsomként funkcionál az orosz cégek és gazdag orosz üzletemberek számára, aminek köszönhetően – legalábbis papíron – 2006-os adatok szerint a mediterrán ország volt a legnagyobb befektető Oroszországban (9,8 Mrd USD értékben, míg az Egyesült Királyságból érkező befektetések 7 Mrd USD-t tettek ki). Nem csoda, hogy a pénzügyi válság kirobbanását követően szóba került a ciprusi kormány és bankrendszer orosz megmentésének kérdése.

A 2008-as orosz-grúz háború vonatkozásában a fentiek alapján megállapítható, hogy a mediterrán térség országainak kül- és biztonságpolitikájában nem jelent meg hangsúlyos elemként az esetleges orosz fenyegetés kérdése – már csak geopolitikai elhelyezkedésük miatt sem –, a gyümölcsöző gazdasági kapcsolatok folytatása prioritást élvezett.

III.4.3. Egyesült Királyság és Írország

Az Egyesült Királyság az Európai Unió egyik meghatározó országa, ugyanakkor korábbi birodalmi múltjából, és az Egyesült Államokkal ápolt különleges kapcsolataiból (*special relationship*) eredően a legtöbb uniós tagállamtól eltérő külpolitikai irányvonalat képvisel számos kérdésben. Az erős transzatlanti szálaknak köszönhetően a brit külpolitika jóval

⁴⁰¹ Molnár Anna: *Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után*. Külügyi Szemle. XI. évf. 2012. 3. szám és Molnár Anna: *Az olasz politikai pártok és kormányok EU-politikája (1989-2012)*. Külügyi Szemle. XI. évf. 2012. 3. szám.

⁴⁰² Mark Leonard és Nicu Popescu: *A power audit of EU-Russia relations*. European Council on Foreign Relations. 02 November 2007. 27-30. old.
http://ecfr.3cdn.net/1ef82b3f011e075853_0fm6bphgw.pdf (2014.10.05.)

gyakrabban foglal el az Egyesült Államokat támogató pozíciót biztonságpolitikai kérdésekben, mely értelemszerűen többször vezet konfrontációhoz Oroszországgal. Míg a korábban említettek szerint Ciprus és Görögország Moszkva „trójai falova” Brüsszelben, addig számos orosz vélemény szerint London az Egyesült Államok meghosszabbított karja az Európai Unióban.

Az orosz-brit kapcsolatrendszer Putyin hatalomra kerülését követően jelentős romlásnak indult, habár Tony Blair miniszterelnöksége alatt a brit fél többször próbált közvetítő szerepet játszani a Kreml és a Fehér Ház között, kiegészítve ezzel az Egyesült Királyság hagyományos Európa és az Egyesült Államok között betöltött közvetítő szerepét („Európa küldötte Amerikában, és Amerika követe Európában”).⁴⁰³

A transzatlanti kapcsolatok kiemelt szerepe a brit külpolitikában, és számos egyéb a kapcsolatokat mérgező ügy meggátolta Oroszországgal a valódi partneri viszony kialakulását. A 2000-es években a kétoldalú kapcsolatokat terén felmerült konfrontációk közül a legfontosabbak:

- Boris Berezovsky üzletember és Akhmed Zakaev csecsen vezető kiadásának megtagadása 2003-ban;
- Az emberi jogok és a demokrácia helyzetének brit kritikája, és annak napirenden tartása;
- A British Council és a brit támogatást élvező NGO-k hatósági zaklatása Oroszországban;
- Diplomáták kölcsönös kiutasítása kémkedés vádjával, utazási korlátozások bevezetése orosz hivatalnokokkal szemben;
- A BP és a Shell oroszországi tevékenységével kapcsolatos viták;
- Az EU keleti-európai kapcsolatainak és bővítésének támogatása;
- Alexandr Litvinenko meggyilkolása Londonban 2006-ban.⁴⁰⁴

Az Oroszország és az Egyesült Királyság közötti gazdasági kapcsolatok – Németországtól, Franciaországtól és Olaszországtól eltérően – kevésbé játszanak fontos szerepet a két ország viszonyának alakításában. 2011-ben a két ország közötti kereskedelmi

⁴⁰³ Babos Tibor: *Az európai biztonság öt központi pillére*. Doktori értekezés. Budapest, 2004. 22. old. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2004/babos_tibor.pdf (2014.10.05.)

⁴⁰⁴ Uo. 42. old.

forgalom 15,8 Mrd angol fontot tett ki, mellyel Oroszország az Egyesült Királyság 14. legfontosabb export, és 16. legfontosabb import partnere volt.⁴⁰⁵

Írország, az Egyesült Királysághoz hasonlóan mind politikailag, mind gazdaságilag jobban kötődik az Egyesült Államokhoz, illetve az ország számára – minden történelmi sérelem ellenére – London szintén igazodási pontot jelent, ezért az Oroszországgal ápolat kapcsolatokat nagyban meghatározza a London és Moszkva, illetve a Washington és Moszkva közötti feszültségek mértéke.

A 2008-as orosz-grúz háború nem hozott gyökeres változást sem a Downing Street és a Kreml viszonyában, sem a brit külpolitika alapvető irányjaiban, ugyanakkor Londonban egy jól látható trend részeként értékelték a dél-kaukázusi fejleményeket, mely alapján Oroszország a korábbi nagyhatalmi pozíciójának helyreállításán fáradozik, és kész akár a fegyveres erőit is alkalmazni érdekérvényesítése során. Az Egyesült Királyság továbbra is az EU és a NATO kelet-európai szerepvállalásának erősítését támogatja, és az Egyesült Államokkal karöltve a közelmúltban is számos alkalommal rámutatott a posztszovjet térségben tapasztalható orosz expanzionista külpolitika veszélyeire.⁴⁰⁶

III.4.4. A kelet-közép-európai és kelet-európai államok

Földrajzi fekvésüknek és történelmi múltjuknak köszönhetően – a térség országai számos alkalommal megtapasztalhatták az orosz, illetve szovjet expanzionizmus árnyoldalát – a kelet-közép-európai és kelet-európai országok közül kerültek ki azok, melyek legerősebben reagáltak a 2008-as dél-kaukázusi eseményekre. Ebben a fejezetben az EU ezen tagállamai között kezelem a balti hármakat, Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát, Magyarországot, Romániát, Szlovéniát, Horvátországot, Bulgáriát, és habár kicsit kilóg a sorból, de közép-európai volta miatt néhány mondat erejéig Ausztriát.

Ezen ország-csoportból a balti hármak és Lengyelország a leginkább antagonisztikus Oroszországgal szemben – a korábban már idézett tanulmányukban Mark Leonard és Nicu

⁴⁰⁵ Russia's trade ties with Europe. BBC News Europe. 4 March 2014. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26436291> (2014.10.11.)

⁴⁰⁶ 'Stop sending Russian tanks into Ukraine': Cameron warns Putin of 'consequences' as he condemns 'completely unacceptable and illegal' movement of troops over the border. MailOnline. 29 August 2014. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2736929/Stop-sending-Russian-tanks-Ukraine-Cameron-warns-Putin-consequences-condemns-completely-unacceptable-illegal-movement-troops-border.html> (2014.10.05.)

Popescu Lengyelországot és Litvániát „új hidegháborús harcosnak” minősíti⁴⁰⁷ –, ezért a 2008-as eseményekre adott legerősebb reakciókat is tőlük láthattuk. A négy ország Moszkvával szembeni attitűdje mélyen a történelmükben gyökerezik. A balti hármak és Lengyelország önálló államiságának kialakulását évszázadokig gátolta az orosz, majd szovjet megszállás, ezért joggal él erős gyanakvás társadalmukban és politikai döntéshozó rétegükben Moszkva orosz nagyhatalmiság helyreállítására tett kísérleteivel szemben. Napjainkban ez a gyanakvás ezen országok külpolitikájában erős atlantista irányvonalként jelentkezik, mivel Varsóban, Talinban, Rigában és Vilniusban joggal érzékelik úgy, hogy az Egyesült Államok az egyetlen hiteles nagyhatalom, amely képes akár katonai erővel is feltartóztatni Oroszországot.

A térség számára további jelentős biztonsági kihívást jelent, hogy a balti országokban jelentős orosz kisebbség él (Észtország lakosságának 25,6%-a orosz, 2006-os adatok szerint 345 168-an, míg Lettországon ez a szám 2004-es adatok szerint 29%, azaz 450 000 fő⁴⁰⁸). Az érvényben lévő orosz nemzeti biztonsági stratégia és katonai doktrína feladatul szabja az orosz kisebbség, illetve állampolgárok külföldön történő védelmét, ami – mint ahogyan azt az orosz-grúz háború példája nagyon szemléletesen bizonyította – nem csupán írott malaszt. Putyin elnök számtalanszor deklarálta, hogy Oroszországnak bárhol joga van akcióba lépni, ha úgy érzi, hogy az oroszajkúak veszélyben forognak.⁴⁰⁹ Elméletileg mindig fennáll a veszélye annak – még ha gyakorlatilag ennek csekély is a valószínűsége –, hogy Moszkva a balti országokban élő orosz kisebbség „védelmében” beavatkozik a térségben, ha nem is nyílt katonai erővel, de az ukrán példa alapján szeparatista csoportok fegyveres támogatásával, az oly sikeresnek bizonyult „hibrid” vagy aszimmetrikus hadviselési technikák alkalmazásával.

A teljesség igénye nélkül a balti hármak és Lengyelország, valamint Oroszország viszonyát az elmúlt évtizedben a következő ügyek határozták meg:

- Az észt szovjet háborús emlékmű áthelyezése körüli viták;
- Orosz kibertámadás Észtország ellen;

⁴⁰⁷ Mark Leonard és Nicu Popescu: *A power audit of EU-Russia relations*. European Council on Foreign Relations. 02 November 2007. 49-50. old.
http://ecfr.3cdn.net/1ef82b3f011e075853_0fm6bphgw.pdf (2014.10.05.)

⁴⁰⁸ World Directory of Minorities and Indigenous Peoples. Russians.
<http://www.minorityrights.org/2447/estonia/russians.html> (2014.10.12.)

⁴⁰⁹ NATO flexes its muscle memory. *The Economist*. August 30th 2014. 47-48. old.

- A balti országok szinte teljes energiafüggősége Oroszországtól (a gázellátás 100%-át orosz forrásból fedezik);
- A térséget kikerülő Északi Áramlat gázvezeték megépítése;
- A kelet-európai posztszovjet államok európai integrációjának erőteljes támogatása;
- Az orosz olajszállítás leállítása Litvániába;
- Állat- és növényegészségügyi okokra hivatkozva a lengyel mezőgazdasági termékek orosz importjának korlátozása;
- Az orosz kisebbség helyzete a balti országokban;
- A rakétavédelmi rendszer lengyelországi telepítése.⁴¹⁰

Az ezen fejezetben tárgyalt többi kelet-közép-európai ország kapcsolata Oroszországgal jóval kiegyensúlyozottabb, külpolitikájukban kisebb mértékben van jelen – ha egyáltalán jelen van – a történelmi tapasztalatokon alapuló félelem az orosz expanziótól. Általánosságban megállapítható, hogy a térség energiafüggősége Oroszországtól – főleg gázimport tekintetében – igen jelentős. Az importált gáz 57% érkezik orosz forrásból Csehországban, 83%-a Szlovákiában, 80%-a Magyarországon, 60%-a Szlovéniában, 60%-a Ausztriában, 89%-a Bulgáriában, és 24%-a Romániában, Horvátország nem importál gázt Oroszországból.⁴¹¹

A térség államai közül Csehország, Románia és Magyarország változó mértékben, de a többi térségbeli országnál aktívabb politikát folytat a kelet-európai posztszovjet térségben, és támogatja az Európai Szomszédságpolitika keleti dimenziójának célkitűzéseit. A Keleti Partnerség elindítására a cseh EU elnökség alatt, Prágában került sor, habár a második, Budapestre tervezett 2011-es EaP csúcspont végül Varsóban valósult meg. Románia erős atlantista vonalat képvisel mind az EU-n, mind a NATO-n belül, amelyet jól mutat az amerikai rakétavédelmi rendszer országba való telepítése is. Bukarestnek különösen fontos a románajkú többség által lakott Moldova európai integrációja, amely konfrontációt okoz mind

⁴¹⁰ Mark Leonard és Nicu Popescu: *A power audit of EU-Russia relations*. European Council on Foreign Relations. 02 November 2007. 43-50. old.
http://ecfr.3cdn.net/1ef82b3f011e075853_0fm6bphgw.pdf (2014.10.05.)

⁴¹¹ European energy security. Conscious uncoupling. The Economist. Apr 5th 2014.
<http://www.economist.com/news/briefing/21600111-reducing-europes-dependence-russian-gas-possible-but-it-will-take-time-money-and-sustained> (2014.10.12.)

a keleti szomszédjában élő oroszok kisebbséggel, mind Moszkvával. A Szovjetunió felbomlását követően Moldovától elszakadt Dnyeszter-melléki Köztársaság – ugyancsak egy „befagyott konfliktus” a térségben – Moszkva támogatását élvezzi, ami az egyik legnagyobb akadály Moldova nyugati integrációs törekvései terén.⁴¹²

Bulgária és Ausztria rendkívül szoros – elsősorban gazdasági érdekeken alapuló – kapcsolatot ápol Oroszországgal. Míg Bulgáriát, Szerbiához hasonlóan, történelmileg is erős szálak kötik szláv testvéréhez, addig Ausztriát elsősorban a gázvezeték (a Déli Áramlat gázvezeték a baumgarteni gáztárolókban végződik), és az osztrák bankok oroszországi jelenlétén alapuló kölcsönösen jövedelmező gazdasági érdekek kötik Moszkvához. A két ország az EU-n belül többször is kiállt az orosz érdekek védelmében (pl. az amerikai rakétapajzs létrehozása ellen).

A 2008-as orosz-grúz háborút követően érthető módon a balti országok és Lengyelország ítélte el legélesebben Oroszországot. 2008. augusztus 9-én az észt, lett, litván és lengyel államfők közös nyilatkozatban jelentették ki, hogy az orosz fegyveres erők által egy kis szuverén ország ellen elkövetett agresszió nem maradhat válasz nélkül. Nyilatkozatukban felhívták az EU-t a vízumkönnyítési tárgyalások, valamint a Partnerségi és Együttműködési Megállapodás megkötésére irányuló tárgyalások felfüggesztésére Moszkvával, és egy nemzetközi békefenntartó erő létrehozására. A Nyilatkozat sajnálatát fejezte ki afelett, hogy a NATO megtagadta Grúziától a MAP-ben való részvételt, amely „zöld lámpa” volt az orosz agresszió számára. Végül a Nyilatkozat a NATO és az EU „lakmusz tesztjének” nevezte a közvetlen szomszédságában kirobbant konfliktus megoldását.⁴¹³

2008. augusztus 12-én Grúziával való szolidaritásuk jegyében Lech Kaczyński lengyel, Viktor Juscsenko ukrán, Toomas Hendrik Ilves észt, Valdas Adamkus litván államfő és Ivars Godmanis lett kormányfő látogatást tett Tbilisziben, ahol egy tömeggyűlésen is felszólaltak. 2009-ben a kelet-közép-európai és kelet-európai államok értelmiségének, és politikai

⁴¹² További részletekért lásd: Károly Benes: *Moldova's European Perspective: Breaking the Integration Deadlock?* Stockholm Paper, May 2010.

http://www.isdp.eu/publications/index.php?option=com_jombib&task=showbib&id=5826
(2014.10.23)

⁴¹³ Joint Declaration of Estonian, Latvian, Lithuanian and Polish Presidents on the situation in Georgia. 2008.09.08. (Toomas Hendrik Ilves, Valdis Zatlers, Valdas Adamkus, Lech Kaczyński)

<http://president.ee/en/media/press-releases/1721-joint-declaration-of-estonian-latvian-lithuanian-and-polish-presidents-on-the-situation-in-georgia/index.html> (2014.10.12.) A témában további részletekért lásd: Tólas Péter: *A grúz-orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra*. Nemzet és Biztonság. 2014/2.

döntéshozó rétegének jelentős képviselői nyílt levélben fordultak Obama elnökhöz, amelyben biztosították az Obama-adminisztrációt transzatlanti elkötelezettségükről, és fokozottabb európai szerepvállalásra szólították fel az elnököt. A levélben foglaltak szerint a 2008-as háború érezteti hatását a régióban, és sok országot aggaszt, hogy a transzatlanti szövetség tétlen maradt, amíg Oroszország az 1975-ös Helsink-i Záróokmányban, az 1990-es Párizsi Chartában foglalt alapelveket megsértve fegyveres erőszakot alkalmazott egy szuverén ország ellen. Az aláírók egyúttal felhívták Obama elnök figyelmét a NATO gyengeségére – „habár teljes jogú tagok vagyunk, az emberek megkérdőjelezzik, hogy a NATO hajlandó- és képes lenne-e a védelmünkre sietni egy jövőbeli krízis esetén” –, és a kollektív védelem megerősítésének szükségességére. A levél leszögezi, hogy Oroszország revizionista erővé vált, XIX. századi nagyhatalmi politikát követve XXI. századi taktikával és módszerekkel.⁴¹⁴ A levelet kilenc nemzet képviselője írta alá (bolgár, cseh, észt, magyar, lengyel, lett, litván, szlovák, román), többek között Alexander Kwasniewski és Lech Walesa lengyel elnökök, Valdas Adamkus litván elnök, Emil Constantinescu román elnök, Vaclav Havel cseh elnök, Karel Schwarzenberg és Alexandr Vondra cseh külügyminiszterek és Martonyi János magyar külügyminiszter.⁴¹⁵

Még ugyancsak 2009-ben több nyugat-európai és kelet-közép-európai állam képviselői (Csehország, Egyesült Királyság, Észtország, Franciaország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Spanyolország) nyílt levelet tettek közzé a *The Guardian* napilapban, amelyben a Molotov-Ribbentrop paktum, és az 1938-as Münchener Egyezmény által szolgáltatott történelmi lecke megtanulására intik az olvasókat, és figyelmeztetnek, hogy Európa számára hatalmas kihívást jelent az, hogy egy szuverén ország határait egy nagyhatalom erőszakkal megváltoztatta. A levél szerint: „Először is, egy nagyhatalom mindig talál, vagy kreál egy ürügyet szomszédja lerohanására, ha elutasítja annak függetlenségét. Emlékeznünk kell arra, hogy Hitler a lengyeleket vádolta az ellenségeskedés kirobbanásáért 1939-ben, ahogy Sztálin a finneket tette felelőssé, amikor megtámadta az országot 1940-ben. Hasonlóképpen, Grúzia és Oroszország esetében a kritikus kérdés annak meghatározása, hogy melyik ország rohanta le a másikat, és nem az, hogy melyik katona adta le az első lövést. Másodszor, a nyugati

⁴¹⁴ East-central Europe to Barack Obama: an open letter. OpenDemocracy. 24 July 2009. <https://www.opendemocracy.net/article/east-central-europe-to-barack-obama-an-open-letter> (2014.10.15.)

⁴¹⁵ Az aláírók teljes listája: Valdas Adamkus, Martin Butora, Emil Constantinescu, Pavol Demes, Lubos Dobrovsky, Eörsi Mátyás, Gyarmati István, Vaclav Havel, Rastislav Kacer, Sandra Kalniete, Karel Schwarzenberg, Michal Kovac, Ivan Krastev, Alexander Kwasniewski, Mart Laar, Kadri Liik, Martonyi János, Janusz Onyszkiewicz, Adam Rotfeld, Alexandr Vondra, Vaira Vike-Freiberga, Lech Walesa.

demokráciák kudarca, hogy megfelelően válaszoljanak egy baráti – noha kicsi – nemzet feldarabolására, nagyon komoly globális következményekkel járhat. Az Európai Uniót München és a vasfüggöny kísértése ellen hozták létre. Katasztrófális lenne, ha úgy tünne, hogy mi eltűnjük azt a gyakorlatot, ami háborúba és megosztottságba sodorta kontinensünket az elmúlt évszázad legnagyobb részében. A tét az egész projektünk sorsa, aminek az életünket szenteljük: a békés és demokratikus újraegyesítése az európai kontinensnek.”⁴¹⁶

A 2008-as grúz-orosz háború egyik kézzelfogható következményeként a balti hármak és Lengyelország – az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok támogatásával, Franciaország és Németország ellenkezése mellett – vitát kezdeményeztek a NATO-n belül a kollektív védelemre vonatkozó 5. cikk megerősítéséről, illetve a Szövetség hadműveleti védelmi tervezésének kiterjesztéséről a Baltikumra. Varsó teljes támogatását élvezte az amerikai rakétavédelmi rendszer európai telepítése, amely ugyan az Obama-adminisztráció *reset* politikája miatt az eredeti tervekhez képest kisebb formátumban valósul meg, de befogadó országgént megjelent Románia is. Az EU-n belül Lengyelország és Svédország kezdeményezésére – a baltiak és a 2009. év elején az EU soros elnöki posztját betöltő Csehország támogatása mellett – lendületet kapott a Keleti Partnerség program, amely 2009 májusában kezdte meg működését az EU és a keleti partnerek prágai csúcstalálkozóján. Bulgária, Horvátország, Magyarország és Szlovákia – többek között az orosz energiahordozóktól való erős függésük miatt – óvatosan foglalt állást a 2008-as háborúval kapcsolatban, biztonságpercepciójukra jelentős hatást nem gyakorolt a háború.⁴¹⁷

Összességében megállapíthatjuk, hogy a kelet-közép-európai és kelet-európai uniós országok eltérő módon reagáltak az orosz-grúz háborúra, ahol a különböző álláspontok közötti vonalat nem csak az országhatárok jelentették, hanem az adott országokon belül is jelentős eltérés mutatkozott a különböző politikai pártok háborúval kapcsolatos álláspontja között. Leginkább a nagyszámú orosz kisebbséggel rendelkező balti országok – és a kelet-európai térségben hagyományosan aktív Lengyelország – biztonságpercepcióját befolyásolta a 2008-as konfliktus, ahol valós fenyegetésként értékelték egy esetleges térségbeli orosz intervenció veszélyét, melynek hatása elsősorban a NATO-n belüli közös védelem

⁴¹⁶ Europe must stand up for Georgia. Open letter. The Guardian. 22 September 2009. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2009/sep/22/europe-georgia-russia> (2014.10.15.) A levél aláírói: Vaclav Havel, Valdas Adamkus, Mart Laar, Vytautas Landsbergis, Otto de Habsbourg, Daniel Cohn Bendit, Timothy Garton Ash, André Glucksmann, Mark Leonard, Bernard-Henri Lévy, Adam Michnik, Josep Ramoneda

⁴¹⁷ Tóth Péter: *A grúz-orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra*. Nemzet és Biztonság. 2014/2. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2014_2_04_talas_peter.pdf (2014.10.01.)

megerősítésére való törekvésként jelentkezett. Ez a törekvés a háborút valós fenyegetésként nem értékelő, ugyanakkor Oroszországban jelentős gazdasági érdekekkel bíró országok – főleg Németország és Franciaország – ellenállása miatt rendkívül lassan haladt, új lendületet csak az ukrajnai krízis adott neki, amely megkerülhetetlenné tette ezen országok aggályainak kezelését.

Az EU-n belül a Keleti Partnerség fokozott támogatása vált a kelet-közép-európai országok egy részének – ismét elsősorban Lengyelországot és a balti államokat, valamint Romániát és Csehországot kell itt megemlítenünk – prioritásává, ugyanakkor a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következtében fellépő forráshiány miatt a projekt alulfinanszírozott maradt. Ellentmondásos módon Moszkvában jóval nagyobb fenyegetésként értékelték a Keleti Partnerség keretén belül megvalósuló együttműködést, mint amit az EU a keleti kapcsolatok erősítése terén az EaP keretén belül valaha is megvalósítani szándékozott, amely a Társulási Megállapodás Ukrajnával való aláírása körüli politikai felforduláson keresztül elvezetett a Krím félsziget anektálásáig, és a kelet-ukrajnai fegyveres összecsapásokig.

III.4.5. A Benelux és a skandináv országok

A Benelux államok – Belgium, Luxembourg, Hollandia – számára az Oroszországgal ápoltságok nem jelentenek külpolitikai prioritást, Hollandia kivételével, amely nagyon erős gazdasági szálakkal kötődik a kelet-európai országhoz. Hollandia Oroszország egyik legfontosabb kereskedelmi partnere. 2012-ben 43 Mrd USD értékű orosz olaj érkezett a holland kikötőkbe – elsősorban Rotterdamba –, amely a teljes orosz olajexport 9,2%-át teszi ki (ez több mint a német 6,5%-ék). Az olajipari együttműködés a 2000-es évek elejéig datálódik vissza, amikor a *Royal Dutch Shell* 55%-os részesedést szerzett a Sakhalin-2 olajmező kitermelésére alakult konzorciumban. Ugyan a Kreml később adminisztratív eszközökkel megfosztotta a holland olajipari multinacionális céget részesedése nagyobbik felétől, de az együttműködés továbbra is folytatódik. A több mint 4000 Oroszországban működő holland cég beruházásai is a legnagyobbak közé tartoznak nemzetközi összehasonlításban, összértékük eléri a 63 Mrd USD-t.⁴¹⁸

A jelentős gazdasági érdekek ellenére a holland külpolitika mérsékelten kritikus Moszkvával szemben, így például rendszeresen a kritikák az emberi jogok és a demokrácia

⁴¹⁸ Mitchell A. Orenstein: *The Dutch Disaster. Malaysia Airlines Flight 17 and the Future of Dutch-Russian Relations. Foreign Affairs*. July 22, 2014.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/141651/mitchell-a-orenstein/the-dutch-disaster> (2014.10.15.)

oroszlországi helyzetével kapcsolatban. Az ország az EU keleti szomszédságpolitikájának támogatója. Ugyanakkor a 2008-as orosz-grúz háború a belga és luxembourgi külpolitikához hasonlóan a holland külpolitikában sem hozott érdemi változást.

Az EU két skandináv tagállama – Dánia és Svédország –, valamint Finnország már csak földrajzi elhelyezkedésük miatt is jobban érintettek a kelet-európai térség ügyeiben. Dánia és Svédország értékalapú külpolitikája az elmúlt évtizedekben többször vezetett konfrontációhoz Moszkvával, ahogy az emberi jogi és a demokrácia helyzetével kapcsolatos nemzetközi kritikák egyre nagyobb teret nyertek. Ugyanakkor Helsinki helyzete valamelyest eltér skandináv szomszédaitól. A hidegháború során az ún. *finnlandizáció* politikájának keretén belül Finnország gondosan egyensúlyozott a két blokk közötti semlegesség mezsgyéjén, mely során – politikai kényszerűségből – Moszkvával jóval szorosabb gazdasági és politikai kapcsolatokat ápolott skandináv partnereivel. Az 1948-ban megkötött – a *finnlandizáció* alapját képező – Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés értelmében a Szovjetunió nagy befolyást gyakorolt mind a finn belpolitikára, mind a finn külpolitikára, és a finn biztonságpolitikában napjainkig érezteti hatását a nagy keleti szomszédától való félelem.⁴¹⁹

Helsinki ellenében Stockholm az elmúlt évtizedben jóval markánsabb „feltartóztatási” politikát folytatott Oroszlországgal szemben, köszönhetően elsősorban az évtized nagyobbik részében hatalmon lévő konzervatív kormánynak, és annak nemzetközileg nagy tekintélynek örvendő külügyminiszterének, Carl Bildt-nek. Svédország vezető szerepet vállalt az EU keleti politikájának alakításában – a Keleti Partnerség is közös lengyel-svéd kezdeményezés alapján jött létre –, és a svéd diplomácia rendkívül aktív volt a kelet-európai térségben. Ahogy a *The Economist* újságírója fogalmazott a konzervatívok 2014-es választási veresége után: „Európán belül Bildt úr egy az orosz agresszió elleni egyszemélyes diplomáciai erőként működött. A jobbközép kormánjának köszönhetően Svédország nagyobb szerepet játszott Európa és a világ színpadán, mint azt a 10 millió körüli lakossága indokolta volna.”⁴²⁰

A 2008-as orosz-grúz háborút követően alapvető változás nem következett be a skandináv országok és Finnország külpolitikai irányvonalában, ugyanakkor ezen országok igazolva érezték Oroszlországgal szembeni korábbi fenntartásaikat, és nemzetközi szinten az orosz befolyás kelet-európai visszaszorításához több partnert voltak képesek találni. Az

⁴¹⁹ Kiss J. László (szerk.): A tizenötök Európai. Osiris Kiadó. Budapest, 2000. 481-482. old.

⁴²⁰ The eight-year itch. *The Economist*. September 13th 2014. 27-28. old.

ukrajnai válság kiéleződésével a svéd és finn NATO-csatlakozás kérdése is mind hangsúlyosabban merül fel. A 2014-ben finn miniszterelnöknek megválasztott Alexander Stubb határozottan szorgalmazza országa NATO-csatlakozását, azzal a céllal, hogy „maximalizálja Finnország nemzetbiztonságát.”⁴²¹ Az orosz válasz sem késett, Putyin elnök tanácsadója, Szergej Markov vitriolos válaszában a következőket mondta: „Finnország a harmadik világháború kirobbanását kockáztatja. Az antiszemitizmus kezdte a második világháborút. A ruszofóbia kirobbanthatja a harmadik világháborút. Finnország az egyike a leginkább ruszofób országoknak Európában, Svédország, Lengyelország és a balti országok után.”⁴²²

III.5. A grúz kül- és biztonságpolitika a háborút követően

Az értekezés ezen alfejezete a 2008-as háború grúz belpolitikára, valamint kül- és biztonságpolitikára gyakorolt hatását vizsgálja, felmérve azokat a hatásokat, melyeket a konfliktus gyakorolt az ország nyugati integrációs törekvéseire.

A 2008-as háborút követően a Szaakasvili-adminisztráció Nyugaton jelentősen veszített pozíciójából – mint ahogy arról korábban is szó volt, számos nyugati kormány az elnököt tette felelőssé a konfliktus kirobbanásáért –, Moszkvában pedig egyenesen *persona non grata*-nak minősítették. Ahogy Medvegyev elnök kifejtette a RAI televízió csatornának adott interjújában: „Szaakasvili többé nem létezik a szemünkben. Ő egy politikai hulla.”⁴²³ Ugyanakkor a jelentős presztízsvesztés ellenére a grúz elnök képes volt hatalmát megőrizni, az eltávolítására irányuló orosz háborús cél nem járt sikerrel, még ha az elkövetkezendő években kormánya rendkívül beszűkült mozgástérrel rendelkezett is.

Grúzia Egyesült Államokkal ápolt kapcsolatai terén jelentős változást hozott Obama 2008-as elnökké választása. Az új amerikai elnök, szakítva a Bush-éra külpolitikájával, nemzetközi szintéren mérsékelni kívánta az Egyesült Államok szerepvállalását, amely Oroszországgal összefüggésben a kapcsolatok enyhítését célzó, a közös érdekekre fókuszálni kívánó „*reset*” politikában öltött testet. Ebben az új kontextusban a grúz kérdés sokat veszített jelentőségéből. Szaakasvili elszigetelődését tovább fokozta az a tény, hogy míg az Egyesült Államok korábbi adminisztrációjának tagjaival szoros személyes kapcsolatot ápolt, amely a közös neokonzervatív ideológián alapult, addig az új amerikai vezetéshez ilyen szálak nem

⁴²¹ What price neutrality? The Economist. June 21st 2014. 28. old.

⁴²² Uo.

⁴²³ Saakashvili a 'political corpse'. BBC News. 2 September 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7594860.stm> (2014.10.29.)

fűzték. A baráti viszony kialakítását nem segítette az sem, hogy az amerikai választások során Tbiliszi nyíltan támogatta a republikánus elnökjelöltet, John McCaint.⁴²⁴ A konfliktust követő években Szaakasvili jelentősebb sikerként könyvelhette el, hogy a két szakadár terület függetlenségét Oroszországon kívül csak néhány kevésbé jelentős állam ismerte el, akik között nem találhatjuk Moszkva két legfontosabb posztszovjet térségbeli szövetségeseit sem, Fehéroroszországot és Örményországot.

A 2012. októberi grúz parlamenti választások, majd a 2013. októberi elnökválasztás új fejezetet nyitott a grúz bel- és külpolitika történetében. A választásokon Szaakasvili, és a kormányzó Egyesült Nemzeti Mozgalom veszett, míg a Bidzina Ivanishvili által vezetett Grúz Álom nevű párt nyert. A békés, választások során megvalósuló hatalomátvétel megnyitotta az utat egy új grúz külpolitika kialakítása előtt.

Az új kormány amellet, hogy továbbra is NATO és EU integrációs pályán kívánta tartani az országot – amely a grúz társadalom döntő többségének, 70%-ának támogatását élvezi⁴²⁵ –, második fontos célként az Oroszországi Föderációval ápolat kapcsolatok normalizálását, pragmatikus alapokra való helyezését tűzte ki célul. Tekintettel arra, hogy az ukrajnai válság kirobbanása előtt Washington is a partneri kapcsolatok kialakítását helyezte előtérbe Moszkvával, míg az EU – elsősorban Németország, Franciaország és Olaszország – mindig is a zökkenőmentes orosz kapcsolatokban volt érdekelt, az új grúz törekvést támogatták a legtöbb nyugati fővárosban is.

Mint ahogy azt az előző fejezetekben részletesen kifejtettem, a háború rendkívül hátrányosan érintette Grúzia EU és NATO-csatlakozásra irányuló törekvéseit, amely a mai napig érezteti hatását. Habár az elmúlt hat évben a dél-kaukázusi ország biztonságpolitikai helyzete fokozatosan stabilizálódott, az alapvető geopolitikai realitások változatlanok maradtak, amely rendkívüli módon megnehezíti az ország NATO és EU csatlakozását. A 2012-ben hatalomra került új grúz vezetés a transzatlanti térséghez való felzárkózását külpolitikai realizmuson – az orosz kapcsolatok javításán –, és belső demokratikus reformokon keresztül kívánta előmozdítani.

A belső reformok terén az igazságszolgáltatás függetlenségének és demokratikus elkötelezettségének erősítése mellett fontos szerepet játszik a védelmi szektor átalakítása is. Irakli Alasania védelmi miniszter irányítása alatt tovább folytatódott a sorozott állomány létszámának mérséklése, és a hadsereg hivatásos alpra való helyezése, amely a teljes aktív

⁴²⁴ Kornely Kakachia, Michael Cecire (szerk.): *Georgian Foreign Policy, The Quest for Sustainable Security*. Konrad Adenauer Stiftung. 2013. 79-95. old.

⁴²⁵ Uo. 99. old.

állomány enyhe csökkenésével járt együtt. A grúz haderő átalakításának célja egy NATO követelmények szerinti, külföldön gyorsan telepíthető, felkelés-ellenes és antiterrorista műveletek során jól alkalmazható hadsereg létrehozása. A grúz fegyveres erők átalakítása egyúttal megszünteti azt a korábbi kettősséget, amely alapján a hadsereg egyszerre próbált megfelelni egy nagyméretű hagyományos háború megvívása követelményének, és az expedíciós, békefenntartó műveletekben való részvétel követelményének.⁴²⁶

Annak ellenére, hogy Grúzia bizonyos szempontból jobban teljesít, mint számos NATO-tagállam – figyelembe véve a korábbi iraki és afganisztáni szerepvállalást, a védelmi szféra reformját, a védelmi kiadások magas szintjét –, valamint a transzeurázsiai kereskedelem, és a kaszpi-térség szénhidrogén készletének nyugati piacokra juttatása szempontjából az ország geostratégiaiailag fontos pozíciót foglal el, az ország NATO-integrációs folyamata csigalassúsággal halad, jól mutatva Moszkva *de facto* befolyását a bővítési folyamatra.

Mind a NATO, mind az EU vonatkozásában igaz az, hogy a korábban már tárgyaltak szerint a két szervezet számos új intézményesült együttműködési formát hozott létre a keleti kapcsolatai fejlesztése érdekében, de a grúz tagság kérdését a korábban már szintén kifejtett okok miatt vonakodik napirendre tűzni. Az elhúzódó integrációs folyamat közép és hosszú távon kiábránduláshoz vezethet mind a grúz társadalomban, mind a politikai-gazdasági elitben, amely új utak keresésére ösztönözheti az ország kül- és biztonságpolitikáját.

Az orosz-grúz kapcsolatok javítása, a feszültség csökkentése terén az elmúlt években a grúz kormány feltehetően elérte azt a maximumot, aminél többre alapvető érdekei feladása nélkül nem képes. Azt a célt, hogy a „grúz kérdés” kikerüljön a Nyugat és Oroszország közötti vitás kérdések halmazából, többé-kevésbé sikerült elérni, a Kreml által irányított média már nem fest ördögien gonosz képet Grúziáról. Talán legfontosabb eredményként Moszkva eltörölte a dél-kaukázusi ország elleni gazdasági embargót, melynek köszönhetően a grúz borexport 95%-al nőtt éves szinten a 2014. január-július közötti időszakban (az összes borexport 65%-a Oroszországba irányult), habár az EU-val aláírt Társulási Megállapodás következtében az Oroszország és Grúzia közötti szabadkereskedelmi megállapodás megszűnik, így a grúz termékek a jövőben vámkötelesek lesznek.⁴²⁷

Az ukrajnai válság kényes helyzetbe hozta a grúz kormányt, és rávilágított a grúz-orosz *détente* határaitra. A Moszkvával folytatott enyhülés miatt Maia Panjikidze külügyminiszter

⁴²⁶ Uo. 72-74. old.

⁴²⁷ Foreign policy ambiguity may hurt Georgia's EU image. The Oxford Analytica Daily Brief. August 21, 2014.

asszony elhatárolódott az EU és az Egyesült Államok által bevezetett szankcióktól, illetve a grúz kormányfő kritikával illetve a lengyel, a litván és a svéd kormányt – Grúzia legfontosabb szövetségeseit a NATO-n és az EU-n belül – amiért azok aggodalmuknak adtak hangot a Szaakasvili ellen indult eljárások miatt. Érdekes módon Tbiliszi éppen akkor próbál közeledni Moszkvához, amikor még az Oroszországi Föderációval jó gazdasági és politikai kapcsolatokat ápoló Németország és Franciaország is kiáll az ukrajnai helyzet miatt bevezetett gazdasági korlátozó intézkedések mellett. Grúzia feltehetően politikai hibát követ el azzal, hogy legfontosabb szövetségeseivel ellentétes álláspontot foglal el, még ha a mezőgazdasági szektora ideiglenesen profitál is abból, hogy részben betölti azt az űrt, amit a Moszkva által bevezetett szankciók hoztak létre az orosz élelmiszerpiacon.

Az Oroszországgal folytatott enyhülési politika másik korlátja a szakadár tartományok helyzete, ahol a Kreml semmilyen formában nem érdekelt a kialakult status quo Grúzia érdekei szerinti megváltoztatásában. 2008 óta Abházia több mint 80 „államközi” szerződést írt alá Oroszországgal, és a 2014. augusztusi abház választásokat követően Moszkva támogatásával hatalomra került Raul Khajimba⁴²⁸ egy olyan új egyezmény megkötésén munkálkodik, amely az elkövetkezendő években végleg megszüntetné Abházia *de facto* szuverenitását. A megállapodás tervezet szerint:

- Az abház fegyveres erők orosz irányítás alá kerülnének, és helyi szinten beolvadnának az orosz hadseregbe.
- A belügyi kérdésekbe, és a belügyi csapatok irányításába az abház hatóságoknak jóval kevesebb beleszólásuk lenne.
- A vám- és határőrizet orosz irányítás alatti egyesítése lényegében kitolná az orosz határt az abház-grúz *de facto* határra.⁴²⁹

Még ha ez az egyezmény nem is születik meg, a tervezet maga jelentős politikai törést okozott a Grúz Állam politikai formáción belül, ahogy az oroszpartí képviselők és a határozottabb fellépést sürgetők álláspontja összecsapott, rávilágítva arra, hogy az enyhülési politikától olyan eredmény nem várható, amely Oroszországot a szakadár tartományokkal kapcsolatos álláspontja átgondolására készítené.

⁴²⁸ Khajimba Moszkva minden támogatása ellenére sem volt képes 2004-ben és 2011-ben győzni az abház választásokon, ami jól mutatja Oroszország korlátait az abház belpolitika formálásában. Abkhaz agreement will force Georgian policy shift. The Oxford Analytica Daily Brief. October 27, 2014.

⁴²⁹ Uo.

Összességében megállapítható, hogy a 2008-as háború hatásaként, és az amerikai elnökválasztás következtében a Szaakasvili-adminisztráció nemzetközileg elszigetelődött. Grúzia a 2012-13-as parlament és elnökválasztást követően volt képes jelentős külpolitikai fordulat végrehajtására. Az új kormány a nyugati integráció mellett az orosz-grúz kapcsolatok javítását tűzte ki fő céljául. Ugyanakkor az enyhülés politikája – akárcsak a Sevardnadze-érában – a szakadár tartományok vonatkozásában képviselt merev orosz álláspont, és az ukrajnai válság miatt kiéleződő nyugati-orosz kapcsolatok miatt nehezen meghaladható korlátokba ütközött.

III.6. A háború hatása az orosz haderőreformra

A 2008-as orosz-grúz háború katonai vonatkozásai, a háború tapasztalatainak felhasználása az orosz haderőreform során jelentős szerepet játszottak a – hipotézisben is szereplő – térségért zajló geopolitikai játszma további eseményeinek meghatározásában. Az orosz haderőreform – és így áttételesen a 2008-as konfliktus – szintén hatással van az egész kontinens biztonságára, túlmutatva a posztszovjet térségben mutatkozó regionális hatásain.

A Szovjetunió összeomlását követően az orosz fegyveres erők a zsugorodó gazdaságnak köszönhetően folyamatosan csökkenő anyagi források felett rendelkeztek, ezért jelentősen veszítettek harcértékükből. Az 1990-es években az orosz haderő felszerelése elavult, a sorozott állomány és az alulfizetett hivatásos katonák motiváltsága és harcértéke rendkívül alacsony szintre csökkent, a szovjet időkből örökölt struktúra és katonai képzés szintén átalakításra szorult. A haderő modern követelményeknek való megfelelés irányába ható érdemi változtatás kizárólag létszámcsökkentés formájában jelent meg, ami eltorzította a fegyveres erők szerkezetét. Az egyre kevesebb sorozott katona (akiknek pótlása nehezebbé vált a katonai szolgálatra alkalmas fiatalok számának csökkenésével), és a katonai pálya vonzerejének visszaesése miatt foghíjas altiszti állomány egy a szervezetre „vízfejként” nehezedő tiszti, főtiszti karral párosult.

A 2000-es évektől az orosz gazdaság fellendülésének és az új elnöki adminisztráció a védelmi szektort prioritásként kezelő hozzáállásának köszönhetően a fegyveres erők egyre nagyobb forrásból gazdálkodhattak, amely egyrészt magának az orosz GDP-nek a növekedéséből adódott – mely a védelmi kiadások változatlan szinten tartása mellett is növekvő anyagi lehetőséget biztosított –, másrészt az Oroszországi Föderáció a GDP arányában is növelte katonai kiadásait.

A fegyveres erők átalakítása terén 2003-ban Szergej Ivanov védelmi miniszter „Az Oroszországi Föderáció fegyveres erői fejlesztésének aktuális feladatai” címmel kiadott egy

Fehér Könyvet, amely alapján 2005-ben Jurij Balujevszkij vezérkari főnök a „*Gyökeres Reform Programcsomag*” keretében az alábbi feladatokat vázolta fel:

- „a fegyveres erők alkalmazási koncepciójának átalakítása (békeidőben és konfliktusban);
- A fegyveres erők felépítésének átalakítása (új békeidejű és háborús szervezeti struktúra kialakítása);
- A vezetés-irányítási rendszerek hatékonyságának növelése;
- A fegyveres erők állományának átalakítása (a tiszti, altiszti és legénységi állomány arányainak megváltoztatása);
- A haderő fenntarthatóságának megteremtése (sorozás, kiképzés, fegyverrendszerek).”⁴³⁰

Amint azt a korábbi fejezetekben részletesen bemutattam, az orosz fegyveres erők alaposan felkészültek egy a Dél-Kaukázusban megvívandó háborúra. A válságövezetekben állomásozó gyorsreagálású és különleges műveletek végrehajtására alkalmas egységek (pl. légideszant hadosztályok) modernizációjára különösen nagy hangsúlyt helyeztek, azok hivatásos állománnyal való feltöltése magas szintet ért el, és a felszerelésüket is korszerűbbre cserélték. Ugyanakkor a 2008-as háború során az orosz szárazföldi csapatok és légierő meglehetősen vegyes képet mutatott, a harcok során számos komoly probléma merült fel. A legsúlyosabb hiányosságok a következők voltak:

- Az orosz légierő hat (más források szerint hét vagy több) repülőgépet veszített, aminek közel felét baráti tűzben, rávilágítva a szárazföldi csapatok és a légierő közötti együttműködés teljes kudarcára;⁴³¹
- A logisztikai nehézségek miatt a csapatok előrenyomulása lassú volt, egy-egy öreg gépjármű műszaki hibája képes volt teljes katonai oszlopokat hosszabb-rövidebb időre feltartani (az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Dél-Kaukázus

⁴³⁰ Négyesi Áron: *Az orosz haderőreformok eredményei a haderő-szervezet és a személyi állomány tekintetében*. Biztonságpolitika.hu. 2013. szeptember 6.
http://www.biztonsagpolitika.com/documents/1370375838_NEGYESI_Aron_Oroszország_haderoreform_-_biztonsagpolitika.hu.pdf (2014.10.30.)

⁴³¹ Ruslan Pukhov (ed.): *The Tanks of August*. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010. 99-105. old. ISBN 978-5-9902320-1-3

hegyvidéki terepe komoly kihívást jelent bármely előrenyomuló jelentős létszámú haderőnek);

- A vezetésirányítási és kommunikációs rendszerek nem működtek megfelelően, az orosz parancsnokok sokszor személyes mobiltelefonjaikon tartották a kapcsolatot egymással;
- Az orosz csapatok kevésbé voltak felkészültek az éjszakai harc megvívására.

A reformfolyamat felgyorsításával megbízott, 2007-ben védelmi miniszterré kinevezett Anatolij Szerdjukov a konfliktus után megújult lendülettel látott hozzá az orosz fegyveres erők átalakításához. A személyi állomány tekintetében folytatódott a haderő professzionalizációja (a sorkötelezettséget 2009-ben 12 hónapra csökkentették), az aktív és tartalékos haderő áramvonalasítása, létszámának csökkentése, a vezetés centralizációja és a hivatásos állomány anyagi juttatásainak növelése. A haderő létszámát 1,2 milliőről 1 millióra csökkentették, és a tiszti állomány tekintélyes részét elbocsátották.

A háború után levont következtetések hasznosítása terén folytatódott a hadsereg-hadosztály-ezred alapú struktúráról a hadtest-dandár-zászlóalj alapú szervezetre való átállás, amely a korábbi négy vezetési szintű struktúrát (katonai körzet, hadsereg, hadosztály, ezred) kettőre csökkenti, mivel az új dandárok alkalmazásáról a központi stratégiai szinten dönthetnek. Szintén folytatódott a fegyveres erők – különösen a gyorsreagálású és válságvezetben állomásozó erők – készenléti szintjének növelése és felszerelésének modernizációja, valamint a stratégiai célkitűzések finomhangolása, amely az új nemzeti biztonsági stratégiában és katonai doktrínában jelent meg. Az elmúlt években a csapatok harckészültségének fokozására számos nagyszabású hadgyakorlatot rendeztek, és 2010-ben elfogadtak egy tíz éves, 720 Mrd USD értékű fegyverzet-korszerűsítési programot, amely a „modernnek” ítélt fegyverek 10%-os arányának 70%-ra történő emelését tűzte ki célul 2020-ig.⁴³²

A 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság megakasztotta a fegyveres erők modernizációjának folyamatát, a Védelmi Minisztérium 2009-ben kevesebb pénzből volt kénytelen gazdálkodni, mint a megelőző évben, habár az azt követő években a védelmi kiadások ismét dinamikus növekedésnek indultak. További problémát jelent a sorkatonai szolgálatra alkalmas, és a hivatásos állományba jelentkezők alacsony száma, amely

⁴³² Russia's military modernisation. Putin's new model army. The Economist. May 24th 2014. <http://www.economist.com/news/europe/21602743-money-and-reform-have-given-russia-armed-forces-it-can-use-putins-new-model-army> (2014.10.30.)

demográfiai okokra, a katonai szolgálat népszerűtlenségére, és az alacsony fizetésre vezethető vissza.

Összességében megállapítható, hogy a 2008-as orosz-grúz háború tapasztalatai alapján az orosz fegyveres erők átalakítása folytatódott, amely a dandár-alapú szervezetre való átállásban, és főleg a szerződéses, hivatásos állomány arányának növelésében öltött testet, kiemelt hangsúllyal a válságövezetekben állomásozó csapatokra és különleges egységekre. A pénzügyi források átmeneti beszűkülését követően a katonai költségvetésben ismét nagyarányú emelkedés következett be, amely lehetővé teszi a fegyverzet modernizációját, és a katonai szolgálat vonzóbbá tételét az orosz fiatalok számára. Az orosz hadsereg átalakítása elsősorban nem a NATO-val való nyílt katonai konfrontációt célozza – ezen a téren a nukleáris elrettentő erőre számít Moszkva –, hanem a gyors és hatékony erőkitűtést az ország periferiáján és közel-külföldjén, amelyet alátámaszt az is, hogy a hagyományos erők modernizációjában a déli katonai körzet, amely a Kaukázusért is felelős, kiemelt figyelmet kapott.

III.7. A harmadik fejezet összegzett következtetései

Az értekezés harmadik fejezete az európai biztonságot garantáló nemzetközi jogi és intézményi alapokkal és a háború nemzetközi jogi dimenzióival, az európai biztonsági architektúra átszabására tett orosz kísérlettel, a NATO és az EU Grúziával ápolt kapcsolataival, illetve a konfliktus arra gyakorolt következményeivel, a háború EU tagállamok biztonságára, és biztonságpercepciójára gyakorolt hatásával, a grúz kül- és biztonságpolitika háborút követő alakulásával, végezetül a háború orosz haderőreformot befolyásoló aspektusaival foglalkozik.

A hipotézisek közül igazolást nyert, hogy míg Oroszország realista, elsősorban ún. *hard powerre* támaszkodó nagyhatalom, addig az Európai Unió és tagállamai liberális nagyhatalomként viselkedtek, gazdasági, kulturális ösztönzőkön keresztül – *soft power* – támogatták Grúzia nyugati integrációját. A térségért zajló geopolitikai játszma szereplőit nem lehet egyformán megítélni, mivel a grúz politikai vezetés és a grúz társadalom szabadon döntött a nyugati – NATO, EU – integráció mellett, kérve ezen szervezetek anyagi, szaktudásbeli, stb. támogatását.

A harmadik fejezet szintén alátámasztotta azon hipotéziseket, melyek szerint Oroszország posztszovjet térségben folytatott politikája hatással van az egész európai kontinens biztonságára, illetve a 2008-as orosz-grúz háború vizsgálata hozzájárul Moszkva jelenlegi magatartásának megértéséhez.

A harmadik fejezet legfontosabb következtetései:

- A koszovói eset egyedi, *sui generis*, a Jugoszlávia felbomlása során bekövetkezett események speciális következménye, továbbá a függetlenség elismerését etnikai tisztogatás és népirtás előzte meg, ezért az nem szolgálhat precedensként a dél-oszét és abház esetben. Továbbá ha a koszovói példát – mint az ENSZ BT felhatalmazása nélkül indított háborút – a nemzetközi joggal ellentétesnek is ismerjük el, ez nem szolgáltat jogi alapot a dél-oszét, abház beavatkozáshoz.
- A két szakadár tartomány függetlenségének elismerése egyértelműen ellentmond a nemzetközi jognak. Néhány kivételtől eltekintve – Nicaragua, Venezuela, és néhány karibi szigetország – a nemzetközi közösség nem ismerte el Abházia és Dél-Oszétia függetlenségét.
- A Helsinki Záróokmányban, majd a Párizsi Chartában és az 1999-es isztambuli Európai Biztonsági Chartában foglaltak értelmében Tbiliszinek minden joga megvan arra, hogy megválassza a szövetségi rendszert, melyhez tartozni kíván, ezért Moszkva azon kívánalma, hogy a posztszovjet térség országainak nyugati integrációjára befolyást gyakoroljon, ellentmond a fenti dokumentumokban lefektetett – és Oroszország által is elfogadott – nemzetközi jogi normáknak.
- Oroszország a nemzetközi joggal ellentétesen adott orosz állampolgárságot egy másik szuverén ország – Grúzia – több ezer dél-oszét és abház szakadár területen élő állampolgárának, így a fegyveres beavatkozásnak az az indoka, hogy orosz állampolgárok védelmében kellett fellépni, ellentétes a nemzetközi joggal.
- A 2008. augusztus 7-8-i grúz fegyveres akció sértette a nemzetközi jogot, de az orosz katonai akció messze meghaladta a jogos önvédelem, az arányosság kereteit, ezzel Oroszország szintén nemzetközi jogsértést követett el, továbbá az orosz fél által „humanitárius intervencióként” feltüntetett beavatkozás nem igazolható.
- A hadműveletek grúz területre történő áthelyeződését követően a grúz csapatok – az EU Független Nemzetközi Tényfeltáró Missziójának jelentésében foglaltak szerint – a nemzetközi jog, és az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében foglaltak által igazolt jogos önvédelemből jártak el.

- Oroszország a háborút követően megújult lendülettel folytatta az európai biztonsági architektúra átszabására irányuló erőfeszítéseit, mely alapját az a – téves – elképzelés jelenti, hogy a NATO fenyegetést jelent Oroszország számára, ezért egy valós együttműködésen alapuló rendszer csak a NATO teljes marginalizálását követően hozható létre. Nyugaton ez az orosz javaslat nem talált nyitott ajtókra.
- A NATO a háborút követően számos módon támogatásáról biztosította Grúziát, a kapcsolatok fejlesztése érdekében új intézményi struktúrát hozott létre, de továbbra sem adta meg a Tagsági Akciótervben való részvétel lehetőségét. A NATO belső megosztottsága miatt elhúzódó grúz NATO-tagság kérdése hátrányosan befolyásolja a Szövetség hitelességét a posztszovjet térségben.
- A 2008-as háború hatásaként – elsősorban a balti államok és Lengyelország kezdeményezése nyomán – megerősödött az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkében lefektetett kollektív védelem szerepe.
- Belátható időn belül a NATO megosztott marad a keleti bővítés kérdésében, mely megosztottságot a grúz-orosz háború is elősegítette, azoknak az érveknek a megerősítésével, melyek szerint a térség nem érett a NATO-tagságra. Oroszország indirekt – a térség destabilizálásán keresztül érvényesített – befolyása megmarad a keleti bővítés vonatkozásában. Ugyanakkor a térség destabilizálása hátrányos Moszkva számára is.
- Az orosz-grúz háborút követően az EU nagyobb figyelmet fordít a dél-kaukázusi térségre (pl. a Keleti Partnerségen keresztül), de erőfeszítéseit nagyban befolyásolják a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következményei, a „bővítési fáradtság”, és számos tagállam Oroszországgal ápolt szoros gazdasági és politikai kapcsolata.
- A háborút követően az EU és Oroszország közötti viszony megromlott, Brüsszel elítélte Moszkvát az agresszióért, ugyanakkor a kapcsolatok rendkívül rövid időn belül normalizálódtak, az EU nem léptetett szankciókat életbe Oroszországgal szemben. A konfliktust követően az EU grúziai civil megfigyelő missziója (EUMM Georgia) jelentős szerepet játszik a stabilitás fenntartásában.
- A 2008-as háborút követően az EU tagállamai megosztottak voltak az Oroszországgal szemben követendő politikai irányvonal tekintetében. Míg

számos kelet-közép-európai állam keményebb fellépést javasolt – elsősorban Lengyelország és a balti országok Svédország támogatásával –, addig más országok – a legjelentősebbek Franciaország, Németország, Olaszország – politikai és gazdasági érdekeiknek megfelelően a kapcsolatok teljes és gyors normalizálódásában voltak érdekeltek.

- Moszkva a Keleti Partnerséget, az annak részeként a térség államaival megkötendő Társulási Megállapodásokat, és a szabadkereskedelmi övezet létrehozását az érdekszférájába történő behatolásként, és az Eurázsiai Unió vetélytársaként értelmezi.
- A posztszovjet térség irányába folytatott felemás EU-s politika – a szerződéses és intézményes kapcsolatok erősítése jelentős pénzügyi források allokálása, és a valódi tagság perspektívája nélkül – hátrányos befolyást gyakorol a térségre, mivel olyan elvárásokat támaszt az érintett országok társadalmában és politikai elitjében, amiknek az EU nem tud megfelelni, mint azt az ukrajnai események is igazolták.
- Az EU tagállamainak biztonságpercepciójára csekély hatást gyakorolt a 2008-as háború, komolyabb félelmet a balti országokban és Lengyelországban váltott ki.
- A 2008-as háború hatásaként és az amerikai elnökválasztás következtében a Szaakasvili-adminisztráció nemzetközileg elszigetelődött. Grúzia a 2012-13-as parlament és elnökválasztást követően volt képes jelentős külpolitikai fordulat végrehajtására. Az új kormány a nyugati integráció mellett az orosz-grúz kapcsolatok javítását tűzte ki fő céljául.
- A grúz enyhülés politikája – akárcsak a Sevardnadze-érában – a szakadár tartományok vonatkozásában képviselt merev orosz álláspont, és az ukrajnai válság miatt kiéleződő nyugati-orosz kapcsolatok miatt nehezen meghaladható korlátokba ütközött.
- Az orosz fegyveres erők átalakítása során az orosz-grúz háború tapasztalatai széleskörűen felhasználásra kerültek. Az orosz hadsereg átalakítása elsősorban nem a NATO-val való nyílt katonai konfrontációt célozza – ezen a téren a nukleáris elrettentő erőre számít Moszkva –, hanem a gyors és hatékony erőket az ország periferiáján és közel-külföldjén. A hagyományos erők

modernizációja során a déli katonai körzet, amely a Kaukázusért is felelős, kiemelt figyelmet kapott.

Befejezés

Senkinek sincs egyszerű dolga, ha egy több éves kutatómunka lezárásához érkezik. A befejezést megelőző évek egy téma bővületében telnek, a kutató gondolatai a munkára szánt időn túlmenően is kutatása tárgya körül forognak, és végül elérkezik az a pillanat, amikor néhány oldalban össze kell foglalni az elmúlt évek munkáját, és megvizsgálni azt, hogy az eredetileg felállított hipotéziseket és célkitűzéseket mennyire igazolták a kutatásai.

A 2008-as orosz-grúz háború és annak európai biztonságra gyakorolt hatása vizsgálata során levont egyik legfontosabb következtetés az volt, hogy magát *a háborút hiba lenne egy önálló, elkülönített eseményként* kezelni. A 2008-as harcok kirobbanásának *történelmi, etnikai és geopolitikai előzményei* vannak, illetve az orosz, valamint a grúz belpolitika és gazdasági fejlődés, *a két ország közötti bilaterális kapcsolatok is meghatározóak* voltak az események alakulása szempontjából. A téma komplex megközelítése még inkább szükséges, amikor a háború európai biztonságra gyakorolt hatását vizsgáljuk, ugyanis nem egyszerű magának a konkrét eseménynek – a háborúnak – a következményeit elkülöníteni egyéb események, folyamatok által gyakorolt befolyástól.

Általánosságban megállapítható, hogy számos ország és szervezet biztonságpercepciójára a 2008-as események nem gyakoroltak jelentős hatást, de azt, hogy Európa – és főleg Kelet-Közép-Európa – biztonsága tekintetében *mégis mérföldkövet jelentett a konfliktus, a sajnálatos 2013-14-es ukrajnai események igazolták*, melyeket a hipotézis és célkitűzések felállításakor még nem láthattunk előre. Az ukrajnai események ugyan nem képezik jelen értekezés kutatási tárgyát, de mivel a két konfliktus mögött meghúzódó okok nagyrészt azonosak, ezért joggal vonhatunk párhuzamot, ami a grúziai háborút az ukrajnai konfliktus egyfajta előzményévé teszi, még ha az orosz beavatkozás Ukrajnában jóval kifinomultabb, indirekt eszközökkel él is.

A kutatómunka tudományos eredményeinek összegzése

Az értekezés a disszertáció elején megfogalmazott hipotézisek helyességét igazolta, a célkitűzéseket teljesítette.

A háború kitörésének okaival összefüggésben megállapítottam, hogy abban három jelentős tényező játszott szerepet. Az első tényező a Grúzián belüli *etnikai ellentétek jelenléte*, melyek az ország történelmére, és az 1990-94-es polgárháborúra vezethetők vissza. A második tényező *a grúz bel- és külpolitikai irányváltás*, amely elsődleges célként tűzte ki a nyugati integrációt, az ország demokratikus reformját, valamint az ország területi egységének

helyreállítását, valamint ennek a grúz-orosz kétoldalú kapcsolatokban játszott szerepe. A harmadik tényező a Dél-Kaukázus geopolitikai meghatározottságában keresendő. A térség korábbi hegemonja – Oroszország –, az 1990-es évek visszaszorulását követően gazdaságilag, politikailag és katonailag megerősödött, regionális nagyhatalomként egyre nagyobb szerepet játszott a nemzetközi szinten, és egyik legfontosabb célként tűzte ki befolyása helyreállítását közel-külföldjén, amely ütközőpályára állította az orosz érdekszférából kiszakadni kívánó Tbiliszivel. A geopolitikai játszma részeként az Egyesült Államok – és kisebb mértékben az EU – számára energetikai okokból (Grúzia megkerülhetetlen kelet-nyugat irányi tranzitfolyosót biztosít a kaszpi-térség energiahordozói számára), és a 2001-ben indult terrorizmus elleni háború következményeként felértékelődött a Dél-Kaukázus, ezért jelentős katonai és anyagi segítséget nyújtott Tbiliszi nyugati integrációs törekvéseihez. A háború kitöréséhez hozzájárult a grúz adminisztráció téves helyzetfelmérése, miszerint kézzelfogható segítségre számíthat a Nyugattól egy konfliktus esetén.

Az értekezésben Oroszországgal kapcsolatban arra a következtetésre jutottam, hogy Putyin hatalomra kerülését követően megindult autoriter folyamatok és hatalomgyakorlás (*power vertical*), alátámasztva a szénhidrogén- és nyersanyagexport által generált jelentős gazdasági növekedéssel, *külpolitikai expanzionizmust* eredményezett, elsősorban az ország közel-külföldjén. Oroszország konfliktusban betöltött szerepét vizsgálva megállapítottam, hogy Moszkva már a 2008-as eseményeket megelőzően sem volt érdekelt a dél-oszét és abház „befagyott konfliktusok” rendezésében, mivel a status quo fenntartása révén jelentős befolyást volt képes gyakorolni Tbiliszi bel- és külpolitikájára (a posztszovjet térség többi rendezetlen konfliktusa is hasonló hatalmi eszközt jelent a Kreml kezében). A szakadár tartományokban gyakorolt befolyás megőrzésére és növelésére irányuló politika megnyilvánulásaként:

- Az orosz békefenntartók nem pártatlan szereplőkként léptek fel Dél-Oszétiában és Abháziában, Moszkva a posztszovjet térségben állomásozó békefenntartóit szélesebb értelemben vett geostratégiai szerepben alkalmazza, a közel-külföld felett gyakorolt befolyás eszközeként;
- Oroszország a szakadár tartományokban lopakodó annexiót hajtott végre, *de facto* részlegesen integrálva azokat a saját állami intézményrendszerébe;
- Az orosz hatóságok útlevelet adtak Dél-Oszétia és Abházia lakossága túlnyomó részének;

- 2006-tól folyamatosak voltak a fegyveres provokációk a grúz és az orosz fél között, amelyek állandóan magas szinten tartotta a feszültséget, megnövelve egy nyílt háború kitörésének kockázatát;
- Oroszország jelentős katonai előkészületeket tett egy Grúziával kirobbanó háború sikeres megvívására.

A háború kitörését még két további jelentős esemény befolyásolta, amelyekből az egyik az orosz-grúz kapcsolatrendszeren kívül keresendő, szélesebb geopolitikai meghatározottságú. Az első *Koszovó függetlenségének elismerése*, amelyet Moszkva jelentős nemzetközi presztízsveszteséggé élt meg, és amely nem várt következményekkel járt Grúziában, ahol Oroszország precedensként használta fel azt a dél-oszét és abház *de facto* függetlenség megteremtése során. A második a *2008-as bukaresti NATO-csúcson* következett be, ahol ugyan a Szervezet belső megosztottsága miatt a Tagsági Akciótervben való részvétel lehetőségét nem adták meg Tbiliszi számára, de egyértelmű garanciát kapott arra, hogy egy napon a Szövetség tagjává válhat. Ezt Oroszország a biztonságát érintő fenyegetésként értékelte, amely jól tükröződik az ország stratégiai dokumentumaiban is. Egyúttal Moszkvában a bukaresti döntést olyan ideiglenes megtorpanásként értelmezték, amely cselekvési „ablakot” hagy Oroszország számára a grúz NATO-tagság végleges megakadályozására, és amely néhány éven belül Grúzia MAP, majd NATO-tagságával bezárulhat. Az értekezés szempontjából a fenti események alátámasztották azt a hipotézist, mely szerint az orosz-grúz háború nem önálló, elkülönülő esemény, hanem a posztszovjet térség befolyásolásáért folyó geopolitikai játszma része.

A háborúval kapcsolatban megállapítottam, hogy *Oroszország egyértelmű győzelmet aratott*, bár az orosz fegyveres erők jelentős hiányosságokkal küzdöttek, amely elsősorban a légierő súlyos veszteségeiben nyilvánult meg. A háború során leszűrt tanulságokat az orosz politikai és katonai vezetés felhasználta a védelmi szektor reformja terén, mely elsősorban nem a NATO-val való nagyméretű, nyílt hagyományos eszközökkel vívott katonai konfrontáció sikeres megvívását célozza – ezen a téren a nukleáris elrettentő erőre számít Moszkva –, hanem *a gyors és hatékony erőket az ország periferiáján, közel-külföldjén*.

Oroszország a háborúval elérte politikai céljait, Grúzia nyugati integrációja törést szenvedett, Moszkva megerősítette a térségben elfoglalt pozícióját, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségét elismerte – még ha azok nemzetközi elismertsége minimális is –, valamint rövid távon sikerült a Nyugattal ápolt kapcsolatainak helyreállítása, egyedül Szaakasvili hatalomból való elmozdítása nem következett be. A francia EU elnökség kulcsszerepet

játszott a tűzszünet megkötésében, amit az EU és Párizs jelentős sikereként könyveltek el, ugyanakkor a tűzszüneti megállapodás – orosz érdekeknek megfelelő – pontatlan megfogalmazása lehetővé tette az orosz csapatok további jelenlétét, továbbá Moszkva a gyengén megfogalmazott megállapodást is folyamatosan megsértette, fegyveres erőit nem vonta vissza a háború kirobbanását megelőzően elfoglalt pozícióikba.

A háború nemzetközi jogi dimenzióival összefüggésben kijelenthető, hogy *a Chinvali elleni támadással Grúzia nemzetközi jogsértést követett el*, de az orosz katonai akció messze meghaladta a jogos önvédelem, az arányosság kereteit, ezzel *Oroszország szintén nemzetközi jogsértést követett el*. Az orosz fél által „humanitárius intervencióként” feltüntetett beavatkozás nem igazolható, valamint Oroszország a nemzetközi joggal ellentétesen adott orosz állampolgárságot egy másik szuverén ország több ezer állampolgárának, ezért az ő érdekükben történő fegyveres beavatkozás is ellentétes a nemzetközi joggal. A hadműveletek grúz területre történő áthelyeződését követően a grúz csapatok az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében foglaltak által igazolt jogos önvédelemből jártak el. Továbbá *Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése élesen ellentétes a nemzetközi jogi normákkal*, a koszovói példa itt nem alkalmazható precedensként. Végezetül, a Helsinki Záróokmányban, majd a Párizsi Chartában és az 1999-es isztambuli Európai Biztonsági Chartában foglaltak értelmében Tbiliszinek joga van arra, hogy megválassza a szövetségi rendszert, amelyhez tartozni kíván, ezért Moszkva azon kívánalma, hogy a posztszovjet térség országainak nyugati integrációjára befolyást gyakoroljon, szintén ellentmond a fenti dokumentumokban lefektetett – és Oroszország által is elfogadott – nemzetközi jogi normáknak.

A nemzetközi jogi aspektusok vizsgálata, illetve a háború lezárása során játszott francia szerep alátámasztotta azt a hipotézist, hogy Oroszország a háború során realista regionális nagyhatalomként viselkedett, érdekeinek érvényesítése során a nemzetközi jog kevésbé befolyásolta, míg az Európai Unió és tagállamai liberális nagyhatalomként a nemzetközi együttműködésre helyezték a hangsúlyt, így azok nem is rendelkeztek rövid távon hatékony, reálpolitikai szempontból alkalmas konfliktusmegoldó eszközökkel.

Oroszország a háborút követően megújult lendülettel folytatta *az európai biztonsági architektúra átszabására irányuló erőfeszítéseit*, amelyek alapját az az elképzelés jelenti, hogy a NATO fenyegetést jelent Oroszország számára, ezért egy valós együttműködésen alapuló rendszer csak a NATO teljes marginalizálását követően hozható létre. A javaslat sikerét célzó minden orosz erőfeszítése ellenére Nyugaton az európai biztonsági rendszer gyökeres átalakítására tett orosz kezdeményezés nem talált nyitott ajtókra.

Az EU és a NATO háborút követő, Grúzia és a térség irányában folytatott politikájával kapcsolatban megállapítottam, hogy a két szervezet számos módon támogatásáról biztosította Grúziát, és nagyobb figyelmet fordított a posztszovjet térségre, továbbá a kapcsolatok fejlesztése érdekében *új intézményi struktúrákat állított fel* (NATO-Grúzia Bizottság, Keleti Partnerség, stb.), de erőfeszítéseiket nagyban befolyásolták a 2008-as pénzügyi és gazdasági világválság következményei, a „bővítési fáradtság”, és számos tagállam Oroszországgal ápolt szoros gazdasági és politikai kapcsolata. Belátható időn belül a NATO és az EU *megosztott marad a keleti bővítés kérdésében, mely megosztottságot a grúz-orosz háború is elősegített*, azoknak az érveknek a megerősítésével, melyek szerint a térség nem érett a nyugati szervezetekben való tagságra. *Oroszország indirekt – a térség destabilizálásán keresztül érvényesített – befolyása megmarad a keleti bővítés vonatkozásában.* Végül, a nyugati megosztottság miatt elhúzódó EU és NATO integrációs folyamat *hátrányosan befolyásolja a két szervezet hitelességét a posztszovjet térségben.* Míg a különböző valódi integráció helyettesítésére szánt együttműködési formák és programok jelentős elvárásokat generálnak a régióban, ezeknek az elvárásoknak a Nyugat megfelelő pénzügyi eszközök allokációja híján, és a tagsági perspektíva kizárása miatt nem tud megfelelni.

A 2008-as háború nyugati intézmények és Oroszország közötti viszonyára gyakorolt hatásával összefüggésben arra a következtetésre jutottam, hogy *az EU és a NATO tagállamai megosztottak voltak az Oroszországgal szemben követendő politikai irányvonal tekintetében, ezért nem voltak képesek hatékony érdekérvényesítésre.* Az európai országok többségének *biztonságpercepciójára szerény hatást gyakoroltak az események,* komolyabb félelmet a balti országokban és Lengyelországban váltottak ki, amely országok kezdeményezték az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkében lefektetett kollektív védelem megerősítését. Míg számos kelet-közép-európai állam keményebb fellépést javasolt, addig más országok – a legjelentősebbek Franciaország, Németország és Olaszország – politikai és gazdasági érdekeiknek megfelelően a kapcsolatok teljes és gyors normalizálódásában voltak érdekeltek. Az utóbbi országcsoport nagyobb súlyára való tekintettel, valamint az Obama-adminisztráció „reset” politikájának köszönhetően *az EU, a NATO és Oroszország közötti viszony rendkívül rövid időn belül normalizálódott,* nem léptettek szankciókat életbe Oroszországgal szemben. A konfrontáció elmaradásában jelentős szerepet játszottak a pénzügyi és gazdasági világválság hatásai, az EU-ban és a NATO-ban tapasztalható bővítési fáradtság, az Oroszországgal ápolt gyümölcsöző gazdasági kapcsolatok, valamint a posztszovjet térség irányába megnyilvánuló általános értetlenség és érdektelenség.

A háború hatásaként és az amerikai elnökválasztás következtében a Szaakasvili-adminisztráció nemzetközileg elszigetelődött. Grúzia csak a 2012-13-as parlament és elnökválasztást követően volt képes jelentős külpolitikai fordulat végrehajtására. Az új kormány a nyugati integráció mellett *az orosz-grúz kapcsolatok javítását tűzte ki fő céljául*. Ugyanakkor a grúz enyhülés politikája – akárcsak a Sevardnadze-érában – a szakadár tartományok vonatkozásában képviselt merev orosz álláspont, és az ukrajnai válság miatt kiéleződő nyugati-orosz kapcsolatok miatt *nehezen meghaladható korlátokba ütközött*.

Az értekezésben összességében megállapítottam, hogy a 2008-as orosz-grúz háború érezhető hatást gyakorolt Európa biztonságára, és azon belül is elsősorban a *Közép-Ázsiától a balti országokig terjedő ún. orosz közel-külföld gazdasági, politikai és biztonsági helyzetére*. A posztszovjet térségben zajló folyamatok megértését gátolja, hogy míg Moszkva realista, nagyhatalmi, zéró összegű játszmákon alapuló politikát folytat Kelet-Európában, addig számos nyugati ország – elsősorban Németország, köszönhetően az ország második világháborút követő fejlődésének – és az EU a nemzetközi intézmények, az együttműködés, a kölcsönös előnyökön és a nyílt erőszak – valamint az azzal való fenyegetés – alkalmazásának elutasításán alapuló külpolitikát folytat (liberális, neoliberais iskola). A felek eltérő alapokon nyugvó világlátása nagyban megnehezíti a kölcsönös megértést, így a felmerülő problémák kezelését. *Moszkva nyílt fenyegetést lát mind a NATO, mind az EU keleti térnyerésében, a Keleti Partnerséget, az annak részeként a térség államaival megkötendő Társulási Megállapodásokat, és a szabadkereskedelmi övezet létrehozását az érdekszférájába történő behatolásként, az Eurázsiai Unió vetélytársaként értelmezi, és minden eszközt hajlandó felhasználni, hogy megállítsa azt. Azt, hogy erre képes-e, nagyban meghatározza a rendelkezésére álló hatalmi erőforrások – gazdasági, katonai, stb. – mértéke. Ezeket az erőforrásokat közelebbről megvizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy míg a 2000-es évek elején Oroszország szénhidrogén exportjának köszönhetően valóban képes volt növelni erejét, addig a 2010-es évekre ennek a növekedési modellnek kimerültek a tartalékai. Oroszország a rendelkezésére álló forrásokat nem megfelelően használta fel, gazdaságát elmulasztotta modernizálni, hosszú ideig negatív demográfiai trenddel szembesült, nemzetközi szinten szövetségkeresése ellentmondásos – a Nyugattal szemben partnerként választott Kína valójában legnagyobb ázsiai vetélytársa –, és a putyini politikai modellel szemben a posztszovjet térség jelentős része még mindig inkább a nyugati integráció lehetőségét választja. Ezen választás fegyveres erőszakkal való módosítása rövid távon eredményeket hozhat ugyan, de hosszú távon nem képes Moszkva irányítása alatt összetartani a régiót, és jól mutatja az ország érdekérvényesítése terén rendelkezésre álló eszközök*

szükségét is (a katonai erő első helyen alkalmazása rávilágít az egyéb eszközök hiányára). Oroszország közel-külföldjén gyakorolt külpolitikája kontraproduktív, destabilizálja a térséget, mellyel jelentős politikai és gazdasági károkat okoz saját magának is. Az értekezés írása során Ukrajnában kibontakozó események nem várt módon támasztották alá az orosz-grúz háború fontosságát, tágabb perspektívába helyezve azt, mely lehetőséget adott a háború egy folyamat részeként történő értékelésére.

Új tudományos eredmények

A kutatómunkám alátámasztotta az értekezés elején megfogalmazott hipotéziseket, így új tudományos eredményként bebizonyítottam, hogy *a 2008-as orosz-grúz háború egy olyan összetett konfliktus eredménye, melynek van egy helyi, belső grúziai etnikai ellentéteken alapuló szintje, egy orosz-grúz regionális, kétoldalú szintje, és egy nagyhatalmi, geopolitikai szintje.* Ez utóbbival kapcsolatban rámutattam arra, hogy a konfliktus nem tekinthető önálló, elkülönülő eseménynek, az a posztszovjet térségben folyó geopolitikai játszma szerves része, ezért a 2008-as háború okainak és következményeinek megértése elengedhetetlen Oroszország jelenlegi magatartásának megértéséhez, és ezen keresztül az európai kontinens biztonságának megerősítéséhez.

Az értekezésben a grúz-orosz háború esetét példaként hozva szintén sikerült bizonyítanom, hogy *Oroszország regionális nagyhatalomként a posztszovjet térségben folytatott politikájával jelentős befolyást gyakorol Európa biztonságára,* ezért az ezen politikára adandó válaszokra az európai országoknak és intézményeiknek fel kell készülniük.

Kutatómunkám során – a hipotézisben foglaltaknak megfelelően – ugyancsak megállapítottam, hogy *Oroszország realista kül- és biztonságpolitikát folytat,* zéró összegű játszmákban gondolkodik, előtérbe helyezi a katonai eszközök használatát, míg az *Európai Unió és tagállamai liberális kül- és biztonságpolitikát folytatnak,* nagy hangsúlyt fektetve a nemzetközi jogon és nemzetközi intézményeken alapuló, konszenzusos, az erőszak és az erőszakkal való fenyegetés minden formáját elutasító, békés megoldások kidolgozására. Ezen ellentmondásnak köszönhetően a két fél gyakran félreérti egymást, illetve az EU és tagállamai nem rendelkeznek rövid távon hatékony konfliktusmegoldó eszközökkel, illetve a rendelkezésre álló eszközök használatára sem állnak készen.

Új tudományos eredményként sikerült igazolnom, hogy a 2008-as háború érezhető hatást gyakorolt Európa biztonságára, még ha számos európai ország biztonságpercepciója elenyésző mértékben változott is.

A kutatómunka eredményeként megfogalmazott ajánlások

NATO

1. A NATO belső megosztottsága következtében Grúzia esetleges NATO-csatlakozásával kapcsolatos döntés hosszú ideje nem született meg. Még ha ennek a döntésnek a közeljövőben való meghozatala nem is reális, az ország Tagsági Akciótervben való részvételét biztosítani szükséges.
2. A NATO hiteles elrettentésének megerősítése érdekében nagyobb hangsúlyt kell fektetni az 5 cikkben alapuló kollektív védelemre, és a NATO, valamint tagállamainak fokozottabb jelenlétére a balti államokban, a walesi NATO-csúcson vállalt kötelezettségeknek megfelelően, illetve akár azokat meghaladva is.
3. A katonai reformfolyamat elősegítése érdekében a posztszovjet térség államai részére – elsősorban a NATO-val szorosabb kapcsolatot ápoló Ukrajna és Grúzia esetében – nagyobb anyagi, technikai és szaktudásbeli támogatás nyújtása szükséges, ami a korábbiaktól eltérően a terrorellenes és asszimetrikus hadviseléssel szemben nagyobb hangsúlyt fektet a klasszikus területvédelemre.

Európai Unió

1. A 2008-as háború – és később az ukrajnai válság is – bebizonyította, hogy az EU válságmegelőző képességei gyengék. Ezen képességek megerősítése szükséges.
2. A Keleti Partnerség politikájának kézzelfoghatóbbá tétele érdekében több – a posztszovjet térség demokratikus felzárkózását elősegítő – forrást szükséges allokálni. Az élenjáró országok – Moldova és Grúzia – esetében valós bővítési perspektíva nyújtása szükséges.
3. Grúzia stabilitásának megőrzéséhez nagyban hozzájárul az EUMM Georgia polgári megfigyelő misszió, ezért annak működését az elkövetkezendő években is biztosítani kell.
4. Fontos annak felismerése, hogy az EU keleti kapcsolatainak fejlesztése ellenreakciókat vált ki Moszkvából. Ezen, az EU törekvéseit gátolni igyekvő orosz ellenlépések időbeni felismerése, és azoknak megfelelő kezelése kiemelt fontosságú.

Grúzia

1. Grúzia számára a belső demokratikus, és gazdasági reformok folytatása elsődleges. Az ország területi integritásának helyreállítása szempontjából egyedül a hosszú távú prosperitás és gazdasági fejlődés hozhat eredményt, mely vonzóvá teheti a reintegrációt a szakadár tartományok számára is.
2. Oroszország a Dél-Kaukázusban megkerülhetetlen politikai és katonai tényező, ezért Tbiliszi részéről szükséges a jó kapcsolatrendszer kialakítása Moszkvával.
3. Grúziának szintén a lehető legjobb viszonyra kell törekedni a dél-oszét és abház szakadár tartományokkal, annak belátása mellett, hogy integrációjukra rövid- és középtávon nincs lehetőség.

A kutatómunka eredményeinek felhasználási területei, további kutatási területek

Jelen értekezés hozzájárulhat Grúzia és a posztszovjet térség politikai folyamatainak jobb megértéséhez, és ezen keresztül Magyarország kelet-európai kül- és biztonságpolitikai érdekeinek pontosabb beazonosításához.

Az értekezés ugyancsak alapul szolgálhat a hazánkat a térségből érő biztonsági kockázatok, kihívások és esetleges fenyegetések feltérképezéséhez, és az azokra adandó válaszok kidolgozásához.

Végezetül ezen disszertáció hasznos információkat tartalmazhat mindazon kül- és biztonságpolitikával foglalkozó szakemberek számára, akik a posztszovjet térséggel, az Európai Unióval, vagy a NATO-val foglalkoznak. Alapját képezheti további kutatásoknak, felhasználható a külpolitikai, biztonság- és védelempolitikai háttéranyagok készítése során, illetve a katonai és civil felsőoktatásban.

További kutatási területek lehetnek:

- A 2008-as háború posztszovjet térségre gyakorolt hatásának vizsgálata.
- Az orosz-grúz háború és az ukrajnai krízis közötti összefüggések és eltérések feltárása. Annak vizsgálata, hogy ezen konfliktusok gyökerei mennyire vezethetőek vissza országspecifikus sajátosságokra, és mennyire a hasonló geopolitikai helyzetükre.
- Az EU tagállamainak Oroszországgal és a Dél-Kaukázussal ápolt kapcsolatrendszerének átfogó elemzése, és azoknak az EU politikákra gyakorolt hatásának vizsgálata.

- A „befagyott konfliktusok” közötti hasonlóságok és különbségek feltárása, továbbá annak vizsgálata, hogy Oroszország ezeken a konfliktusokon keresztül milyen mértékű befolyást képes gyakorolni az érintett országok bel- és külpolitikájára, nyugati integrációs folyamatára.
- Az orosz hatalomgyakorlás közel-külföld vonatkozásában használt eszközrendszerének feltárása, annak fejlődése, tekintettel a Grúziában lezajlott háború, és az Ukrajnában zajló indirekt fegyveres beavatkozás különbségeire.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani kutatóhelyemnek, a Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Nemzetközi Kapcsolatok és Biztonsági Tanulmányok Tanszéknek, különösen Gazdag Ferenc egyetemi tanárnak és Molnár Anna egyetemi docensnek, volt és jelenlegi témavezetőimnek, valamint Szenes Zoltán tanszékvezető egyetemi tanárnak a munkám során nyújtott hathatós segítségükért és támogatásukért, a bizalomért, amit belém vetettek. Hálás vagyok azért, hogy lehetőséget biztosítottak érdeklődési körömnek megfelelő téma kutatásához.

Köszönettel tartozom az NKE Hadtudományi Doktori Iskola vezetésének és tanárainak a hároméves képzésért és oktatásért, a kutatási feltételek biztosításáért. Külön köszönöm István Krisztinának, amiért segített elhárítani az utamba kerülő adminisztratív problémákat, és megértő segítőkészséget tanúsított, bármilyen gonddal fordultam is hozzá.

Szintén szeretnék köszönetet mondani családomnak, akik biztosították számomra a munkám elvégzéséhez szükséges nyugodt háttérrel.

Irodalomjegyzék

- A. ORENSTEIN, Mitchell: The Dutch Disaster. Malaysia Airlines Flight 17 and the Future of Dutch-Russian Relations. Foreign Affairs. July 22, 2014.
- BABOS Tibor: Az európai biztonság öt központi pillére. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2004.
- BEDWELL, Helena és NICHOLSON, Alex: Russia, Georgia Begin War Games as Tension Escalate. Bloomberg.com. July 15, 2008.
- BEZDÁN Györgyi, NAGY László: A közép-ázsiai regionális biztonsági komplexum helyzete és kihívásai. Honvédségi Szemle. 142. évf. 2014/4. sz. 63-74. old.
- BIGG, Claire: Russia: Is Moscow Behind Georgian Unrest? Radio Free Europe. November 14, 2007.
- BLAHÓ András, PRANDLER Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények. Aula Kiadó. Budapest, 2005.
- BLANK, Stephen: Russia and the Georgian Crisis: What Does Moscow Want? CACI Analyst. June 11, 2008.
- BLANK, Stephen: Russia's Military Doctrine Reflects Putin's Paranoia and Siege Mentality. Eurasia Daily Monitor. Volume 12. Issue 2. January 6, 2015.
- BOKORNÉ Szegő Hanna: Nemzetközi jog. Aula Kiadó. Budapest, 2000.
- BRZEZINSKI, Zbigniew: A nagy sakktábla. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1999.
- CHERVONNAYA, Svetlana: Conflict in the Caucasus, Georgia, Abkhazia and the Russian Shadow. Gothic Image Publications, 1994.
- CHICKY E., Jon: The Russian-Georgian War: Political and Military Implications for U.S. Policy. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Policy Paper, February 2009.
- CHIKHLADZE, Giga: Saakashvili Cheered, Opponents Disgruntled by Georgia's Parliamentary Election Results. Eurasianet.org. March 28, 2004.
- COENE, Frederik: The Caucasus. An introduction. Routledge, New York. 2010. ISBN 0-203-87071-9
- COHEN, Ariel and E. HAMILTON, Robert: The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications. Strategic Studies Institute. June 2011. ISBN 1-58487-491-0
- CORNELL E., Svante and STARR S., Frederick (szerk.): The Guns of August 2008 – Russia's War in Georgia. M.E. Sharpe 2009.
- CORNELL E., Svante and STARR S., Frederick: The Caucasus: A Challenge for Europe. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Silk Road Paper, June 2006.
- CORNELL E., Svante, SMITH J., David and STARR S., Frederick: The August 6 Bombing Incident in Georgia: Implications for the Euro-Atlantic Region. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Silk Road Paper, October 2007.

- CORNELL E., Svante, JONSSON, Anna, NILSSON, Niklas, HAGGSTRÖM, Per: The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Silk Road Paper, December 2006.
- CORNELL E., Svante, NILSSON, Niklas (szerk.): Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, 2008.
- CORNELL E., Svante, POPJANEVSKI, Johanna: The 2009-11 Bombing Campaign in Georgia: Who Did It, and Why? Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program. Silk Road Paper, March 2012.
- CORNELL E., Svante, POPJANEVSKI, Johanna, NILSSON, Niklas: Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World. Policy Paper, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, August 2008.
- CZENE Gréta: Az Európai Unió válságkezelő tevékenysége a dél-kaukázusi térségben. NKE HDI doktori értekezés. Budapest, 2012.
- CSIKI Tamás: A NATO chicagói csúcstalálkozójának értékelése. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések. 2012/12.
- CSIKI Tamás: Német stratégiai és védelempolitikai jövőkép. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések. 2014/2.
- D: ASMUS, Ronald: A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West. Palgrave Macmillan, 2010.
- DEÁK ANDRÁS György, HOFFMANN Tamás, RÁCZ András, ROMSICS Gergely: A grúz-orosz válság értékelése. MKI-Tanulmányok, 2008/23.
- DEÁK János, SZTERNÁK György: Grúzia, katonai és politikai események 2008. Szakmai Szemle, KBH, 2008/3. 5-34.old.
- DEMIRAG, Yelda: EU Policy towards South Caucasus and Turkey. SAM. Winter 2004.
- DÉRER Miklós (szerk.): A NATO és partnerségei: biztonság a globalizált világban. Szakértői konferencia Budapesten. 2013. december 11. XXI. Század Társaság, 2013.
- ERLANGER, Steven: Putin, at NATO Meeting, Curbs Combative Rhetoric. The New York Times. April 5, 2008.
- FAULCONBRIDGE, Guy: Georgia rebel region seeks recognition after Kosovo. Reuters, March 5, 2008.
- FEDOROV, Yury: Medvedev's Initiative: A Trap for Europe. Association for International Affairs. 27.07.2009.
- FELGENHAUER, Pavel: It Was No Spontaneous, But Planned War. Novaya Gazeta. August 14, 2008.
- FULLER, Liz: Georgia: Abkhazia Certain To Reject New 'Peace Plan'. Radio Free Europe. April 13, 2007.
- GAHRTON, Per: Georgia: Pawn in the New Great Game. Pluto Press, New York, 2010.

GALLIS, Paul (kord.): Enlargement Issues at NATO's Bucharest Summit. CRS Report for Congress. March 12, 2008. Congressional Research Service.

GAZDAG Ferenc: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája. Osiris Kiadó. Budapest, 2002.

GAZDAG Ferenc: Európai integráció és külpolitika. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.

GREENE, James: Russian Responses to NATO and EU Enlargement and Outreach. Chatham House Briefing Paper. June 2012.

HAHN, Irene és SCHUCH Gereon (szerk.): German Foreign Policy and Eastern Partnership. Position Paper of the Eastern Partnership Task Force. DGAPstandpunkt. February 2012 No. 1.

HAYRUMYAN, Naira: Geopolitical Watershed: Armenia's Eastern Partnership neighbors signing EU Association Agreements. ArmeniaNow.com. 27.06.2014.

HILLION, Christophe: The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy. SIEPS, Stockholm, 2010.

HOFFMANN Tamás: Koszovó, Irak, Grúzia. Beszélő.

HORVÁTH Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, 2002.

JÁNOSI Zoltán, BALOGH István, KALANICS Katalin, KESKENY Ernő, NÁDASDI József, N: SZABÓ József (szerk.): Oroszország a XXI. században. Bessenyei Könyvkiadó. Nyíregyháza, 2010.

JEFFRIES, Ian: Economies in Transition. Routledge. London, 1996.

JESIEN, Leszek: The European Union Presidency. PISM. Warsaw, 2011.

JONSSON, Anna, ERIXON, Fredrik, LAURELLE, Marlene: Russia in a 10-20 Year Perspective, Institute for Security and Development Policy. Stockholm Paper, October 2009.

KACZYNSKI, Piotr Maciej: Polish Council Presidency 2011, Ambitions and Limitations. SIEPS. Stockholm, 2011.

KAKACHIA, Kornely, CECIRE, Michael (szerk.): Georgian Foreign Policy, The Quest for Sustainable Security. Konrad Adenauer Stiftung. 2013.

KHASHIG, Inal: Georgia: Breakaway states get together. Institute for War and Peace. 12 Sep 2002.

KISS Annamária: A radikális iszlám észak-kaukázusi terjedése mint orosz biztonságpolitikai kihívás: A kaukázusi Emirátus. Külügyi Szemle. XII. évf. 2013/3. szám. 76-92. old.

KISS Annamária: Az új orosz katonai doktrínáról. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont. Elemzések. 2015/4.

KISS Ilona, SAKLEINA, Tatjana, KORTUNOV, Andrej (szerk.): Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás: 1992-1998. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet. Budapest, 1998.

KISS J. László (szerk.): A tizenötök Európai. Osiris Kiadó. Budapest, 2000.

- KISS J. László: Globalizálódás és külpolitika. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003.
- KISS J. László (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2005.
- KISS J. László (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. Teleki László Alapítvány. Budapest, 2003.
- KISS J. László: Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében. Osiris Kiadó, 2009.
- KISSINGER, Henry: Diplomácia. Panem Kiadó. Budapest, 1998.
- LATTMANN Tamás: Grúz-orosz konfliktus – az erő alkalmazása és a nemzetközi jog. Nemzet és Biztonság. 2008/8. 58-65. old.
- LEONARD, Mark and POPESCU, Nicu: A Power Audit of EU-Russia Relations. European Council of Foreign Relations. ECFR Policy Paper, November 2007.
- LEQUESNE, Christian and ROZENBERG, Olivier: The French Presidency of 2008: The Unexpected Agenda. SIEPS. Stockholm, 2008.
- LUCAS, Edward: The New Cold War. How the Kremlin Menaces both Russia and the West. Bloomsbury. London, Berlin, New York, 2008.
- MALASHENKO, Alexei: The Islam Factor in Russia's Foreign Policy. Russia in Global Affairs. Vol. 5. No. 3. July-September 2007. 157-170. old.
- MARKEDONOV, Sergey: The Big Caucasus Consequences of the "Five Day War", Threats and Political Prospects. ICBSS, May, 2009.
- MARKEDONOV, Sergey: The Paradoxes of Russia's Georgia Policy. Russia in Global Affairs. Vol. 5. No. 2. April-June 2007.
- MARTON Péter: A külpolitika elemzése. Fogalmak és módszerek a külpolitika forrásainak feltárására. Antall József Tudásközpont, 2013.
- MATUS János: A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre. Pesti Csoport Kft. Budapest, 2005.
- McCAIN, John: We Are All Georgians. The Wall Street Journal. Aug. 14, 2008.
- McELROY, Damien: Georgia conflict: How a flat tyre took the Caucasus to war. The Telegraph. 16 August 2008.
- McNAMARA, Sally: Russia's Proposed New European Security Treaty: A Non-Starter for the U.S: and Europe. Backgrounder, No. 2463. September 16, 2010.
- MENABDE, Giorgi: Russian-Abkhaz Agreement: What Is Moscow's Plan for Georgia? Eurasia Daily Monitor. Volume: 11. Issue: 214.
- METREVELI, Ekaterine, NILSSON, Niklas, POPJANEVSKI, Johanna and YAKOBASHVILI, Temuri: State Approaches to National Integration in Georgia: Two Perspectives. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Silk Road Paper, February 2009.

MICHALSKI, Anna: The Eastern Partnership: Time for an Eastern Policy of the EU? SIEPS. European Policy Analysis, December 2009.

MOLNÁR Anna: Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. Külügyi Szemle. XI. évf. 2012. 3. szám.

MOLNÁR Anna: Az olasz politikai pártok és kormányok EU-politikája (1989-2012). Külügyi Szemle. XI. évf. 2012. 3. szám. 3-29. old.

MOLNÁR Anna: Macro-regional approaches in the Mediterranean area. In: Arató Krisztina, Enyedi Zsolt, Lux Ágnes (szerk.) Structures and Futures of Europe. 17th Annual Conference of the Hungarian Political Science Association. Budapest. Ad Librum, 2011.

NAGY László: A NATO és Oroszország egy alakuló biztonságpolitikai rendszerben. Felderítő Szemle. VI. évf. 4. szám. 2007. december. 8-23. old.

NAGY László: NATO-Oroszország-Kína: Stratégiai háromszög? Felderítő Szemle. IX. évf. 3-4. szám. 2010. szeptember-december. 13-24. old.

NÉGYESI Áron: Az orosz haderőreformok eredményei a haderő-szervezet és a személyi állomány tekintetében. Biztonságpolitika.hu. 2013. szeptember 6.

N. WALTZ, Kenneth: Structural Realism after the Cold War. International Security. VOL 25 No1. Summer 2000. 5-41. old.

OSVÁT Szabolcs: Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés alkonya. Nemzet és Biztonság. 2011/10.

POPJANEVSKI, Johanna: International Law and the Post-2008 Status Quo in Georgia: Implications for Western Policies. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Silk Road Paper, May 2011.

PÓTI László: „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”: az orosz külpolitika koncepcionális keretei. Külügyi Szemle. XII. évf. 2013. 3. szám.

PUKHOV, Ruslan (szerk.): The Tanks of August. Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Moscow, Russia 2010.

RÁCZ András: Az ötnapos háború – a grúziai konfliktus. Nemzet és Biztonság, 2008/8. 52-57. old.

RÁCZ András: Egy el nem ismert elnök halálára – Abházia Bagaps után. MKI-elemzés, E-2011/16.

RÁCZ András: Egy intő jel – elnökválasztás Dél-Oszétiában. MKI-elemzés, E-2011/22.

RÁCZ András: Good Cop or Bad Cop? Russian Foreign Policy in the New Putin Era. Transatlantic Academy, January 2012.

RÁCZ András: Russian WTO Accession and the Geneva Agreements – Implications for Russia and Georgia. Transatlantic Academy Paper Series, December 2011.

ROGOZIN, Dmitry: NATO at Sixty: On OUR Terms. The World Today 65, no.4. April 2009.

SCHRÖDER, Hans-Henning (szerk.): The Caucasus Crisis. International Perceptions and Policy Implications for Germany and Europe. SWP Research Paper. Berlin, November 2008.

SEBŐ László, SIPOS-KECSKEMÉTHY Klára: Energy security and the Caucasus region. AARMS. Vol. 8. No. 3. (2009) 403-412. old.

SERSHEN, Dan: Chaotic Election Day in Georgia Produces Contradictory Results. Eurasianet.org. November 2, 2003.

SHIELDS, Samantha: Russian Pullout Fulfills Georgia Pledge. The Wall Street Journal. Oct. 9, 2008.

SIMÓ Balázs Máté: GUAM – egy posztszovjet unió kísérlete. Nemzet és Biztonság. 2009/9. szám. 13-22. old.

SIMON, Luis and MATTELAER, Alexander: EUnity of Command – The Planning and Conduct of CSDP Operations. EGMONT Paper 41. January 2011.

SOCOR, Vladimir: France's Sale of the Mistral to Russia: The Challenge to NATO's Transatlantic Partners. Jamestown Foundation, June 30, 2011.

SOCOR, Vladimir: Medvedev proposes all-European security pact during Berlin visit. Eurasia Daily Monitore. Volume:5 Issue:109. 9 June, 2008.

SOCOR, Vladimir: Missing in Istanbul: NATO Almost Bypassed the Black Sea-South Caucasus Region. The Wall Street Journal Europe. July 2-4, 2004.

SOCOR, Vladimir: Russia moves toward open annexation of Abkhazia, South Ossetia. Moldova.org. April 21, 2008.

SOCOR, Vladimir: The West Can Respond More Effectively to Russia's Assault on Georgia: Part II. Eurasia Daily Monitor. Volume: 5. Issue: 88. May 8, 2008.

STELZENMÜLLER, Constanze: Germany's Russia Question: A New Ostpolitik for Europe. Foreign Affairs. March/April 2009.

STRANGE, Susan: The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy. Cambridge University Press, 1996.

SZ. BÍRÓ Zoltán: Az abház és a dél-oszét kérdés változó dimenziói. Nemzet és Biztonság. 2008/6. 27-37. old.

SZ. BÍRÓ Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (I.). Nemzet és Biztonság. 2014/3. 41-54. old.

SZ. BÍRÓ Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (II.). Nemzet és Biztonság. 2014/4. szám. 37-55. old.

SZ. BÍRÓ Zoltán: Oroszország és a posztszovjet térség biztonságpolitikája, 1991-2014 (III.). Nemzet és Biztonság. 2014/5. szám. 30-50. old.

SZENES Zoltán: A szövetség jövője. Nemzet és Biztonság. 2009/4. 30-45. old.

SZENES Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. Külügyi Szemle, 2014/4. 3-26. old.

TALLBERG, Jonas: Bargaining Power in the European Council. SIEPS. Stockholm, 2007.

TÁLAS Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. SVKI Elemzések, 2008.

TÁLAS Péter: A grúz-orosz háború hatása a kelet-közép-európai biztonságfelfogásra. Nemzet és Biztonság. 2014/2. 17-35. old.

TRENIN, Dmitri: Russia in the Caucasus: Reversing the Tide. Brown Journal of World Affairs. Spring/Summer 2009. Volume XV, Issue II. 143-155. old

TRENIN, Dmitri: Russia Reborn. Foreign Affairs. November/December 2009.

TRENIN, Dmitri: 2014: Russia's New Military Doctrine Tells It All. Carnegie Moscow Center. December 29, 2014.

TRENIN, Dmitri: Russia's Relations with the CIS Countries: Outlook for 2020. Russian International Affairs Council. 28 March 2013.

TRENIN, Dmitri: Russia's Spheres of Interest, not Influence. The Washington Quarterly. October 2009. 3-22. old

VALKI László: EU-jelentés a grúz háborúról. Nemzet és Biztonság. 2009/10. 17-23. old.

VARGA Gergely: A NATO új, lisszaboni stratégiai koncepciója. Nemzet és Biztonság. 2010/10. 79-86. old.

VARGA Gergely: Az ukrán és a grúz NATO-tagság kérdése és a magyar érdekek. Nemzet és Biztonság. 2009/1. 3-10. old.

ZAGORSKI, Andrei: Eastern Partnership from the Russian Perspective. IPG 3/2011.

Egyéb

Az EU független nemzetközi tényfeltáró missziójának jelentése a grúz konfliktusról (<http://www.ceiig.ch/Report.html> 2013.07.20-i letöltéssel).

Az Európai Unió, ENSZ, EBESZ, NATO, az International Crisis Group, és az érintett országok külügyminisztériumainak, elnöki hivatalainak, hivatalos szerveinek honlapjai, jogforrásai.

Hírportálok, folyóiratok, napilapok (BBC News, Civil Georgia, Eurasianet.org, Euronews, Georgia News, Globalpost, Globalsecurity.org, Kommersant, Novaya Gazeta, Radio Free Europe, RAI, Reuters, RIA Novosti, RT, Rustavi 2 Tv, Spiegel, The Economist, The Guardian, The Local, The Moscow Times, The New York Times, The St. Petersburg Times, The Wall Street Journal, The World Today, stb.)

Rövidítések jegyzéke

AA	Association Agreement	Társulási Megállapodás
ANP	Annual National Programme	Éves Nemzeti Program
BSS	Black Sea Synergy	Fekete-tengeri Szinergia
BTC	Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline	Baku-Tbiliszi-Ceyhan kőolajvezeték
BTE	Baku-Tbilisi-Erzurum Pipeline	Baku-Tbiliszi-Erzurum gázvezeték
CFE	Treaty on Conventional Armed Forces in Europe	Szerződés az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről
CFSP/KKBP	Common Security and Foreign Policy	Közös Kül- és Biztonságpolitika
CIB	Comprehensive Institution-Building Programme	Átfogó Intézményfejlesztési Program
CIS/FÁK	Commonwealth of Independent States	Független Államok Közössége
CoE/ET	Council of Europe	Európa Tanács
CSCE/EBEÉ	Conference on Security and Co-operation in Europe	Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet
CSDP/KBVP	Common Security and Defence Policy	Közös Biztonság- és Védelempolitika
CSTO/KBSzSz	Collective Security Treaty Organisation	Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Area	Mély és Átfogó Szabadkereskedelmi Övezet
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development	Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank
EaP	Eastern Partnership	Keleti Partnerség
EAPC	Euro-Atlantic Partnership Council	Euro-atlanti Partnerségi Tanács
EC/EiT	European Council	Európai Tanács
ENI	European Neighbourhood Instrument	Európai Szomszédsági Eszköz
ENP	European Neighbourhood Policy	Európai Szomszédságpolitika
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument	Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz
EP	European Parliament	Európai Parlament
ESDP/EBVP	European Security and Defence Policy	Európai Biztonság- és Védelempolitika

EU	European Union	Európai Unió
EUBAM Moldova	EU Border Assistance Mission to Moldova	EU Moldovai Határmegfigyelő Misszió
EUJUST THEMIS	European Union Rule of Law Mission to Georgia	Európai Unió Jogállamisági Misszió
EUMM Georgia	European Union Monitoring Mission in Georgia	EU Grúziai Megfigyelő Missziója
EUSR	European Union Special Representative	Európai Unió Különleges Képviselője
EUSR BST	EUSR Border Support Team	EUSR Határtámogató Csoport
GSSOP	Georgia Sustainment and Stability Operations Program	Grúz Fenntartási és Stabilitási Műveletek Program
GTEP	Georgia Train and Equip Program	Grúz Tréning és Felszerelési Program
GUAM	Organization for Democracy and Economic Development	Szervezet a Demokráciáért és Gazdasági Fejlődésért
INOGATE	Interstate Oil and Gas Transport to Europe	Államközi Olaj és Gáz Szállítás Európába Program
IPAP	Individual Partnership Action Plan	Egyéni Partnerségi Akció Terv
ISAF	International Security Assistance Force	Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő
JPKF	Joint Peacekeeping Forces	Közös Békefenntartó Erők
KFOR	Kosovo Force	Koszovói Békefenntartó Erő
MAP	Membership Action Plan	Tagsági Akcióterv
NACC	North Atlantic Cooperation Council	Észak-atlanti Együttműködési Tanács
NATO	North Atlantic Treaty Organisation	Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NIF	Neighbourhood Investment Facility	Szomszédági Beruházási Eszköz
NIP	National Indicative Programme	Nemzeti Indikatív Program
NGC	NATO-Georgia Commission	NATO-Grúzia Bizottság
NRC	NATO-Russia Council	NATO-Oroszország Tanács
OSCE/EBESZ	Organization for Security and Co-operation in Europe	Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet
PCA	Partnership and Cooperation Agreement	Partnerségi és Együttműködési Megállapodás
PfP	Partnership for Peace	Békepartnerségi Program
SCO	Shanghai Cooperation Organization	Sanghaji Együttműködési Szervezet

TACIS	Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States	Technikai Segítségnyújtás a Független Államok Közösségének
TRACECA	Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia	Európa-Kaukázus-Ázsia Szállítási Folyosó
UAV	Unmanned Aerial Vehicle	pilóta nélküli repülőgép
UfM	Union for the Mediterranean	Unió a Mediterráneumért
UN/ENSZ	United Nations	Egyesült Nemzetek Szervezete
UNOMIG	UN Observer Mission in Georgia	ENSZ Grúzai Megfigyelő Missziója
UN SC/ENSZ BT	UN Security Council	ENSZ Biztonsági Tanácsa
WTO	World Trade Organization	Világkereskedelmi Szervezet

Térképek és táblázatok jegyzéke

Térképek

1. sz. térkép: A Grúz állam (isz. 830-1020).....	19
2. sz. térkép: Grúzia 1921-31.....	22
3. sz. térkép: Grúzia 1994-ben.....	26
4. sz. térkép: Olaj- és gázvezetékek a Dél-Kaukázusban.....	34
5. sz. térkép: A Kaukázus geopolitikai térképe.....	55
6. sz. térkép: A hegyi-karabahi konfliktus.....	81
7. sz. térkép: A dél-oszét hadszíntér.....	121
8. sz. térkép: UNOMIG biztonsági zóna.....	126
9. sz. térkép: A 2008-as orosz-grúz háború.....	133
10. sz. térkép: Az EUMM Georgia diszlokációja.....	208

Táblázatok

1. sz. táblázat: A Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság etnikai összetétele 1989-ben..	23
2. sz. táblázat: Az Abház Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság etnikai összetétele 1989-ben.....	24
3. sz. táblázat: A Dél-oszétiai Autonóm Kerület etnikai összetétele 1989-ben.....	24
4. sz. táblázat: Az Oroszországi Föderáció gazdasági növekedése (2000-2007).....	66
5. sz. táblázat: Az Oroszországi Föderáció katonai költségvetése (2000-2007).....	66
6. sz. táblázat: Grúzia katonai kiadásai 2003-2008 (külföldi katonai segélyek nélkül).....	107
7. sz. táblázat: EU segítség Grúziának (1992-2000).....	194
8. sz. táblázat: Német-orosz kereskedelmi kapcsolatok.....	213
9. sz. táblázat: Francia-orosz kereskedelmi kapcsolatok.....	216

Publikációs jegyzék

Benes, Károly – Rada, Csaba – Rada, Péter: The EU's Strategic Culture and Growing Activity in Maintaining Stability in Africa

Bátor, Peter. – Ondrejcsák, Róbert. (eds.): Panorama of global security environment 2014. Center for European and North Atlantic Affairs (CENAA), Bratislava 2015, 672 pp. ISBN 978-80-971124-9-3

Benes Károly: Előjáték egy háborúhoz – Grúzia, Dél-Oszétia és Abházia az 1990-es években Hadtudományi Szemle, Budapest, 2014. 7. évfolyam 4. szám.

<http://uni-nke.hu/kutatas/egyvetemi-folyoiratok/hadtudomanyi-szemle/megjelent-szamok> (2015.03.16.)

Benes Károly: A NATO és Grúzia kapcsolatai. NATO Partnerség 2014. A szövetségi partnerségi programok múltja, jelene és jövője. Tanulmányok. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Budapest, 2014.

<https://opac.uni-nke.hu/webview?infile=&subj=9474&source=webvd&cgimime=application%2Fpdf%0D%0A> (2014.12.07.)

Benes Károly: A Vegyipari Szervezet 17 éve.

Hadtudományi Szemle, Budapest, 2014. 7. évfolyam 2. szám.

http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2014/2014_2/2014_2_al_t_benesk.pdf (2014.12.07.)

S. Károly: Oroszország a nemzetközi jog kereszties lovagja? A szír és a grúz példa.

Biztonságpolitikai Szemle. 2014. 7. évf. 1. szám.

http://biztpol.corvinueembassy.com/?module=hatteranyagok&module_id=2&page=0&type=all&reszletek=105 (2014.12.07.)

Benes Károly: A 2008-as orosz-grúz háború hatása az európai biztonságra.

Hadtudományi Szemle, Budapest, 2013. 6. évfolyam 3. szám.

http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_3/2013_3_b_p_benesk.pdf (2014.12.07.)

Benes Károly: Ki a felelős? A grúz-orosz háború és kitörésének körülményei. (recenzió)

Grotius online. Budapest, 2013.05.15.

http://www.grotius.hu/doc/pub/GGJEZU/2013-05-15_benes_karoly_ki-a-felelos_recenzio.pdf (2014.12.07.)

Károly Benes: An Unexpected War on the Agenda - The 2008 Russian-Georgian Conflict and the European Union

Hadtudományi Szemle, Budapest, 2012. 5. évfolyam 2. szám.

http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/files/2012/2012_2/2012_2_hm_benes_karoly_1_7.pdf (2014.12.07.)

Károly Benes: The EU's Eastern Partnership and Moldova
AARMS, Volume 11, Issue 2. 2012.
<http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volume11/Issue2/pdf/04.pdf> (2014.12.07.)

Károly Benes: Moldova's European Perspective: Breaking the Integration Deadlock?
Stockholm Paper, May 2010, pp.46.
http://www.isdp.eu/publications/index.php?option=com_jombib&task=showbib&id=5826
(2014.12.07.)

Károly Benes: Moldova and the Year Ahead - Continuation of Constitutional Crisis
ISDP Policy Brief, No. 14. 14 January 2010.
http://www.isdp.eu/images/stories/isdp-main-pdf/2010_benes_moldova-and-the-year-ahead.pdf (2014.12.07.)

Károly Benes: Moldova's Presidential Election, Moving Beyond Political Deadlock?
ISDP Policy Brief, No. 10., 07 October 2009.
http://www.isdp.eu/images/stories/isdp-main-pdf/2009_benes_moldovas-presidential-election.pdf (2014.12.07.)

Károly Benes: Whose 'Sphere of Interest'? Eastern Partnership Summit in Prague
Central Asia-Caucasus Analyst, Vol. 11. No.11., 3 June 2009.
<http://www.cacianalyst.org/?q=node/5122> (2014.12.07.)

Károly Benes: Bear Paw in the Honey Pot, Russian Oil and Gas Investment in Central Europe
ISDP Policy Brief, No. 2., 23 April 2009.
http://www.isdp.eu/images/stories/isdp-main-pdf/2009_benes_bear-paw-in-the-honey-pot.pdf
(2014.12.07.)

Károly Benes: European Council Endorses 'Eastern partnership'
Central Asia-Caucasus Analyst, Vol. 11. No.6., 25 March 2009.
<http://www.cacianalyst.org/?q=node/5074> (2014.12.07.)